

HOLMI

XXI. évfolyam 10. szám

2009. október

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Bertók László*: Ó, a megtartó csip-csupok • 1263
Aztán az elszánt totyogás • 1263
Miközben megint dönteni • 1264
- Rába György*: Tengerre vágytam • 1264
Szörnyeimről • 1265
- Kurtág György*: Colindā-Baladā (*Négy vázlatlap*) • 1266
- Tóth Krisztina*: Hosszúalvó • 1270
- Gergely Ágnes*: Az irgalom • 1271
Lucy Gray emléke • 1271
- Bodor Ádám*: A gátőr felesége • 1272
- Imre Flóra*: Az arcéled • 1280
- Markó Béla*: Citerás tücskök • 1281
Görög tál • 1281
Görög parton Balázssal • 1282
Kabócák az Akropolisz tövében • 1282
- Nádasdy Ádám*: Jó receptek • 1283
Útban a Központ felé • 1283
Boldog, boldog idők • 1284
Hosszú zsinóron • 1284
Van ez a lakás vagy nincs? • 1285
- Ágh István*: Szkíta aranykincsek • 1286
- Kántor Péter*: Csak ami kell • 1287
- Esterházy Péter*: A hirtelen barátság • 1288
Nádas Péter: Szerelmes sugdosódásra ajánlott
obligát mondatok • 1290
- Darvasi László*: A magyar író támogatása • 1295

- Levelek a *Holmi* körül • 1298
- Parti Nagy Lajos*: Az étkezés ártalmasságáról • 1306
- Várad Szabolcs*: Egy röpke verselemzés (Radnóti Miklós: Koranyár) • 1315
- Csengery Kristóf*: Műfordítás mint álrühás saját vers (Francis Jammes–Radnóti Miklós: A ház rózsával lenne itt teli) • 1318
- Lator László*: Zsinórpaddás (Nyárvég; Mikor kormozva csonkig égnek) • 1320
- Dávidházi Péter*: A *Sejtelem*, avagy a költészet vigasza • 1326
- Petri György*: „...hogy milyen egy háború” • 1347
- Domokos Máttyás*: Két részlet egy életútinterjúból (Kérdező: *Lakatos András*) • 1357
- Tandori Dezső*: Kinek-minek • 1365
- William Shakespeare*: Öt szonett (*Szabó T. Anna fordításai*) • 1369
- Móricz Zsigmond*: Gaea (*Közzéteszi Cséve Anna*) • 1371
- Krúdy Gyula*: Pest hibái (*Közzéteszi Kelecsényi László*) • 1373
- Térey János*: A gránit és az erdő (A „Protokoll” című verses elbeszélésből) • 1376
- Szvooren Edina*: Pertu • 1390
- Virágvasárnap • 1396
- Primo Levi*: A szolga (*Székács Vera fordítása*) • 1400

FIGYELŐ

- Wilheim András*: „...megmenthetetlenül személyes...” (Fodor Géza: Magánszínház) • 1405
- Radnóti Sándor–Bazsányi Sándor*: Két bírálat egy könyvről (Darvasi László: Virágzabálók) • 1410

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
 Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
 Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
 Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
 Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
 Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
 (Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
 További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
 Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
 Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
 Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Bertók László

Ó, A MEGTARTÓ CSIP-CSUPOK

Megint elsietted, mi több,
túl is beszélted, ennyi, semmi,
igyekezz gyorsan elfeledni,
hogy pizmogni legyen időd.

Ó, a megtartó csip-csupok,
a szószólés a szóközökben,
amikor az egész kizökken,
de a sok pici rész forog.

Ó, a szószökben is a stressz,
a szívverés a kerékagyba,
ahogy sietve-araszolva,
annak pitzel, ami lesz.

AZTÁN AZ ELSZÁNT TOTYOGÁS

Aztán az elszánt totyogás,
a béna lábakon a hinta,
a hogyan, a merre, a mintha,
s a majd csak megcsinálja más.

Aztán a jobban tudja mind,
s az is beleköp a levesbe,
akinek se nyála, se mersze,
de éppen olyan sunyi, mint.

Aztán a ki a felelős,
vagy legalábbis ki a bűnbak,
eljátszani, hogy bent is kint vagy,
s tapsolni, hogy senki se hős.

MIKÖZBEN MEGINT DÖNTENI

Miközben megint dönteni,
s mintha (mert húzod az időt),
döntesz is, nem is, s nincs ami,
csak a kívül-belül-a-köd,

a körös-körül félelem,
s a kis alkuk abroncsai,
egyik lábadat az igen,
másikat a nem fékezi,

s mivelhogy minden úgy marad,
azaz tovább rosszabbodik,
ha se jövőd már, se szavad,
iázhatsz is bátran, amíg.

Rába György

TENGERRE VÁGYTAM

Megpendül bennem egy dallam
figyelek szavát is halljam
sokáig tengerre vágytam
megszálltam ott parti házban
füleltem dörög a hullám
este már zárnám le pillám
de az ár háborog bömböl
álmatlan volt örömömből
mi lett a vágyakozásból
másnap csak a megbánás szól
mi lesz a meglelt igéből
vándor kocsira hogy fér föl
motyóm mi vállamat húzta
sirathat az országútja

SZÖRNYEIMRŐL

Csikorgatták vicsorították
szörnyetegeim fogukat
tapasztaltam kézen vagy ajkon
föllobbanásuk ki-kicsap
nem-szeretem ösvényre tértem
bár utitervem nem jelölte
haladtam is ott füttyörészve
hová nógatott énem szörnye
hát még ami kerekedett
bensőmben ösztön indulat
alig bírtam marokra fogni
a húsevő fenevadat
sértett önérzetem ami
varangy szóban áradt ki tüstént
vagy elrekesztettem magamba
körmöm alá fűrődva tuskét
berzenkedni bujtogatott
mind ami hibás ami rút
készen álltam oktanul
ellenük vívni háborút
ahogy magammal megbeszéltem
s utóbb makacsul hajtogattam
ez nem én vagyok nem kívánok
sokszorozódni szörny alakban
sikerült is megzaboláznom
kiket komisz dzsinnjeimet
ártó lényeim gúzsba kötve
tengődnek gyökértelenek
de bánkódom mert azt hiszem
létemben ezek óriások
voltak s már bennem nem lakik
hegyeket mozdítani más ott

Kurtág György

COLINDĂ-BALADĂ

Négy vázlatlap

... in amintirea profesorului nostru
 Felician Brănzeu ...
 Colindă-Balada

Kurtág György op. 46

Molto misurato, pesante, giusto [$\text{♩} = \text{cca } 52$]

I.

T. *refren*
 Jöi Dom-nu-lui Doam-ne!

B.
 Ple-cat-o, ple-ca-tu, pu-ter-mi-cu soa-re, Jöi Dom-nu-lui Doam-ne!

Toaca

II.
meno f

T.
 Ple-cat-o, ple-ca-tu,

B.
 Pu-ter-mi-cu soa-re, Ca el să să'm-soa-re. Ple-cat-o,

Toaca

Vc.

B.
 Cl.

Tuba

-2-

Handwritten musical score for the first system of 'Colindă-Baladă'. The score is in 4/4 time and features the following parts:

- T. (Soprano):** Pu-ter-mi-cu soa-re, Jai Dom-nu-lui Doam-ne, Ple-cat-o, ple-ca-tu,
- B. (Alto):** Ple-ca-tu, Jai, Dom-nu-lui Ple-cat-o, ple-ca-tu,
- Toaca:** Rhythmic accompaniment with notes and rests.
- Vc. (Violoncel):** *pizz.* and *arco* markings.
- B. Cl. (Clarineta):** Melodic line with notes and rests.
- Tuba:** Bass line with notes and rests.

Handwritten musical score for the second system of 'Colindă-Baladă'. The score continues with the following parts:

- T. (Soprano):** Jai, Dom-nu-lui Doam-ne, Pu-ter-mi-cu soa-re, *III) più f.*
- B. (Alto):** Jai Dom-nu-lui Doam-ne, Pu-ter-mi-cu soa-re, *più f.*
- Toaca:** Rhythmic accompaniment.
- Vc. (Violoncel):** *pizz.* and *arco* markings.
- B. Cl. (Clarineta):** Melodic line.
- Tuba:** Bass line with *Corintia* marking and a first ending bracket.

07 TX21.e.ta

-26a-

Handwritten musical score for Kurtág György's *Colindă-Baladă*. The score is written on ten staves, including vocal parts and various instruments.

Tempo and Performance Instructions:
- *con slancio* (written above the first staff)
- *agitato, parlato* (written in a box above the second staff)

Time Signature: $\frac{4}{4} + \frac{1}{8}$ (circled in the first staff)

Lyrics:
The lyrics are written in Romanian. The first line of lyrics is "pân' pînă so-ra sa - A". The second line of lyrics is "Și Joci, Dom-mu-lui Doam-ne,". The third line of lyrics is "Și Joci, Dom-mu-lui Doam-ne,". The word "curvie" is written below the lyrics in the lower staves.

Instrumentation:
The staves are labeled as follows:
- S (Soprano)
- A (Alto)
- T (Tenor)
- Ua (Trumpet)
- Va (Trumpet)
- Cl (Clarinet)
- Cor (Cor)
- H (Horn)
- Trbn (Trumpet)
- Marimb (Marimba)

Key Signatures: The score features various key signatures, including major and minor keys with sharps and flats, such as $\text{F}\sharp$, $\text{G}\flat$, $\text{A}\sharp$, and $\text{B}\flat$.

Notation: The score includes complex rhythmic patterns, accidentals, and dynamic markings. The vocal parts have lyrics written below the notes. The instrumental parts include various rhythmic figures and rests.

CF X23

-285 trunpa (la 07 TV 5röl)

PP, rall più pesante
pp, dolce
strascinato
Berceuse
con amore

S
A
T
B

8} pân' pã so-rã sa
A-na Sãm-zã-a-na, A-na A-na

molto in rubato
Cu dor

Re
Vc
Cl
Bj

pizz
arco
arco

Coro
Tr
Tbn

[con sord?]
[con sord straight?]
allegro
rubato
rubato

in rubato

Tóth Krisztina

HOSSZÚALVÓ

Hol jártál, Hosszúalvó, meséld csak el, miféle szervek
továbbították rezgő képeid a ködös óceán felett,
voltál-e szélsírály, keresett-e a billenékeny álom
kapaszkodót árbocrúdon, guanóval borított sziklaháton,
szédültél-e, mint emberként még soha, láttad-e, hogy hiába,
hogy csak csuszamló perc a föld, erdők és testek ruhatára,
ringó morajlás oszlopa, amelyen ébren kell átvonulnod,
láttad fentről, mi volt az út?, egyetlen kiáltásnyi szurdok,
meséld el, Hosszúalvó, mi van a hegy fölött, a lélegző ég alatt,
óriás felhőtüdők rózsáin át a fény hogyan halad,
hogy gurguláz habot a hasadékok szája,
csillog a völgytorok cseppköves uvulája,
még távolabb miket rajzol a jég, a só, a mész,
hogy csak redőzött kép a föld, Isten szemgödre néz,
mondd el, mit mond a víz, locsog a lelkes seregekkel, a lények
mit zúgnak, fáj-e, mondd el, amikor alakot cserélnek,
kihűlő bundák és kihulló tollak alatt a bőrző testek
dobognak, felvijognak, nevet kapnak, remegnek,
hol jártál, Hosszúalvó?, meséld ónos, örvényes álmairól,
tengerbe dőlt olajról, tizenhét tonna sűrű hajról,
meséld a tűzzel földbe karcolt füstölgő sebhelyekről,
hidak fehér öltéseit, sorsok gyűrűit látni fentről,
az összefogdosott világon serpentinek bonyolult ujjnyomát,
házak hullámtörőit, hol megdőlt tetők közt úszol át,
mutasd meg, Hosszúalvó, a halak árnyékszigetét, a nagy hajókat,
hogy kelnek útra és keresnek másutt élő formát a holtak,
hogy billegtetni a csillagok bójáit az ég dagálya,
hogy buknak mind alá, hogy porlik lélegzetté szét a pára,
nyikorgó láncokon kikötve hogyan himbál a kék fény,
és száll a szürkület, iszapba átszivárgó nehézfém,
mit láttál odafent, meséld a folyosókról is, Hosszúalvó,
hány úron át haladsz, hogy lesz a titkos pillanatból ajtó,
milyen kilépni ott a kivilágítatlan és hűs terekbe,
marad-e valami, emlékszel-e a tajtékos életedre,
viszed-e sorsodat, mint lassú áramlás a zsákba varrt halottat,
görget-e szőnyegén tovább a zajló múlt, ha ott vagy,
vagy több ezer évnyi csönd sötétjén át beszélsz az óceánhoz,
ismételgetve, amit rövid életed radarja látott,
pulzáló kis doboz, lesüllyed-e a lélek majd a fenti mélybe,
vagy lebeg és forog, fényhólyag, mit sem értve,
áttetszően, vakon, sohase bomló, gyilkos holmi,
üres pillepalack, folyton az ég színén fog vándorolni?

Gergely Ágnes

AZ IRGALOM

Nem az élő és a halott között
húzódik az árok,
csak az élő és a haldokló között.
Ahogy az élvezet a testből elszivárog,

a sajtok íze, fűszerek a szádon,
kövek egy ékszeren: Valencia,
mélyvörös fák egy Wedgwood porcelánon,
az erdőn villám jár, uramfia,

és szerenád, éjféli naplemente,
és múlhatatlan szombat délelőtt,
én ott leszek, és énvelem te,
s ahogy a vágy az ujjaidba nőtt,

és a lélekből lassan elszivárog,
ugatva légzés van csak a helyén,
az arc előtt az üres árok,
s az üres suttozás: „szegény”,

mert mélyebben vagy a bélpoklosoknál,
mert beljebb nincsenek dimenziók,
többé nem őriz senki, aki ott áll,
a horzsolt bőrön elbotlik a csók,

és csak a rózsaszínű vákuumbél
tenyészik, mint a gyom,
s a szeretetre, mely immár a múlté,
rádól az irgalom.

LUCY GRAY EMLÉKE

A fák fölött az éjszaka,
a fák alatt a láp.
Ingó fényű lámpás vezet
a sűrű lápon át.

Zarándokok körvonalát
párázza be a hold.
Léptük magába süppedő,
mint mellükön a folt.

Rőzse ropog a fák körül.
Ki jár itt? mit akar?
Erdőtűz vagy rosszindulat?
vagy zörgő hóvihar?

Egy rossz lépés, elvisz a lép,
viszi a múltadat,
és minden jóság ott reked
az űzött múlt alatt.

Tüskés sövény, lengő fahíd,
ennyit érhetsz csak el.
Isten, ha van, s lennie kell,
a hó mögül figyel.

Vég nélküli az éjszaka,
határtalan a lép.
Fel-fellobog a híd fölött
egy halszálkás kabát.

Bodor Ádám

A GÁTŐR FELESÉGE

Hankunak csak egy neve volt, nem lehetett tudni, családnév-e, vagy becenévként ragadt rá, egyszerűen ennyi volt beírva a papírjaiba. Korábban a javítóból került Jablonki Potokra, és már rég letelt a próbaideje, amikor Anatol Korkodus rábízott négy rúd madezitot, hogy vigye ki a Néma erdőbe, és adja át a gátőrnek.

Március végén itt az éjszakával egyszerre a házak közé még a fagy dermesztő csöndje ereszkedik, mégis egy hajnalon Anatol Korkodus arra riadt, hogy az ereszről nagy csörrömpöléssel hullanak a jégcsapok. Reggel, amikor a lejtőkről már az olvadó hó neszelése is behallatszott a házba, postagalambbal üzent a gyűjtőtőhöz, hogy Duhovnik gátőr haladéktalanul nyissa meg a zsilipeket. A galamb ugyan nem tért vissza, Anatol Korkodus azért a permetező esőben, esőszínű köpenyében két napon át többször is kísélt a Jablonka partjára, a vízmérőkhöz, leste a jégtábláktól harsogó áradatot. De a folyócska csak a közeli lejtőkről lecsorgó zavaros hólétől dagadozott. Úgy látszik, hiába üzent, odafele nem nyitották meg a zsilipeket.

Hiába bizony, mert Duhovnik gátőr akkor már rég nem élt. Szél tépte, varjú csípte alakja ős óta a gát közelében, egy hegyi juhar legalsó ágán, vékony drótkötél végén himbálózott.

De Anatol Korkodus ezt nem tudta. A telet a befagyott tó mellett a gátőr köztudomásúlag átalussza, nem hiányzott hát senkinek. Most érkezett volna el az ő ideje, hogy hirtelen kitavaszodott.

Anatol Korkodus egy ideje sejtette, hogy valaki szemet vetett a Jablonka forrásvidékére, és itt ér véget majd az ő pályafutása is, hamarosan vége lesz itt mindennek, ami ide kötötte, mégis úgy végezte a dolgát, mintha nem az enyészetnek, hanem az örökkévalóságnak dolgozna. Olvadáskor a víztározót idejében ki kellett üríteni. Miután három napon át hiába várakozott, tudta, hogy valami nincs rendjén odafönn, arra gondolt, hogy a hosszú, kemény tél alatt befagyhattak a zsilipek. Ilyenkor pár napon át dolgozni kell körülöttük, segíteni kell a gátőrnek is, valakinek ki kellett tehát mennie.

Ekkor jutott eszébe ez a Hanku. Üzent is neki nyomban, hogy készülődjék, elérkezett az ő napja. Volna számára egy bizalmas feladat: néhány rúd madezitot kéne vinni a gáthoz, hogy ha szükséges, Duhovnik gátőr robbantsa ki a befagyott zsilipek körül a jeget. Segítsen neki sót szórni, maradjon, ha kell, két-három napot az erdőn, amíg látja, hogy sikerül kiüríteni a medret.

Anatol Korkodus mindjárt üzent a kommunális istállóba is, hogy nyergeljének fel Hanku számára egy szamarat. És vezessék is a közmosoda elé, ahol Hanku takarított, hogy se ideje, se módja ne legyen töprengeni. Az egyetlen hátsólovat kivéve, amelyet Anatol Korkodus Kotzofan pópával felváltva használt, itt csak szamarakat tartottak. Ennek, amelyet Hankunak kiszemeltek, nem volt se farka, se haja. Valaki csak úgy megnyírta. Egyszerű, teherhordásra való, ülésre kényelmetlen fanyereg volt rajta, amelyre inkább csak málhát, átalvetőket szoktak erősíteni.

De Hanku nem is akart ráülni, elindult hát az úton, amely kivezetett a házak közül, a szamarat kantárszáron vezette. A Czervensky révnél állt meg újra, a készenléti csoportnál, ahol át kellett vennie a madezitot. A bejárat előtti padon Anatol Korkodus ült, de amikor Hanku fölbukkant a közelben, bement a bádogtetős földszintes épületbe.

A nyitott ablakon át Hanku látta, ahogy többször egymás után aláír valami papírokat. A robbanószerre szóló különleges kiutalás, illetve az átvételi elismervény lehetett. Látta, ahogy a gyárilag zsírpapírba csomagolt, leplombált madezitrudakat, mintha ki tudja, hány darab lenne, újra és újra megszámozzák, majd óvatosan egy kisebb fadobozba helyezik, és fedelét tolózárral lecsukják. A fadobozhoz erősítve még egy gumírozott lánc is tartozott, amelynek végéről egy karabiner és egy kisebb lakat is fityegett. Arra az esetre, ha az ember tartva valamitől, le tudja zárni, biztonság okából akár magához is erősíthesse. Az egészet egy terepszínű sátorvászon tarisznyába helyezték. Anatol Korkodus nem sokára kijött az épületből, a tarisznyát fülénél fogva a fanyeregre akasztotta, és még oda is szíjazta. Egy másik tarisznya is volt nála, azt a nyereg másik felére akasztotta. Aláíratott Hankuval két papírt az átvételről, összehajtogatva köpenye zsebébe tette őket. Másik kettőt Hankunál hagyott, hogy azokat Duhovnik aláírásával hozza vissza.

Tudod, mi az a madezit?

Nem.

Nem baj. Ne érje tűz, és nem kell ugrálni rajta. Odaadod Duhovniknak, ő tudja, mire való.

Figyelmeztette, hogy két napig csak sóval szórják a jeget, nehogy a zsiliplapokban kárt tegyenek. Hanku aludjon az utászoknál, hogy reggelente idejében kimehessen a gáthoz. Oda küldi neki még aznap este az elemőziás csomagot.

A másik tarisznyában pedig két tele flakont találsz. Az egyik, a tárnicsgyökér pálinkával a Duhovniké. A másikban is szesz van, olyan szesz, amelyben egy éven át világító tölcsergomba ázott, de abból ne igyatok. Azt Delfinának küldöm, hogy kenegesse magát. Tele a homloka mérges pattanással.

Az emelkedő alatt, a Birtz utásháznál, amelynek tágas földszinti termében kisebb kintiféleség is működött, Hanku megállt. A nyitott ajtón át beszólt, hogy estére készítsenek számára fekvőhelyet, és ha addig nem érkezik meg az elemózsia, amit Anatol Korkodus ígért neki, valami vacsorát is, mivelhogy ott fog aludni. Kért egy babkonzervet, megbontotta, és a szemerkélő eső elől az eresz alá húzódva kikanalazta.

Amíg evett, előjött Dragila utásmester is. Kövérkés, piros arcú, gyér szakállú ember volt, vadászkalapja pántja teletűzdelve kék vércsetollal. Zubbonyán hónaljban az izzadság sós foltjai szürkéllettek. Ruhájából izzadság, fokhagyma és tetűpor szaga áradt, a terem petróleumszagával keveredve. Hanku most először találkozott vele, kicsit el is húzódott tőle. De az egyre csak közelített. Megtapogatta a szamár oldalán a sátorvászon tarisznyát.

Mi van benne?

Nem is tudom. Madezit, azt mondják.

Ez komoly? A tied? Mondd csak, mit csinálsz vele?

Semmit. Oda kéne adnom Duhovniknak.

Hm. Ugyan, ugyan.

Hát igen. Neki viszem.

Az mondtam: ugyan, ugyan.

Hallottam.

Eladhatnád nekem.

Hanku körülnézett. Miért? Mennyit adsz érte.

Hány rúd van benne?

Rudat mondasz? Nem tudom. Ha rúd, akkor azt hiszem, négy.

Egy ezrest mindenképp kapsz érte.

Kuponban? Akkor már ezerkettőt. Kettő Duhovniknak kell, hogy mintha átvette volna, írja alá róla a papírokat.

Hanku elővette zubbonya zsebéből az iratokat, amelyeket Anatol Korkodus adott neki, hogy aláírassa Duhovnikkal. Megmutatta Dragila utásmesternek. Az éppen csak rápillantott.

Aha. Látom. Akkor majd írasd vele alá őket.

Dragila kihozta a pénzt, százas kuponokban leszámolta Hankunak. Visszament, és kihozott két vizespohár pálinkát. Miután szóltanul kiitták, az utásmester leakasztotta a sátorvászon tarisznyát a nyeregről, és bement vele a házba. Az üres tarisznyát, benne az üres fadobozzal, rajta a láncsal, visszahozta.

Ez nem kell.

Hanku átvette, de aztán a fal tövébe dobta. Nekem se.

Mielőtt elindult, Hanku még megkérdezte, tud-e valamit a gátőrrel, látta-e mostanság Duhovnikot. Az utásmester csak a vállát vonogatta, hogy mostanság csak az asszony, Delfina járt lenn szalonnát, kukoricalisztet vételezni. Ami a gátőrt illeti, ősz vége óta nem látta.

Így állt tehát a dolog. Az utásháznál sem tudták, hogy a gátőr már rég nem él.

A gáthoz, az erdei fekete tóhoz kanyargós szekérút vezetett, de mivel Hankut Anatol Korkodus korábban egyszer-kétszer már magával vitte, ismerte a rövidítéseket is. Hogy még sötétedés előtt visszaérjen az utászokhoz, szeretett volna mielőbb kiérni, ezért inkább a meredek gyalogösvényt választotta. A kaptató mindjárt az utászház közelében kezdődött, ahonnan keskeny vízmosás kanyargott meredeken fölfelé az erdőben.

A gyalogösvényen, a hófoltokon itt-ott talán még éppen Delfina Duhovnik málladozó, széles lábnyomai sötétlettek, azóta, hogy vállán a kukoricadarás tarisznyájával legutóbb a gát felé igyekezett. Most, hogy olvadt, a lábnyomok megnöttek, elterpeszkedtek a fenyőtűtől szürkés hóban. Mintha korábban egy medve járt volna arra. Olykor még a szaga is érződött. Ahol két lábnyom között sárga folt jelezte, hogy az asszony leguggolt a dolgát elvégezni, nehéz, fojtó állatszag kóválygott. A fenyőgallyakon fennakadt csilámló ősz hajszálak lebegtek.

Odafönn a bérceken is javában olvadt, a hólé zavaros erekben csorgott lefelé a hegyoldalon. De néhol a vízmosás árkat még szélfúttá öreg hó borította, alóla a harsogó olvadéknak csak fojtott dübörgése hallatszott, ilyenkor a szamár magától óvatos kerülőt tett, elbaktatott az erdőben, a kidőlt, korhadó fenyőtuskók között. Nem kellett nőgatni, ismerete jól a gát felé az utat. Pihenni néha magától megállt.

Ilyenkor a hirtelen beállt csendben a pára lila leple alól csak az olvadás neszelése, a hólé duruzsolása hallatszott. És távol, valahol a Néma erdő sűrű csöndje mögött, ismeretlen erdőkből, mint a túlvilág üzenete, a kakukk egykedvű hívása visszhangzott. Tavaszodott már a messi magaslatokon is.

Egyszer csak ott állt a fekete tó partján. Kásásan, fenyőtűvel, tobozzal, szél hordta zuzmóval borítva, még állt rajta a jég mozdulatlanul. De néhol, a part mentén és a zsilipek rozsdás vasredőnyei körül a Néma erdő kék, barna és zöld fényeiben villózva kevés olvadékvíz is csillogott.

A rengeteget Anatol Korkodus nevezte el Néma erdőnek, miután a madarak Verhovináról elköltöztek. Akkoriban egy nyár elején ismeretlenek járták a berket, és mielőtt bárki kérdőre vonhatta volna őket, karókkal, vízi fecskendőkkel leverték a fészkeket. Üzentek a madaraknak, aztán, mint aki dolgát jól végezte, eltűntek.

A madarak, úgy látszik, megértették, hogy az, ami következik, már nem az ő világuk, és elköltöztek. Valószínűleg örökre. Az elnémult erdőt azóta csak komor, hallgatag varjak lakták.

És persze Duhovnik gátőr meg az asszony, a medve Delfina. Nem sok dolguk volt, időről időre összeszedték a víz színéről a behullott gallyat, a szél hordta száraz levelet, és egy hosszú nyelű kotrólapáttal a tócsapok rácásáról tisztították az üledéket. Az őszi esőzések és a tavaszi nagy olvadás idején valahányszor csordultig telt a meder, megnyitották a zsilipeket, és fenéig leeresztették a tóból a vizet. A tél közeledtével lefeküdtek, betakaróztak kóccal, gallyal, hullott őszi levéllel, s mint a burkus medvék, tavaszig összebújva aludtak a behavazott kunyhóban. Eddig legalábbis így volt. De most kiderült, Delfina a tél folyamán többször is lent járt élelemért a Birtz utászoknál.

Máskor a szamár dobogására vagy prüsszögésére rendszerint előrohant a gátőr kutyája, Duhovnik pedig már a kunyhója ajtajában várakozott. Most nem moccant semmi. Elült a szél, elhaltak az erdő tétova hangjai, a kakukk távoli hívása is elmerült az ereszkedő homályban.

A kunyhó egyetlen ablaka mögül, orrát az üvegre nyomva, Delfina bámult kifelé. Leheletétől arca körül bepárasodott az üveg, ettől a szeme rettenetesen megnőtt. Meg sem rezgett, mintha csak rá lett volna festve az üvegre.

Duhovnik vagy hogy is hívják, úgy látszik, nincs itthon, gondolhatta Hanku, mert az asszonyra ügyet sem vetve kikötötte a szamarat, az olvadó hókupacok mentén elment a tó partjáiig, végigsétált egy pallón, amely a gátra vezetett. Lenézett a mélybe. Aztán kinyitotta a bádogszekrényt, ahol ládákban a sót és a hamut tartották, és úgy egy negyedórán át lapátolt immel-ámmal, szórta a befagyott zsilipek köré a sót, hamuval vegyesen.

Lassan visszabaktatott a szamárhoz, körülnézett. Delfina Duhovnik az ablaküvegre tapadva most is mozdulatlanul bámult kifelé. Nem volt mire várni, Hanku intett neki:

Gyere, segíts. Próbáljunk tekerni egyet a zsilipeken.

Leoldozta a fanyeregről a tarisznyát, és odaadta az asszónynak.

Ezt Korkodus küldi nektek. Az egyikben pálinka, a másikban neked olyan kenetgetős szesz.

Elindult Delfina után, aki mogorván baktatott a gát felé, ahol egy csörlővel a zsilipeken lehetett állítani. Mezítlábasan taposott a latyakos, hóval vegyes sárban. Bokáig érő szürke kötött ruhát viselt, alóla avas zsírszag áradt. Mákosan őszülő fésületlen haja, lehelete párájával elkeveredve örvénylett mögötte. Hanku még a lábnyomát is kikerülte.

És mondd csak. Járt künn a galamb?

Mármint a galamb? Azt kérdi? Hogyne járt volna. Persze hogy járt.

Csak azért, mert Korkodus azt mondja, nem tért vissza.

Azt én is gondolom, mivelhogy megettem.

Ide figyelj. Úgy hallom, már az ősszel sem eresztettétek le a tóból a vizet. Most pedig nem használtok idejében sót, mert ahogy látom, még mindig teljesen be vannak fagyva a zsilipek. Mi ütött belétek?

Tudom én? Úgy látszik, ilyen a kedvünk mostanság. Bizonyára éppen más dolgunk akadt.

És a végén megeszitek a galambot. Korkodus világosan megírta, hogy azonnal eresztétek le a tóból a vizet.

Írta, nem írta, én nem tudok olvasni.

És Duhovnik? Ő ilyenkor merre jár?

Sétálni ment.

A lezárt zsilipek alól a víz keskeny fekete csíkban éppen csak szivárgott. Mindenképp mozdítani kellett a redőnyökön. A csörlő tengelye két végében egy-egy hajtókarral volt ellátva, két erős ember kellett, hogy a mélyben, a láncok végére akasztott, félig befagyott súlyos redőnyöket a jég szorításából kimozdítsa. Amikor Delfina Duhovnik megragadta, vállán dúcok dagadoztak, karján kidudorodtak az izmok, az erek, hátán, a ruha szakadásán át előbugyant fényes fehér bőre, zsírpárnás lapockája.

Máskor a tavasz első napján a gátőr és felesége a hosszú téli álom után kábultan, lesoványodva támolyog elő, de Delfinán most amellet, hogy jó húsból is volt, semmi tetováság nem látszott. Nem is rajta múltott, hogy nem sikerült kimozdítani a zsilipet.

Egy darabig csak a megfeszülő rozsdás láncok csikorogtak, aztán egyszerre csak halatlanszott, ahogy a mélyben megnyikkannak a súlyos öntöttvas lapok, ahogy a víz, a jég nyomása alatt a víz csordogálni kezd a zsilipkapu alatt. De nem sokáig tartott. Amikor újra tekerni próbáltak rajta, a redőny nem mozdult.

Nem volt mit tenni, elindultak a kunyhó felé. Hanku figyelmeztette Delfinát, aki most mögötte haladt, hogy mivel éjszaka bizonyára újra meg újra összefagyyna, folyamatosan

sózni kell a zsiliplapok körül a jeget. És másnap, még mielőtt visszatér, már kora reggel próbálják megnyitni a zsilipeket.

És mégis, hogy képzeled? Egyedül nem bírok vele.

Szóval Duhovnik ma már nem jön haza.

Ahogy mondja. Ma már biztosan nem. És lehet, holnap se.

Hol a fenében jár?

Mondtam. Sétálni ment.

Jó, akkor most menj vissza, és sötétedésig lapátolj sót a redőnyök köré. Reggel feljövök, akkor újra próbálkozunk. Jól jegyezd meg, amíg az olvadás tart, és dagadnak a patakok, tartsátok nyitva a zsilipeket.

Az asszony ránézett. Homlokán, mint a havasi rózsza bimbói, pattanások virítottak.

Maga az erdőn marad? Mert aludni itt is lehet. Tüzet rakok, és megmosdom.

Az utászoknál alszom. Korkodus ma este oda küld egy embert, szalámit hoz, italt meg kenyeret.

Egész éjjel esett, Hanku már virradat előtt megébredt. A szamarat, mivel nem volt szüksége rá, az utászok istállójában hagyta, fogta a nejlonszatyrot, benne a kenyérral, szalámmal és egy üveg szederborral, amit Anatol Korkodus küldött, és elindult. Most nem sietett, a síkos meredek helyett a patak bal partján a régi szekérutat választotta. A lila égen még pislogott néhány kövér csillag, miközben messze, túl a Medwaya tisztásain már ébredtek a madarak. Először a kakasokat lehetett hallani, kattogásuk mint egy üres templomban, visszhangzott a Néma erdő fatörzsei között, aztán a korai rigófütty is át- meg átszötte a távoli tisztásokat. De a hang ki tudja, honnan, talán egy másik országból érkezhetett. Az is lehet, Hanku csak képzelődött.

Már a gát közelében járt, ahol a szekérút kissé kiszélesedett, amikor az erdő csöndjét károgás zavarta meg. Egy csapat varjú szeszélyesen cikázva repdesett körbe, eleven gyászlepel lengedezett a fatörzsek között. A fenyők mellett csupaszigágakkal magányos juharfa állt, legalsó ágán, vékony drótkötél végén Duhovnik gátmesterrel. Ahogy a varjak újra meg újra felröppentek róla, erre meg arra forgott. Mint egy jópofa madárijesztő, amitől a madárnak sem kell tartania. Forgott erre, forgott arra, mintha nézelődne. Pedig akkor már rég nem volt szeme. Csak a kincstári gúnyjáról lehetett fölismerni, mert ő maga nagyon, de nagyon meg volt már csipegetve. Cafatokban lógott róla a posztó, itt-ott kilátszott néhány csontszínű, lekopasztott bordája, átjárt közöttük a szellő. Ugyanazon az ágon, ugyanolyan vékony drótkötélen, mint egy üres, kifosztott tarisznya, egy tarka kutya teteme lógott. Duhovnik gátmester és a kutya. Semmi kétség, ők voltak azok.

A gátőr kunyhójából Delfina Duhovnik orrával az ablaküvegre tapadva bámult kifelé. Hatalmas, fekete golyószeme volt, mint a szenteknek, régi, üvegre festett képeken. Hanku intett az asszonynak.

Gyere. Biztos meg tudunk nyitni legalább egy vagy két zsilipet.

Delfina előjött, most rövid szárú bőrcsizma volt rajta, térdig érő kék-fekete sávos parasztszoknya, frissen mosott, rövid ujjú fehér vászoning, mély kivágásában kis fehér halmok remegtek. Az eltelt éjszaka alatt mintha lefogyott volna, párnái, dúcái lelohadtak, egy csepp avaszír-szaga sem volt, hanem tölgyfalevél-illata, haja pedig kékesfekete laza kontyba csavarva a nyakába csüngött. Homlokán a szenvedély bíbor pattanásai virítottak. Ahogy közeledtek a gáthoz, Hanku többször rápillantott.

Látom, vártál. Mivel fested a hajad?

Áfonyával. Bodzával szoktam, de ha kifogy, megteszi az áfonya is.

Megragadták a hajtókart. Egymásra pillantottak, hogy valamelyikük adjon jelt, mikor kezdhetik. Megtekerték a csörlőt, addig tekerték, amíg hallatszott, ahogy a mélyben reccsen, megmozdul a zsiliplap, lassan kicsúszik a jég szorításából, és a víz törmeléket szippantva maga után, harsogva zúdul a patakmeder felé.

Az asszony egy láncsal, amely kampóban végződött, kikötötte a hajtókart, nehogy a csörlő megszaladjon, aztán mintha mondani akarna valamit, megnyalta a száját, és egyenesen Hanku szemébe nézett. Mégis előbb Hanku szólalt meg:

Mondd csak, de becsületszavadra, mikor ment el Duhovnik?

Még a múlt ősszel.

Mondott valamit?

Csak azt, hogy megjárja magát az erdőben. Hogy olyan sétálni való az idő, jólesne mozogni egyet. Egy kedves fiatalember járt erre, és sétálni hívta.

Azért legalább levághattad volna.

Nem értem fel.

Akkor most innék abból a pálinkából, amit neki hoztam. Bizonyára ő sem sajnálná tőlem. Korkodus küldött egy rúd szalámit, ha tüzet raksz, mielőtt lemennék az utászokhoz, süthetnél néhány szeletet.

Én azt szeretném, ha maga nem menne az utászokhoz.

Hanem?

Hanem ha itt maradna.

Ezzel Delfina bement a kunyhóba, kihozta a pálinkás flakont, mellé két bádogcsuprot. Délig a farakás árnyékában iszogattak, akkor Delfina tüzet rakott. Serpenyőben sütni kezdett vastag szalámiszeleteket, betakarta őket dermedt puliszkadarabkákkal. Hanku szemben a bejárattal ült egy tuskón, be-bepillantott. Láta, hogy az asszony, amikor nem a szalámiszeleteket piszkálja, a nyitott ablak tükrében a tölcsérgombás szesszel keneti a homlokát. Hanku odaszólt neki:

Te nem aludtál a télen.

Nem. Valamitől nyugtalan voltam. És mind csak éhes, éhes.

Vártad, hátha hazajön?

Nem, nem vártam.

Miután ettek, Delfina benn maradt a házban, Hanku újra kiült a kunyhó elé, töltögetett magának a szederborból, amelyet Korkodus küldött, ivott. Egy idő után hátát a farakásnak vetve elbóbiskolt.

Amikor jóval később kinyitotta a szemét, pont Delfinával nézett szembe. Mintha már nyár lenne, mezítláb állt a küszöbön, és őt nézte. Ki volt pirosítva a szája, foga nyáltól csillogott, szeme körül kökényhamvas árnyékok. Karját melle fölött átfonva, hogy halmai kidomborodjanak, nézett Hankura. Hanku is nézte, átlátott az asszony ruháján is. De talán nem eléggé, mert Delfina megszólalt:

Jöjjön be, mutatok valamit. Hozza a poharát is.

Hanku nem mozdult. Delfinát bámulta. Karba tett kézzel az is őt nézte.

Megtudhatnám, mi a neve?

Hanku.

Jöjjön be, Hanku. Mondtam, mutatok valamit.

Hanku fölkelt a tuskóról, amin ült, miközben bement Delfina után a kunyhóba, megtapogatta magán a nadrágot.

Észre sem vettem. Teljesen átnedvesedett.

Levetjük, meg ne hűljön itt nekem.

Delfina becsukta az ajtót, mindjárt meg is oldotta Hanku derekán a szíjat. Kicsit bíbelődött a gombokkal, aztán lehúzta róla a nadrágot.

Így. Én pedig, nézze csak, miért hívtam.

Megnyalta a száját, mély lélegzetet vett, megragadta térde fölött a szoknya szegélyét, és lassan, mint egy függönyt, mögötte a titkos meglepetéssel, araszonként emelni kezdte. Előbb csak úgy a combja közepéig, várt egy keveset, közben egyenesen Hanku szemébe nézett, végül kitakarta magát, a köldökéig. Semmi alsóneműt nem viselt a ruha alatt. Telt fehér combját lila erek hálózta, köldöke alatt, mint menekülő apró bogarak, anyajegyek futkostak szerteszét. A kis mohafészek mélyén, mint egy kis rózsaszín csiga, eleven húsa csillogott.

A kelő kovász illata betöltötte a kunyhót a mennyezetig. Hanku letérdelt Delfina elé, átölelte feneke fehér párnáit, mintha egész eddigi élete során mindig is csak erre a pillanatra vágyott volna.

Virradatig közöttük szó el nem hangzott, hallható néha csak egy-egy egér motozása volt a lom közt, meg az a selyem nesz, ahogy combok egymáshoz simulnak, szaftos cuppanások. Fölöttük lidérces tompa derengéssel, mint a szeretők holdja, egész éjszaka a tölcsérgombás szeszes flakon világított. Delfina homlokáról a ragály csillagai.

Amint megvirradt, Hanku kibújt a takaró alól, megette a serpenyőben felejtett dermedt sült szalámiszeleteket, kimártogatta a zsírt is a jeges puliszkadarabokkal. Belebújt a nadrágjába, és felhúzta a csizmáját. Akkor Delfina is kikelt az ágyból, kinyitotta az ablakot. Hallották, ahogy zubog kifelé a víz a zsilipkapukon.

Rendes munkát végeztünk.

Az rá volt írva magára.

Hanku nézte magát a nyitott ablaküveg tükrében. Arca itt-ott foltos volt, kicsit maszatos, a rászáradt nyál szivárványos pikkelyeitől csillogott. Odafordult az asszonyhoz.

Azért most sem értem, ha egyszer nem érted föl, hogy bírtad fölhúzni oda?

Nem volt könnyű.

És muszáj volt a kutyát is.

Igen, muszáj volt.

Hanku kísétált a gátra, lenézett, egy darabig bámulta a kiömlő szennyes áradatot. A bádogszekrényben, ahol a sót, a hamut meg a szerszámokat tartották, elvágott fonott drótkötéldarabok heverték. Olyanfélék, amelyek egyikén-másikán már ősz óta Duhovnik és a kutyája függött. Nézegette őket, némelyiket kezébe is vette, végül egy hosszabb darabot latolgatott, a hosszát is méregette, végül a derekára tekerte.

Delfina a kunyhóban felöltözve várta. Egy darabig szótlánul nézegették egymást, Delfina az ágy szélén ülve, Hanku az ajtóban állva.

Végy magadhoz egy-két dolgot, ami kedves neked.

Nincs nekem semmim se.

Mert most velem kell hogy gyere.

Tudom.

Akkor gyere, induljunk.

A kényelmesebb szekérutat választották. Kézen fogva mentek, mint az újdonsült jegyesek. Amikor az aljba, a Birtz utásházához értek, Hanku elővezette az istállóból a szamarat, kikötötte, aztán az asszonyt maga előtt tolvá bement a terembe. Dragila az egyik sarokban aludt. Hanku fölrazta.

Mégis kellene az a lánc, végén a karabinerrel, amit a múltkor itt hagytam. Ha még megvan. Meg a doboz is.

Ott van, ahova lökted, vigyed. Ott a fal mellett megtalálod.

És most visszaadom a pénzt is, amit tőled kaptam. Te meg add vissza nekem a mazedzitot. A gátőr nem tudta aláírni, hogy átvette.

Sajnálom. Az már rég nincs meg. Még aznap túladtam rajta.

Kár. Nagyon kellett volna.

Hanku az udvaron leoldotta derekáról a drótkötelet. Megállt szemben Delfinával, és most az ő derekára tekerte. Miközben a végét, hogy ki ne bomoljon, a tekercs alá szorította, át kellett ölelnie az asszonyt.

Szólj, ha túl szoros, mert lazíthatok rajta.

Vette a láncot, és átfűzte a drótból sodort öv alatt. Végét a karabinerrel nadrágszíja csatjához kapcsolta. Közben az asszony homlokán a féktelen szerelem havasi rózsáit bámulta.

Látod, azt a kenegetős szeszedet otffelejtetted.

Tényleg. Kicsit megzavarodtam.

Pedig Korkodus direkt neked küldte.

Valahogy kiment a fejemből.

Látod, látod. Máskor figyelj ám jobban.

Hát majd máskor. De maga, ha egyszer ráér, még érte mehetne.

Ha el nem felejtem.

Biztos ott találja még a polcon. Aztán tartsa is meg. Mostantól majd magának is kelteni fog.

Imre Flóra

AZ ARCÉLED

az arcéled a félsötétben
lent az idő hullámai
szénrajzvonala mélyszürke égen
a tengert itt csak hallani

csak a szagát érzi az ember
emelkedik-süllyed a hold
fogyóban utolsó negyedben
ki tudja volt-e ami volt

csak a tenger hullámai
az idő örök partra néz
a kesernyés-sós szag ami
édesebb mint a füge méz

csak az emlék ujjammal néznem
az arcéled a félsötétben

Markó Béla

CITERÁS TÜCSKÖK

Citerás tücskök, cimbalmos kabócák
egyként húzzák görögnek, nem görögnek,
és elmúló hazáddal egybekötnek,
bár más az ég, s másak a levélformák

a más formájú fákon, de a tücskök
azt zengik itt is: csak a cirpelésben
lehetsz te otthon, egy-egy cirrenésben,
ahogy hullatják az apró ezüstöt

a hullámokkal küszködő homokra
s a fényben fürdőző kagylóromokra,
mert ebben az örök kabócazájban,

mindent elborító tücsökrobajban
átfordul lelked lassan ógörögre,
szól a zene, s te hallgatsz mindörökre.

GÖRÖG TÁL

A verőfény, mint egy nagy görög tálban,
szétömlik az Égei-tengeren,
a hullámokon úszik a fejem,
s nem az enyém a testem, sem a lábam,

sem a kezem, mert elrejtí előlem
részeimet a víz, és elsodor
saját magamtól, ott lent valahol
kioldódom, egy fej marad belőlem

itt fent az ezüsfényű, véres tálcán,
s ez így van jól, a többi ügyse volt
egyéb talán, csupán afféle álcám,

forró rejtőzésem, s most egy csapásra
megszabadul az élőtől a holt,
és magam vagyok végre-valahára.

GÖRÖG PARTON BALÁZZSAL

Nézzük a tengert: egy távoli lángot,
ha gyúl a reggeli nap odaát,
partra vetett hal hófehér hasát
s egy remeterákot, csak ennyit látok,

és végtelen vizet, megfejthetetlen
hullámokat, néhány színes követ
és világoskék láthatár-övet
körös-körül, üresedő szívemben

csupa fenséges, kusza törmelék,
míg aranygyapjút gyújt a messzeség
ujjongó kisfiamnak, izgatottan

mutatja hőseit, telis-teli
lándzsákkal a víz, s én egy tengeri
sün tüskéit látom csak a homokban.

KABÓCÁK AZ AKROPOLISZ TÖVÉBEN

Kabócák fülsiketítő zenéje
az elszürkült olajfák sűrűjében,
itt az örök Akropolisz tövében
nem csillapul már vagy kétezer éve,

mintha beléjük menekültek volna
mind, akik egykor erre jártak-keltek,
szenvedő, békételen görög lelkek,
mintha itt élne tovább az agóra,

hiszen kétezer nemzedékkel régebb
ugyanitt s éppen ugyanígy zenéltek
az öntudatlan kabócazenészek,

ne számláld hát a sok-sok görög órát,
elmúlnak úgyis, s ha van folytonosság,
ennyi van csupán: Isten s a kabócák.

Nádasdy Ádám

JÓ RECEPTEK

Bizonyos távolság – igen, tudom:
az segíthet a zűrös dolgokon.
Bizonyos szűkszavúság jó recept,
mert egy-két nap alatt savót ereszt
minden beszéd, ha patakszani hagyjuk;
inkább kis adagokban, frissen adjuk.
Bizonyos érdeklődés – szeretik,
az osztályozás hízeleg nekik:
„Tudod, te az a fajta vagy...” Naná.
A semmilyen is odatartaná
az orcáját, hogy ő valamilyen.
De savóíze van és nem hiszem
a saját szavamat. Szűkszavúság.
Bekötve duzzadok, szűkszavú zsák.

ÚTBAN A KÖZPONT FELÉ

S ha semmiről sem vennék tudomást?
Mennék előre, biccentve jobbra-balra:
kezicsókolom, szervusz, szia.
Meddig lehetne? És én lennék pofátlan,
vagy ők? Ha visszaköszönnek, az ő bajuk.
Mennék előre, hajló sás között.
Nem kell érdemi reakció, nem tudok
betérni asztalukhoz. Mind szomszédok,
csókolom, jónapot. Nézzem az arcokat?
Az utat már tudom, bepótoltam a leckét.
A portás előtt (legfőképp!) merev nyakkal
kell elmenni, nehogy kérdezzen bármit is.
Azt válaszolnám: a Központba, persze.
Ott kell lennem, énrám számítanak.
Lehet, hogy nem számítanak, de arról
most legfőképp nem vennék tudomást.

BOLDOG, BOLDOG IDŐK

Anyagtalan szorongás –
boldog, boldog idők!
Befűzetlen cipők,
izzadt, tavaszi zsongás!

Kibontanám kezéből
a könyvet, hírlapot;
aranycsészét adott,
iszom a tenyeréből.

Képtelen szomjas érzés,
áthajt a városon,
magammal vonszolom,
tapasztja rám a féltés.

Ez a harc lesz a végső,
ó, mély, gyönyörű szem!
a víz alá viszem,
görcsösen ráng a légsző.

HOSSZÚ ZSINÓRON

Akkor hát szállni, jó,
most már hosszú zsinóron.
Fog a fiú,
lent szaladgál a réten,
én szállhatok,
csapkodhatok a napban:
rombusz-pofájú sárkány,
félköríves
mosollyal selyempapír testemen.
Így, megkötözve
szállok a szél torka felé,
a halál torka felé nagy vidáman,

visszaránt majd úgyis a fiú,
horgonyom.
Szorong, nem enged túl magasra
s a leesésemet
rohangálással képzelem
megakadályozhatónak.
Talán elkap, talán rázuhanok,
talán elröptülök.

VAN EZ A LAKÁS VAGY NINCS?

A Bródy Sándor utcában van a lakás,
Pesten – most többet nem mondhatok.
Lépcső, de nem sok, kert, félemelet,
hátrafelé néz, sok nagy üvegablak.
Üres. Van egy szivacs, egy ruhaakasztó,
amik úgy ottmaradtak. Gondoskodást vár.
Tőlem, de én nem örököltem. Álldogálok.
Kiadjam? Felújítom? Elfelejtsem?
Húsz évre bezárjam s utódaim
baglyot, patkányt, gombát találjanak?
Muszáj lesz ott laknom. Néha. Időnként.
Nem is biztos, hogy üres. Bababútor
fog előkerülni, lányok szaga,
kis kredenc, serpenyő kis hússal, csöppnyi vécé.
Nem bírok mindennel törődni, értitek?
Pókok jönnek, salétrom, a zománc,
a zománc a sok ablakkereten.
Ajánlok egy megoldást: én törődök
ezzel az egésszel, hajlítom a gerincem,
de akkor másra ne kelljen figyelni.
És én döntöm el, hogy bánok velem.
A szeretőmet fölviszem, s laposra
döngöljük a játékedényeket.

Ágh István

SZKÍTA ARANYKINCSEK

Rengeteg látogató gyűlt össze, épp zárás előtt,
a Nemzeti Múzeum időszakai kiállításán,
a tárlat szűkös labirintusában, mintha kurgán
belsejében haladtunk volna a rejtett
sírkamra felé, melyet keresztmetszeti kép
ábrázolt gyeptéglás, ránehezedő földréteggel,
s az áporodott, levegőtlen helyen, képzeletben
már-már egy saját élve temetést kínlódtam végig.

Mielőtt a letűnt birodalom maradványaiból
ismerkedtem a nomádok túlvilági országával,
szeretteimben fogatkozva, alig múlt hónap
temetés nélkül, s ez a fullasztó kényszerképzet
biztosan azért lepett meg, mert mindig elfelejtem,
hogy a halottak nem érzékelnek semmit, és szinte
együtt szenvedek velük, míg ők kinyúlva,
csukott szemmel őrzik mivoltuk titkát.

Kiismertem, akár a fronthatást, melyik idegszál
rándul görcsbe, ha lesújt a váratlan gyász hír,
miként csökken a pulzus a beletörődéstől,
miképp váltakozik a részvét kárörömmel, önféltés
halálvággal az összezavart visszaszámolásban,
milyen nagy a búbánat szenvedélyének kísértése,
s nehogy a kandeláber füstjére szokjam,
a lélekharang egyhangú dallamába szeressem.

Egész évszázad kimúlását kínlódtam végig
sokadmagammal, lassan fogyó sorokban,
mind közelebből hallván a sírba eresztő
kötelek nyüsztését, s ahogy a koporsó dübörög,
mintha szédülten magam fölé hajolnék,
úgy ejtettem a hantok közé virágaimat,
hiszen a véletlenül múlt megint,
melyikünk engedi el a másik kezét utoljára.

Azok a kiállított ókori tárgyak nem estek távolabb
eredetüktől, mint az e havi elköltözötték tőlem,
létüket villantják bennem, akár viselőjét az ékszer,
pedig alig követhető, ki birtokolt ekkora gazdagságot,
csak a jelenlevőt ámitja évezredekkel később
az aranyszarvas örök világosságának fényessége,
az anyag halhatatlan lelke, az úri tollazattal
fölékesített Pegazus aranyszárnya.

Szerszámveret, ivókürt, nyakperec, s megannyi
égi jel ragyogott a végtelen sötétségből,
kiválva kora málladékából, mint csont a húsból,
bizonyítván, hogy időnk egymásból következik,
ám mikor a nagyasszony aranytükrébe néztem,
nem láttam magamat, sem azt a keleti fejedelmet,
akinek váltott lovai a feltámadás ígéretével
ügettek, ködbe vezetett birodalma fűvén.

Kántor Péter

CSAK AMI KELL

Nem tudta pontosan, mi van a zsákban,
amit cipel. – Pakold ki, ami nem kell!
Csak legyintett; megszokta vinni már,
ami belekerült a zsákba egyszer.

Kártyák és kulcsok, cigaretta, bicska,
s tárgyak, amik többek, mint tárgyak –
egy gesztenye, egy könyv, egy füzet, egy toll,
emlék-kavics, testetlen árnyak.

És amit nem is tudna megnevezni,
ha akarná se. – Tarts meg! Vess el! –
összel suttognak így a levelek a fának,
mely nem bír róluk csak ködös sejtelemmel.

Azt a cipőfűzőt nem dobja ki, hogy is ne!
Vagy nem is cipőfűző, csak egy madzag,
aminek nincs se eleje, se vége,
de amíg birtokolja, addig gazdag.

Minden eshetőségre kéne az a bicska?
És az a telefon a zsák zsebében?
Csak legyintett: Ugyan! Ámbár ki tudja?
Milyen hegynek fel itt a sík vidéken?

Nem tudta pontosan, mi van a zsákban,
s ha mindent kiborítana, hogy lássa egyben,
akkor se tudná. – Csak ami kell, csak azt! –
azt kipakolja mind, hogy el ne vesszen.

Esterházy Péter

A HIRTELEN BARÁTSÁG

Egy meg nem írt barátság eredendően ezt a címet adtam és éppen azért nem írtam meg mert nem lettünk igazából nem lettünk barátok semmik se lettünk illetve majd lesz egy fordulat a végén a semmi felől a minden felé pedig jól indultunk ő volt az idősebb ez így is maradt és ha élne most is idősebb volna de hogy ez idő szerint mi a helyzet azt nehéz megmondani már több évet számlálok milyen hülye szófordulat nem számlálok de van többem van mint neki valaha ám ezt nem kivagyiságból említem csak a számok miatt mert bárhogya is úgy gondolok rá mint idősebbre ő tette meg hajdanán az első lépéseket nem is lépések gesztusok egy gesztus egy darab gesztus de az azt jelentette azt szándékozta jelezni mit is hogy egyívásúak vagyunk effélét fegyvertársaknál több összetartozásnál kevesebb szívesen öleltem meg ha találkoztunk örömmel a sejtjeim örültek a sejtjeim húzódtak közel hozzá jólesett az arcába nézni a nevetős szemébe jó ember ez volt az első ami róla eszembe jutott eposzi állandó jelző derék ember és ezen egy ideig tegyem hozzá kajánul egy ideig az sem változtatott amikor az a váratlan hidegség jelent meg a szemében amit vonakodva akartam csak tudomásul venni azt a nyilvánvaló tényt hogy ez megvetést jelent fölényt fölényességet lenézést amely ez az egész konglomerátum ez a ridegségben fogant morálhóbelevanc szintén a nevetősségben mutatta meg magát csakhogya én lassan mintha buta volnék láttam meg hogy ez a nevetősség nem az a nevetősség erkölcsi alapon vetett meg azt hiszem egyszerűen árulónak tartott áruló aki elárulta a kultúráját pontosabban a népének a kultúráját egyszersmind a hazáját is vagy a nemzetét mit is még talán ennyi elég is ja még valami pénzezés is volt szerintem a legpimfebb pártpolitikai izék fordítottak minket szembe és ehhez keresett ő még erkölcsieket nem is kellett nagyon keresgélennie mert ebben inkább neki volt igaza úgy érte hogy a politikai különbözős már csak következménye volt a kulturálisaknak de mindegy lényegében nem hittem a szememnek konkrétan a fülemnek ennek ellenére egy ideig tartottam magam a „jó ember”-látomáshoz azzal etetve magamat azzal a jelképes szófordulattal hogy hát a gyerekeimet továbbra is gondolkodás nélkül rábízám és csak lassan jutott az eszembe hogy a gyerekeim közben felnőttek vagyis senkire nem lehet őket immár bízni természetesen főként ránk nem az apjukra anyjukra immár mindenesetre senki immár nem profitálhat ebből a rábízhatósági föltételezésből egyrészt másrészt meg hát mi mindennel tömné teli szegény pulyák fejét mindazonáltal a barátság egyértelműen miattam vagy ahogy itt az utcában mondják engem végett nem szökkent szárba rajtam bukott el sokkal korábban még akkor amikor nem mondtam meg neki hogy nem tetszik az amit csinál a munkája hogy mindközönségesen rossznak tartom a filmjeit nem gyávaságból vagy kétszínűségből nem szóltam hanem olyan reménytelenül rossznak tartottam őket javíthatatlanul rosszaknak hogy arra nincs mit mondani nincs a mondásnak értelme de ettől nem ijedtem meg azt hittem és ez volt az igazi butaság a pusztá ökörség azt hittem leválaszthatók róla a filmjei hogy volna egyfelől a nevetős szeme a mondjam így normalitása az arányos természetessége alkatának eredendő kedvessége és másfelől az akarnok filmjei lólábfilmek így hívtam lógtak ki az erkölcsi ideológiai hazafias lólábak hemzsegték a lólábak egész lólábdugó kerekedett a filmjeinél lólábdagály Istenkém de hülye vagyok próbálnám csak magamról leválasz-

tani azt amit csinálok vagyis egyre őszintéltenebb lettem vele és nyilván ő is velem ez fájhatott neki a saját őszintéltensége mert azt mindig láttam szerettem is érte hogy örül az őszinteségének mindenféle őszinteségnek örült élvezte is és az meg természetes nem lobbantható a szemére hogy a saját őszinteségének a határait nem ismerte föl nem ismerhette föl nem bíztam benne és nyilván ő sem bízott bennem ott hallgattam ahol mondanom kellett volna valamit és beszéltem ahol a csönd lett volna kívánatos talán szükséges is vagyis folyton fecsegtem ha hallgattam ha beszéltem még ott ültem minden filmbemutatóján prómier mondta mindig hosszú ő-vel mintha őt ez nem is érdekelné büfé mellett könnyű hazudni ezt most magamra értem de ez is egyre nehezebb lett nehezebben ment nem ment flottul a hazudás a végén már menekültem a tormás sonkatekercek elől vagy közül szinte szaladtam iszkoltam a jó szó iszkoltam a kaszinótojások súlyos árnyékából a filmekben egyre többet beszéltek a jóról és a rosszról főleg a rosszról és azon belül is inkább a Rosszról vagyis a Sátánról aki ideiglenesen bár de jelentős területeket foglal el a Mindenhatótól és aki beszélt az egyre határozottabban átlátott ezeken a mesterkedéseken a picsába nem is folytatom mintha Isten egy alhadnagy volna de lényegében főtörzsőrmester aki kellemetlenül vigyázza a körletrendet a szakralitást és hazafias érzéseket a fiatalkori ártatlan tiszta törekvését a jóra szépre nemesre ami azt hiszem bár nem akarnám kóserolni magamat annak idején a legfőbb kapocs lehetett közöttünk a habarcs fölvaltotta szóval mintha e törekvések célba értek volna és most ő ott ült a jóság közepén mint egy keresztes pók szándéktalan de találó szójáték és leste az áldozatait vagy talán nem is egy vidéki plébános rossz egyszerűsége szűk szellemi horizontja és régi jó megbízható jósága keveredett evvel az új kevély magabiztossággal cinikus nem volt sosem szellemi tompasága mindig élénken sőt olykor váratlanul öntetszelgőn villódzott villódzott ez jó én voltam a zsűri elnöke bálanyája én így mondtam amikor azt a nagy díjat kapta ami valamelyest zavarba is hozta szerette ha mellőzik nem azon nincs mit szeretni a mellőzés önmagában akkor is ha van haszna ha és ez mindig munkát jelent ha hasznot húzunk belőle többnyire a munkánk vagy a szemléletünk az értékekhez való viszonyunk húzza az előnyt sok minden javára fordítható a mellőzés ám arra vigyázni kell hogy öncsalással ne kavargjunk bele de önmagában szürke kietlen mint egy rosszul fűtött szoba nyirkos didergés szerette ha látják hogy mellőzik és tényleg kicsit mellőzték is mellőzve volt bár azt nehéz megmondani hogy többet érdemelt-e hisz mindenki többet érdemel vagyis nemdebár senki nem volt közöm a döntéshez a pódiumon is csupán álldigálnom kellett más tartotta a laudációt más adta át a díjat álltam és mosolyogtam mint egy fasz abban a pillanatban amikor át kellett volna vennie az aranyozott régies metszésű betűkkel betvekkal ahogy apám tréfálkozni szeretett volt írt diplomát meg az örök hollóházit elfehéredett hátratáborodott egészen közel álltam hozzá ha jók a reflexeim el is kaphattam volna de még azt sem vettem észre hogy valami komoly meg se mozdultam csodálkozva néztem mit csinál mintha tréfálna hogy mintegy ellép a kitüntetés elől dölyfét szerénységbe rejtve de ezt inkább most gondolom akkor nem akkor csak bámultam mosolyogva ahogy esik hátra a pódiumról feküdt a földön élettelenül mintha színházi takarásban a nézők a nyakukat nyújtogatták mi történhetett miközben az állandó operatőrje tehetséges kis patkány izgatottan nyugtatott mindenkit elő szokott fordulni ismételtette elő szokott fordulni csak gyorsan vizet vizet vizet gyorsan a laudátor a test mögé lépett majdnem tetemet írtam lehajolva a hóna alá nyúlt segítsen már neki valaki sikoltozott a kis patkány reflexszerűen hátrébb léptem az oszlop mögé a derekammal bajlódtam megint nem veszélyes de éppen azért és nem akartam magyarázkodni uraim rakoncátlankodik a derekam remélem megértik húzták kifelé hátrálva a magatehetetlen testet mintha váratlanul ólomnehéz rongyot fölcső-

szott az ing a hasán sárgásfehér kelt tészta a szeme nyitva maradt de nem volt tekintete vagy fordítva mintha rám nézett volna s látnánk a tekintetén hogy nem vagyok vizet gyorsan vizet miközben a közönség tovább duruzsolt nem inkább morajlott az operátor két ügyes mondattal megnyugtatta őket még soha senkit nem nyugtattam meg mondattal a színpalak mögött mint egy zsák a falhoz dűtve űlt az akit nem nevezhetek barátomnak magához tért rám mosolygott és kezét a kezemre tette érzem kényszerűen egyszerűsítem a történetet úgy vagyok evvel mint a fizikusok vagy az elemi részecskékről beszéllek vagy a Kárpátokról nem tudom ezt egyben látni ezt a temérdek szemétséget önzést sértettséget gecizést frusztráltságot rosszindulatot butaságot és tisztességet jó szándékot segítőkészséget illetve ezeket még tudom de mit tegyek mit is tegyek a csöndes megvetés hosszú évei után a keze érintésétől rám törő izgatott örömmel váratlanul rám támadó heves szívdobogással az én nevem volt az utolsó szava én voltam a Licht az éjszakában szájalmas bárhogyan van is a fiatal tudósgeneráció zavart szájalommal tekintett a világegyenletet firtató Einsteinre bár talán inkább kajtatta mint firtatta.

Nádas Péter

SZERELMETES SUGDOSÓDÁSRA AJÁNLOTT OBLIGÁT MONDATOK

Ölni jó, jó bizony. Nagy kár lenne az ölést betiltani.

Érzed a visszafogott lélegzetet. Fulladsz, még belédöföd a késedet, holott szembefütyül veled vad Boreas.

Eltévedtem, nem tudom, hol vagyok. Minden bizonnal megvakultam, körvonalakat sem látok. Mint aki végtelen orosz hómezőn tévelyeg. Nem találok haza többé. Nincs iránytűm, nincs pénzem villamosra, nincs machetém, nincs kelevézem, nincs egy rendes géppisztolyom, amiből sorozatot lőhetnék. Nem tudnám magam megvédeni.

Megölni.

Nem tudom, hol vagyok. Szomjazom. Nem tudom, áll-e még a vár, az otthonom. Kérem, könyörüljön meg rajtam. Jézus Krisztus és Rainer Maria Rilke nevére kérem, segítsen fedél alá, adjon vizet, csillapítsa éhségemet, ossza meg velem meleg ágycsészét, párnáját, teste takaróját.

A koldus én beszél így, a vándor én beszél így.
Elmegy és visszatér, elmegy és visszatér,
az óceán ritmusára állították be
a pulzusát.

Ne félj, legalább ne szorongj, végül minden rendbe jön,
s így tovább.

Legalább a jövődben bízz, s így tovább. Nincs értelme
szoronganod, hogy nincs értelme így tovább. Sirámaiddal a bajt
tetézed, s így tovább.

Az én felejt, és hiú reményt táplál a mi.

Leharapom a fejed, szétharapom
a szád, te édes, széttéplek, kihörpölöm a gerincvelődöt és
az utolsó csepp nyáladat, a bimbódba harapok,
leharapom kicsi fütyülődöt, hamm,
megeszlek, így szeretlek, telitömöm a bendőmet
veled, a fenyegető telet élem túl belőled.

Ilyen az éhes szerelmes én.

Magadban nem vagy, te ostoba. Hiába keresed,
1 nem létezik. Vagy 1 Isten neve 1.
A vágyott szám 2 a tébolygó lelkek között,
a páros. Ezzel szemben minduntalan olyan megszentelt
3 jut nekik, amitől nem tudnak szabadulni.
Hacsak nem kapaszkodnak bele a negyedikbe.
4 ellenben túl sok, nem belátható,
messzi túl van vágyott pároson, halmaz,
tömeg, válogatatlanul hevernek benne
egymáson a világ vadidegen eszméi és tárgyai,
semmihez és senkihez nincs közöm –
5, 6, 7, 8 között
nyomtalanul merülsz alá az idegen érzések tömegében.

Öljél hát, az egyetlen igazi öröm, a pengét
élőbe mártani. Húsába, bordája között izmos szívébe,
a csipkés tüdejébe.

Ahol a helyi illemszabályok időlegesen nem támogatják vagy
egyenesen tiltják, lopjál legalább jó sokat a szupermarketekben.

Bármít. Fogkrémet. Zsemlemorzszát.

Ha sánta jön az utcán, mintha csak véletlenül, lökd föl.

Nem kell attól tartanod, hogy a tömeggyilkosságok ideje
ne érkezne el. Elérkezik, addig a kis gonosztettek és
a nagy mulasztások legalább olyan fontosak.

A nagy szabadrablás kárpótolni fog az elvesztegetett évekért.
Adót addig se fizess, fizesse más. Attól se tarts, hogy lenne
olyan

cselekvés, amit a te egyetlen kegyetlen Istened ne helyeselne.
Az emlékezet kezdetétől olyan az Istenünk, aki
a cselekvést előbbre valónak tartja a tudásnál.

Sőt, ez a mi Istenünk, akinek neve legyen áldott örökkön
örökké,
a mi érdekünkben alaposan meg is cenzúrázza
az akadékoskodó kérdéseket és ellenvetéseket.
Ha megfelelő az osztalék, akkor például ne legyél kíváncsi rá,
hogyan bankod miből csinálta, az ég madarai sem kérdezik,
hogyan mit egyenek és mit igyanak, ha az Úr úgyis ad nekik.
Ha tudnád, sóbálvánnyá merednél.

Persze a nagy cenzúrázás közepette még mindig kérdés maradt,
drága egy felebarátom, hogy létezik-e
a híres. Mindenre kész ego vagyok-e, netán nem én
gondolom, hanem az anyagban van
minden szó és minden mozdulat előre megírva,
értjük úgy, hogy az anyag struktúrája jeleníti
meg a logosban önmagát, s akkor
a szabad akarat is e világi nevetség tárgya lesz.
Genetikai programok és biokémiai folyamatok
végeredményeként egyszerre többféle funkció vagyok,
számtalan vagyok, én nem vagyok, mert
minden egyes ismert és ismeretlen tulajdonságomra lesz
egy lehetséges énem, válaszom, s így tovább.
Tébolygó lelkek világnagy opportunizmusára
így adnak a tébolygó lelkek világnagy abszolutiót.

Itt dobják utánad álmaid nagy illatát, jövőd
mosóporát, ma mindenütt akció van, vedd és
vidd, egyszeri ajánlat, csak neked, az év
minden napján legyél nekem az egyetlen százezredik.

Igazság szerint legfeljebb azt gondolhatom, hogy
lélegeztető készüléken vagyok, zabológépen vagyok,
baszógépen vagyok, szarógépen vagyok,
ezeken a gépeken használom le anyagomat –
anyagommal alakul a biokémiai mintám, tegnap például két
élettanilag hasznos szellentés szünetében mintám szellemében
egyetlen esetlegesen kiválasztott másik szarógépnek vallottam
örök hűséget.

Énem funkciók sokasága, folyamatok helyszíne.
Minden érzelmem funkcionális illúzió, a gyűlölet és a
gyilkosság sem kivétel.
Ami azt jelentené, hogy tényleg megérkezett a régtől vágyott
paradicsomi állapot. Nincs mit számon kérnünk egymáson.
Jól sejtettük, hogy caritas sem létezik.

Te, te koszos idegen, te mocskos zsidó, te köcsög, te
buzi, te cigány, te, te pifke, te kánáke, te bozgor,
te oláh, te tót, te aljas, te, te gój gané,
te kibaszott kurva, te, te pinabubi, te faszszopó, te,

te seggnyaló, te faszverő, te botor néember, te néger
te nem vagy ember, te barom, te idióta, te asszonyi
állat, te édes kis bolondom, te, te kis bestia, te én imádlak.

Ez hallatlan, én teljesen fel vagyok dúlva, háborodva, ilyen
nincs. Én nem hallok jól, ez nem lehet igaz, velem ilyesmi
nem eshet meg, én nem hiszem el, nekem ilyesmit ne mondjanak.

Nekem, nekem, nekem, nekem, nekem mond ilyet.

Miként korábban, a lisszaboni földrengést követően, Auschwitz
után is felmerült a teodicea nagy kérdése, ami még korábban
szöget ütött már Epikurosz fejébe is, holott neki még
kétszázhetvenkét évet kellett volna a mi Krisztus urunk
születésére, kétezer-huszonhét évet a lisszaboni földrengésre
várnia, de nagy okosan nem várta ki. Auschwitzot sem
várta ki. Rögtön azt
gondolta, hogy három eset van.

Isten nem mindenható.

Isten nem jó.

Isten nem létezik.

Ha viszont mégis lenni találnának
istenek vagy közülük akár egyetlen I mindenható, akkor
kétezer-kétszázhetvenkét vérgőzös év után,
mégiscsak választ kell majd kapnunk arra a kérdésre, hogy
miért ilyen vérnösző, haszonleső, főleg miért ilyen végtelenül
ostoba
ez a mi I Istenünk.

Kérdezi a deduktív logikára szoktatott számító én.

Más kérdés, hogy a pénzesládikádat jól eldugdta-e,
elég mélyre ástad-e, a bejárati ajtót vajon négy zárral,
vaspántokkal, vasláncokkal és lakatokkal jól lezártad-e,
ahogy saját öntudatod és a biztosítód viszontbiztosítójának
biztonsága megkívánja, nincs-e szivárgás a pincében,
gázszivárgás, vérszivárgás, vízszivárgás,
a konyhában és a fürdőszobában vajon elzártad-e az átkozott
vízcapot, a vércsapot, a gázcsapot, a gennycsapot,
a zsalut, az ajtót, az ablakot
vajon jól becsuktad-e,
égve hagytad-e a folyosón a villanyt,
egyszóval mi történik az agyadban, az ereidben, a beleidben,
mire fogsz te innen hazamenni, áll-e még a vár, a szent
otthonod, s ha óvatlan vagy, akkor
nem ontják-e ma véredet.

Szól a bizalmatlan, szorongásra, katasztrófára mindig
kész én. Ő nem engedi megcenzúrázni sürgető kérdéseit.

Egyre kérem, ne csináljon nekem botrányt. Ne viselkedjen ilyen botrányosan. Maga itt nekem botrányosan viselkedik.

A legfajsúlyosabb kérdéseket, legalábbis Kant szerint, maga az értelem teszi fel. Talán az elme hallatja kérdésként a sors szavát, esetleg az értelem szerkezeti rendje visszhangzik a koponyák velővel telített terében.

Hová mész haza. Elvileg ez egy pofonegyszerű kérdés lenne.

Egy olyan dolog, jelenség,
legyen akár ember,
amely több dolog összege,
örömeiben és fájdalmában sem tud úgy beszélni,
hiába rázza sorsa, mintha
egyetlen dolog lenne,
vagy nem tud úgy beszélni,
mintha az egyetlen ne lenne egynél jóval több.

Hol van az otthonod, van-e.

Ember, ne üljön már ilyen kényelmetlenül, engedje el magát. Magát valami, látom, zavarja, megzavarta. Gátolja. Félek, én zavartam meg a nagy műélvezetében. Nem fogom zavarni, ígérhetem. Ószintén szólva csak azért zavartam, bocsánat, bocsásson meg, megbocsát? mert valakinek el kell mondanom. Nem tudom magam túltenni e szorongató sorskérdéseken. Egy ismeretlennek sokkal egyszerűbb elmondani, hogy a szorongástól görcsbe rándul a testem. Amit értsünk úgy, hogy a gyomrom, a végbelem, a végbelem gyűrűs izma, napokig nincs székletem. Holott a testem, a testem igazán nagyon fontos nekem, nekem.

Már ne is haragudjon, hogy ilyen kis altesti dolgokkal terhelem, terhelem, terhelem. De azért az mégsem járja, hogy mi emberek az ilyen kis altesti, testi, gondjainkat ne tudjuk egymással megosztani, osztani. Az emberiség nevében, nevében, el kell túrníe, túrníe, túrníe. Remélem, legalább a szám nem oly bűdös, bűdös, hogy ne tudná a humanitás jegyében elviselni.

El kell engedjem magam.

Az öröm kitörő, a bánat végtelen. Tessék, vigasztaljon meg, meg, meg örömmek sincs semmi akadály, dálya, dagálya. Ha vannak még tartalékban érvei, vei. Én igazán meg nem vigasztalhatom. Végtelen bánatommal én, én, én, leszek itt az egyetlen örömhír, hír, hír.

Darvasi László

A MAGYAR ÍRÓ TÁMOGATÁSA

(Az irodalom ellenségei)

A magyar író életét támogatták sváb, szász, sokféle szláv, román, francia, spanyol, zsidó, itáliai, hanti, mansi és egyéb földekről származó élveteg, szorgalmas, szószátyár és hallgatólag ősei.

A magyar írók cigány ősei is támogatták.

A magyar írók támogatta pogány, kálvinista, pópista, hugenotta, baptista, anabaptista, valamint izraelita vallású rokonsága, s ők mind megvitatták a támogatás mértékét, módját, idejét, formáját, különbnél külön lehetőségeit, minek következtében Feldenstein rabbi sértődötten elrohant Vecsés irányába, és azóta senki sem látta.

„Tisztelt Kuratórium, mint azt megtudtam, a napokban végre megtörténik a Teremtés oly régen – és persze joggal – várt eseménye. Az emberiség – azon belül a magyarság – szempontjából oly releváns pillanatoknak a megörökítéséhez kérek alkotói támogatást, mind havi, mind egyszeri térítés formájában, maradok tisztelettel, sk., a magyar író.”

Amikor a magyar író támogatásért folyamodik, magától értetődően a kérelem jellege dönti el annak stílusát, hangnemét, a kérelmező mondatok természetét. Szerelmi támogatás reményének esetén a stílus fennkölt, érzékeny, távlatos. Virágcsokor mögül szaval, azt hiszi, így titokzatosabb. S mintha bármilyen megoldás érdekelné, holott a magyar írónak ilyenkor – tehát szerelmi esetben is – minden kell. Aztán persze lábjegyzetekkel is beéri. Ez a helyzet nem tart tűrhetetlenül sokáig, mert a magyar író elhalálozik vagy újránősül. Pénzadományok, ösztöndíjak, egyéb értékek óhajtása esetén a magyar író hangja éppúgy elvékonyodik, mint bármely más embertársának a hangja. Aki kér, vékonyabb. Aki ad, vastagabb.

Szépen csillogó kitérítések kérésekor a magyar író hangja feszült (már régen meg kellett volna kapnia az illető érdemérmét), máskor sértett (az adományozót megalázó módon figyelmeztetnie kell), megint máskor kifejezetten kétségbeesett (a rettenetes telefonszámlát is neki kell fizetnie, amely abból a több száz hívásból fakad, amikor a többi írók, a többi kurátort, illetve a magyar népet igyekezett rávenni, hogy támogassák az ő kitérítését).

„Tisztelt Kuratórium, nyomorúságos állapotok és rendkívüli nehézségek között dolgozom! Amint azt Önök is tudják, a Teremtés, illetve a Teremtő, aki ezt az oly régen várt eseménysort kigondolta, végrehajtotta és felügyelte, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Amennyiben a Tisztelt Kuratórium támogatásra méltónak talál, szerény eszközeimmel igyekszem őt korrigálni, ha pedig ez lehetetlen, újra megalkotni a világot. Maradok tisztelettel, sk., magyar író.”

A magyar írók regényének és számos verseskötetének megírásakor támogatta materializmus, ateizmus, idealizmus, az Isten, a jóság, a gonoszság, a hét főbűn. A magyar írók

odaadón és pillanatra sem szűnően, máskor gyengéden, elementárisan, anyaian, zsarnokian, kacagtatóan, vacogtatón, elementárisan vagy futólag, de támogatta és támogatta a halálfélelem.

„Tisztelt Kuratórium, félek. Maradok tisztelettel, sk., magyar író.”

A magyar író öltözködését támogatta Magyar Királyi Törvényszék, az Államvédelmi Hatóság, a Politikai Nyomozó Főhatóság, dr. Vida Ferenc elvtárs, tanácsvezető bíró, a magyar író felesége, a magyar író férje, a lakógyűlés, az utca, a nép, a nemzet, továbbá az 1944-es esztendő április havában meghozott, sárga csillag viselésére kötelező rendelet.

„Újból arra kérem a Tisztelt Kuratóriumot, hogy támogasson a hazám. A népem. A nemzetem. Maradok tisztelettel, sk., magyar író.”

A magyar író szélsőséges viselkedését, különös szokásait és döntéseit támogatta a Valeriána, az ópium, a morfium, a koffein, a koleszterin, az Estand, a bitó, az akasztófa, a kard, a pika, az ágyúgolyó, a puskagolyó, a puskatus, a Magyar Államvasutak, Tokaj, Villány és Szekszárd történelmi borvidékei, a Magyar Országos Söripari Vállalat és a többemeletnyi, csábító, személyre szabott mélység.

„Tisztelt Kuratórium, műveim szempontjából föltétlenül meg kellene ismernem a francia konyhák kifinomult világát, a Riviérát, az Escorialt, Velencét, Rómát, Párizst, Zürichet, Bécsset, Berlint és a Towert – utóbbira elég egy esős vasárnap délelőtt –, a brazil őserdők világát, az orosz tajgát, a fiúkollegiumok világát, a vándorszínészekerek nyirkosságát, a Mont Blanc csúcsát, a nőt, a férfit, a szerelmet, a halált.”

„Tisztelt Kuratórium, nagyon félek! Maradok tisztelettel, sk.”

A magyar író a többi magyar író is támogatja. Magyarországon, illetve a világon szinte megszámlálhatatlan magyar író él. A magyar író definiálása nem kevés gondot okoz a magyar írókra szakosodott tudósoknak, mert ahhoz, hogy valaki – én, te, ő, az édesanyánk, apánk, a kishúgunk – magyar író legyen, nem elengedhetetlen követelmény az irodalomhoz való érzék, egyáltalán az alkotás, az írás. A magyar író tehát támogatja a többi titokzatos és definiálhatatlan, sikeres és még sikeresebb magyar író, mert folyamatos késztetést és kihívást jelent, hogy náluk jobbat kell írni – akkor is, ha nem írnak –, mert náluk sikeresebbet kell írni – akkor is, ha a kutya se tud rólok.

„Tisztelt Kuratórium, nagyon kérem, ne zavarjanak, írok! Sk., magyar író.”

Feldenstein rabbi egyszer megkérdezte a gyülekezetet, vajon ki támogatja a magyar író, amikor ő a saját főztjét eszi.

Roth mészáros azt felelte, hogy egye csak meg, amit főzött, mert ő aztán biztosan nem támogatja.

Mire Keller korcsmáros bólintott, hogy ő sem.

Mire Lelovits sakter is megszólalt, ő sem, ő sem.

Erre aztán nagyot kacagott Feldenstein rabbi, hogy erről lenne szó, mert bizony a magyar író még a saját főztje sem biztos, hogy támogatja!

A magyar író szívszorító és az utókor számára számtalan tanulsággal szolgáló szerelmi életét támogatta – éppenséggel 1583-ban – egy megerőszkolandó szépséges zólyomi polgárrasszony, támogatta továbbá Vajda Julianna Lilla, Sárvári Anna színésznő, a szeptember hónap végének melankolikus hangulata, Kratochwill Georgina, Fröhlich Brúnó, Boncza Berta, Tanner Ilona, a Trepomena pallidum elnevezésű baktérium, Prohászka Ottokár püspök idevágó véleménye, Spiegler Bella, Várady Gyula szállodaigazgató és neje, Várady Gyuláné, nem kevésbé bakfiskorú leánygyermekük Várady Rózsa Zsuzsa, továbbá Démusz Ella, Vágó Márta, Gyömrői Edit, Kozmutza Flóra gyógypedagógus, valamint egy másik magyar író felesége, jelesen Karinthy Frigyesné Böhm Aranka, aztán az úgynevezett harmadik zsidótörvény, az 1941: XV. tc., amennyiben – többek között – megtiltotta az úgynevezett vegyes házasságokat, illetve a zsidók és nem zsidók közötti nemi kapcsolatok abszolválását, úgymint a csókot, a simogatást, a testtagok összedörzsölését, a pettinget, a coitust, az ölelést, az ölelést.

A magyar író nemi életét támogatta az 1951. évi 9. tvr., amely Anyasági Érdemrend adományozása, valamint a sokgyermekes anyák jutalmazásának tárgyában született. A magyar írók szerelmi életét támogatta Bíró Károlyné született Ratkó Anna textilművész, agitátor és miniszter.

Boldogult ifjúkorában s aztán még igen sokáig a magyar író magától értetődően bírta a szavak támogatását. Aztán a helyzet megváltozott. Ősz lett a nyelvben, hideg szelek fújtak a papírlapok fölött. Az a megszámlálhatatlan részvétlen, hiábavaló, elpergő, semmibe hulló szó, szó, szó.

A magyar írókat támogatta báró Hatvany Lajos, Makai Ödön, Aczél György, Soros György és Vendelin pincér.

A magyar író munkásságát támogatta az idegenszívűség, a homoszexualitás és a hazaárulás.

A magyar író munkásságát a legnehezebb helyzetekben is támogatta az emberi butaság.

A magyar írókat támogatta a magyar nép kenyere.

A magyar írókat támogatta a francia croissant, a bajor péksütemény, a bécsi kifli, a berlini kuglóf, a saslik, a hamburger, a bolognai makaróni, a brindzás tészta, a knédli, a scsí, a kebab.

Hogy a magyar író kulturáltan tölthesse el a szabadidejét, támogatta a magyar történelem, azon belül is a magyar nép megannyi forradalma és szabadságharca, az első és a második világháború, Kufstein, Theresienstadt és Josephstadt festői vidékei, a Margitsziget, Szibéria, a budai Tabán, a Balaton, a Don-kanyar festői vidéke, Oświęcim, az Andrássy út 60-as számú épülete, a hangulatos hortobágyi munkatábor, a szegedi Csillag börtön.

A magyar író utazását a magyar királyi csendőrség segítette.

Szurkoljunk együtt a magyar íróknak!

A magyar író temetését támogatta a Magyar Királyság, a Magyar Népköztársaság, a Magyar Köztársaság.

„Tisztelt Kuratórium, a közeljövőben esedékes feltámadásom végett kérem temetésem későbbi, meg nem jelölt időpontra való elhalasztását!

Maradok tisztelettel, sk., magyar író.”

LEVELEK A HOLMI KÖRÜL

Galgóczi Erzsébet – Réz Pál

Kedves Pali!

Megkaptam levelét. Örülök és megtisztel, hogy induló lapjuknak már az első számában szeretnének szerepeltetni. Sajnos, nem ígérhetek semmit. Két okom van erre:

1. Matyi tájékoztatása nem egészen pontos. Ugyan most már kijöttem a kórházból, de távol vagyok attól, hogy egészséges legyek. Az infarktus nem múlik el nyomtalanul, s miután az óvo rendszabályokat nem tudom maradéktalanul betartani (pl. az izgalommentes életet), a nap nagyobb részében rosszul érzem magam, és csak néhány óra hozzat jól. Ebben az állapotban nem lehet prózát írni, mert – már rég rájöttem – prózát csak olyan erőnlétben lehet és szabad írni, amilyen erőnlétben az ember megnyerné az olimpiai bajnokságot. Én most legfeljebb a csornai úttörők versenyén indulhatnék.

2. Palikám, maga tudja a legjobban, hogy 20 éve nem írok novellát. Betegségem előtt – ami lényegében két éve kezdődött – két regénytémával foglalkoztam, s a kórházban rájöttem, hogy valószínűleg egy harmadikat fogok megírni. De ebből még csak homályos elképzelésem és jegyzeteim vannak.

Ha lesz valami füle-farka részlet ebből a regényből, elsőként magának mutatom meg.

Viszont van egy kérdésem is: „életműsorozatom” 3. kötetét, ami, úgy emlékszem, már a kisregényeim egyik része lenne, nem kellene-e összeállítanunk?

Különben már láttam a Kettősünnepet, csak két dolog ellen van kifogásom: nem ezt a fényképet beszéltek meg, a másik: mért nem színes a címlapon lévő grafika? Tudom, hogy nem magára tartozik, de most már, ha két év után először levettem az írógépem tetejét, egyúttal ezt is megkérdem. Ne haragudjon érte és semmiképpen ne sértődjék meg a Mariann.

1989. máj. 7.

Szeretettel üdvözlí:

G. Erzsi

Kardos G. György – Réz Pál

Budapest, 1989. május

Kedves Pali,

mit mondjak, nagyon meghatódtam a kedves leveledtől, azóta is töröm a fejem, hogy miben tudnék hasznotokra lenni – biztos vagyok benne, hogy a tiétek lesz a legtisztább és legmértőszagteljesebb irodalmi vállalkozás. Augusztusig kérek csak türelmet, addig a fejemen van a gyerek, a nyaralás és a számtalan rémes bérmunka. De azért jó volna egyszer együtt ebédelni, mint régen, az évek során összegyűlt egy szerény készletem fiatal írókból, ígéretekből és lehetőségekből, talán ezzel is tudnék segíteni. De nem csak irodalomról szeretnék beszélni Veled, inkább azokról az apróságokról, amelyekből az irodalom végül is táplálkozik, például arról, hogy jó volna fiatalabbnak lenni. A jövő héten felhívlak, mert aztán elmegyek a veszprémi tévé micsodára zsűrizni.

Sok sikert kívánok Neked és Nektek!

A régi szeretettel ölel a félhülye
Kardos Gyuri

Csukás István – Várady Szabolcs

Kedves Szabolcs,
megkaptam felkérő leveledet, elnézést, hogy csak most válaszolok, de nem voltam Pes-
ten. Ám örömmel válaszolok, illetve állok rendelkezésedre! Mivel én már évek óta
megrendelésre írok, Nektek is felajánlok egy-két verstémát, íme a mutatványsorok:

1. Kit a szíve, kit a rák,
ne féljeteK, cimborák!
2. Február 2-án az Isten
nem tartózkodott Budapesten...

(Ezt Timár Béla halálára kezdtem el)

3. A meghülyülés boldog csöndje vár...

Írd meg, hogy melyik kell és hogy milyen hosszú legyen!
Réz úrt (rézorrt, trezort stb) szeretettel üdvözlöm, sok sikert kívánok az új laphoz!
Hozzád egy viszont-kérésem lenne: küldj az Új Idő-nek verset! (A neved már úgylis
megjelenik: Orbán Ottó dedikált Neked egy verset! Tudsz-e róla?)
Válaszodat várom, baráti szeretettel és jókedvvel
üdvözl a hálás költő-szerző:

[Csukás] Pista

Bp. 1989. máj. 30.

Tandori Dezső – Várady Szabolcs

1989 XII 8

Dr. Sz.,

nagyon remélem, hogy jól vagy! Most annyiféleképp van az ember. Magam azért nem
panaszokodhatom, mert a – számomra – sok utazás után fokosabban, s nem malomaljásan,
az maradt: mégis Aliz, mégis Samu... ha már Szpéró nem él, hát... azért ők, ők... ők
számítanak, nagy pauza, aztán... lehet utazni is épp akár. Persze, a realitásoknak az
ember eleget – túl sokat is – tesz; ám a valódibb kapcsolódásból jön még a gyakorlatibb
beszámoló is, ld. ez a vers, alkalmasint.

Várom, hogy ha a forgalmas karácsony-idő engedi Nálad, írtj pár sort, mit szólnsz eh-
hez a kis szerkezethez, amely két flekken a Holmi-versrovat számára összeállt. Ezt tehát
nagyon is Nektek küldöm! Nehogy, én marha, félreértést okozzak még egyszer.

Jó lenne, ha ez a vers folytatná az eddigieket a Holmiban. Kiderül.

A platán alatt egyébként tényleg nagyon csudálatos volt: öböl-állapot. Egyáltalán, ne-
kem Köln az első német város, amely igazán tetszett. De nagyon!

Sz., Dr., sok szeretettel gondolok Rád

– ölel
TD

* PS Ja, a „flekken” meg elfojtott vágyaim emléke: 11 napom alatt „ott” nyilván ettem
volna valami ilyen jót. TD

Várady Szabolcs – Tandori Dezső

1990. március 8.

Dr D –

ma jól kezdődött a nap! Először is elmentem úszni (elvileg hetente kétszer van ez be-tervezve, de nem mindig sikerül kivitelezni), jólesett, és az idő is igen tavaszi, és akkor hazajövet végre kibontottam a tegnap Réz Palitól elhozott csomagot – a heti „anyagok”, nem mindig öröm, mit mondjak, tömérdek levél írására kötelező, kíméletes visszautasítások, és egyáltalán: dönteni, mi kell, mi nem, gondolhatod, mennyire kínos ez, viszont talán mégiscsak jó, ha van egy „válogatott” versrovat, ahol, amennyire lehetséges, tényleg csak az van, ami jó, vagy legalábbis amiről azt hiszem, hisszük, szóval a tényleg jók nem olvadnak bele a sok semmilyenbe, és akkor azok is észrevevődnek, amikre máshol talán nem figyelne fel senki, mert a szerző még nem „név” – így valahogy egyelőre mindig sikerül meggyőzőnöm magamat, hogy kitartsak, de azért az az igazi ünnep, ha bejön valami, amivel nincs ilyen gond, illetve semmilyen gond, hanem örülni lehet neki és élvezni – „nos, hát” így vagyok most a Te küldeményeiddel. Kevés az, hogy tetszik – „fel vagyok dobva”. Egy szójátékos röpddefiníciót is sugall mindjárt – talán (remélem) a Te szellemedben: a vers: élés-tár. Értve, ahogy csak lehet. De persze főleg úgy, hogy élés van benne tárolva, de tárva is – ki, nekünk, életterlen olvasóknak. Vagy életterleneknek. Amilyen én sajnos legalábbis vagyok, már elég régóta. Viszont nagyon élveztem külön is az éles elmés, fél esernyős verset, és feljött bennem egykori séták és társalgások emléke, de igazán, mint a nap, felhőzve aztán, hogy mért is nem tud ez már olyan régóta összejönni. Na de próbálok tárgyilagosabb lenni: szóval ez a három „adag” nagyszerűen követi egymást – remélem, három egymás utáni számban – a kétflekkes prózát pedig én a legelejére javasolnám. De még legelőbb is jön a Pipi nénis, Lánchidas vers, és ott a Rilke–Nemes Nagy-tanulmány.

Egyetlenegy apró helyesírás-technikai kérdés: a VISSZA legvégén a pont szándékosan került-e az idézőjelen kívülre (mert amúgy, szabály szerint belül kéne lennie, mint-hogy az egész mondat idézőjelben van)?

Szeretettel ölel
Szabolcs

Tandori Dezső – Várady Szabolcs

Dr Sz., ez IX 11-én csak egy igen rövid levél – láthatod! – m, félreütés, – egy „,” került volna a „m” helyére. A levél hosszabbodik. Ferencz Győző verse ihletett meg, elküldte nekem. Ez a két költemény: a Holmiba... és Neked, hátha örülsz nekik. Kem, ked, ki, künk, ktek, kik... de nem tökéletes. A felezősoros, összetördelt „lóversenyos” versben sem tökéletes a forma, de egy-két szabálytalanság ellenére talán újdonságos. Dr Sz., olvastam Imreh-t, igen jó! S ez VAN manapság, amit-ahogy Imreh ír(ja). Szépen szóltál róla.

Most erre telik, de minden kb. megy. A szokott bajok helyett mások vab, jav., vannak.

Szeretettel ölel barátod

Várady Szabolcs – Tandori Dezső

90. IX. 15.

Dr D – majd jegelem ezen levelém okt. elejéig, de nem állhatom meg, hogy máris ne válaszoljak – úgy fölpezdültem küldeményeden, sőt! De mondom sorjában. Már Győző mutatta szerdán a kiadóban az „F. Gy. közelítő őszé”-t, azzal, hogy a Holminak szánod, ami azért is igen remek, mert – amit nem is tudhattál – Győző verse is ott jön, a novemberi számban, és itt a második öröm: még épp leadás előtt lévén ez a szám, gyorsan bele is lehet tenni a Tiédet is, ami megint kétszeres öröm, mert amúgy is elég jól indul ez a szám: három Ferencz Győző-verssel, aztán jött volna nekem egy versem, aztán meg két Petri – hát már ez is elég jó kezdés, ritkán jön így össze egy ilyen blokk (már elnézést, ha szerénytelenül magamat is beleértem ebbe a jóba, de hosszú-hosszú szünet után iz-zadtam ki ezt a – mellékelt – „Eltérítések”-et) – szóval így indult volna a novemberi szám, és akkor most még hozzájön a Te győzős-babitsos-goethés remeklésed (a másik kettőt muszáj későbbre hagyni, de talán nem is baj, mert 1) vannak összekötő motívumaik, 2) nem lehet minden nagygyút egy számban elsütni, nemde). No és most érek a jelzett „sőt!”-höz. Úgyannyira föllelkesedtem, hogy a Győző-vers ihlette versed engem is vers-re ihletett (itt küldöm), úgyhogy most akkor a nov. szám egy ilyen hármas vers-lánc-cal gyarapodott. Palinak elújságoltam telefonba, nagyon tetszett neki a dolog. Már csak azt nem tudom, hogy nekem fog-e még holnap is tetszeni a magam verse (most fejeztem be éppen) – de hogy köztetek így ott lehetek, az mindenképpen nagy öröm!

Még annyit: az „Akarmi, bulvar Barmi” most nyomtatásban újraolvasva még jobban tetszett, mint először, pedig már akkor is nagyon – mint mindenkinek a szerkesztőségben (ezért is került a szám élére). Azóta másoktól is hallom, hogy milyen különlegesen jó.

Dr. D! Egy fontos technikai kérdés: hogyan képezed az „A Végül-Semmi” szedését: próza gyanánt (makáma?), vagy a kézirat szerint tördelve a sorokat? Kérlek, válaszolj! Vagy maradjunk abban: ha nem írsz külön ez ügyben, akkor prózaként lesz szedve, erre még van idő, úgyhogy feltétlenül írd meg, ha a másik változatot gondoltad.

Szóval: sör? Petri is mostanság többet söröz, mint vodkáz, de neki ez már szinte élet (vagy halál) kérdés. Én jámborabbul iszogatok ezt-azt, eklektikusan. Hanem a lényeg: nagyon örültem a verseknek! És hát akkor itt küldöm a magam szerény termését. (Még előbb az októberi Holmiban lesz egy kis bökvers, de az tényleg csak annyi.)

Szeretettel ölel: Szabolcs

Vas István – Réz Pál

Szigliget, 90. január 31.

Kedves Pali,

végigolvastam az új Holmit, már amennyire belőle képes voltam.

A szenzáció nekem az Imre Flóra két verse volt – régóta nem találkoztam ilyesmivel. Tudásból annyija van, mint N. N. Á.-nak, szenvedélyből, mint szegény Hajnal Annának volt.

Egyáltalán, a lap aranyfedezete a versanyag – végig jó. (Kivéve a berlini verset.)

A novellafélék nem keltették föl érdeklődésemet (ami talán nem az én hibám).

Markó Béla Dsida-cikke szép, bár lényegest nem mond. – Nádas Péteré még csak nem is szép.

Határhoz én nem merek szólni, a század olvashatatlan zsenije közé sorolnám, így a róla szóló cikkhez sem, de azt hiszem, az írója tehetséges.

Zeke Gyula cikke szellemesen kezdődik, de nem értem, mit akar mondani.

Kocsis beszámolóját érdeklődve olvastam – olyan, mint ő maga. A Listener-cikk viszont felületes, sőt üres.

Németh G. Béla okos is, igaz is – de Radnóti Naplója több emóciót érdemel.

Babarczynak is igaza van, de Balassa olyan üres, hogy semmit sem érdemel.

Radnóti cikke ugyancsak szellemes és igaz, de minek? Szász Imrét méltatlanság ezek közt tárgyalni – más a tárgya, és a dokumentációja is többet érdemel.

Engel Pál rövid cikke szellemes.

Domokos Matyi írása a szám legjobb prózája, és a legbátrabb.

Ja igen, majd kihagytam Szabolcsot. Pedig nagyon jó a cikke Ferencz Győzőről, különösen, ha figyelembe veszem, hogy Lator nagy tanulmánya után milyen nehéz róla írni.

Egészsze véve nagyon jó, magas színvonalú lapot csinálsz – szívből gratulálok hozzá.

Mi nagyon jól vagyunk, eddig a Friedellt javítottam, csak most kezdem kérdezni, mit fogunk dolgozni?

Ölel Pista

Várady Szabolcs – Takács Zsuzsa

1990. november 5.

Kedves Zsuzsa!

Nagyon szép ez az új Öt vers (is). A díszletszerű elemeknek is erős valóságfedezetet ad a jól érzékelhető álomrealitás, akárcsak a többi ilyenfajta verseidben. Minden egyszerre lebegően irreális és biztonságosan szilárd, és ettől különleges atmoszférája támad. Szóval jó.

Egyetlen apróságot szeretnék csak szóvá tenni. Egy sort illetően van néminemű nyelvi aggályom. „Az éjszakai utca alig megvilágított.” Versben persze mindent szabad, amit prózában nem, úgyhogy ezt sem követelődözöm, csak megfontolást érdemlően említtem. Én allergiás vagyok erre a nyelvtani szerkezetre, melyet manapság a tévé, a rádió, a sajtó naponta sujkol [sic, hm] mindenkibe: „A lakáshelyzet még nem megoldott”, „a feltételek nem biztosítottak” – ahelyett, ahogy ép magyarsággal mondani kellene: nincs megoldva, nincs biztosítva. Mint ahogy nem azt mondjuk: „Az ajtó kinyitott”, hanem azt, hogy „ki van nyitva”. Hát ezért zavar engem a „megvilágított” mint állítmány, bár az is nyilvánvaló, hogy itt nem lenne megoldás az „alig van megvilágítva”. Mellesleg, ha jobban belegondolunk ebbe a képbe, fölmerülhet a kérdés, hogy mi is okozza hát a látási nehézségeket, a hiányos közvilágítás vagy a kavargó köd. Nem lenne mindenképpen jobb valami ilyesmi: „Alig látni az éjszakai utcán”?

Méltóztassék, Költőnő kérem, egy perc tűnődést szentelni emez aggályoknak, és nega- avagy pozitív döntéséről, mely mindenképpen mérvadó lesz, engem értesíteni.

Tisztelettel

Takács Zsuzsa – Várady Szabolcs

Kedves Szabolcs,
nagyon köszönöm az észrevételt. Alig lélegzik az éjszakai utca. Kőd kavarog stb. Jó?
Hosszú leveled külön öröm. Valami módon a Holmi-estet idézi. Küldök majd neked
rémes verseket is (de csak akkor, ha megígéred, hogy válaszolsz mindenképpen). De
addig is, míg erre sor nem kerül, őrzöm ezt az őszsárga, ködsárga leveledet abból az
időből, amikor még jó verseket írtam.

Szerzőtök, mint mindig, szeretettel köszönt:

Zsuzsa

nov. 7-én

Utassy József – Várady Szabolcs

Szigliget, 1991. dec. 18.

Kedves Szabolcs!

Köszönöm szigligeti lapodat. Örömet szerezteél vele. Most én akarom viszonzni evvel
a levéllel. Azt akartam írni megszólításként, hogy: Drága Szabolcs! Ám féltem, hogy Drá-
vaszabolcsnak véled majd olvasni. Ne haragudj: csak a liter vörös beszél belőlem!

Küldök nektek négy vers-félét. Majd valamikor, úgy tavasszal, szorítsatok nekik he-
lyet, ha tudtok!

Palinak, Valamennyiőtöknek:

Kellemes Karácsonyt

és Boldog Új Évet kívánok;

Téged pedig öllelek is:

Dzsó

Várady Szabolcs – Utassy József

1991. december 28.

Kedves Dzsó!

Először fordítva tettem be a papírt, azért van kétszer a dátum – pedig nem is ittam egy
liter vörösbort. Kösz a verseket és a kedves levelet hozzájuk. Kellene a versek, a rövidek
is – persze a hosszabb a fővers – erről azonban azt is meg kell mondanom, hogy nem
egyenletes: nagyon erősen indul, aztán a végén, az utolsó két szakaszban esik valame-
lyest. Nem volna kedved még egyszer elővenni, és – feltéve, hogy egyetértesz – még fa-
ragni rajta egy kicsit?

Ha sikerül, az pompás lenne, ha nem – akkor is kell nekünk.

Ölel és boldog új évet kíván

Szabolcs

Utassy József – Réz Pál

Bp. 1992. jan. 12.

Kedves Palikám!

Ahogy telefonon megbeszéltük, mellékelten küldöm az átfirt verset.
Köszönésképpen lapogasd meg Szabolcs lapockáját helyettem is!
Valamennyiőtöket üdvözöl és ölel

Dzsó

Baka István – Várady Szabolcs

Kedves Szabolcs!

Lator túloz – nem „gyönyörű” és nem sok verset írtam a Fém hőmérőtok óta – csupán annyit (5-6-ot), hogy egyéb, régi tartozásomat kiegyenlíthessem vele. S most ráadásul kifújtam volna. De az első, általam is jobbnak tartott vers, természetesen, a Holmié, mint ahogy eddig is a javát igyekeztem nektek adni. Kis türelmet kérek.

Baráti üdvözléssel:
Baka István

94. II. 18.

Kedves Szabolcs,

köszönöm lapodat, nagyon jólesett. Úgy tudom, a Siralomház a Holmi decemberi számában jön; ez a mostani vers már a jövő évre szól tehát, ha tetszik nektek, és ha megérem.

Még egy onkológiai kezelés vár rám; utána dől el, van-e reményem a rehabilitációs műtétre. Ha nem, ki tudja, lesz-e kedvem folytatni ezt a megalázó félig-meddig szobafogságot.

Most egy új játék vigasztal: vettem végre egy szövegszerkesztő gépet (Brother LW-30). – a verset és ezt a levelet is azon írtam. Talán sikerül összehoznom még egy kötetet, bár inkább lemondanék róla, csak egészséges lennék.

Igaz barátsággal üdvözöl
Baka István

Szeged, 1994. XI. 17.

Takáts Gyula – Réz Pál

Bece 994. 09. 20

Kedves Palim,

nagyon köszönöm figyelmedet, hogy a Holmi ide is eljön hozzám, a hegyre. Bizony rám fér a jó írás, mert eléggé elhagyottan készülök a szüretre, amely ebben a bolond nyárban és kora téli őszben nem sok jóval kecsegteti a hordóimat. Azért lesz elég, és szívesen kínálnálak Benneteket.

Néhány vers azért beért a szőlővel együtt. Igaz, kisebb a fürtök szeme, de tán az íze se gyengébb, mint volt a régieknek. Hogy más, azért is küldöm őket. Kérlek, légy szíves, közöltessed őket. Az új Berzsenyimet megkaptad-e?

Ölel a régi barátsággal a hegyi ember
T. Gyula

Petri György – Réz Pál

Nagyságos II. Pál (de genere Cupri)
Versválasztó Fejedelem Úrnak

Viziváros, 1997. január
havának 15-ödik napján

Redactorissime!

Féltem én előre zeuszi haragodtól, ha meglátod verseimet az Alföldben. Most bátorkodnék előterjeszteni érveimet.

Mint radikális neoliberais, szeneknek tartom a piaci versenyegyenlőséget. Márpedig ennek igencsak ellentmond a Te pretenciód a „ius primae selectionis”-ra. Ugyanis ebből az következne, hogy a színbor mindig a Holmié, a csigert meg kaphatja a többi lap. Ezenkívül egyetlen kultúrpolitikai elvem az, hogy mindenképpen meg kell szüntetni Budapest kulturális vízfej mivoltát.

Verseim zömét úgyis a Holmi kapja. Ha a vidéki városok folyóiratai arra lennének kénytelenítve, hogy a helyi dilettánsokkal ériék be, akkor ellehetetlenülne a kívánatos szellemi decentralizáció.

Nos, ezeket tudom fölhozni melegségemre, már amennyiben rászorulok erre.

Ha túl leszek az Amphitryonon (két-három nap), akkor gyártok mindenféle finomságot, pl. kocsonyát, valamint egy általam kiötölt, fécánból, őzből és vaddisznóból készülő erőlevest, amire szeretettel várlak, vagy ha nincs kedved kimozdulni ebben az ocsmány időben, akkor viszünk Neked kóstolót.

Alázatos tisztelettel
Petri György
költőfejedelem

Ps. Ha mégis hajlandó vagy eljönni hozzánk – aminek nagyon örülnénk –, akkor természetesen érted jövök taxival, és haza is szállítalak.

Gy

Parti Nagy Lajos – Réz Pál

Cher Charme Úr,

levele – hogy első születendő Novellám Holmihoz adnám buja nászra – kedves kalapemelése folytán, mely érdemtelen, pirulásom kevés határt ösmert, de sáppadását nem. Mondhatnó: Buja-nász a zavarom, s azonmód agywelőlomból még kivált vers is szökkent szárba, rügybe’ legalább is: „Kedvers Jászaik / Buja Nászaik”, ilyen rövid, verses lapidária, deh félre Lhyra, ilyen invitállásnak ellent állhatni abzúg aki, vagyis az első adandó be-

szélyt amint fölnövellem, az Holmié. Nászhatják előre is, bár a temporális konditzióimat illetően gyanuperem van, nem tudom, mikor lesz futtatható széprózám. S lesz-e vajh?! Tejh?! Lágy kenyérh?!

Tisztelt chím, esetleg klónozni nem-e lehetne-e? Mostanában régi dicsőségem klónozzom hámsejtből, de a körömágyrágásnál folyton megakadok.

Hogy mikor léssen tehát rendes szülésem, asztat a Fennvaló tudná megmondani, ha, ki mostanság nem ügön kefélget engem, legföltrebb rám, ha tetszik érteni, mert én nem ügazán. De bármikor beüthet bármi, iparkodni fogok köszönettel.

Nem szaporítvást tovább e klektikus, stílygakott levelet, maradok kalapemeléssel alá s an az Ön

Charles Bogardy Jolán Ja

(B.Pesten március havában Sandoredekor, ki zsákbahózen.)

Kedves Réz Úr Öcsém, bocsásd meg, ez a Jolán, amint egyedül hagyom, máris írni kezd, mintha ő kapta volna kedves leveled. Persze, ő legalább ír.

A felkérést köszönöm, amint lesz szépróza, azt, ígérem, Nektek adom. Hogy mikor lesz, nem tudom.

S lesz-é fer? Lesz-é passzé?

De abbahagyom, a Jolánság, úgy látszik, ragadós.

Szeretettel ölel:

L.

Parti Nagy Lajos

AZ ÉTKEZÉS ÁRTALMASSÁGÁRÓL

Gyógyíró-cédulák egy előadáshoz(-ból)

Igen tisztelt Hölgyeim és, hogy úgy mondjam, igen tisztelt Uraim! Önöket is felzaklatná, ha előadók lévére nem találnák a színpadot. Találnék. Igen. S közben, botorkáltukban még szekírozva is volnának, hogy „mikor lehet csinálni a sötétet, doktor úr”, mint-ha nem tudná a bizonyos Margitka, hogy az ilyesmi dolgokkal tessék a menedzseremhez fordulni. Az tud mindent, naná, hogy tud. Még ha most fel is kapta a kis vizét és elrohant. Az én Ilikém.

(...)

Egyébiránt, tessék csodálkozni vagy sajnálkozni lefele, de nem vagyok doktor, úgyhogy ne tessék doktorurazni itten. Már bocsánat, de nem csak egy doktornak lehetnek gondolatai. Emóciói. Látóköre a saját kárán. Én szaknévsorképes orvosegyetemi demonstrátor vagyok, ha éppen tudni akarja. Tudományos külső munkatárs több obezológián. És vegye tudomásul, attól, hogy ilyen piszlicsárébb meghívást is elfogadunk „A magyarság táplálkozásá”-ról, attól még lehetünk valaki. Ha nem doktor az ember, még lehet esetleg valaki.

(...)

Életveszély egy ilyen folyosó. Csoda, hogy elkeveredik az ember? Egy gyilokjáró. Egy effektív szutykos vékonybél, hogy úgy mondjam. Mért tőlem kérdezi a sötétet? Magácska itt a házigazda, nem? Ha van kíváncsiak, Mintha én volnék a háromfejű borjú. A fitnesszi szörny. Álomban, azt hiszi, én nem vagyok filmcsillag? És nem vagyok szőke, mint egy sportkocsi?... Egy szolárium? Egy pálmafás kempingnadrág a Bahamákon?

(...)

Mélyléböjtkúrás jó estét kívánok. Önök finom embernek látszanak, úgyhogy Önöknek bevallhatom, mindig valami kis szellemességgel szoktam kezdeni, valahányszor megtisztelnék egy ilyen meghívással, és hála a magyarok istenének, sokszor tisztelnék meg. Bár a valódi tisztelet egy rendes, egy Eu-komfórm-fokozatú pulpitus volna, nem ez a kutyareterát, kedves Margitka, illetve Alexandra, vagy isten tudja, manapság hogy hívják magukat, fiatalokat. Roxána?! Tetszik érteni? Ne zsenírozzák magukat vagy engemet, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, pár pillanat és elhelyezkedem. Beszuszakolom magam, ugye, mert ez nem szószék, ez szuszák. Csak tudnám, kérem, kinek gyártják az ilyen pulpitusokat! Gilisztológusoknak? Na. Itt állok, mást nem tehetek. Ecce szumo. Lehet nyugodtan kacarászni.

(...)

De zárójel bezárva, nem csinálom megint a cirkuszt, Ilikém. Ki vagyok én, hogy elégedetlenkedjem, nem igaz? Inkább térjünk a tárgyra, in medias res, nevem Fibinger, és ehhez képest itt tartom a megváltást a kezemben! Komolyan mondom, meg vagyok hatva, hogy személyesen ajánlhatom az Önök nagybecsű figyelmébe amerikai és magyar tudósok több évtizedes közös munkájának kvintesszenciáját, izzadságuk milleniumi gyümölcsét. Hölgyeim és Uraim, íme az örök magyar fiatalság ósanyja, a méregtelenítés istennője, az Emese Acapulco diabetikus Gyógyíró.

(...)

Úgy látszik, az én Ilikém a nagy duzzogtában elfelejti, hogy ilyenkor van az első taps. Kisebb, nagyobb, de taps. És hogy ő szokott előtapsolni. Szépen, lelkesen, mint a porlekvár. De most nem tapsol. Pedig itt van valahol, mint a huzat, hajaj. Reménykedjünk, hogy nem rosszul van, és jelen előadásom után megrendelési űrlapokkal áll az Önök rendelkezésére. Ne habozzanak, vegyék kezükbe a testük méregzsákját, jobb ma, mint holnap. Gyógyíró az egészségre, forgalmazza a Figaszter Bt. Az első mérőpoharat hadd emeljem az Önök eljövendő egészségére. Szórakozzanak hasznosan, ahogy mondani szokták. Azért jöttek, nem? Okulni. Szórakozni, ha nem is röhögsélni. Nos, kérem a római egyes számú videobejátszást!

(...)

Egyes számú, tetszel hallani, Ilikém?

(...)

Ilike!?! Tudom, hogy itt vagy. Hallod?

(...)

Ha nem, nem. Én megmondom őszintén, nem lep meg, hogy nem. Nem kellett volna akkorákat reácsapkodni, Ilikém. Fellépés előtt. Kihozni a sodromból. Azt sikítózni, hogy ha te csapkodsz, én is csapkodok. De én az asztalt csapkodtam és a falat csapkodtam, nem direktíve a videót, csillagvirágom, már engedelmet kívánok! És most mi lesz? A magyarság táplálkozása videó nélkül? Hát kinek volt ez az ötlete? Nekem? Ugyan már!

(...)

Hallod? Fel vagyok zaklatva. Azt a micsurinját! De megoldom, ne féljél! Az élet nem áll meg, Árpád apáknak se volt projektora, és folytathatnám. Kezdjük azzal, hogy a fent említett magyarság táplálkozása sem élettani, sem népegészségügyi aspektusból nem tér el lényegesen az úgynevezett nem magyarság táplálkozásától, legföljebb az egy másik előadás. Hallom, Ilikém, ahogy ciccegel nekem a puncsos démonaid közül, de nézted volna meg inkább, hogy működik-e a megütlelt technikád. Hacsak nem pont, hogy megnézted a kis bosszúszomjadban, ha értel engemet.

(...)

Sugdolózzanak nyugodtan, elvégre ki ez idefönt, hogy ne? Ez az obez embertárs. Lehet fogadásokat kötni, odasúgni a kedves feleségüknek, hogy ez a tamagocsi abból a pulpitusból ki nem jön, és lehet visszasúgni, hogy nanánem, mer ez még náladnál is kövérebb. Na ja, feleli Ön, tisztelt uram, ha nem tévedek, na ja. És persze rögtön a saját hasát próbálgatja, de hiába, mert egy ilyen százszázalékos, úgyszólván gargantuid gyomortágulásnál már a homlok is has, és a boka is has, és egy ember az önnön egész valóját mégse tudja behúzni, bárhogy is törekszik. Ettől a felismeréstől Önt úgyszólván állati bánat fogja el, és nehéz, de végleges elhatározásra jut: jól van, Ilike, te akartad, csillagvirágom, én a holnapi naptól egy falat nem sok, annyit se eszek, nem, és kész, betegegdek meg, szállítsanak kórházba, mi több: nem írok alá semmiféle mesterséges táplálást, ne is reménykedj, az infúziót elharapom, nem eszek, nem iszok, ezt igenis így vedd tudomásul a továbbiakra. Bizony, ezt gondolja, Ön, tisztelt uram, a befelé zokogó testével, melyről csak a mi Urunk és Teremtőnk látja, hogy kifejezetten filigrán az obez külseje mögött.

(...)

Ne hitessük magunkat, tisztelt uram, a zsírkönny halotti gyertya, egy koporsóban utazunk, a zsírsejtszám aktuális különbsége elhanyagolható. Legyen a történetes előadó egy fitnessalapú egyén vagy egy obez egyén vagy épp az én pótolhatatlan Ilikém, mindenki ugyana pulpitus mögül beszél, a mérgezett és lakkosra nyalogatott teste mögül, s ugyanolyan koporsóba helyezik, ha finíta van a komédiának, ugyanolyan szűk és lapos és rigid tákolmányba. Ugyanilyenbe.

(...)

Csak vicceltem, Ilikém. De legalább picikét idefáradhatnál, hogy bemutassalak a tisztelt publikumnak: íme, ez itt, akiről beszéltem, Hölgyeim és Uraim. Menedzser, asszisztens és effektív Ilike egy személyben. Mert úgy illenék, hogy ne csak én emeljem a poharamat az itt ülők kedves egészségére. Pláne ha neked az én emelésem permanens vörös posztó.

(...)

Nem jön, pedig mindent hall. Na, mindegy, képzeljenek maguk elé egy csinosnak mondott, szabadidőkosztümös asszonyt, lila karikákkal az élénk kis szeme alatt. Megfogyva bár, de törve nem. Őhöz láthatóan bizalommal fordulni előadás után. Remélem, még nem felejtették el: a méregtelenítés istennője, az örök magyar fiatalság ősanja, Emese Acapulco diabetikus Gyógyíró, kétféle kiszerezésben, adagolóval és anélkül, vegyék kezükbe a testüket, jobb ma, mint holnap. A méreg nem vár, ne várjon Ön sem! Ruhatár mellett balra. Jól mondom, Ilikém? Nem kicsit modortalanság, hogy nem tiszteled meg szépen a mi kedves közönségünket? Mert meg vagy halálosan sértődve, ugye. Ugyanabba az önérzetedbe, amivel engem szakmailag és emberileg a bélsárba szoktál volt taposni... Nagyon kíváncsi vagyok, ez a mi közönségünk kinek adna igazat, ha elejétől a végéig, inkluzíve intimitások, a problémát föltáró jelleggel elmesélném. Ne integessél hevesen, tudod, hogy úgyse mesélem el.

(...)

Hát hogy kezdjem el az előadást tudományos háttéranyag nélkül, Ilikém? Videó nélkül? Hát nem te mondtad, hogy videó nélkül a lepcsés számat ki se nyissam, és csak azt figyeljem, a bejátszást? Na, ne légy már olyan beritttyentett veréb, hát legalább egyet meghajolni gyere be! Én mondom neked, soha jobb közönséget! Ezeknek a szeme se rebben. Még a Phönninger-féle bélgáztesztet is megcsinálhatnánk velük, ha ugyan a ballonosztátot is nem felejtetted otthon.

(...)

Megmondom őszintén, ha én ülnék az Önök tisztelt helyében, én egy ilyen felvetésnek a gondolatára is rögtön elájulnék. Elájulnék. Hogy ne hogy már nekem egy ilyen színpadra esetleg ki kelljen mennem! Még mit nem? Az ember elfárad a kedves partnerével egy nyilvános előadásra, eleve tükön ül, azt várja, hogy mikor csinál a soros Múvház-margitka sötétet, mikor lehet végre tövig kiereszteni azt a nyomorult hasat, leejteni a vállat, az arcot, az összes micsodát. Egy ilyen előadás előtt az úgynevezett gondolataink maximum arra irányulnak, tisztelet az ügyes kivételnek, hogy szorít a melltartónk, hogy máris viszket a herénk, az elült és összetapadt, hogy úgy mondjam, berendezésünk, vagy teszem azt, hogy mért ilyen ormóttan minden betét, még hogy szárnyas, haha, nevetnie kell az embernek, maximum füles, ez meg itt, és itt, ugye, a kedves partner neve szokott következni vagy egy csúnya jelző, ez meg itt mellettünk pöffeszkedik, vigyorog, és még a sötétben is köszöntget, mint a napraforgó, ugye, Ilike?

(...)

Én, kérném tisztelettel, amikor még ott ültem, az Önök helyébe, majd szörnyemet haltam, hogy ne hogy már egy ilyen gurgulányi majom pont engem találjon kiszólítani, mint az iskolában. Mert én nagyon is ismerem az ilyesmit, ahogyan az összes többi rohadék, haha, osztálytárs egyszerre megkönnyebbül, hogy átmenetileg megúsztta, mintha mentőt látna elhúzni, sőt van képe még biztatni is engemet, szinte odalöködni fizikálisan az énektanár elé, aki a minimum, hogy el akar énekelteni egy szép Hull a szilva a fáról-t három négy, netán elszolmizáltatja az emberrel az Üdv rád és házad népére-t, vagy ami még rosszabb, megkérdezi, hogy áll a tanuló a népitánccal. „Mert az rádférne, kisbarátom, legalább egy alapos twisztelés vagy mi, mert már belé se férel a kék köpenyedbe, és mondd meg az anyádnak, hogy igen jól mehet tinektek, miközben a másik egyed, aki etióp pajtás vagy felnőtt, az meg éheznek.” Ezt mondja, én meg állok ott, mi az anyád, kérdezi, konyhalány, mondom, na, az meg is látszik, a konyhalány a kövér sejhajodon, mondja. Úgy értve, Sejhaj, száll az ének, takarodjak a helyemre.

(...)

Ne sóhajtozzál, konyhalánynak lenni nem szégyen, Ilikém, de hogy ez a konyhalány, aki az anyja volt, még ma is meglátszik az embernek minden mondatán, ez bizony aljasság. Na és ha nem fértem bele a kis köpenyembe? Mit jön ezzel egy énektanár, ha ráadásul ott volt munkásór a szemem előtt, hogy folyton ki volt nőve a köpenyem. Hogy mi köze van ennek a tárgyhoz? Nagyon is sok köze! Mindennek van köze, nem csak a lábnak, Ilikém.

(...)

Pardon. Kihozzam az ellenőrzőmet? Nem hozom. Egészségedre, Ilikém. Egy szabályos élettárs ilyenkor legalább megrázza az embert, hogy ébredjen a rossz álmából, és fogja neki a halálverejtékes homlokát, nem pedig hánytat és sütizkedik, mint Marci Hevesen. De ha nem, nem, ne zsenírozzál, üljél a punyi sötétben nyugodtan, amíg a másik törődik a magyarság érdekében, meg a tartós méregtelenítés istennőjének, az örök magyar-amerikai fiatalág ósanyjának, a te Emese Acapulco diabetikus Gyógyíródnak az érdekében. Melynek zacskós és rágógumi-változatával fogjuk honorálni minden ön-

kéntes segítőnket, Hölgyeim és Uraim! A rút salak nem vár, ne várjon Ön sem, jobb ma, mint holnap, vegyék végre kezükbe testük méregzsákját! Egészségükre! Föltételezem, hogy tele van a dolgos kezed valamivel, és nem tudsz tapsolni, csillagvirágom. Vagy el-tévesztetted, hogy mikor kell. Mert itt speciál megint kell, te irtad be filccel, hogy taps. (...)

Persze hogy iszok. Hát mit igyak? Talán a Margitka szénsavas vizét? Ez a legegyszerűbb a Kárpát-medencében, nemde bár?! Leérettségizünk, első munkahelyünk lesz és tartós kapcsolatunk, akivel a fellatióig menően megértjük egymást, ugye, és ez már arra jogosít fel, hogy szénsavas, dúsán szénsavas ásványvizet készítsünk a meghívott előadó pulpitusára, jó lesz az annak, úgyis micsoda egy bönyényi bálna, hadd fűvódjon tovább és tovább, majd egyszer elszáll a szószékével együtt, naná, csocsi a pofájába, legföljebb integetünk a himbatag emlékének, mi, ifjú Margitkák vagy Jenniferek, mert a mienk a jövő az apáink forradalmi rendszerváltó verejtéke után, akik vígan műzlizkedünk, és intimtornán nyögdecselünk szerda-pénteken, de az ásványvíz, az szénsavas.

(...)

Hölgyeim és Uraim, igazuk van, ha nem tudsz mást, mint eldalolni privátim bajod s örömed, nincs rád szüksége a világnak, ezért a lantot hanyagoljad, ésatöbbit, a költővel szólva, térjünk a tárgyra! A magyarság táplálkozása egyidős a magyarsággal, sőt, azt is mondhatnám, hogy sőt. Mert ha szabad visszarefektálnom, mi lesz így a magyarsággal, nem tetszenek tudni? Elszáll gyökerestül? Mert a szénsav a szódáslovak halálhörgése, Hölgyeim és Uraim, és aki ennek ellenére ilyesmit nekem idekészt, az az életemre tör, és a népére, melyhez annyi szállal tartozom, valahány csepp esik rája.

(...)

Ilyenkor az én Ilikém Radnóti Miklós: Nem tudhatom című költeményét szokta elszavalni, viszonylag kevés benne az „s” betű, ezért szereti többek között. De ha nem lesz vers, nem lesz. Végül is hogy jövök én ahhoz, az én helyzetemben, hogy méltatlankodjak? Ahelyett, hogy szépen megköszöném. Mindent köszönök, Ilikém, igen. Nézzenek rám, Hölgyeim és Uraim, nézzenek egy embertársukra, és vonják le a következtetést. Ilyen volt, ilyen lesz. Azt éppenséggel nem tudom megmutatni, videó nélkül, ugye, hogy milyen lesz. Egészségükre. Engem ez tart életben, az úgynevezett Emese Acapulco diabetikus Gyógyíró.

(...)

Az az igazság, nincs mindig jól, az én szegény Ilikém, hányni jár belé a lélek. Ezt egy híres és jó humorú professzor mondotta volt a hévízi bulimia-szimpozium állófogadásán, egyenesen a somlói galuska fölött, ahol szerencsélhettünk részt venni, sőt tudományosan fellépni. Jól mondom, Ilikém? Nem? Vagy opponálsz? Megint opponálsz nekem?!

(...)

Hogy ismét a költőt idézzem: nemár, hogy hagyjuk, hogy a sors fogja már a Volánt!? Miért, ha van megoldás: jobb ma, mint holnap, vegyék kezükbe a testük méregzsákját az Emese Acapulco diabetikus Gyógyíró segítségével, kétféle kiszerezés, csikóbőrös és pévécé, viszonteladóknak kedvezmény, részletek előadás után a ruhatárban, garderob-shop, fényképes kúrafüzet, amerikai tudósok bevezető tanulmányával. Magnetikus gyógyíróval az egészségért. Figaszter Bt. Hallod, Ilikém? Ne dugjad a kicsike fejed a krémtúróhabba, mert megfulladsz, mint Hajdúszoboszlón. Tudom, hogy hallod. Egy szót el nem mulasztanál, hogy mit mondok rólad. Hogy nem-e valami intimet, sőt huncutot, csillagvirágom. Hallgatsz? Nem baj, majd a fekvő hantomban, majd akkor, ne féljél, éjjel-nappal válaszolnál temetői órán, csak jöjnek föl a síri homályból, de tudodki!

(...)

Itt az ideje, Hölgyeim és Uraim, hogy feltegyük a kérdést, mire mindez? Mért táplálkozik a magyar? S ha már táplálkozik, mért ezzel a konok és mondhatatlan szenvedéllyel? Mennyi éhezés és nélkülözés sovány tüzeben kovácsolódott ilyen túlsúlyossá, hogy százötvenezer tonna zsírszalonna sem elég, mert nem elég, sohasem elég betölteni az évezredes hiányt, feneketlen kutat, végtelen úrt, melyben szomorúan lötyögnek, mintegy elvesznek az üzletközpontok és fitnessdisznótorok? Azt hiszem, még Kölcsey Ferencünk is széttárná a kezét válasz helyett. Hízik, kérem, mert bizonytalan az emberi holnap, és nyúlfaroknyi a szív ideje. Hízik, mert szegény és balsorstépte, hízik, mert gazdag és szorongó, hízik, mert éhes, és hízik, mert jóllakott, s ha épp nem hízik, retteg, hogy holnap hízni fog, illetve fogyni fog, és e rettegéstől sürgősen, eszeelhányva táplálkozni kezd, következőképpen hízni kezd, míg rá nem szakad egy hajnalon a szemfedő, e fült hájfodormány.

(...)

A magyar szív, és ezt tőle semmi Trianon el nem veheti, több mint százezret dobban minden huszonnégy órában. Egy ősi pumpa, ahogy mondani szokták, mely majdnem hét liter vért szivattyúzendik százötvenötezer kilométernyi véredényen keresztül per órás bontásban. Ez közel huszonnétezer liter per napontai bontásban, és cirka félmillió köbméter ötven év alatt, mely tizenötmillió magyarra átszámítva... nos, igen, nekem számmal írta ide az én Ilikém, az annyi nulla, mint... Nagyon szépen köszönöm, Ilikém... Rengeteg nulla. Rengeteg habos, piros vér. Nincs annyi vajúling a Kárpátok szent ölében, bokály és tekenő, legyen elég, hogy rövid a magyar szív ideje, és a nem magyaré, ezt mindig tegyük hozzá a méltányosság nevében, miközben hosszú a sír.

(...)

Sokat beszélek, Ilikém, ugye? Egyenesen csapongok itten. Ráadásul ezek nem is voltak előre megbeszélve. Hanem csak úgy, ami a szívemen a számon-alapon. És ez téged piszkál, mert ezt te nem bírod meghúzni, mint a cikkeimet... Ugye? Nekiesni a golyóstollal, már bocsánat, mint bolond tehén a kedves édesanyjának, a legkomolyabb cikkeknek is, kulturális tárgy, egészségügyi tárgy, tudományos felfedezés, lírai betét, nekimenni a henteskésekkel, a csobogó szikékkal, és kihúzni belőle mindent, le arról a tárgyról minden fölösleget, le a cupogó hártás csontjáig, kis zokniját, kis nadrágját, kis bőrét, ugye, agyoncupaszítani a fensőbbség szigora által. Tudom, miről beszélek. „Milyen fogalmazás ez, te, és mi az, hogy szép este van, este van és kész, ki a mennyei atya vagy te, hogy eldöntsd, hogy szép-e, mi? Jössz ének-szertárba, gatyád előre letolod, úgy jössz, az anyád hümhüm micsurinját!” Egészségünkre.

(...)

Nincs igazam, Ilikém? Dehogynincsen. Azt te éppolyan jól tudod, mint én, még ha most halálosan meg is vagy kicsit sértődve. És megvonod mitőlünk a szíves kis közreműködésedet. Egyelőre legalábbis. Ne nehezteljenek rá, Hölgyeim és Uraim, az én pelyhes hímeztőjásom egy gazdagon érezett lélek markáns szuicid vonásokkal.

(...)

Az embernek tudnia kell, hol csúszik épp a test templomának kilencméteres szellemvasútján a betevő falat, mit Önök a kéjcéjú hobbievés oltárán iksz órával ennek előtte feláldoztak, hol jár e csülök-, fasírozott- és tiramiszugleccser, szaknyelven kimusz. Hol lopózkodik, hol kanyarul a maga 2,5-től 3,0 centiméteresig terjedő sebességével per perc, míg átjut a nyombélen, az éhbélen, a csípőbéli, a vastagbéli, melyben öt óra elteltével megpihen, majd szomorúan, nevetség, undor s vaskos tréfák tárgyaként, nem részletezem e mindnyájunk számára oly fontos fázisát a magyarság táplálkozásának, minden testek útján eltávozik abból az elasztikus bombából, akik vagyunk, s akikben időzít-

ve ketyegtetjük a zsíros szívünket, és félünk és félünk, és ülünk a szobabiciklin a negyedik töpörtyűkrémes kenyérrel, ülünk a létezés betölthetetlen üressége fölött, és jajveszékelünk, és bőgünk, azaz bőgnénk, ha nem lenne teli a szánk, amitől még jobban bőgünk kell, az idők végezetéig.

(...)

Ha, neadjisten, közönséges akarnók lenni, akkor, engedelmiükkel, innen a távolból is meg tudnám határozni, hogy a kedves nagyságos asszonynak merre jár odalenn a vacsorája. Akár fogadhatunk is, van akkora gyakorlatom, csukott szemmel, hang alapján is megmondom, hogy, ha szabad így kifejezni magam, merre járnak a magyar hajók, azaz merre rohadnak és hasznosulnak ama bolyhos sötétben és mélyintim összeszorultságban az önök nagyrabecsült falatjai. Nincs igazam, Ilike? Hányszor megmondtam tenálad is, centire. Háttal voltál nekem, és megmondtam, akárhogy rázkódtál a kis perisztaltikádban.

(...)

Ha a szórakoztató lenmagdiéta mellett az Acapulco Gyógyírót fogyasztják, az Önök tisztelt és végtelenül terhelt szervezete előbb-utóbb úgy érzi, eljött a tavasz, ütött a nagyta- karítás perce. Ha Önök éreztek már hasonlót, tudják, mire gondolok. Arra az effektív tébolyra, hogy én most akkor elharapok minden mérget, lecsapok rájuk, de az utolsó dobozig, gombócig, szeletig, karikáig, otthon és bárhol, étteremben, gyorsbüfében, fogadáson és temetésen, megtámadok mindent, ami hús, ami cukor, ami só, ami csak a szegény szájamon átkergethető. Harapd, te test, nesze, zabáld el magad elől, mert az a biztos, Hölgyeim és Uraim, mert csak azt nem eszi meg az ember, amit már megevett, így lesz vérré és terrorsá minden forradalom, tudjuk, ez milyen, ugye, Ilikém, ha itt vagy valahol, sírva, kéz a kézben üresre zabálni a spájzot egy téli alkonyat lekvármocskos sötétjében. Ezzel nem azt akarom sugallani, hogy az Emese Acapulco Gyógyíró, ugye effektíve étvágygerjesztő hatású lenne, nem, Ilikém, ezt te legfeljebb félreérted, ahogy mindig is erre voltál énnekem berendezkedve.

(...)

Az élet alapvető igazságtalansága, hogy azok híznak, akik amúgy is nehezek. És amikor már nincs tovább, amikor a kétségbeesetten emésztő, száz százaléig fűtésre és büntudatra kapcsolt szervezet szájában megáll a kanál, és a lenyelt szomorúságtól, tehetetlen dühtől se le, se föl, amikor úgy áll ott az ember, mint egy eldugult, meztelen gégecső, akkor fel kell tenni a kérdést: ki vagyok én, Hölgyeim és Uraim, ki vagyok én, kedves Ilike? Ez vagyok-e én, ez a nehéz, sírzagú paplan, ez a zsírbunda, vagy pedig ez az én konkrét életem gyógyíróstud és rendezvényestül, már bocsánatot kérek, pusztán rám rakódott és szabályosan fogva tart, és az állítólagos szeretetével zsarol, amiről beszélhetnék, hogy milyen rámcsapkodásokból és nyelvi támadásokból áll, mely nem csak a nyomda-, de a semmilyen festéket el nem tűri.

(...)

Akartam én vajon ezt a harminc kilót vagy negyven kilót vagy kilencvenhét kilót, ami effektív orvosi túlsúly a karcsúságomon? Nem akartam. Hanem? Hanem csak szúrt és bőkött és szagztatott a világ, és valamivel ki kellett párnázni a lelkeket. Enni akartam, nem hízni. Enni, kiszívni, kiharapni s a legbiztosabb, legintimebb helyre eltenni magamban az örömet, oda, ahol mindig megtalálom, a csecsemőkori számba, a nyammogásomba, a csecs emlékezetébe, melynek pólyás kannibáljai vagyunk mindannyian.

(...)

Hölgyeim és Uraim, hát tehetek én róla, hogy lelkesen osztódott a testem, kelt és dagadt, mintha húznák, fogyókúrák szküllái és karibdiszei között nőtt idáig, ahol már nincs

tovább, egy tapodtat se. Illetve! Így volt ez addig a napig, amikor a magyar fiatalság ősanija, a méregtelenítés istennője, az én Ilikém Emese Acapulco Gyógyrójának kicsi kelyhét először ajkamhoz emelhettem. Egészségükre!

(...)

Ide hallom a fejszónálásodat. Hálás vagyok, Ilikém, hogy rám figyelsz, hogy a legkisebb rezdülésemet is észreveszed, csillagvirágom, köszönöm előre is, mondhatom, köszönöm, hogy itt hagysz a legnagyobb micsurinban, és a büfé csecsén lógol, illetve a klozettén felváltva, már meg ne haragudjál az éleslátásomért, aminek itt iszom a levét, hálás leszek, ne féljél.

(...)

A majdani kövér ember nem lesz, hanem születik, noha a tulajdonképpeni obezitás a gyerekkor talajában gyökerezik, mint azt a neves túlsúlykutató Ernst C. Gibbons is megállapította. Ó, a könnyhomályú gyerekkor, ahol minden eldőlt. De nem a dundiságon avagy dagiságon, ugyan kérem! Az igazi, a keserű, a megválthatatlan obezitás, a kövérség fatalizmusa az nem a nevetséges csecsemőkilókról ismerszik meg, amelyek már a napra téve is elolvadnak, mint a csibezsír, nem, Hölgyeim és Uraim. Hanem a halálosan komoly mozdulatról, ahogy az illető kis egyén az édesanyja kebeléért nyúl, avagy karon ülő gyermek lévére a tápszeres üvegért, melyet semmiért el nem cserélne, és a fehéredésig, a szemkifutásig szorítja, már kiserken a vér, és nem adja oda a nővéreinek, inkább törjön az üveg, a gyöngöcsont, a járóka, jöjjön, aminek jönnie kell. Nehéz gyermeknek lenni, melynek még foga sincs, de már harap, már mammog, mindegy, mit, pékgombot, tízfillérest, pisztolytöltényt, és mindent megeszik, krétát, kolbászt, zöld szilvát, kocsikenőcsöt, távirányítót. Egy ilyen mindenre elszánt kisgyerekgyomor az úgy tágul, de úgy, Ilikém, erről neked is van tapasztalatod, nem? Hiába riszálod manapság a bőrtágulásodat.

(...)

Azért mostanra megszólalhatnál, akkor is, ha eléggé el nem ítéld az azt mondd el, grémium előtt, amit az öltözőben voltál szíves, hogy én mekkora kupac senki vagyok, és ha te nem volnál, szívem bulimiája, akkor én már rég vitrini zsírmáj-zsírszív volnék az obezológia folyosóján. Lennék. És ha még egyszer nyilvánosan betörülkötök az Acapulcóból, akkor semmi jóra ne számítsak. Ne félj, én már rég nem számítok semmi jóra, de ezt ne most vitassuk meg, ne untassuk a fáradt hallgatóságunkat, azt úgyis kitalálták már maguktól, hogy a te Emese Acapulcód kannás unikum, csillagvirágom. Ukrán.

(...)

Ehhez képest nem tudom, mért pont azon kell a karmolásig menően megharagudni, sőt elrohanni, ha az élettársad kiigazít a beszédhibádban, kis szűcs mit sütsz, satöbbi, sós húst, lényeg a lényeg, meglátszik, ha nem gyakorolsz, Ilikém. Kár, hogy nem tetszhetnek hallani, kicsit selypike, Hölgyeim és Uraim, miután a fogai tönkrementek a rendszeres hánytatástól. Ezért sem szólal meg talán. Tetszik, nem tetszik, ezt ki kell mondani magyarául, ha ez az igazság. A mélyléböjtkúrának ára van, na. Nagyon igaz a mondás, hogy a hányást a Mindenható ajándékba adta a hipochondereknek.

(...)

Ha nem kapja meg tőlem a bölcs törődését, mert elfoglalt vagyok a kültági előadásommal, ugye, mindig ezt csinálja. Azt hiszik, nem tudom, hogy mit? De tudom. Odakünn meg-evett két nullás joghurtot, aztán három fásírtos zsömlét és két franciakrémest, ettől pánikba esett, és, már bocsánat, nem győzte lenullázni. Ami önála farkaséhséggel jár. Bizony, Ilikém, ha én kényszerevő vagyok, akkor te meg bulimiás vagy, fitnessz a füledbe,

már bocsánatot kérek. Te vagy a mérleg nyelvének egyik végén, én a másikon. Mondjuk, ez bármikor megváltozhat.

(...)

Voltak már Önök avagy a kedves partnereik nettó ötvenhét kilóak? Azután pedig voltak száznegyvenkilencek székelés versus szaunázás után? És kisvártatva újra előlről? Akarták már Önöket egyszerre szerződtetni olaszországi hajóbarba éhező- és habzsolóművészként? Hogy szezon első felében fölhízod, másodikban leadod, Pityukám? S egyáltalán, már ez a borzalmas Pityukám? És nem akarom mondani, hogy ez kinek volt a szervezése és az ötlete, amelynek során megroppant egy, szinte azt mondhatom, szép kapcsolat. Hogy ki mindenkiel volt effektív majdmegmondommicsoda. Pedig bulimiásba kevés a nimfomán, ezt a professzor úr is megmondta Hévízen. De hagyjuk. Megszoktam, köszönöm, és erre a kis időre azt is köszönöm, Ilikém, hogy rendszeresen rám vágogatód az ajtót, ahelyett, hogy csinálnál valamit, tudod?

(...)

Tegyük fel ismét a kérdést: örökké ízlelőbimbóink ágyasai és ágyasnői akarunk lenni? És adjuk meg reá kórusban a méltó választ, mielőtt hazamegyünk innét: „Nem. Hanem sokkal inkább a felemelt fő, a tiszta lehelet és tekintet, a jó gyomor az, amit választok utánvéttel. Igen, az Emese Acapulco Gyógyíróra szavazok, nem a halálra. Két héten belüli szállítással, fényképes programfüzettel az egészségért.” Egészségükre. Még hogy nem unikum! De ha ez teszerinted nem unikum, akkor viszont én nem is lehetek részeg, amit sugallsz nekem, mint valami lelkiismeret.

(...)

Ordenáré meleg van itt. Tudják, hogy az ember zsírja szobahőmérsékleten olvad. Egészen szabatosan nem is zsírnak, hanem olajnak kéne hívnunk. Hát nem szebb, Ilikém? Emberolaj. És az emberolaj fajsúlya kicsiny, ezért van, hogy a kövér emberek könnyebben lebegnek a vízben, mint a soványak, a még kövérebbek még könnyebben, és így tovább, egészen a vízen járásig menően, úgyhogy az ember egyszer el fog szállni bizonyisten. Ehhez a tartaléka úgyszólván kimeríthetetlen, mert roppant szívesen tárolja a zsírt, és láthatnák, ha jó lenne, mondjuk, a videó, hogy az emberi zsírsejt micsoda eleven paplan a bőr alatt, egy orbinárian nagy bundabugyi a hason, a faron, a háton, az agyban, a lusta bélfodorban, mely a vékonybelet függeszti fel, a szívben, a lélegzetben, Hölgyeim és Uraim, hol zsírsejt van, ott zsírsejt van, a szerelmi csókban, mindenütt. Ahol ember van, ott zsírsejt is van, igen. Az ember, ez a földre bukott angyal szírral fűt, zsírral világít. Hallom én, hogy nekem köhögsz, Ilikém, kiskutyám, s azt is hallom, hogy mit. Hogy egy ilyen pojáca, egy ilyen állatorvosi személy dőljön már el a hülye pulpitusával.

(...)

El is dől, ne félj. Hajaj, hogy el. Ugyanígy jártam Kunmadarason, ahol szégyenszemre a kacagányos polgárőrök vették le rólam a község szószékét, ahonnét már Kossuth Lajos is beszélt, fűrészelték és kalapálták, szabályosan fejre állítottak, mint egy szobrot, ráadásul nem szűnő taps közepette, késett a nótaest fél órát, disznótorral. Látom, hogy azt hiszik, ez is az előadás része, és be van próbálva a részünkről, mint a videó meg a satöbbi. Ugye? Hogy ezt a szakramenter kredencet hordom magammal városról városra, kolbászszentelésről kolbászszentelésre, naná, cipelem a csomagtartóban, mint valami oltárt, a magyarság oltárát, már bocsánat. Rosszul hiszik, mert ez, kérem, ez nem része semminek, se az előadásnak, se az ártalmasságnak, se a magyarságnak nem része, legföljebb az én szenvedélybeteg életemnek a része, ugye, Ilikém, ha túléltem egyáltalán a szívemmel, mert hiába teszem itt a célzásokat a követelésig menően, hogy technikai okok miatt beszorultam ide, tessék szépen kihaladni, nem és nem, Önök, Hölgyeim és

Uraim, vérre vágnak, vérre és circenses, ahogy a mondás mondja. Tetszenek érteni? Nincs tovább. A Margitka, azonnal üríttesse ki a termet! Hallod, Ilike? Hallasz a minyos füleddel? Sötétet kérek! Na!

(...)

Mondandómat ezennel befejeztem.

Várady Szabolcs

EGY RÖPKE VERSELEMZÉS

Radnóti Miklós: Koranyár

1

*Kis réten ülök, vállig ér a fű
s zizegve ring. Egy lepke kószál.
S zizegve bomlik bánatom, a nap
felé az útról könnyü por száll.*

*Leül a fű is, fényes szél taszítja,
az égi kékség ráncot vet fölöttem,
apró neszek s apró szöszök repülnek
a fák közt, merre verset írva jöttem.*

2

*Szavak érintik arcomat: kökörcsin, –
suttogom, – s te csillogó, te kankalin,
Szent György virága, Péter kulcsa te!
hullámos folt az árok partjain!*

*S ha elvirítasz, majd jön helyedre más,
törökszegfű jön, apró villanás!*

3

*Fölállok és a rét föláll velem.
A szél elült. Egy kankalin kacsint.
Elindulok s a másik oldalon
a hullószirmu törpe körtefák
hirdetik, hogy úgyszincs irgalom.*

*De jön helyükre más. Megyek
és jön helyemre más. Csak ennyi hát?
akárha vékony lába tűnő csillagát
a hóban ittfeledné egy madár... –*

*Micsoda téli kép e nyárra készülésben!
és szinte pattog újra már a nyár.*

*

*Bokor mozdul s a fűvő napsugáron
egy kismadár megrémült tolla száll.*

Attól fogva, hogy Radnóti rátalál a saját igazabb költő-önmagára, korai verseinek plakátszerűségét gyöngéd realizmusba fordítva át, ami egyidejű azzal, hogy a szabad versről áttér a kötött formákra, megjelenik verseiben a korai halálra ítéltség előérzete, sőt tudata, ahogy ezt már első érettnek mondható kötetének a címe is jelzi, 1936-ban: JÁRKÁLJ CSAK, HALÁLRAÍTÉLT!

A világ apró rebbenéseinek számbavétele, a természet, a szerelem, egy szóval az idill védelem és ellenpont is a gyilkos világgal szemben, de állandó veszélynek kitéve – ezt jelzik az ilyen vers-zárlatok, már 1936 és 39 között:

„lassú szívemben ilyenkor lágyan / szenderg a folyton készülő halál”

„az utcán béke lengett s valami borzalom”

„a költő bokáig csúszos vérben áll már / s minden énekében utolsót énekel”

„s majd megfagy rajtad is, ne félj, a gyöngy verejték.”

„Olyan, kit végül is megölnek, / mert maga sosem ölt.”

És ez után következik a posztumusz kötetben, a TAJTÉKOS ÉG-ben a KORANYÁR. Azért választottam ezt a verset, mert érdekelt, hogyan bontakozik ki benne, ezúttal sejtelmesebben, áttételesebben az idillt elkomorító rossz előérzet, és azért is, mert nem tartozik a közismert Radnóti-versek közé.

Tudjuk Radnóti-ról, hogy szerette a zenét, és nemcsak önmagáért, hanem ihletforrásnak is tekintette, a zene hallgatása közben támadt képzettársításokat felhasználta verseiben. Ennek a versnek a szerkezetében, a motívumok játékában érzek valami zenei párhuzamot, talán még indíttatást is.

A vers, számokkal elválasztva, négy részre (ha úgy tetszik, négy tételre) tagolódik.

Az elsőnek a jellegét talán így jelölhetném: arkádiai mikrorealizmus: „*Kis réten ülök*” – de egy átlelkesített, antropomorf tájban: „*Leül a fű is, fényes szél taszítja*” (mintha egy embert valaki mellbe lök, és az a fenekére huppan – ilyesféle képzeteink támadhatnak), „*az égi kékség ráncot vet fölöttem*” – mint egy ruha, és a röpkülő szöszök egyaránt kapcsolódnak az erdő realitásához (hiszen eredhetnek a növényzetből, a fák terméséből) és a „*ráncot vet*” nyomán fölmerülő, mondjuk, varrodoboz-képzethez.

A második réteg és szintér: a költészet. Az első rész utolsó sora pendíti meg a témát: „*a fák közt, merre verset írva jöttem*”, és ez veszi át a főszólamot a 2. részben: a táj elemei *szavakként* kerülnek a versbe (óhatatlanul felidézve a későbbi olvasóban a TÉTOVA ÓDÁ-t:

„Mert annyit érek én, amennyit ér a szó / *versemben s mert ez addig izgat engem, / míg csont marad belőlem s néhány hajcsomó*”). Virágok nevei sorakoznak: *kököröcsin, kankalin* (másik neve: Szent György virága, de úgy is hívják, hogy Szent Péter kulcsa), *törökszegfű* – mind tavaszi, korán nyíló virágok.

A 3. rész címkéje ez lehetne: A lebegtetett baljóslat. Ahogy a 2. rész témáját az 1. rész utolsó sora pendíti meg, a 2. részben is fölbukkan egy elem, ami majd később bomlik ki: „*S ha elvirírsz, majd jön helyedre más*” (konkrétan: a kankalin helyére törökszegfű) – de ez késleltetve, csak a 4. részben valósul meg, amihez előbb hozzájön a 3. rész zárata: „*a hullószirmu törpe körtefák / hirdetik, hogy úgysincs irgalom.*”

Látszólag nincs szó egyébről, mint a természet körforgásáról, de az „*úgysincs irgalom*” aránytalanul komor színezete baljós súlyt ad az amúgy banális tényeknek: hogy a virágok elhervadnak, és mások nyílnak majd helyettük. És máris egy újabb kis nyelvi elhangolás lop be a versbe egy mélyebb jelentésréteget. „*Majd jön helyemre más*” – ez nem egészen illik a helyzethez, hogy tudniillik leült egy kis réten, aztán fölállt, elindul, kiballag a tájból, de az nem marad soká üresen, előbb-utóbb arra jön egy újabb kiránduló. Jelenti ezt is, de sugall valami súlyosabbat, egzisztenciálisabbat, ami együtt hangzik az „*úgysincs irgalom*” szólamával.

De Radnóti itt nem engedi, hogy ennek a versnek a finom zenei szövetében patetikus túlsúlyra jusson ez a szólam. Megmarad a természet választott körében, a disszonanciát képileg csak az évszak váratlan idegensége jelzi, de maga a kép, amivel jelenlétének rövidre szabottságát döbbenetesen felidézi, rendkívül finom, lágyan lírai, és a csillag metaforája még enyhén kozmikussá is színezi: „*akárha vékony lába tűnő csillagát / a hóban ittfeledné egy madár...*”

És mindjárt siet is helyrebillenteni az egyensúlyt, mintegy kiszólva a versből, mintha önmaga olvasója volna: „*Micsoda téli kép e nyárra készülésben!*” És a vers világa helyre is billen: „*és szinte pattog újra már a nyár.*”

De itt még nincs vége. Csillaggal elválasztva egy kétsoros kóda következik:

*„Bokor mozdul s a fűvő napsugáron
egy kismadár megrémült tolla száll.”*

Különös, mondhatni, rafinált zárlat. Mintha ennek a bukolikus változata volna: „*az utcán béke lengett s valami borzalom*”. De belül marad a vers világán, ami, emlékszünk, azzal kezdődött, hogy „*Kis réten ülök, vállig ér a fű*”. Hiszen mi történik? Megmozdul egy bokor, egy kismadár ijedten felröppen. Ennyi az egész? Nem, ez csak a kép mögöttes valóságHITELE. De ahogy ezt Radnóti verssé formálja, abban, bújtatva, más is megszólal. Mert a vers ugyebár szavakból készül (ahogy ezt a 2. rész még tematizálja is). És a „*madár*” szó már elhangzott nem sokkal előbb, ha csak hasonlatként is, és annak a hasonlatnak volt (ahogy próbáltam jelezni) egy mélyebb, messzebbre utaló jelentése is, amelyben a verset indító kis rét kitágult a költő fenyegetően végesnek rémlő életévé.

Egy ijedt madár fölrebben – de a jelző túl erős: *megrémült*. És nem is a madár, hanem a tolla: „*egy kismadár megrémült tolla száll.*” Méghozzá a fenyegetően *fűvő* napsugáron!

A rémület a madárról a tollra helyeződik át, valamire, amitől ez az élőlény meg van fosztva, amit éppen elveszített. Ennek is adhatjuk kézenfekvő reális magyarázatát: beleakadt a bokor ágába, mondjuk, onnan száll tovább. De nem ezt visszük magunkkal a versből, hanem – a szépséggel együtt, amin átsugárzik – a rémületet.

Csengery Kristóf

MŰFORDÍTÁS MINT ÁLRUHÁS SAJÁT VERS

Francis Jammes–Radnóti Miklós: A ház rózsával lenne itt teli

Milyenek egy költő versei? Amilyen ő maga. Hát persze, ez ilyen egyszerű, s legtöbbször igaz is. De talán mégsem mindig. Radnóti Miklósról nekem mindig ugyanaz a jelző jut eszembe: szelíd. A szelíd Radnóti. Ezt az emberi portrét sugallják derűszomjról tanúskodó, lány vonásai a fényképeken, még a legsötétebb szorongatásban készült legutolsókon is, s ezt a benyomást erősítik meg az életrajzi tények. Költészete azonban ellentmond ennek a felhőtlen emberi portrénak: a versekben nem tud zavartalanul megnyilatkozni az a jámbor és nemesen egyszerű személyiség, amely a fényképekről és a krisztusian tiszta curriculum vitae tényeiből tekint ránk. Radnóti költészete mintha konfliktusban állna Radnóti lényével. De hát hogy is ne állna: a karakter hajlamaira, vonzódásaira nem mond igent sem a személyes tapasztalat, sem az, amit a költő a közösség tagjaként átél. Radnóti traumák terheit hordozza magánemberként: születésekor elveszti anyját és iker-testvérét, tizenegy évesen eltemeti apját. Zsidósága pedig a világtörténelem legtragikusabb korszakának áldozatai közé sorolja. Érett költészetének darabjai ritkán villantják fel szeplőtlenül a derű kékjét, legalább egy jelző vagy metafora mindig megidézi verseiben a sötét előérzetek árnyékát. A békés, harmonikus költő inkább a fényképekről tekint ránk, mint a versekből.

Radnóti nem csak nagy költő volt, de közismerten nagy műfordító is. Fordítói életműve talán nem csak a korai halál miatt körülhatárolt: okkal hihetjük, hogy akkor sem hagyott volna hátra több vaskos kötetre rúgó fordítói oeuvre-t, ha megadatik neki e területen is igen termékeny kortársai, Weöres Sándor, Vas István vagy Kálnoky László megélt éveinek száma. Az irodalomtörténet Radnótit válogatós fordítóként tartja számon, márpedig e típus képviselői elsősorban saját lelki rokonaikat fordítják szívesen, és hosszan, nagy gonddal csiszolgatnak egy-egy fordítást. Összegyűjtött versfordításai között öt Francis Jammes-vers magyarítását találjuk: a francia költő ezzel a számmal nem kerül ugyan Radnóti favoritjai közé, de előkelő helyet foglal el a szintén néhány verssel szereplő Horatius, Hugo, Gérard de Nerval, Conrad Ferdinand Meyer és Cocteau mellett, kiváltképp, ha figyelembe vesszük, hogy Radnóti egy költőtől leggyakrabban csupán egyetlen verset fordított.

Ha végigtekintünk Francis Jammes (1868–1938) magyar fordítóinak listáján – Radnótin kívül Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád, Vas István, Végh György –, látható, hogy a költő népszerű volt a *Nyugat* három nemzedékének költői és műfordítói körében. A magam megfigyelése szerint ez a megbecsültség mára jelentősen csökkent, s alighanem azért, mert Jammes költészetének nyíltan vállalt – s olykor kétségkívül szentimentalizmussal határos – érzelmesége alighanem távolabb esik a szárazabb kifejezőmódot kedvelő XX. század végi és XXI. századi ízléstől, mint a XX. század első felének stíluseidőjétől. Jammes költésze-

tének fő helyszíne a csendes és eseménytelen vidék, ezen belül is a falvak békés világa. Szereti mindazt, ami ódon, letűnt, patriarchális; érzékenyen, sőt részvétellel fordul a kis lények kis sorsa felé, legyen szó kiszolgáltatott állatokról vagy némán, robotolva szenvedő emberekről. Nostalgia (és néha mélabú) keveredik nála iróniával és szelíd humorral, naiv vallásosság érzékiséggel, olykor erotikával. Fontos tulajdonság verselésének sajátos lazasága: egyfajta könnyed, parlandós modernség, amely szabálytalan szerkezetű sorokkal oldja fel a klasszikus francia költészetben uralkodó hatos jambusok akadémiizmusát. Jammes költészete a szépség és jóság kettős ígézetében bontakozik ki.

Mindeme fogékonyágok és rokonszenvek között sok minden akad, ami a bukolikus Jammes-ot rokonítja Radnóti-val, egészében véve azonban mégsem ráz meg az áramütés izgalmával a két egyéniség találkozása. Kivéve egy mozzanatot. Jammes világában döntő szerepet játszik a vágyódás az aranykori derű, de úgy is fogalmazhatunk: az *idill* iránt. Jammes-nak megadatott, hogy még maga is megélje ezt az idillt, egy leáldozó korszak alkonyát, s aztán költőként nosztalgikusan visszatekintsen rá és sóvárogjon utána. Radnóti alkotásában is ott az idill utáni vágyódás, neki azonban a történelmi periódus, amelyben élt, legtöbbször más témákat és hangulatokat diktált: az idill egy-egy sor vagy strófa idejére megjelenhetett ugyan verseiben, mint felvetődő, épp csak megérintett lehetőség, arra azonban ritkán adódott alkalma, hogy ezt a vonzódását teljes költeményekben maradéktalanul kibontsa. A fordítói munka részben szerepjáték is, mely sokféle technikai, szellemi és lélektani alaphelyzetet kínál: ezek közül az egyik bizonyosan az olyan vágyak kielétele, amelyekre önálló művek alkotójaként a fordítónak nincs lehetősége. Jammes versét, melyet Radnóti *A HÁZ RÓZSÁVAL LENNE ITT TELI* címmel ültetett át magyar nyelvre, mindig is úgy olvastam, mint „adoptált költészetet” – olyan fordítást, melyben a szöveg tolmácsa saját rangrejtett versét írhatta meg.

A HÁZ RÓZSÁVAL LENNE ITT TELI

*A ház rózsával lenne itt teli s dongó darázssal.
Vecsernye szólna délután lassúdad kondulással;
a szőlőfürtök áttetsző kövek ilyenkor s lassan
szundítanak benn az árnyékos lugasban.
Ó, hogy szerethetnélek itt. Tied e szív, merész
huszonnégy évem, gőgöm és egész
fehér rózsáktól illatos költészetem tiéd;
és mégsem ismerlek, hiába minden hát, nem élsz.
Mert azt tudom, ha élnél, velem élnél,
velem lennél te itt, velem rejteznél ott a réten,
nevetve csókolnál, fölöttünk szóke méhek,
mellöttünk hús patak s a lombok összeérnek.
A napfény hullna csak, hallgatnánk, hogy sziszegne,
mogyorócserje vetne apró árnyéket füledre
s már nem nevetnénk, mert kimondhatatlan volna
szerelmünk és a szánk némán egymásra forrva;
s érezném ajkaid pirossán, mily varázslat!
A rózsát, szőlők jóízét s mérgét a vad darázsnak.*

Radnóti ezzel a fordításával nemcsak remekművet alkotott, de a magyar fordításirodalom egyik kedvelt antológiadarabját is sikerült létrehoznia. A sorokat a szépség és a túlsorduló érzékiség mámore uralja: *rózsa, darázs, szőlőfürtök, árnyékos lugas, rét, hús patak, napfény, mogyorócsérje*. Az illatok, színek és hangok telt harmóniája megállítja az időt, békét teremt. De nemcsak az érzékiség van jelen a versben, hanem – jelzésszerűen – az áhítat is: *vecsernye szólna délután lassúdad kondulással*. És ott az ironia, amelyet korábban említettem, pontosabban a szelíd bájú önironia. A költő egyrészt megmosolyogja önmagát – *tiéd e szív, merész / huszonnégy évem, gőgöm és egész / fehér rózsáktól illatos költészetem tiéd* –, másrészt a nyolcadik sorban megjelenik a vers lélektani *trouville*-a, a fordulat, mellyel Jammes az olvasó tudtára adja, hogy akihez versét írja, nem is létezik, csak a fantázia szülötte: *és mégsem ismerlek, hiába minden hát, nem élsz*. Ettől lesz a vers végképp szeretnivalóan diákos: a feltárulkozó gesztustól, mellyel a költő kiszolgáltatja önmagát, elárulva, hogy nincs is senkije, csak ártatlanul képzeleg, kiszínez magának egy álmot.

A magyar műfordítók Jammes-átültetéseit olvasva több szép egymásra találásnak is tanúi lehetünk. Általánosságban lehet említeni Rónay György tolmácsolásait: a katolikus magyar költő-műfordító természetszerűleg élénken rezonált Jammes témáira, magatartására, a versekben megfogalmazódó részvétre és alázatra. Talált önmagához illő Jammes-verset Tóth Árpád (LÁGY GYANTACSÖPP CSOROG) és Kosztolányi Dezső is (TRÉFÁS RÍMEK ESŐBEN). E két – szintén remekbe szabott – fordítást azonban egyszersmind tanulságos negatív példaként is említhetjük: mindkettő érzékletesen mutatja, milyen az, amikor egy igen-igen pregnáns nyelvű és technikájú költő olyannyira magához édesget egy neki tetsző és őt megszólító idegen költeményt, hogy az fordításként inkább hangzik fel az ő hangján, mint az eredeti költőén. Radnóti és A HÁZ RÓZSÁVAL LENNE ITT TELI találkozásában az a szép, hogy a versnek nem kell kimozdulnia Jammes stílusából, beszédmódjából ahhoz, hogy Radnóti is egyes szám első személyben lehessen jelen benne: a fordítónak nem kell elcsábítania a verset, mert a költő és a tolmács hangja, magatartásformája ezúttal, különös szerencse folytán, azonos vagy nagyon hasonló. Kegyelmi pillanatnak vagyunk tehát tanúi: Jammes verseinek egyik legszebb magyar fordításával gyarapodik, Radnóti pedig a francia pályatárs jóvoltából egy teljes költeményben, zavartalanul élheti át az idillt.

Lator László

ZSINÓRPADLÁS

NYÁRVÉG

Mind a ketten, Judit is, én is, bőrünkkel, húsunkkal, idegeinkkel, szenvedélyesen szeretjük a Balatont. Én egyetemista koromban láttam először, Fodor Bandi vitt el bennünket, alföldieket, Domokos Matyit meg engem, a neki gyerekkorától otthonos vidékre, Badacsonyba, Fonyódra. Judittal, ha csak tehattük, mentünk le, bérelt szobákba, Szárszóra, Bélatelepre, Balatonvilágosra Kormosékkal, szakszervezeti üdülőbe, később Tihanyba, Szigligetre (Judit ott szeretett a legjobban), majd, a hetvenes évek elejétől, a magunk kis füredi nyaralócskájába, nemcsak nyaranta, hanem gombázni, ősszel is, ott

pucoltuk, szárítottuk, savanyítottuk a Koloska-völgy felett gyűjtött sokféle gombát, de le-lementünk még télen is, mert negyvenkét négyzetméteres, kétszobás lakásunkat fűteni is lehetett. Az erkélyünkről, nagy félkörben, be lehetett látni az időjárással, napszakokkal, évszakokkal változó vidéket, a tihanyi félszigetet, a kettős tornyú apátságot, a túlpártot, Szántódót, a hol súlyosan anyagszerű, hol halványan ködlő-káprázó hegyeket, jobbra a sokféle zölddel foltos Balaton-felvidéket, Aszófő felé az emelkedővel hegyesszöget bezáró tornyot (ez a nem is tudom, miért olyan különös jelentéssel sugárzó kép lett egyik versem, a *SEKÉLY ÁLOMBAN* majdnem biblikus-mitologikus zárata: *S a megművelt hegy s a tömör / templomtorony hegyesszögében / ártatlanul feltüindököl / egy talpalatnyi éden*. És a folytonosan szint és felszint váltó nagy vizet. Alighogy, akkor úgy éreztük, valószínűtlenül hazard kalandorok, füredi honosak lettünk, máris megtaláltam a nekem valót, használni kezdtem, hol hordozóanyagul, hol csak úgy, önmagukért, új környezetem kisebb-nagyobb darabjait. Nekem még az olyan, inkább közérzetet, testi-lelki állapotot közlő kép is, mint a *NYÁRVÉG* kezdő soraié, *a délies fény édes ikra- / kocsonya*. *Semmi rossz előjel*, Füredhez kötődik. Az egymásba játszó, valahogy egymemű víz és levegő azért ikrás (ezt az ikrást, azt hiszem, Fodor Banditól vagy Takáts Gyulától vettem), mert szemcsésen-morzsalékosan remegő fénykáprázat. De úgy folytatódik, *hogy izmát a test még nem lazítja, / még gyózi kedvvel és erővel*, s ebből máris kitetszik, hogy a kezdő képet nem meteorológiai jelentésnek, nem is egrys tájfestésnek szántam. Testi-lelki állapotunkra gondoltam, az öregedés (már közel jártam a hatvanhoz) előérzetében is édes érzékiséggel teljes hosszú napjainkra. Vagy inkább: a vers ezt is, azt is mondja, minden részletnek kettős jelentése van, legalábbis így szerettem volna, összecúsznak, szétválnak, kioltják, átvilágítják egymást. *Az ezek a gyönyörrel tetézt / órák, ezek a hosszú lángok* lehetne majdnem figuratív, hátsó szándék nélküli rögzítése egy fényes-párás balatoni napnak, de a folytatás, *a sötét bozót rejtette fészkek, / lány gyantát izzadó suhángok*, az asszonyi és a férfitesztet is a versbe vonó erotikus képzeteivel, visszafelé is másféle feszültséggel tölti fel, másfelé mozdítja el a képet. És kétféle jelentéstartományra van, s nem kényszerít választani, a rá következő két sornak is: *Túlérétt gyümölcs sűrű nedve / tapad meleg parázna bőrre*. Jó volna, ha a *NYÁRVÉG* egyszerre mondaná a személyest és a személytelent, a világot, a világgal elkülönülten is egylényegű teremtményt átjáró teremtő princípiumot. Nem tudnám megmondani, miért következik, hogy illeszkedik a vers második fele az elsőhöz. Hogy kerülünk-kerülök vissza a nagyon is érett érzékiséggel játszó első rész után az anyaméhbe? Véletlenül, valami asszociatív vonzásnak engedve, mert valamiért azt találtam írni a hosszú nyári este mozgóképvillogásában, hogy a fény *bugyborogva, sísteregve / visszahúzódik éjszakára / az áttetsző üregekbe*? Az itt ilyenformán nem helyénvaló, legfeljebb a pszichoanalízissel magyarázható születés előtti állapot, az anyaméh, a magzatkor, a születés egyébként más verseimben is meg-megjelenik. Lehet, hogy ezúttal az egészet az *áttetsző üregek* indította el? Az hívta elő, sokféle élményt, valóságdarabot vonzaskörébe gyűjtve, talán a víz közele miatt is, ezt a regressziós, mondjuk, metaforát? Jelenthetne persze egyszerűen annyit, hogy este, a partról, hazamegyünk az áthevült kis lakásba. Vagy ott van mögötte erdei barangolásaink egy-egy odva, ürege, föld alatti barlangocskája? *Az élőlények elcsigázva / bújnak a földalatti hővel / bélelt anyaméhforma házba*. Több fészke, több irány-rétege van a versbeli hajnalképnek is: *De egykettőre átalizzik / az ingatag, világos éjjel*. A következő sor csak első pillantásra természetelvű, tájfestő rajz. A *ledobja véreverte héját* stilizált-átrendezett mása lehetne a vörös-sugaras kora hajnali égnek is, de visszakötődik az *anyaméhformához* is, lehet a magzatburok is, és úgy képzelem, hogy egyszerre kell emlékezetünkbe idézni mind a kettőt, nem is kell okvetlenül választanunk. Megkockáztatom, hogy *a nagy medence peremén át / a reggel alászáll a víz*ig is

különbféle képzeteket gerjeszt, egyszerre idézi meg a külső és a belső történet színterét, a hegykarélyos tavat és a bibliai teremtés színpadát. Az *átgázol majd a veritékes / alvó is a felszínes álom / páráival pangó homályon* egy-egy sokféle jelentéssel zsúfolt szavával többféle képzetsort is indíthat, egy megélt fürdő nap filmkockáit villantja, fényt, homályt, vizet, veritéket, nyáréji álmot, és nyilván benne van, de semmiképpen sem kimódolt metaforája a születésnek. A zárósor, a *megettér még eleven hitéhez* zárja az áramkört, visszaköti a verset a kezdő képhez vagy hadd mondjam inkább: szólamhoz.

NYÁRVÉG

*A délies fény édes ikra-
kocsonya. Semmi rossz előjel.*

*Izmát a test még nem lazítja,
még győzi kedvvel és erővel.*

*Ezek a gyönyörrel tetézt
órák, ezek a hosszú lángok,
sötét bozót rejtette fészkek,
lágy gyantát izzadó suhángok!*

*Túlérett gyümölcs sűrű nedve
tapad meleg parázna bőrre.*

*Sokáig tart a fény apálya,
míg bugyborogva, sisteregve
visszahúzódik éjszakára
az áttetsző üregekbe.*

*Az élőlények elcsigázva
bújnak a földalatti hővel
bélelt anyaméhforma házba.*

*De egykettőre átalizzik
az ingatag, világos éjjel.
Ledobja vérezte héját,
s a nagy medence peremén át
a reggel alászáll a vízig.*

Fehérre ír fehérrel.

*Átgázol majd a veritékes
alvó is a felszínes álom
páráival pangó homályon,
megettér még eleven hitéhez.*

MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK

Ha nem is ilyen közvetlenül, szembeszökően, Füredhez kötődik egy tíz évvel korábbi versem, a MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK is. Csak én tudhatom, hogy szinte egész anyagát, ide-oda járó áramait abból a kisvilágból vettem. Hol egyszerűen csak leképezése a nekem önmagában is valami (néha homályos) jelentést kínáló mintának, hol átrajzolása egy-egy látványdarabnak. A láthatóan-foghatóan anyagszerű és az elvont-anyagtalan határvidékén emelkedik-ereszkedik. Így is indul, kettős természetűen. A *mikor kormozva csonkig égnek / gyertyái a bitang határnak* nem kitalált félmetafora. Ott van mögötte a látvány. A már enyészettel bélyeges, vöröslő-sárguló lombú fák, leginkább csakugyan gyertyaláng formájú jegenyék. A *bitang határ* nem csak a gazdátlan őszi tájat idézi, a veszélyeztetett teremtmények elhagyatott színpada is. A harmadik-negyedik sor, a *mikor az édes semmiségek / széttömlenek s új rendbe állnak* félig-meddig tájfestés. Akár rá is tudtam volna mutatni az *édes semmiségekre*, bokrokra, fákra, virágokra, füvekre. De elvontabb, általánosabb sugallatuknak is kellene lennie. Az *édesnek* érzéken ember-érdekű tartalmat szerettem volna adni. De vajon így hat-e a versben? Mit szólna hozzá Nemes Nagy Ágnes, aki villámló kisesszéiben magyarázta, hogy vannak az élő költészetben már használhatatlan szavak? A *róza*, a *csillag*. Mert tónusuk egy elmúlt korszakhoz kötődik. Nem ilyen-e az *édes* is? Én a vers széthúzó-összefonódó szólamaiban fájdalmasan szép hangzatnak képzeltem. A *semmiségekkel* együtt kétszónyi visszhangos egzisztenciális érvényű polifóniának. *Aszétömlenek*, ha így nézem, nem csak az élők átmeneti őszi vereségét mondja, hanem az egész, születése pillanatától halállal fertőzött drámai, tragikus és katartikus hangoltságú mindenséget. Az *új rendbe állnak* a pusztulás képlete, az váltja fel, az élet íve végén, egy időre vagy véglegesen, a sarjadását-születését. Szóval az első négy sor félig valóság, félig absztrakció, bizonytalan fogalmiságot közvetítő bizonyosnak tetsző matéria. A strófa második fele viszont fényképszerű rögzítése egy köznapi történésnek. Vagy inkább csak valami egészset célzó vázlata. Kora ősszel, egy-egy nyáriasan forró napon, hirtelen támadt forgósél kapta fel, kavarta, sodorta a port, szemetet. (Bennem ráadásul a forgósélhez sásvári, gyerekkori emlékek, babonás hiedelmek társultak.) Azt meg aligha kell magyarázni, miért *hályogos*, kivált a Balatonnál, a hajnali ég alj, legfeljebb azt tehetem hozzá, hogy ebben az antropomorf jelzőben a felettünk való világ közonye-részvéltlensége is érzik. *Az egyetlen-test seregélyraj* mondhatni természettudományosan hiteles. Második emeleti erkélyünk alatt, nyugatnak, szép szőlőskert húzódott, azt szállták meg, valószínűtlenül nagy csapatban, a mohó seregélyek, és mikor a gazdák salétromos puskával riogatták őket, úgy csaptak fel, fordultak erre-arra, mintha egyetlen test, egyetlen célszerűen működő szervezett lettek volna, a sötét tömeg nem zilálódott szét, egy madár sem vált ki belőle, mintha egy értelmes központi akarat irányította, fogta volna össze őket. Egy légi hangyaboly szervezeten működő társadalma. Kétféle természete van a második versszak anyagának is. Első fele elválk a modelltől, a környezet elemei ott vannak ugyan mögötte, de körvonalaik bizonytalanok, versbeli rendjük önkényes. A Horváth Mihály utcán, Tihanyból, Tihanynak, szezonvégi késő estéken, jöttek-mentek az éneklő, kurjongató részegek, de a vers írásakor aligha hívtam elő emlékezetemből azokat a jeleneteket, ködös egyidejűségben, kiszámíthatatlanul, szeszélyes mintázatokba rendeződve sejlenek a vers erőterében. Így, elválva körülrajzolható háttérétől, a *mikor rekedtre vált az ünnep / részeg kedve* másféle képzeteket indít. Úgy van-e, ahogy én érzem: visszhangos tere támad? A *vásott szövedék* nyüvödésének, *kopásainak*, *szakadásainak* sem voltak azonosítható mintái (a sorok alakításába a kínálkozó rímek is belejátszhattak), egyszerűen csak innen-onnan vett félemlékeimmel próbáltam testet adni valami elvont

tartalomnak, szorongásaimnak. A szakasz második felében viszont megint közvetlenül, nyersen, stilizálatlanul, hangjával, színével, szagával jelenik meg a világ. Ősszel Füreden mindenfelé érzett a cefreszag. (Ez is életem egy-egy korszakát hozta vissza, Szőlőst, a feketehegyi szüretidőt, bár ott inkább a kipréselt szőlő, a mont szaga érzett, Medgyesegyházát, egy osztálytársammal egy nagy gyümölcsösben ott dolgoztuk át a nyarat, hordókba gyűjtöttük a hullott, már a földön is rothadó szilvát, barackot, egyebet, a cefre szagával keltünk, feküdtünk.) *A valami jármű* darabos dohogással ott járt el a ház mellett, ki ne ismerné a traktorok csakugyan *görcsösen köhögő* hangját? De ha a kép természet után készült is, megrendezetlenül is többet mond puszta önmagánál. Mert előhív valamit, akár ködösen, emlékezetünkéből. Feltöltheti a versbeli helye is, mert valamilyen szerkezetbe kerül, egy sokfelől sokfelé ágazó hálóba. *A szép szemét* amúgy is kétlényegű, nemcsak a visszavonuló tenyészetre vonatkozik, hanem, úgy képzelem, emberi állapotunkra is. *A foltokban érdes pikkelyekben* láthatóvá, foghatóvá kellene hogy tegye az elvont *jóvátehetlent*.

Kétféle lehető jelentése, erre-arra képzeteket indító homályos tartománya van (kellene hogy legyen) a folytatásnak is, nézhetem hagyományos természetlírának, évszakversnek: *s a szeszélyes mintájú forma / felfedi az élesre ajzott / tekintetnek gyorsan romolva / a pontos vékony szálú rajzot*, de nyelvhasználata, a minta fölé emelt képei, a megformálás technikája, félig természetelvű, félig nonfiguratív rajza egy másféle lírai tartományba helyezi. Nem is tudom, egyáltalán érthető-e első olvasásra, s ha érthető, hogy érthető ez a négy sor. Mert úgy ír le közeget, tárgyakat, hogy hagyományos nevüket nem ejti ki. Lehet, csak én tudom, hogy *a szeszélyes mintájú forma* nekem akkor leginkább a fák lombtestét jelentette, nyáron, kora ősszel ismerős formájukat, a nem romlandó vázat, törzset, ágakat-bogokat takaró változatos alakzatokat. De mert semmit sem nevez meg hagyományos nevén, a szöveg alatt egy tágabb világ van. A tárgyak, a lények erre-arra terjeszkedő közössége. Egyébként, és ezt nem kell tudni a vers megértéséhez, ebben a strófában hajdani kollégiumi tanárom, Fülep Lajos szelleme kísért. Ő mondott egyszer a Széher úton sétálva valami ilyesmit: szorongató pillanata az életnek, mikor a valószínűtlenül pazarló formák alól ősszel egyszer csak előtűnik a zöld testét vesztett dísztelen váz. Talán nem egészen így mondta, azt meg aligha tette hozzá, hogy az időszakos növényhalál az ember végső lecupaszodását példázza, fenyegető foglalat, érvényes képlete nemünk nem ideiglenes vetkezésének. Arra viszont emlékezni vélek, hogy lenyűgözte a kopár váz tiszta szerkezete.

Idáig a vers, sorról sorra, egyébként személytelen, képsorai természete szerint egyre komorabb tartományokba ereszkedik. Nem tudatosan, inkább a versanyag, a szerkezet félhomályos rendezői utasítására, megtörtem a lefelé tartó, valószínűleg folytathatatlan versívét: a sötét alapdallamot a negyedik versszakban egy fényes-himnikus szólam váltja fel, a visszavonulóban is hatalmas teremtmőerőé, a mindenfelől előtörő romlással felelő, egyébként irracionális *és-mégis*. *A bekerítve és fenyegetve* ránk, magasabb rendű lényekre is vonatkozik, végérvényesebben, *a szín, a fény az árnyék* a mi nevünkben is mondja, megejtve érzeinket, konok ellenérveit. A strófa második felében *az a fák még lobbanékony / heviükben megmeredve állnak* és ikerképe: *a nyirkos hasadékon / minden az érett magra árad* szándékosan emberszabású erotikus képzeteket gerjesztenek, bár nem kell okvetlenül beleérteni őket. Az első a férfi, a második a női testet vonhatja a vers körébe, a halállal szembeszegülő szexuális ösztönt. *Mert nem tud ellenállni a halálnak / élvezve-halni menekül test a testbe* – jó harminc évvel későbbi versemnek ez a két sora az erotikának ezt a halált hátrító jelentését próbálta megfogalmazni. A negyedik strófától, ettől az elra-

gadtatott töredék rapszodiától lett a MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK, kedvem szerint, két- vagy talán inkább többszólamú, mert ennek visszafelé is hatnia kellene, valahogy szólania a komor strófák hátterében is. De még az első olvasásra legkomorabbnak, az utolsónak is módosítania a jelentését. Lehet, csak én képzelem úgy, hogy az egyedít magába ölelő egyetemes halál valami megmagyarázhatatlan megkönnyebbülést kínál. Ha többre nem is, legalább egy versnyi időre.

Mi minden teremt meg egy vers dinamikáját, sodrát és feszültségét? Az anyag, az elemek, a képek, a fogalmak célszerű rendje, társulása. A különféle formai, akusztikus készletek, nemcsak a kötött idomokban. A MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK egy-egy rímnek is köszönheti alakulását. Ha nincs az *égalj*, a *seregélyraj* talán kimaradt volna belőle, az *ajzott* és a *rajzot*, a *vásott* és a *szakadások* a *forma* és a *romolva* véletlen találkozása egyszer csak tervrajza, szigorú törvénye lett a versnek. Vagy a szintaxis: a mondatok szerkezete, rendje, tagolása, a mértékhez igazodó vagy a mértékkel ellenkező futása mindig bele-szól a versbe. Véletlen volt, hogy a MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK a *mikorral* kezdődött. Mert úgy adódott, kényszerűen, hogy újra és újra megismételjem, szerencsés hullámvérést indított a versben. Meglódulásaival, áthajlásaival, szűk helyre szorított részleteivel, lezáratlan tagmondatai lebegő feszültségével követi is, gerjeszti is a képek, a fogalmak hol széttartó, hol összezsapó mozgását. Az egész versen végigfutó nyitott mondat-sor valami várakozást támaszt: várjuk a főmondatot, de a hosszú körmondat végül is befejezetlen marad. Az utolsó, a legnagyobb terű mellékmondat, az *amikor álmában az állat / megérzi közelét a teste / éjszakájában tévedezve / az övénél nagyobb halálnak* főmondat-természetű. Ehhez az is kellett, hogy az *amikor* megtörje a *mikorok* monotoníáját.

MIKOR KORMOZVA CSONKIG ÉGNEK

*Mikor kormozva csonkig égnek
gyertyái a bitang határnak
mikor az édes semmiségek
szétzüllenek s új rendbe állnak
mikor a forgó porgomolyból
a hatkor még hályogos égalj
lapján egy hangra visszafordul
az egyetlen-test seregélyraj*

*mikor rekedtre vált az ünnep
részeg kedve mikor a vásott
szövedéken már szembetűnnek
a kopások a szakadások
mikor komorabb napra készit
a reggel s görcsösen köhögve
valami jármű elenyészik
a rothadt cefre szagú ködbe*

*mikor még szinte észrevétlen
foltokban érdes pikkelyekben
kiütözik a szép szeméten*

*valami jóvátehetetlen
s a szeszélyes mintájú forma
felfedi az élesre ajzott
tekintetnek gyorsan romolva
a pontos vékony szálú rajzot*

*mikor a szín a fény az árnyék
az anyag szaga íze nedve
bekerítve és fenyegetve
csak mondja mondja a magáét
mikor a fák még lobbanékony
hevíükben megmeredve állnak
mikor a nyirkos hasadékon
minden az érett magra árad*

*mikor vékony álmában odva
melegében mindenre éber
érzékeivel ösztönével
figyel a készülő zajokra
amikor álmában az állat
megérzi közelét a teste
éjszakájában tévedezve
az övénel nagyobb halálnak*

1975

Dávidházi Péter

A SEJTELEM, AVAGY A KÖLTÉSZE- T VIGASZA

Fodor Géza emlékének

Kibontván a gyászjelentést, napokkal a halálhír után, a veszteség kiélesedett fájdalmába hirtelen ismerős, bár homályos jó érzés vegyült, zavarba ejtően, érthetetlenül, szinte illetlenül. Nem okozhatta a lap felső részének tartalma, mely a szokott és megszokhatatlan formula szerint értesítette „*mindazokat, akik ismerték, tisztelték és szerették*”, hogy meghalt Fodor Géza, egyetemi oktató, esztéta, dramaturg, irodalom- és operakritikus, a *Holmi* szerkesztője. Hosszú percekbe telt, míg rájöttem, hogy egy öntudatlan képzettársítás váltotta ki, a nyomtatvány közepén sorkihagyásokkal elkülönített és vastag betűkkel kiemelt mondatrészhez kapcsolódva: „*2008. október 7-én, életének 66. évében / váratlanul elhunyt*”. Magamban olvasva hangtalanul nyilván kimondtam a számokat is, s ettől az

„életének 66. évében” rész, mely az alatta középre zárt „*váratlanul elhunyt*” rövidege miatt egyre inkább magára maradtan haladt a lapszél felé, s épp a számjegyektől kezdve már szövegkörnyezetéből kiváltan nyúlt a semmibe, felidézhetette Arany János SEJTELEM című négy sorosát. „*Életem hatvanhatodik évébe / Köt engemet a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csűrébe, / Vet helyemre más gabonát cserébe.*” Ahogy itt a „*hatvanhatodik*” szóvégi k-ja az önkéntelenül ritmizáló olvasás folytán átkerül az „*évébe*” elé, összeforr vele, s a hangzásában ezáltal kiegészült szóalak rímhívóként máris előkészíti a vele immár azonos „*kévébe*” rím megjelenését, nyilván ugyanez történt a gyászjelentésen kiemelt „*életének 66. évében*” olvasásakor, amelynek itt is sorvégi helyzete, mint a versben, egyszerre idézhet fel a „*köt engemet*” folytatást, a várható „*kévébe(n)*” rímet s a négyes rímmel összefogott vers egészét. Eszerint (ha jól értem a velem történeteket) miután a vers első sorának alakmását megpillantottam, tudatosan rá sem kellett ismernem, hogy emlékezetem önkéntelenül folytassa, s még ennek sem kellett tudatosulnia, hogy a sor metaforikus jelentéstartalmai hatni kezdhessenek.

Igaz lehet, hogy a vérbeli költészet már első olvasáskor is előbb tud közölni, mintsem megértenénk,¹ de talán még inkább képes erre az előzőleg már jól ismert s egyszer csak öntudatlanul feltoluló verssor, melyből egy különösen gazdag kapcsolatrendszerű költői lelemény kezdi sugallni mondanivalóját. Azonban még a képzettársítás tudatosulása után is rejtélynek látszott, hogy az egyszerű gyászjelentés, melyben egyébként semmilyen szövegidézlet vagy transzcendens szimbólum nem kapott helyet, pusztán e verset akaratlanul felidézve hogyan tudhatott azonnal enyhítéssel szolgálni. Hiszen a képes beszéddel szűkszavúan megjövendölt eseménysorhoz e költemény semmilyen kifejtett vigasztalást nem társít, a halál és az aratás metaforikus egymásra vonatkoztatása nem kínál részletenkénti allegorizáló megfeleltetéseket, amelyek könnyen lefordíthatók volnának a tanulságok fogalmi nyelvére, s nem utal támaszul a feltámadás hitére, amelyet pedig költője egykor (1865 végén) haldokló lánya betegágyánál annyira átértzett, hogy ennek nyomán az elhunyt sírkövére metszetett vers zárósoraiiba foglalt: „*Egy volt közös, szent vigaszunk: / A LÉLEK ÉL: találkoznak!*”² Aki kritikusként és szerkesztőként is mindig többre becsülte, ha a költészet saját metaforikus eszközeivel él, mint ha közvetlen tanításba csap át, s aki még az abszolutizmus kori cenzúra könyörtelenségében is látott némi jótékony visszatisztító hatást a költészetre nézvést,³ az költőként a SEJTELEM négy sorában talán legtitokzatosabb példáját adta hirdetett eszményének. „*Lelkem ha kérte, amit a sors / nem adott, // Arany János bűvös szavával / mulatott*”: bár a sors itt nem meztagadta, amit kértünk, hanem visszavette, amit adott, Kosztolányi (ÉLETRE-HALÁLRA) nyomán föltehetjük a nagy kérdést, hogy mitől kapják Arany költeményének szavai bűverejüket, mely még egy gyászjelentésen átütve is eléri hatását. Honnan veszi és hogyan fejtheti ki vigasztaló hatását ez az 1882. március 2-án írt, látszólag igénytelen néhány sor, melyet az ugyanez év október 22-én elhunyt költő utolsó versének szokás tartani, s minek köszönhető, hogy felidéződő emléke már tudatosulása előtt csillapítani tudta, amit semmi más nem tudott?

„*Köt engemet a jó Isten kévébe*”: egy vigasztaló metafora természetrajzához

Már az emlékezetbe idézett első verssor olyan keresetlenül egyszerűnek látszik, mint ha Arany kritikusként is hangoztatott kettős normájának, a „*jól talált kép*” és „*üvegtisza*” kifejezőmód együttesének⁴ akarna megfelelni, ezért alig vesszük észre benne a metaforát, pedig a költemény éppen e metaforikus szerkezet által indítja el a vigasztaló ösz-

szefüggések sorát. Ugyanis a köt *engemet* kévébe (ahogy majd a betakarít [*engemet*], valamint a vet *helyemre* új gabonát) igei metaforaként azonnal elvégzi a merészen közvetlen azonosítást a cselekvések tárgyaként feltüntetett „én” és a kévébe kötni szokott kalász vagy (a versben fel is bukkanó) „gabona” között. Mégpedig annyira magától értetődő természetességgel, hogy máris önkéntelenül behelyezkedünk az azonosítás szemléleti perspektívájába, elfogadjuk éles (ideillő wittgensteini szóval) aspektusváltását;⁵ ezért fel sem tűnik annak szokatlansága, hogy aki az előző sorban személyként, hatvanhatodik évébe lépő emberként szólalt meg, azt immár kévébe lehet kötni, mint a gabonát. Eközben a szinte észrevétlenül elfogadtatott azonosítás már pusztán a maga teljes, feltétlen és önsajnálattal nélküli végrehajtása által *vigasztalni* kezd, mert közvetve és kimondatlanul, de átérezhetően példát ad arra, hogy nem kell egyedinek tekintenünk magunkat, pótolhatatlannak értékeinket s ezáltal tragikusnak elmúlásunk veszteségét. Mivel mindez nem a kiválásunkat hangsúlyozza, hanem a beletartozásunkat, nem a különösségünket, hanem az egyezésünket, a funkcionális egyenértékűségünket, az azonosítás kimondatlan logikája segít elfogadni, hogy egyszer majd mindenünkről le kell mondanunk. Az utóbbi sugallat különösen azért vigasztaló, mivel e születésnapi vers szoros életrajzi vonatkozásától itt akarva sem tudnánk teljesen elvonatkoztatni: ha a gabonametaforához nyúlva egy *Arany János* ilyen alázattal volt kész földadni a maga egyedi többletét a halál kapujában, mi kisebbek igazán megtehetjük. Ráadásul az itt elindított metaforasor nemcsak azért domesztikálja a halált, mert búzaszemből, kalászból vagy akár kévéből mindig volt, van, lesz rengeteg, hanem azért is, mert a halált olyan aratás részeként képzelte el velünk, amelyet majd új vetés követ az ősidők óta ismétlődő rend szerint, s mindez nem is lehetne másként, sőt („*a jó Isten*” jóvoltából) bizonyosan jól van így. Ezáltal a *SEJTELEM* előérzete kimondatlanul azt is sejteti, hogy az ismétlődés, amibe gabonakénti learattatásunk beletartozik, nem lehet értelmetlen ciklikusság, hanem akkor is felsőbb értelme van, ha nem látjuk.

Ósrégi vigasztalások érvkészletét látjuk itt képies formát öltetni; ókori változatait Arany a gyermekkora óta olvasott BIBLIÁ-ból és legkedvesebb klasszikus auktoraiból egyaránt jól ismerte. Lélektani alapját tekintve ez a hagyományozódó érvkészlet arra a tapasztalatra épült, hogy könnyebb belenyugodni abba, ami régóta és a rend részeként zajlik, így tehát a szenvedőt arra kell emlékeztetni, hogy a baj nem csupán és nem is elsőként vele fordult elő, hanem másokkal, nála kiválóbb emberekkel is megtörtént. Voltaképp Arany képsorának hallgatólagos üzenete, sőt már első metaforájának képi logikája magába foglalja szinte mindazt, amit az ő sokat forgatott Ovidiusa⁶ a *FASTI* első énekében, a vigasztalás klasszikus helyén (481–496. sor) érvként Carmenta szájába ad, hogy az megvigasztalja fiát, a síró Evandert, száműzetésük előtt: „*Így rendelte az ég. [...] Más is volt ily bajban előtted: azért te ne búsulj! [...] Ily veszedelmek közt menekült el a tiruszi tájról / Cadmus, a számkivetett, s áoni földre jutott. / Ily veszedelmeket állt Tydeus s pagasaei Iason / és még sok más hős: elsorolása nehéz. [...] Nincsen olyan zivatar, mely egész évszámra dühöngne, / hidd el: még neked is megjön a szép kikelet!*”⁷ Fontos különbség persze, hogy miközben Carmenta az éggel, illetve az eredetiben („*sic erat in fatis*”) a végzettel, azaz a történések elkerülhetetlen sorsszerűségével vigasztalja Evandert, nem a *jó Istenre* hivatkozik, mint Arany verse, hanem egy *sértett* isten haragjával magyarázza Evandernek száműzetését („*offenso pulsus es urbe deo*”), hozzátéve, hogy mivel nem saját bűne okozta, ártatlanságának tudata adhat neki erőt elviselni megpróbáltatásait (481–484. sor). A *SEJTELEM* vigasztaló hatása nyilván nem független attól, hogy szerzője a kiengesztelődés poétikája jegyében igyekezett alkotni, kritikusként meg aszerint bírálni, hogy e költészeti eszmé-

nyének nemcsak az arisztotelészi katarziszelméletből, hanem a bibliai megváltástanból is eredő gyökerei voltak,⁸ s hogy „*a jó Isten*” jelzője ebben az összefüggésben szinte észrevétlenül, egy közismert szókapcsolat részeként, azaz teológiai hangsúlyú tétel- vagy tanszerűség nélkül sugallja a versben megjövendőlt esemény sor elfogadható voltát. Ehhez képest a FASTI iménti soraiban kifejtett vigasztalás Ovidius narrátora szerint nem kevésbé *hatott*: a megnyugodott fiú, anyja szavaiból lelkileg erőt merítvén („*vocibus Evander firmata mente parentis*”), kész volt nekivágni utuknak (497–498. sor). Igaz, Arany versének nagyobb bajjal: száműzetés helyett magával a halállal kell szembenéznie, s így még nagyobb vívmánya, hogy sikerül legmélyebb szorongásunkat elérnie metaforikus üzenetével, miszerint nem kell annyira félni. Négysorosra nem találgatja, nem is fürkészi, hogy Isten milyen indítékból vagy célból intézte, intézi, fogja intézni mindezt így, a „*jó*” jelző mégis belenyugváásra ösztönöz, s mintha azt üzenné, hogy elég is ezt tudnunk, a többit úgysem értenénk.

Mégis rejtélyes, hogy ami Ovidiusnál és a vigasztalás retorikájában ilyen hosszas érvelést igényel, azt Aranynál hogyan végezheti el hathatós rövidséggel a kérébe kötés metaforája, amely szintén régi hagyományokra vezethető vissza, s a SEJTELEM írásakor már éppen elkoptatottsága veszélyeztette felújítási kísérleteit. Mivel Arany verse e sokszorosán ismerős örökséggel dolgozik, nehéz kielemezni, hogy mi által tud az untilg ismert elemekből fölemelő egészet alkotni, amely értékesíti és egyúttal feledtetni korábbi előfordulásait. Hisz a kérébe kötés motívumához, amelyet a szakirodalom közvetlenül a mezei élet tapasztalatához kapcsolt és abból eredeztetett, Aranyak biztosan nem lett volna szüksége irodalmi mintára: a gabonatermesztés ősi műveleteihez gyerekkorától fogva évtizedekig olyan közel élt, hogy öregkorában, már városlakóként is könnyen eszébe juthatott. VÁSÁRBAN című költeménye (1877) egy ilyen pillanat önelemzése: a búzával megrakott alföldi szekér láttára felvillan az aratások emléke („*Odakiünn már, úgy-e, megért a kalász? / Rét gyapja lenyírve; foly a takarás;*”), a maga egykori részvétele („*rég ezelőtt / Mikor én is »markot hajtani» kezdtem, / S nem sikerült, bárhogy s mint igyekeztem*”), s belesajdul, hogy a mezei életet betűvetésre cserélte, elhagyván „*az anyatermesztet / Kebelét*”. Aratáskor a kévekötetést olyan sokszor látta, hogy a jellegzetes mozdulat később akár egészen távoli képzettársításként is felötlött benne. Számára nyilván keresetlen hasonlat lehetett, amikor a DALIÁS IDŐK (a TOLDI SZERELME első kidolgozása) párharcában Miklós ráveti magát a földre zuhanó Holubárra: „*Mint egy kévekötlő, dühösen rátérdel, / Páncélos nagy mellét megroppantja térdel.*” Ma már néprajzi szaktanulmányok kell emlékeztetnie az olvasót, hogy sarlós aratásnál a sarlózást általában nők végezték (erre utal a TENERI HÁNTÁS Dalos Esztijének jellemzéseként, hogy „*Deli karsú derekában a salló, / Puha lábán nem teve kárt a talló*”), s hogy az általuk markokba letett kalászokat ellenben férfiak kötötték kérébe, akik „*kévekötlőfa nélkül a kévére térdelve végezték a kötés nehéz munkáját*”, s olyan súlyos kévét kötöttek, hogy egy ember alig tudta fölemelni, ezért hordásnál „*rudasoltak*”, azaz „*két ember három kévét szállított két rúdra fektetve*”;⁹ Arany még tudta, hogy e nagy erőfeszítéseket igénylő feladatok közül a rátérdelős művelet legalább annyira illik a hajdani viadalok eposzias képvilágába, mint szelíden bukolikus életképbé. Harci jelenet szemléltető hasonlatrendjébe illeszkedik ugyanez egy éjszakai rajtaütésnél a TOLDI SZERELMÉ-ben: „*Körül-körül, mint a jó csikós szokása, / Tereli tömegbe Toldi karikása, / S míg ő üti szélről, ha ki mozdúl, képen: / Kötözi, mint kévét, a többi középen.*”

A jelenet életbeli ismerősségéből nem következik, hogy Arany ne emlékezhetett volna a kévekötés számos irodalmi előfordulására, de ezek többsége inkább csak a motívumnak, semmint metaforikus alkalmazásának szolgálhatott mintájául. Igaz, a költé-

szetben valamennyire minden metaforizálódik, de az újkori magyar versekben a kévékötés gyakran leíró, vagyis életképszerű maradt, s nemigen sugallhatta, hogy metaforaként alkalmas volna katartikus megrendülés kifejezésére vagy akár előidőzésére. Orczy Lőrincről szóló tanulmányában Arany a költő eszmevilágának foglalataként említi A SZEGÉNY PARASZTNÉPHEZ BESZÉD című verset (nem gyanítván, hogy ez szabad fordítása Antoine-Léonard Thomas ÉPÍTRE AU PEUPLE című episztolájának, amelyet szerzője 1760-ban nyújtott be a francia akadémia pályázatára s közölt először nyomtatásban);¹⁰ e költeményben Arany nemcsak azt olvashatta, hogy a földművelés mestersége „*első a világban, / Eredete vagyon a Paradicsomban*”, hanem felfigyelhetett arra is, hogy a paraszti munka életadó jelentőségét kévék szemléltetik: „*Hát ha a mezőről kit kezed munkája / Megrakott kévékkel s fénylik az adója, / Néked hízkelkedni bémegyek városra, / [...] Nálad nélkül pedig városok éheznek*”.¹¹ (Ebből a kévékkel megrakott mező Orczy leleménye, ugyanis Thomas csak a paraszti kéztől termékennyé vált mezőkről írt: „*ces champs fortunés, que ta main rend fertiles*”).¹² Más költők a mezei munkák sorában jelenítik meg a kévékötést; így bukkan fel 1777-ben Ányos Pál GADÓTZI RÓTH KLÁRÁNAK címmel anyjához írott episztolájában: „*Némelyek a gúznak fonásán dolgoznak, / A kévék kötésén többen fárodoznak, / Ezek kalangyába a kévéket zárják, / Azok büszkén épült asztagokat rakják*”, illetve a fiatal Csokonainál 1787 vagy 1788 nyarán AZ ARATÁS részeként: „*Az öreg Céresnek két fel tűrött karja / A' markokat szoros kévékbe takarja*”. (Markoknak a levágott búza egy-egy csomóját hívták, melyeket azután kévébe kötöttek vagy *takartak*.) A földművelés módszereinek és költői toposzainak egyaránt ősi hagyományára utal, hogy az öreg arató Csokonai versében Céresnek, a szántás-vetés latin istennőjének nevét viseli, aki Vergilius GEORGICON-jában is kévével szerepel („*Cerealis mergite culmi*”), a tennivalók olyan rendjében, mely végcéljaként a csűrbe takarítás felé halad, az épp Csokonai fordításában fennmaradt második könyv vége felé: „*A' földműves [...] / Nem nyugszik, míg az esztendő vagy a' fák gyümölcstével, / Vagy a' barmok fájásíval vagy Céres kévéjével / Meg nem tölti nagy bővséggel, míg tsak meg nem terheli / Terméssel a' barázdákat és minden tsűr nints teli*.” Az ősi műveletek évszázadokon át alig módosuló ismétlődésére vall, hogy száz évvel Csokonai AZ ARATÁS című költeménye után, 1878-ban Reviczky-nél (ugyanazon a nyáron, amikor megjelenik ARANY JÁNOSNAK című verse is, válaszul Arany KOZMOPOLITA KÖLTÉSZEZET-ére) szinte változatlanul látjuk viszont az aratás munkafázisait, egy szintén ARATÁS című életkép elején: „*Lekonyul a búza feje; / Aratásnak van ideje, / Gazda ember kaszát penget, / Ugy vágja a sűrű rendet. // Hangzik a dal munka közbe, / És a kévét kötik össze, / Izzad mind, de egy se bánja / Sárga kalászt egybehányva*.”¹³

Más költemények metaforaként alkalmazzák, különféle értelemben, de még mindig távol attól, amivé majd Arany búcsúversében válik. Virág Benedek verse, a HÁROM GONDOLAT THAISZ ANDRÁSNAK A TUD[OMÁNYOS] GYŰJT[EMÉNY] REDACTORÁNAK azt szemlélteti általa, ahogy egy folyóirat szerkesztője dolgozik. „*Munkásink kévéi tetőled rendbe szedetnek, / Thaisz, böcsület ez, s nagy neked. / Őket is, óhajtom, szedd innár rendbe; s ezerszer / Ezért böcsületed lesz nagyobb*.” Petőfi AZ APOSTOL-jában a szerkesztő keserűen ironikus hasonlattal adja vissza a lánglelkű ifjú művét: „*Sosem hallotta ön hírét / A cenzurának? [...] / Az a pokol cséplője, mely alá / Kévéinket kell tartanunk, s ez / Az igazságot, a magot / Kicsépléi belőle, aztán / Az üres szalmát visszadobja, / S ezen rágódik a közönség. / Ha ön nem hisz szavamnak, ám / Próbálja meg, s én minden szem magért, / Amely kévéjében marad, / Egy ön golyót nyelek le. / Ha azt akarja ön, hogy e / Cséplő alá ne jusson, / Ne gabonát, de maszlagot / Termesszen, mely kábít, bolondít, / Ezt mindenestül, / Kitalálhatja ön, / Sőt érte még meg is díjazták*.” Tompa bibliai ihletű képhasználatában a munka eredményének birtokbavételére utal: „*Vesd a magot, nem nézve a szelet! / A kéz mienk, az áldás Istené! / Magas lelked nem bánja, hogy talán / Más*

köt kévét a magvető helyett” (GRÓF MIKÓ IMRÉHEZ). Leghíresebb azonban Tompától az oldott kéve hasonlata, 1850-ből, a szabadságharc utáni helyzet nagy allegóriájának részeként: „*Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk, / Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!*” (A GÓLYÁHOZ.) Arany persze jól ismerte ezt, s még a kiegyezés után is élénken emlékezett rá, saját legkeserűbb tapasztalata megújuló érvényességű kifejezéseiként. Ahogy 1868. június 5-i levelében írja Tompának: „*Most igazán »oldott kéve« nemzeted! Korbács kell ennek, akkor összetart: adj neki egy újnyi szabadságot, s előrjöngi a hazát. Mindig így volt, mindig is így lesz. Vagy csak én látom ily fekete színben a haza sorsát, – én, a ki valószínűleg áruló! egyiké vagyok? Hogy ne! Ebédeltem párszor Deákkal, keresztet is kaptam. Az nem kérdés, minő hazafiság lengi át azt a hat kötetet, mely most frissen került újra a közönség kezébe; az a kérdés, nem czimborálok-e titkon a főczinkosokkal, Deákkal, Eötvössel stb.*”¹⁴ De ha az oldott kéve hasonlata a széthulló nemzetre értve összefüggött is a (nemzeti) halál képzetével, a megkötött kérének, illetve a kérébe kötésnek Arany valószínűleg nem ismerhette olyan magyar költészeti előfordulását, mely közvetlenül a személyes halál sorsmetaforája lett volna.

Jellemző, hogy abban a halotti búcsúztató énekekben, amelyet diákkorában hallhatott, s amelyre a SEJTELEM ihletét eddig visszavezették,¹⁵ minden motivikus hasonlóság mellett éppen a kérékötés nem szerepel. Itt már szintén egy emberi test sorsára vonatkoztatik a gabonáé, de egyes szám harmadik személyben. Az IM KOPORSÓD AJTÁJÁNÁL dallamára énekelt búcsúztató így hangzott: „*Im itt van láttjuk le zárva, Egy le rogyott test / A’ melly szívet ható példát, A véneknak fest. / Szintén aratásra ért meg ez a’ gabona, / Meg váltó Krisztus a kinek lett tulajdona. / Leg jobb idejébe vitte be tsürébe / Már ott benn a’ tsürbenn semmi nem éri.*”¹⁶ Itt az aratás és csürbe takarítás, ami a kellőképp megért gabonával történik, metaforikus szemléltető megjelenítése annak, hogy a halott már Krisztus biztos oltalmába került örökre, de az aratás folyamatából semmi sincs külön megnevezve, s ha csakugyan ez a szöveg volt, amelyre írás közben Arany „*ráemlékezhetett*”,¹⁷ akkor az egyezéseknél is feltűnőbb, amivel metaforáiban eltér mintájától: beszövi a kérébe kötést, nála a halottat a megváltó Krisztus helyett „*a jó Isten*” takarítja csürébe, végül a jelenetsort megtoldja az új vetéssel. Ugyanez különbözteti meg költeményét a Czeglédi István haláláról szóló siratóvers (1671) egyik hasonló szakaszától, amely már egyes szám első személyben beszélgeti hősét magáról mint learatandó gabonáról, s amelyet Arany éppen séggel olvashatott is Thaly Kálmán 1872-ben megjelent szöveggyűjteményében: „*No már ellenségim, csak hozzám lássatok, / Mert a Krisztusnak én ért búzája vagyok, / Megérttem, és im-már, csak megarassatok – / Megadják a bért is, csak várakoztatok!*”, mégpedig Czeglédi saját egykori szavaival együtt, amelyek nevelt fia, Köleséri Sámuel lejegyzése szerint így hangzottak: „*Én az én Istenemnek megért búzája vagyok, kész vagyok learattatni és a mennyei csürbe bétakarattatni.*”¹⁸

Ha Arany e versszakot és e Thaly jegyzetében ugyanott közölt mondatot csakugyan olvasta a jelentős figyelmet keltett antológiában, ami valószínű (Thalyval ugyanis már első folyóiratában, a *Szépirodalmi Figyelő*ben kisebb-nagyobb vitákba keveredett, s Thaly előző antológiáját szintén az ő *Koszorúja* hasábjain bírálta meg szigorúan Toldy),¹⁹ s ha tíz évvel később, 1882-ben netán emlékezett a 69 versszaknyi siratónak épp erre a (22.) versszakára, ami már elég valószínűtlen, akkor csak még jelentősebbnek tarthatnánk a különbségeket. Egyrészt a SEJTELEM-ben nincs szó a bér majdani, várható megadásáról, mely a Czeglédit sirató versben nyilván Krisztus visszatérésére és az utolsó ítéletre utal, másrészt a SEJTELEM beszélő alanya közvetlenül egyáltalán nem jeleníti meg a maga közelgő learattatásának, illetve azon belül a voltaképpeni levágatásának aktusát, amelyet a siratóvers szerint az *ellenségek* fognak elvégezni, amit viszont megjelenít (kérébe

köttetés, csűrbe takarítás, új vetés), abból a siratóversben egyet sem találunk, s Czeglédi saját szavai is mindössze a csűrbe takarítást említik. (Ugyanakkor Czeglédi jelzője a „*kész vagyok learattatni és mennyei csűrbe takarítani*” résznél megvilágít egy további különbséget: Aranynál a „*régi rakott csűrbe*” kifejezés nem emeli ki ilyen szemléletesen, sőt a metaforák következetessége érdekében inkább elrejti, hogy vajon a vers szintere a földön lezajló kévekötés és majdani új vetés között a betakarítás idejére megváltozik, azaz csak a „*régi rakott*” csűr van a mennyben, vagy ebben a versben minden aratási művelet egyszerre földi és égi, hiszen „*a jó Isten*” nem a földi kévekötők közé áll be, s nem is másokkal együtt veti a magot.) Épp az ilyen példák részleges hasonlóságai és fennmaradó különbségei jelzik, hogy mennyire nem magától értetődő Arany metaforikus képsora, főként a kévébe köttetés indító képpé választása, s hogy a látszólag kézenfekvő megoldáshoz a költői képzelet és nyelvalkotás milyen ihletett leleményére volt szükség.

Kérdés tehát, hol találkozhatott Arany a kévébe kötéssel mint a halál metaforájával, illetve honnan ered az az érzésünk, hogy e metaforikus használat is ősrégi hagyományra támaszkodik. Jóllehet a SEJTELEM szakirodalma sokáig nem említett bibliai kapcsolatot,²⁰ már egy sor bibliai hely szóba került mint a vers lehetséges előképe,²¹ ezek egyikeben a kévekötés motívuma is felbukkan, a revideálás előtti Károli Biblia 1805-ös kiadása szerint így: „*Hagyjátok együtt nevekedni mind a kettőt az aratásig: és az aratásnak idején megmondom az aratóknak: szedjétek össze először a konkolyt, és kötözzétek azt kévékbe, hogy megégettessenek, a gabonát pedig gyűjtsétek az én tsűrömbe.*” (MÁTÉ 13,30.) (A Károli-fordítás egyes későbbi, de szintén a revideálás előtti kiadásai még közelebb volnának Arany versének szóhasználatához, kévébe kötés helyett kévébe kötésről, csűrbe gyűjtés helyett csűrbe takarásról szólva.) Ezt a helyet keletkezéstörténeti összefüggésbe hozták Arany versével, kiformalódásának egyik lehetséges, sőt valószínű okát sejtve benne, egyúttal figyelmeztetve a különbségre: „*Nagyon is elképzelhető, hogy a bibliai kép is ott szerepelhetett Arany tudatában, csak a kéve más értelmű, nála a gabonát köti a jó Isten kévébe, de mindenképpen a gabona kerül be Isten Csűrbe. A vers azt sugalmazza, hogy a halálhoz közeledő Aranynak megadatott, hogy magát gabonának érezze, nem konkolyt, s hogy mint jó gabona kerül majd a Nagy Csűrbe.*”²² Ehhez a bibliai szövegrészhez képest olvasva a vers csakugyan sugalmazhatja ezt, de épp mivel ebben a konkolyt kötik kévébe, Arany verse pedig nem is említi a konkolyt,²³ érdemes más bibliai helyeket is figyelembe venni, ahol a kévébe kötés szintén a halállal vagy a halott sorsával van összefüggésben, de (akár be nem teljesülő) eszményként vagy vonatkoztatási mintaként szolgál, hogy a rendes gabona, ezáltal pedig az istenfélő ember sorsát szemléltesse, amitől a másoké (elrettentésül) megkülönböztetik. Így például a 129. zsoltár szerint a gonoszok „*Olyanok lesznek, mint a házfédelen való fű, mely, minekelőtte kiszaggattatnék, megszárad; Melylyel az arató meg nem tölti az ő markát, sem az ő ölet a kévekötő.*” (ZSOLT. 129,6–7.) Még kifejezőbb hasonlatot olvashatott a BIBLIÁT alaposan ismerő Arany abban a gyászénekekben, amelyet Jeremiás tanít az asszonyoknak: „*(Szólj, azt mondja az Úr) és hever az embereknek holttestek mint a ganéj a mezőn, és mint a kévek az arató után, és nincsen a ki összegyűjtse azokat!*” (JER. 9,20–22.) (Mivel Arany éppen Károli fordítását olvasta, nem lényeges, hogy a SEJTELEM kévekötés-metaforájának felidézett látványával itt szinte csakis Károli megoldása érintkezett, hiszen a levágott, még összeszedetlen szálakat Káldi egyszerűen szénának fordította, aki meg az aratót kifejezetten – és a bibliai sarlóhasználatához képest anakronisztikusan – kaszásnak vélte, mint manapság a Szent István Társulati Biblia fordítása teszi, az csakugyan inkább *rendeket* látott mögötte.) Fontos különbség, hogy itt nem békés és természetes halálról van szó, hanem fegyver általi elpusztítatásról, azaz rendellenesről, s e bibliai hely már csak al-

kalmi jelenetszerűsége miatt is messzebb van a SEJTELEM képvisvilágától, mint az emberi alaphelyzet példázatainak szánt MÁTÉ 13,30, de egy fontos mozzanatában nem kevésbé illik hozzá. (Rádadásul e hasonlattípus változatait Arany más költeményeiben is megtaláljuk, például a TOLDI ESTÉJE első énekében: „*Máskor volt halottunk, mint terített kéve, / Kiterítve szépen csata mezejére; / Akkor volt halottunk s nem temettük őket*”, és a CSABA KIRÁLYFI első kidolgozásának első énekében: „*Most is diadallal tére visszafelé: / Várasok omlanak büszke lába elé, / Mint a fű hogy omlik a kaszás elébe, / Mint gabonaföldön hever a sok kéve.*”) Bár csakugyan „*elképzelhető*”, tudni persze nem tudhatjuk, mi „*szerepelhetett Arany tudatában*”²⁴ mindebből, amikor a SEJTELEM négy sorát papírra vetette, de mintha e bibliai előzmények motívumait addig válogatta, egészítette, csiszolta volna, mígnem kialakult a kévekötés, csűrbe takarítás és új vetés hármas egységének teljes ciklusa.

Levágatás és megtörötés: egy vigasztaló képsor tapintatos kihagyásai

Érdemes megfigyelni, hogy akár földművelési modelljéhez, akár költészeti, akár bibliai előzményeihez viszonyítjuk, az aratási képsor elejéről Arany elhagyta a gabona levágását, azaz éppen (lévén az *arat* ige egykori alapjelentése 'metsz, vág, nyír')²⁵ a voltaképeni learatását. Részben talán a hármasság megőrzése végett hagyhatta el, ugyanis korábbi versekben, mint Ányos episztolájában, a learatás, kévekötés, csűrbe hordás már maga is legalább három egységet kívánt, s az új vetéssel ez négyre nőtt volna, szögletesítve azt a kerekdedséget, amelyet a népmeséktől a BIBLIA-ig számos elbeszélésben a hármasság biztosított mind az egész mű, mind egyes részei szerkezetében. Mivel néhány évvel a SEJTELEM megírása előtt Arany PRÓFÉTA-LOMB címmel belefogott a JÓNÁS KÖNYVE költői átiratába („*Monda pedig az Úr választott hívének: / Menj, hirdess végromlást a nagy Nínivének*”), a bibliai JÓNÁS KÖNYVE idevágó példái kínálkoznak: három egymást követő versben (JÓN. 4,6–8) az Úr előbb tőköt készít, majd férget szerez annak megrágására és elhervasztására, végül keleti szeleket támaszt Jónás elbágyasztására (az eredetiben ugyanaz az MNH igető szerepel mindháromszor), 1,7-ben pedig az egy mondaton belüli hármasság tagolásra szép példa, hogy a hajósok előbb azt mondják: vessünk sorsot, majd sorsot vetnek, s végül a sors Jónásra esik (mondhatni Jónásra *vettetik*, hiszen az eredetiben itt is egyazon TUL igető ismétlődik). Azonban e hármasság megőrzésén kívül (amelyet másképp is eszközölhetett volna), a learatás mozzanatát Arany részben azért is hagyhatta ki, hogy ne követeljen szemlélhető képi formát a már-már blaszfémikusnak ható s költeménye szemléleti egészétől és hangvételétől egyaránt idegen művelet, amellyel Isten (kaszával vagy sarlóval) levágja a vers beszélő alanyát, mielőtt kévébe kötné.

Emblematikus ábrázolásokon a megszemélyesített Halál megjelenhetett suhintásra emelt kaszával, azaz mint a Kaszás, ám Istenhez s különösen „*a jó Isten*”-hez ezt legföljebb egy középkori karnevál fekete humora társíthatta volna, mintegy a szokásos világkép átmeneti felfüggesztésének jegyében, de Arany rusztikusan, mégis finoman áhítatos vigasztaló költeménye semmiképpen. Ebben tér el leginkább attól a gyimesi siratóénektől („*Úgy elhervadt bennem a szű, / Mint mezőben lekaszált fű, / Akit keccer megforgatnak, / Harmadikszor feltakarnak*”),²⁶ amellyel a *feltakar*, illetve *betakarít* azonos töve kapcsán összehasonlították, s amelynek szövegét így jellemezték: „*A hasonított és a hasonló, az emberi szív pusztulása és a fű kiszáradása költői képben egyesül, és mivel a »halál mint kaszás« egyetemes toposz, a szakasz folytatása visszavetül az emberre, ami által a »feltakar« reá is vonatkozik.*”²⁷ Bár Aranynál kimarad a gabona levágása, ez az összehasonlítás már csak azért is találó, mert a *takar* jelentése hagyományosan magába foglalhatja az egész megelőző folyamatot. („*A gabonaművelési takar fogalom kizárólag az eredeti »gyűjt« jelentéssel függ össze*

[...] *Népünknel tehát a takar[-ít] bármilyen élelmi vagy szükségleti anyag [beszerzését] be- vagy felgyűjtését jelenti, és a paraszti munkanaptár szerint az őszi betakarodás, betakarulás magába foglalja az emberi és állati táplálék [és szükségleti anyag] biztosítását [...] Szálastermékeknél a takarás első jelentése a »felgyűjtés«, majd hozzákapcsolódik a vágási művelet, mint előfeltétel, s így jelentésértalma egybeesik az aratás teljes munkaműveletével [de a »hordás«, »elraktározás« jelentésváltozataival a művelet folyamatát és egyben végcélját is jelzi.]»²⁸ Arany versében ez a „halál mint kaszás” toposz ellentmondana a minden cselekvés alanyaként megjelenő „jó Isten” gondoskodó alakjának, ellenben a kévébe kötés mint a csűrbe takarításhoz, majd az új vetéshez vezető sor első eleme illik hozzá, ráadásul hallgatólagos visszautalásként egyúttal eufemisztikusan jelöli a kimaradt előző mozzanatot: a kévébe kötés mintegy a levágás helyett is állván utal a halálra, mely a hatvanhatodik évben be fog következni.*

Talán az örök rendbe való belenyugvást segíti, hogy a vers képanyaga a gondoskodás jóleső elemeire szorítkozik. Élesebben rajzolódnak ki ezek a sajátságok Illyés 77 című verse mellé téve, mely erre utal vissza,²⁹ de épp ezért hangsúlyosabbak eltérései: „Életemnek dupla hetes évében / volnék vetni-valóknak még bővében / (hallom a szót rádióban, tévében) / egyes kalász tarlott tábla szélében, / rengve a két kasza közel szélében.” Itt szemléletessé válik a levágatás, már érződik előszele, ráadásul a tipográfiával is elkülönített egyes kalász körül nincs több, amelyekkel együtt érhetné a kasza, nincs szó a sorsközösségbe visszavívó kévébe kötetésről, sőt a jó Istenről sincs, az utóbbi nem is illik össze a két kasza szemléltetésével. Képi szimbolikáját tekintve az enyhén ívelt kasza és az egyetlen kalász egyébként is épp ellentéte a bibliai sarlónak, amelynek köríví vasa csomóba gyűjtené a kalászokat, azaz megteremtené közösségüket a levágatásban, még a kévébe kötés és csűrbe takarítás hasonlóan közösségi sorsképei előtt. Nemcsak néprajzi vagy gazdaságtörténeti szempontból jelentős adat, hogy a sarlóról kaszára való áttérés folyamata éppen Arany élete vége felé zárult le, így halála évében, a SEJTELEM megírásakor a sarlós aratás az Alföldön már szinte teljesen megszűnt, s a Kárpát-medence peremvidékeire szorult vissza;³⁰ ez az eszközváltás, mely a köznapi szóhasználatban nem mindig vehető észre (például az *arat* ige, mely korábban a gabona sarlóval végzett levágását jelentette,³¹ a kaszára áttérés után is használatban maradt), módosult képvilágával és képzettársításaival szinte észrevétlenül átalakította a halál költői metaforáit, mindinkább a kasza szimbolikus jelentését növelve, noha a sarló még így is felbukkan Aranynál az 1850-ben írott ÉVEK, TI MÉG JÖVENDŐ ÉVEK-ben („*Ha jókor meglep a halál, / Azért kell, mint az ős kalásznak, / Megérnem a sarló alá?*”), s elvétve mindmáig előfordulhat a magyar költészetben.

Innen nézve könnyű észrevenni a levágatás kihagyásának lélektani értelmét: a halál talán legrémisztőbb s legrettegettebb mozzanatát, magát a meghalást rejti el, alighanem épp a képzelet irtózására valló gondossággal, a beszélő saját szeme elől. Éppen azt, aminek közelségére Arany szerint még az eposzok hőseit is megriaszthatja valamiféle testi elborzadás, holott őket Arany épp azért csodálta, mert mindvégig kikezdehetetlen nyugalommal küzdenek, noha sorsukat eleve nem hiszik legyőzhetőnek. Az eposzi hőst „*a halál bizonyos tudata nem csüggeszti el, egy percig sem gátolja működését, de sőt növekszik erélye, a mint közelebb-közelebb jut az örvényhez*”, csak „*a halál percében fogja el egy csodás réműlet*”, mely azonban „*már inkább fizikai mint erkölcsi betudás alá esik*”.³² A levágatás kihagyása a megsejtett halál metaforikus elképzeléséből úgy is értelmezhető, hogy a SEJTELEM beszédhelyzete voltaképp a halálra való felkészülés, azaz a beszélő (s közvetve az olvasó) hozzászoktatása a meghalás eljövételéhez, egyelőre csak annyit és úgy mutatva föl az elkerülhetetlenből, hogy a képzelet *előre* iszonyodás nélkül el tudja viselni. A versből külső életrajzi adat nélkül nem tudhatnánk, hogy a beszélőt akkor fogja el a sejte-

lem, hogy hatvanhatodik évében fog meghalni, amikor már belépett ebbe az évbe; olvasóként csak a versen kívülről tudhatjuk, de óhatatlanul tudjuk, hogy Arany 1817. március 2-án született, s 1882. március 2-án épp a 65. születésnapján írta négysorosát, pontosan azon a napon tehát, amelyen sejtelme szerint halála évébe lépett. Így a halálra való felkészülés verse olyan tudati helyzetben íródott, s a szövege képi logikája szerint is olyan képvisel, amelyben egy ember hirtelen megérzi, hogy már *legfőljebb* egy éve van hátra, sőt valószínűleg jóval kevesebb ideje, s még csak most *kezdi* hozzászoktatni magát az egyszer csak közel került és megtestesülni akaró halálhoz. Ekkor úgyszólván az élet-ösztön is arra készíti, hogy mielőbb elfogadható és elviselhető formulát találjon, amely tehát meggyőződése szerint is vállalható, de amelytől zsigerei sem riadnak vissza. Nem ez a pillanat, amelyben tanácsos volna elképzelnie, hogy a kasza vagy sarló vasa hol éri és hogyan vágja le a kalászt, amelyet a metafora itt saját halandó lényével azonosít, s ettől a penge közvetlenül a testébe vágna.

Ugyanígy finoman, szinte észrevétlenül kimarad a SEJTELEM-ből egy másik fontos aratási művelet a levágás után és betakarítás előtt: a szemnyerés,³³ melynek mindkét korabeli formáját, azaz a nyomtatást, vagyis a gabona ökrökkel vagy lovakkal végzett megtapostatását, valamint a cséplést, vagyis a gabona cséphadaróval történő kicsépelését, csak brutálisan riasztó módon lehetett volna metaforikusan a halandóra váró sorsképként megjeleníteni. Összehasonlításként: az a négysoros versike, amelyet az agg Thiene-mann idézett egy középkori kódexből magyar fordításban („*Szólófürt voltam. / Most taposnak rajtam. / De bor leszek / ha meghaltam.*”),³⁴ metaforaként a szőlő mezítlás emberek általi megtapostatását villantja fel, ugyancsak szenvedésként, de ott mégsem állatok patái alatti megtöretést kell elképzelnünk, mint a gabona nyomtatásánál. S míg e hajdani versikében az emberi lábak általi megtapostatás az *életbeli* szenvedés metaforája akart lenni, Aranynál a gabona megtöretése csak a levágatás (azaz a meghalás) után következhetett volna, s így már az is kérdés, hogy itt mire utalhatna. Ezért is jellemző ellentéte a SEJTELEM azoknak a mondáknak és mondókáknak, amelyekben a búza beszél el viszontagságait, míg kenyér lesz belőle. Egy Szőregen följegyzett párbeszéd így kezdődik: „*De évetnek! (mondja a buza). / »Szaporogyl!« (Felelt az Úr Isten.)*” Innen kezdve egészen az utolsó előtti stádiumig az Úr minderre ugyanezt feleli, azaz emlékeztet a neki elpanaszolt hányattatások céljára és értelmére, s ezáltal közvetve mintegy jóvá is hagyja őket, jóllehet a vetéstől az aratáson át a kenyérsütésig tartó beszámoló szinte minden ízében szenvedéstörténet: „*Hidegöt-melegöt szenvedök. [...] Azok-fázok! [...] Felnövök! [...] A meleg nap mögérésztel! [...] A szőmejim mind kisülnek! [...] Élő vasakkal nekem gyünnnek! [...] A lábamat évagdajják! [...] Csomóba gyürnek! [...] Erőssen lekötöznek! [...] Összeraknak! [...] Széttörnek! [...] Szekérre tösznek! [...] Ló alá hánnak! [...] Fölhajingálnak! [...] Zsákba tösznek! [...] Bekötöznek! [...] Mögráznak! [...] Mögrostálnak! [...] Kú alá tösznek! [...] Összetörnek! [...] Hétször is möktörnek! [...] Möksztálnak! [...] Möksütnek! [...] De kécczör is möksütnek!*” Csak e második sütés után, a legvégén változik az Úr válasza: „*Fogygy!*”³⁵ Itt nem az ember sorsa képzeltek el a búzáé mintájára, hanem fordítva, a búzáét éljük át, mintha emberi lény volna, s a levágattatásnál („*A lábamat évagdajják!*”) a búzakaralász veszi föl az emberi test formáját, de a képzeletbeli azonosítás nem kevésbé teljes, s így a „*ló alá hánnak*”, ami a nyomtatásra utal, már nemcsak testi gyötrelmeként, hanem megaláztatásként is hat, s ugyan ezért érezzük valamilyen átvitt értelemben az emberi élet végcéljának is a megévetést, amelyet az Úr az addig ismételtetettől eltérő szóval hagy jóvá. S mivel itt a levágatás nem halál, hiszen a *lábát* vágják el a búzának, nyilván a következő stádiumok is mind az élővel történnek, azaz sehol nem lépünk át egy drámai határvonalat élet és halál közt;

a széttörötés, megtapostatás, kő alatt őrlés, végül a kétszeri megsütés is ugyanannak a folyamatnak része, s még a végcélként kiemelt és beteljesülésnek fölfogható megévetés sem úgy áll szemben az előzményekkel, mint étellel a halál. S itt jóformán minden művelet fájdalmas, az Aranynál jóleső gondoskodássá stilizált kévekötés és betakarítás mozgatai itt alig kevésbé fájhatnak, mint a nála kihagyott megtörötés.

Bár Arany életútjának színterein, főként Nagyszalontán és Nagykőrösön a nyomtatás jellemzőbb volt, mint az inkább Erdélyben vagy a Felvidéken szokásos cséplés, azért persze az utóbbit is jól ismerte, s a költeményéből való kihagyása már csak azért is feltűnő, mert szövege ezáltal válik el leginkább Dante LA DIVINA COMMEDIA-jának attól a részletétől (PARADISO, 13. ének, 12. terzina), amelyről feltételezték, hogy talán hatott megírására.³⁶ Mint Dante-ódája tanúsítja, már az 50-es évek elején tanulmányozta Nagykőrösön a dantei trilógiát, tehát éppenséggel felfigyelhetett a részletre, mely eredetiben így hangzott: „*E disse: Quando l'una paglia è trita, / Quando la sua semenza è già riposta, / A batter l'altra dolce amor m'invita.*” (Nyers prózában: „*És mondta: amikor az egyik szalma már ki van csépelve, amikor a magja már be van takarítva, a másikat ütni indít engem az édes szeretet.*”) Ám ha így volt, akkor annál jelentősebb, hogy a SEJTELEM kéréséről és csúrról beszél, amikről Danténál nincs szó, ellenben később (majdnem két évtizeddel Arany halála után, 1899-ben) Szász Károly Dante-fordításának PARADICSOM-részében a kéve talán már csakugyan épp az Aranyvers hatására jelenik meg: „*S így szóla: »Most, hogy ki van egyik kéve / Csépelve, magva csűrbe takarodva, / Mást cséplenem hajt hő szerelmem éhe.«*”³⁷ (Ha ez valóban a SEJTELEM hatását mutatja, akkor ugyanaz öröklődik Babits fordításában is, mely láthatólag Szászét viszi tovább: „*Mikor kinyomva már az egyik kéve / és drága magva végre csűrbehordva, / újat csépelni hajt szerelmem éhe.*” Majd csak Nádasdy Ádám szakít e hagyománnyal, elhagyva a kévét, szinonimával helyettesítve a csúrt: „*Kicséptünk – szolt – és magtárba hordtunk / egy adag búzát; s hajt a Szeretet, / hogy csépeljem ki a másikat is.*”)³⁸ A SEJTELEM képválogatására azonban jellemzőbb, hogy a Szásznál ismétléssel hangsúlyozott cséplés mozzanatát Arany kihagyta az aratás metaforikus képsorából. Nyilván a cséplés főként épp a műveletei lényegét adó dantei „*batter*”, azaz *ütni* vagy *ütlegetni* miatt nem illett volna az ő metaforizált képsorába, melyben a cséphadaró ugyanúgy az emberi testet érte volna, ahogy a levágatásnál a kasza vagy sarló, ugyanúgy nem illett volna „*a jó Isten*” kezébe, s ugyanúgy túl brutális lett volna a megnyugodni vágyó képzelet számára.

„*Betakarít régi rakott csűrbe*”: a képválogatás mint halálértelmezés

Ennek az átvételekkel, kihagyásokkal és újrafogalmazásokkal élő alkotási folyamatnak csak végeredményét láthatjuk, lezajlásának folyamata nagyrészt titok marad, de alap-törékvésére és fő módszerére következtethetünk. Arany költői alakító munkája az áthasonított motívumsort azonnal és mindenestül a maga (életévének számával azonosított) életrajzi perspektívájába igazította, mindent a maga közelgő halálára értve, s az egyes szám első személyben (de költeményként, tehát immár nem életrajzi, hanem fikatív alanyi szöveggként) megszólaló jövődőlés művészien naiv hangvételével éreztette, hogy az ő sorsa egyikünké, azaz lehetne bármelyikünké. Nem tudhatjuk azonban, hogy a versírás kezdeti stádiumában mi hasonult mihez, s leginkább mi vezérelte a kialakulás folyamatát. Kifürkészhetetlen, mi volt előbb: a háromütemű tizenegyes ritmus 4+4+3 lüktetése és valamelyik népdal emléke (Sík Sándor ritmuspéldája, AZ ALFÖLDÖN JUHÁSZ-LEGÉNY VAGYOK ÉN, csak egy a lehetséges minták közül, hiszen ugyanilyen ritmusú a SZATH-MÁRINÉ HÁZA VÉGE LEKOPOTT, amely meg is volt Arany gyűjteményében),³⁹ vagy a metaforák valamelyike, vagy másféle versmag, a Szemere Pál elméletéből Arany által egyetér-

tőleg kiemelt „*neszme*”, azaz még gondolattá nem vált, talán szavakat sem kapott forma-kezdemény. („*Kevés számú lyrai darabjaim közül most is azokat tartom sikerültebbeknek, a melyek dallamát hordtam már, mielőtt kifejllett eszmém lett volna – úgyhogy a dallamból [!] fejlődött mintegy a gondolat. Sőt balladáim foganzásakor [!] is, az első, még homályos eszme felködlésnél már ott volt a rhythmus, a dallam, rendszerint nem eredeti, hanem valamely régi népdalhang, mely nem tudom micsoda sympathiánál fogva épen a szülemlő eszméhez társult, illett és semmi más.*”)⁴⁰ Arany tudatosan vagy (és) ösztönösen, de valahogy úgy járt el költészeti és bibliai anyagával, mint szerinte a szóbeliségben öröklődő népköltészeti hagyományokból dolgozó költők szoktak, meglévén bennük „*a teljes idom iránti fogékonyság*”, és így kezükön az anyag végül „*az idomteltjesség nevezetes fokáig gömbölyülhetett*”.⁴¹

Alakító munkája persze nemcsak az idomteltjesség poétikai eszményére vall, ugyanis az öröklött metaforakészlet felhasználási módjában a halált s azon át az élet egészét illető szemléleti, mondhatni, létértelmezési kötődések rejlenek. Ezek megvilágításához persze túl kell tekintenünk költeménye metaforáin, s megnézni, hogy miket választhatott volna, azaz mihez képest részesítette előnyben, amit kiválasztott. Mert hiszen kultúra-felfogásunkra, sőt egész világszemléletünkre mélyen jellemző, hogy miként értelmezzük a halált; az Arany költészetéhez vonzódo Babits találóan jegyezte meg A JÓ HALÁL című esszéjében: „*Mondd meg, mit jelent számodra a halál, és megmondom, ki vagy.*”⁴² De a *mondd meg* és a *mit jelent* felszólítás máris elvont magyarázatra és fogalmi jelentésre lefordított nyilatkozatot kér, holott az e nélküli, sőt mintegy ez előtti önkéntelen hasonlat vagy metafora még jellemzőbb lehet arra, kik vagyunk. Egy-egy „*neszme*”-ként ellenőrizetlenül felöltő hasonlat vagy költői kép mint létértelmezés nehezebben körülhatárolható, de nemegyszer mélyebbről jövő és mélyebbre világító üzenet, mint a mégoly tudatosan kidolgozott és szakszerű fogalmi logikával ellenőrzött meghatározás. Arany a kérébe kötést aligha csupán azért tette meg kiinduló metaforájának, mert magyar földművelési, klasszikus ókori és magyar költészeti, valamint bibliai (ó- és újszövetségi) hagyományokat egyesít, hanem föltehetőleg azért is, ahogyan ez a metafora a halált szemlélteti, más lehetséges halálértelmezésektől eltérően. Ha kézenfekvő is, fontos észrevétel, hogy egy kalász csakis más kalászokkal együtt kerülhet kérébe;⁴³ tegyük hozzá, hogy mivel itt a halál mint másokkal együvé kerülés jelenik meg, amelyben az egyéni különbségek nem érvényesülnek, az egyén eleve nem gondolhat úgy halálára, mint valami különös, rá szabott, sajátos eseményre, amely kiemelne őt a többiek közül. Ez nem a romantikusok által kért egyéni, személyiséghez illő, előre kiválasztott és vágyva elképzelt nagyszabású halál, mint Petőfinél az EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET látomásában (ahol a hősi halál másokkal együtt éri a csatamezőn, de egyéni sorsként és egyéni kívánságát beteljesítve), nem is a Rilke kérte saját halál, mely az egyéni élet sajátosságaiból lassanként érik egyedivé („*O Herr, gib jedem seinen eigenen Tod. / Das Sterben, das aus jenem Leben geht, / darin er Liebe hat, Sinn und Not*”),⁴⁴ hanem egy sorsközösség rendjébe tartozás végső megpecsételése. Ebben a halálban eltűnik az egyéniség mint különleges alakulat: Isten előbb másokkal együtt kérébe köti, amelyben a kalászok eleve lényegtelen egyedi különbségei végképp mellékessé válnak, majd sok más kérével és bennük számtalan kalásszal együtt a „*régi*” (az idők kezdete óta telő) csűrbe rakja, végül más gabonát vet helyette „*cserébe*”, mintha az örök rend céljaira mindenki csereszabatos volna, s ezért könnyen pótolható. Nincs szó róla, hogy az egyén *kikkel* együtt kerül kérébe, majd csűrbe.

Pedig az aratási képsor logikája szerint kérébe még bárkivel, de csűrbe már csak a szétválogatott tiszta búzával. Erre nézvést a vers nem zárja ki, inkább nyitva hagyja, sőt „*a jó Isten*” mint cselekvő alany által felkeltett vallási képzetekkel talán hallgatólagosan

sugallja, hogy számtalan aratás és új vetés után, a címadó SEJTELEM előérzetének időbeli végpontjaként, az utolsó ítéletnél Isten majd kettéválogatja a csűr tartalmát. Ha e költeményt motívumainak bibliai előzményeihez képest olvassuk, nemcsak az kerül éle-
sebb megvilágításba, hogy Arany elhagyta verséből a gonoszok és jók megkülönböztetésének egész problematikáját, hanem a vonatkozó bibliai helyek azt is tanúsítják, hogy milyen könnyű lett volna mindezt beilleszteni az aratási képvilágba. Mi több, az Arany korabeli (1853-ban kiadott) református énekeskönyv „*Adjunk hálákat az Istennek, Ki osztogatja az áldást*” kezdetű 186. éneke (a NYÁRI ÉS ARATÁSKORI ÉNEKEK című részben, a „LXVI. Zsolt[ár] nót[ájára]” jelzéssel), amelyet Arany jól ismerhetett, s minden bizonnyal énekelt is, utolsó versszakában gondosan kidolgozza e megkülönböztetést, sőt a SEJTELEM képvilágához nagyon hasonló szövegkörnyezetbe ágyazza: „*Taníts, hogy elménkben forgassuk / Ezt Uram! mind most, mind máskor: / Hogy életünket úgy folytassuk, / Hogy ama nagy aratáskor / Találtatván tiszta búzának, / A te csűrödbe vitessünk, / S neked mint mennyei gazdának / Szent tetszésedre lehessünk.*”⁴⁵ Kévébe kötésről mint a szétválogatás előtti műveletről itt talán épp a példázatos vallási logika miatt nem esik szó, hiszen itt eleve nem a szokásos, hanem „ama nagy” aratás jelenik meg, annak is teológiailag legközvetlenebbül értelmezhető mozzanatai kapnak figyelmet, a szétválogatás, majd ennek alapján a tiszta búza csűrbe vitetése. Ebből is látható, hogy Arany a szétválogatást is megjeleníthette volna, mégpedig aratási és teológiai vonatkozásait összeegyeztetve, s mindez összhangban lett volna az egész aratási műveletsor alanyául megtett „*jó Isten*” igazságosságával és a vers népdalszerűségében is zoltáros hangvétellel egyaránt. Kihagyása révén azonban a költemény utalásvilágának transzcendens vonatkozása még archaikusabbá és átfogóbbá válhatott, s a metaforikus azonosítás még teljesebbé. Míg az idézett énekekben a tiszta búzának találatás feltétele, azaz „*Hogy életünket úgy folytassuk*”, voltaképp már kiválik a megfeleltetések rendjéből, s az ember választási lehetőségére utal, ami a gabonára nem jellemző, Arany versében minden mozzanatot egyaránt lehet a gabona aratására és az emberi halálra vonatkoztatni.

Mindebből jól látható, hogy a halált értelmezni és elfogadtatni hivatott képválogató és alakító munka itt ugyanazt az egyetemességre törekvést szolgálta, mint amelynek jegyében Arany idevágó prózai nyilatkozatai megfogalmazódtak. A költemény azonnali és feltétlen vigasztaló hatásának titka részben ugyanaz a szintetikus látásmód és fogékonyság, amely a protestantizmust közel érezte az antik eposz görög-római világnézetéhez, hidat vert az antik görög és római epika végzeteszméje és az isteni eleve elrendelés református meggyőződése között,⁴⁶ s ragaszkodott a különbségek mögött rejlő lényegi hasonlóságokhoz: „*Azt mondani, hogy nincs fátum a keresztyén világban, ostobaság. – Vagy nem áll-e a 10. parancsolat? Meglátogatom az atyák álnokságait a fiakban, harmad és negyed iziglen. Mi ez más mint némileg fatum. S a praedestinatio, mit református embernek hinni kell, mi más mint fatum? – Ezen fel nem akadok.*”⁴⁷ Ehhez képest HONNAN ÉS HOVÁ? című verse (1877) még átfogóbb kapcsolatra utalt a lélekvándorlás tana, a judaizmus, az antik görög hitvilág és a kereszténység között. „*Ami annyi szívbé oltva / Élt világ kezdete oltva; / Mit remélt a hindu, pársz; / Amért lángolt annyi oltár, / Zengett Színon a zsolttár: / Hogy nem addig tart az élet / Míg alatt a testbe' jársz; / Hanem egykor újra éled, / S költözék bár fűbe, fába / Vagy keresztül állaton: / Lesz idő, hogy visszatérhet / Régi nemes alakjába, / Megtisztúlva, szabadon; / Vagy a »boldogok szigetjén«, / Mint hívé a boldog hellén, / Vagy az üdvözültek helyjén, / Mint reméli a keresztyén, / Lesz dicsőebb folytatása: / Én ezt meg nem tagadom.*” Mindez nem egész öt évvel előzte meg a SEJTELEM papírra vetését, s felismerhetően ugyanarra a felekezeti, sőt vallási különbségeken túli emberi vágyra hivatkozik, amelynek kifejeződése

a vers képvilágát is megpróbálta a lehető legegyetemesebbé alakítani. Már itt felbukkan a beszélő földi pályafutásának összegzése végén az egyéni érték eltűnésének, sokaságba keveredésének halál utáni eshetősége, már itt is egy földművelési metafora nyomában, s már itt is inkább belenyugvó, mintsem keserű vagy lázadó hangon: „*Hogy a föld körén bolyongtam: / Egy barázdát én is vontam. / Az emberek ráveték / Pillantásukat egy perczig, [...] S összevétli annyi mással / A jövődő nemzedék, / Mely se' kérde tán, se' tudja, / Nem is igen lesz rá gondja: / Hogy itt éltem, s a tömegben / Én is lantot pengeték.*”

Mindebből vélhetően a SEJTELEM képsorát Arany számára elsősorban épp egyetemesége tette kívánatosná a meghalás több más kínálkozó bibliai metaforájával szemben. A kévébe kötés, csűrbe takarítás és új vetés metaforáinak jelentését már csak ezért sem pótolhatta volna számára például az, amit az Úr Nátán prófétával üzen Dávidnak: „*És mikor a te időd bételjesedik és elaluszol a te atyáiddal, feltámasztom utánad a te magodat, mely származik a te ágyékból, és megerősítem az ő országát*” (2 SÁM. 7,12). Nem az szól az elaludni (a héberben SKV, 'lefeküdni') atyáival metafora ellen, hogy a BIBLIA rendre királyokra szokta használni,⁴⁸ hiszen innen át lehetne vinni közemberekre, hanem az, hogy e metafora fényében a meghaló csak a maga őseihez vagy az „atyái” legtágabb értelmében is csak az övéihez tér meg, ahogy az ágyékból származó mag feltámasztása is csak a meghaló saját leszármazottaira értendő, ellenben kévébe kötve bárkivel együvé kerülhetünk (azaz nem tudhatjuk s végképp nem mi határozhatjuk meg, hogy kivel), majd az új vetésbe is minden új mag beleérthető, azaz itt mindvégig egy dinasztiánál jóval egyetemesebb sorsközösség rendjébe tartozunk. Másfelől ugyanígy nem választhatta volna Arany azt a halálmetaforát, amelyet például a megvénült Józsué, majd a halálát érző Dávid használ, az utóbbi így: „*Én elmegyek az egész földnek útján*” (1 KIR. 2,2), noha ennek egyetemeségét maga Károli is kiemelte a VÍZSOLYI BIBLIA lapszéli magyarázatában: „*Az az meg hálóc: Az egész földnek utánac mondgya az hálalt, mivel hogy mindennec meg kell halni.*”⁴⁹ Ugyanis ez az elmenésmetafora egyrészt nem bontható ciklusokra, s nem érzékelteti a föld megújulását, másrészt csak arra utal, hogy az egész föld, azaz mindenki és minden *egyaránt* elmegy azon az úton, ami tehát csak a világ közös szokásrendjébe tartozás jele. (Józsué könyvében Károli ezért értelmileg nem tévesen, bár a szép metaforát sajnos megbontva fordítja szokásnak az út héber DRK szavát: „*Imé pedig én el mégyec hamar az egész földnek szokása szerint*”, Józs. 23,14). Vagyis eszerint az ember *ugyanígy* meghal, mint mások, de nem okvetlenül lesz velük *együtt* a halálban, azaz ettől halálában még egyedül maradhat. Együttlétet kínáló metaforát (a kévébe kötésen kívül) Arany legföljebb olyat találhatott volna még, amelyik nem a meghalásban, hanem az *utánra* ígér sorsközösséget, azaz egyszemre csomóba köttetést, ahogy Sámuel könyvében Abigail ígéri vagy jövődöli Dávidnak: „*És ha szinte valaki te ellened támad is, hogy üldözzön, és a te lelkedet kergesse; de az életnek csomójába léssen békötötte az én uramnak lelke, [azaz a megszólított Dávid lelke] a te Uradnál Istenednél*” (1 SÁM. 25,29). Az élők csomójába kötés ígérete vagy kívánsága, melynek héber szavai vagy kezdőbetűi a késő ókortól fogva innen kerülnek századokon át a zsidó sírfeliratok alá, a *valamibe kötés* mozzanatán kívül abban hasonlít a kévébe kötésre, hogy ez is a mezei életből származik, ugyanis a csomóba kötés „csomó” szava (*crór*) azonos volt a juhokat számláló kövecskék zacskójának nevével, és a zsidó hagyomány szerint Isten ugyanígy tartotta számon az élő embereket. Azonban az élet csomójába bekötötés még ezzel a szóegyezésbe rejtett állattenyésztési kapcsolattal együtt sem képviseli olyan nyilvánvaló érzékletességgel az évszakokkal ismétlődő ősi munkarendet, mint a kévébe kötés, csűrbe takarítás és új vetés képsora.

Mindezek ellenére rejtély marad, hogy az Arany válogatta és egységesítette metaforakészlet által hogyan, minek köszönhetően tudja ez a költemény úgy értelmezni a halált, hogy vigaszában mindannyian részesülhetünk, mégpedig szinte függetlenül attól, hiszünk-e egyébként, azaz e költemény világából kilépve, „a jó Isten” létezésében. Arany e négy sorosa és más kései halálversei kapcsán egy kiváló irodalomtudós azt kérdezte, hogy „Mit tud nyújtani a költészet ilyen hatalmas fenyegetések ellenében?”, s azzal válaszolt, hogy a lét nyomását enyhítve példázhatja a szellem fölényét, amikor fájdalma vagy aggodása tárgyát néhány pillanatra, „a művészet irreális szférájába tudja átemelni”.⁵⁰ Kicsit talán megtévesztő azonban az *irreális* jelző, hisz lehet-e irreális, ami ennyire tud hatni a reálisra? Arany négy sorosának titokzatos hatása felidézheti a tekintélyes angol kritikus, Matthew Arnold alig pár évvel korábbi, 1880-ban megfogalmazott jóslatát, miszerint a vallás és a filozófia feladatát nagyrészt a költészet fogja átvenni, s az emberiség mindinkább rá fog ébredni, hogy a költészethez kell fordulnia, ha élete értelmezésére, vigasztalásra, megtartó erőre vágyik.⁵¹ Bár persze kétséges, hogy ez az átvétel mint az emberiség egészének (Arnold nagyralátó tételében: „mankind”) kísérlete valaha is megvalósult, s még kétségesebb, hogy a világ efelé tartana, a SEJTELEM vigasztaló hatása jelzi, hogy bizonyos pillanatokban megvalósulhat. Lám, egy gyászjelentés valahonnan ismerős szavai nyomán emlékezetünkben önkéntelenül előhívódik egy rövidke költői szöveg, mely egyszerű kijelentő mondatában mindössze egy sejtelemszerű jóslatot fogalmaz meg egyes szám első személyben, s mielőtt tudnánk az okát, valamiféle megnyugváshoz jutunk általa.

Nem csoda, hogy e vers hálás csodálóinak táborra egyre nő. Pedig sokáig mostohán bánt vele az életmű kiadási hagyománya: a költői termés leértékelő maradék részébe utalta, a kritikai kiadásban a költői művek utolsó, ZSENGÉK, TÖREDÉKEK, RÖGTÖNZÉSEK című kötetébe, azon belül meg a sajtó alá rendező (Voinovich Géza) által elnevezett SÓHAJOK verscsoportjába,⁵² akarva-akaratlanul azt sugallván, hogy itt csupán éretlen, hiányos vagy odavetett versekkel lehet dolgunk, melyek eszerint persze eleve csökkent értékűek volnának a tisztán önmagukért és az örökkévalóságnak készült, gondosan kidolgozott művekhez képest. Bár megkezdődött e hátr sorolás felülbírálata s az áldozataul esett verscsoportok figyelmes újraolvasása,⁵³ szerencsére a leminősítő szerkesztői művelet eddig sem uralhatta teljesen megítélésüket, hiszen az itteni versek közül néhányat már korábban is remekműként értékelték filológusok és költők egyaránt.⁵⁴ Költői átiratok is jelzik, hogy a vers hatni tudott a későbbi nemzedékekre, például Orbán Ottóra: „Életem hatvankettedik évébe / fojt engem a jó sorsom tévébe, / nem takarít be régi rakott csűrőbe, / vet helyette döggeszelyűk csőrőbe.” (MAGÁRA IGAZÍJTJA ARANY JÁNOS NÉGY SORÁT.)⁵⁵ Mindehhez Arany saját szerény, tétova, bizonytalan minősítő gesztusát is felül kellett bírálni, ugyanis valószínűleg maga sem volt tudatában verse kivételes értékének. Igaz, öregkorában már a szokásosnál is aggodalmaskodóbban ítélt műveiről, még a KAPCSOS KÖNYV-be írtakról is, ezt a négy sorost és a megelőző néhány év születésnapjait pedig be sem írta oda. Elaggott fülemilének nevezte magát, s újabb próbálkozásait már 1877-ben kisebb igényű ösztönzéssel magyarázta: „arra a gondolatra jöttem, hogy unalmas időm rövidítése, egyszersmind a helyzetemből folyó leverő gondok enyhítése végett ötleteimet jól rosszul versbe foglaljam, s így magamnak egy kis szellemi commotiót szerezzek. [...] közönségre való tekintet nélkül felvettem, sorra megénekeltem beteges élményeimet, panaszaimat, öregkorom apró emlékezeit [...] Nem bírom többé magamban, ítéletemben [...] meglátom, miképp fogadják”.⁵⁶ Öregkora apró-cseprő élményei mögül azonban egyre közelebb ért hozzá a halál gondolja, melyre a kisebb igényűnek hitt írásmódban, de messze annak elképzelt lehetőségein túl válaszolt.

Utószó: a halálközelség és önvigasztalás költészete Reviczkytól Petriig

Arany utolsó verse a halálközelség költészeti hagyományához tartozik, melynek alap-témája a közelgő halálig megmaradt idő latolgatása, de az ide sorolható költemények beszédhelyzete két eltérő alapváltozatra oszlik. Az egyikben könnyebb elfogadni a halált, mert a termékenység *utáni* véget jelenti, vagyis a termés betakarításaként, akár az élet beteljesüléseként is felfogható, a másikban idő előtti megsemmisüléssel fenyeget, mint például Keats szorongó és szorongató költeményében („*When I have fears that I may cease to be*”), amelynek lírai alanyát elfogja a félelem, hogy meghalhat, mielőtt szelleme költői természetét learatta és könyvek csúréba takarította volna. Ez a tragikusan korai vég, amelyhez a bibliai sorsképek közül leginkább „*a kalászhajtás előtt elszáradt gabona*” hasonlata illik (2 KIR. 19,26), a SEJTELEM költőjét már nem fenyegette. Noha Arany az EPILÓGUS-ban azon sajnálkozott, hogy számos munkája maradt „*félbe-szerbe*”, s másutt is fájalta, hogy sok mindene töredékben maradt, a SEJTELEM írásakor már túl vagyunk a TOLDI SZERELME végére írott megkönnyebbülésen: „*Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.*” Utolsó éveiben főként születésnapja körül foglalkoztatta, hogy mennyi ideje van még hátra, s pár nappal a hatvankettedik után (1879. március 8-án) egy hasonlóan négyes rímű, egyetlen versszakból álló versben már azért latolgatja a nyugodt számbavétel hangján, hogy mennyi van még hátra, mert évei számát már viszonylag soknak érzi. „*Ma hatvankét esztendeje annak, / Mikor engem megtettek Johannak, / Esztendeim hát bővíbe' vannak, / Nem sok időt ígéretek magamnak.*” (ÉVNAPRA I.) Hatvanegyedik születésnapján, 1881. március 2-án pedig (bibliai mércével, a 90. zsoltárra utalva)⁵⁷ már elégnek is gondolja leélt éveit: „*Nyolcvan év / Ritka szép; / Hetven év / Jó, ha ép; / Hatvannégy esztendő: / Untig elegendő.*” (ÉVNAPRA II.) Ezek a születésnapi versek, amelyek szokásából a SEJTELEM végül kinő, annak a latolgató vershelyzetnek hagyományába tartoznak, amelyben alig néhány évvel később, 1889-ben Reviczky Gyula írta meg egyik utolsó,⁵⁸ SZÁMLÁLGATOM című versét, csakhogy ez a korai, idő előtti halálveszély költeménye: „*Számlálgatom, találgatom, / Hogy hány hetem vagy hány napom / Van hátra még... / Irgalmas ég, / Esdek, ne légy fukar nagyon. // Oh, hány-szor hívtam a halált, / Mihelyt a kedvem búra vált. / De most hogy itt / Olálkodik; / Nem érzek mást, mint borzadályt. // Meghaljak?... Óh, ne még; ne még. / Agyam még eszme-tűzben ég. / Forró szívem / Jobban pihen / A napon: óh, a sír setét.*”

Az utóbbi iszonyodó sóhaj és tómondat minden középkoriassága mellett az újkori magyar költészet számos nevezetes költeményét is felidézheti, melyek nem másnak szóló intelemként (horatiusi mintára) példálózhatnak a sír tátott szájával, hanem a bennük megszólaló egyén saját halálfélelmére keresik az ellenszert. Mivel Reviczky „borzadályt” érzett a közelében olálkodó haláltól, a szó visszatekintve felidézheti a szintén fiatalon meghalt Csokonai versét, aki elhatalmasodó betegsége szorításában érezte, amint tüdeje ég, és tagjai „*a' kriptáknak fagyos szelétől / Borsóznak*” (TÜDŐGYŰLADÁSOMRÓL), épp amikor legnagyobb alkotói terveihez ért. Ha előretekintünk, Reviczky sóhaja és tómondata ugyanígy felidézheti Babits ÓSZ ÉS TAVASZ KÖZÖTT című versének refrénjét („*Óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!*”), mely szintén a hirtelen testközelpelbe ért halál előtti szorongás költeménye, s bár itt is volna még élnivaló („*Mennyi munka maradt végezetlen! / S a gyönyörök fája megszedetlen...*”), több részlet félreérthetetlenül utal a beköszöntött öregségre. (Ugyanígy nem marad visszhangtalan Reviczky másik ekkori, valószínűleg utolsó verse, a BETEG VAGYOK..., amely érzületében közelebb jutott a SEJTELEM önvigasztalásához: betegágyon fekvő alanya már belenyugodott, hogy bármikor meghalhat, könnyű szívvel tekint a világra, s Istenétől már csak „*szép, szelíd*” halált kér.) Korai vagy kései életkorban, az évek számlálgatásának motívuma átszővi a XX. század magyar költészetét. Különbségei el-

lenére már csak ezért sem hiába kapcsolták Radnóti Miklós HUSZONKILENC ÉV című versét („*előtted húsz év? / tíz? vagy / semmi sincsen?*”) Kosztolányi HAJNALI RÉSZEGSÉG-ÉHEZ⁵⁹ („*Ötven, / jaj ötven éve – szívem visszadöbben – / halottjaim is itt-ott, egyre többen – [...] s azt is tudom, hogy el kell mennem innen*”), s mindketten írtak más verseket is, melyek egy-egy születésnap figyelmeztetésére vagy anélkül a fogyó idővel próbálnak számot vetni.

Ahogy maga a beszédhelyzet, azaz a halál közelítésének vagy közelségének élménye, a halál okozta veszteség előérzete is ellentétes változatokra oszlik. Aki a SEJTELEM-ben közelgő halálára gondolva learatásra váró, majd új vetéssel pótolható gabonának látatja magát, e metaforikus azonosítással épp az ellenkezőjét sugallja annak, amit majd Kosztolányi HALOTTI BESZÉD-e képvisel, melyben az ember „*egyedüli példány*”, „*nem élt belőle több, és most se él, [...] a nagy időn se lesz hozzá hasonló*”; s ugyanígy az ellentétét annak, amit kérdései sorozatával majd Nagy László verse, a KI VISZI ÁT A SZERELMET sejtet az egyén után maradó pótolhatatlan hiányról: „*Létem ha végleg lemerült / ki imád tücsök-hegedűt? / Lángot ki lehel deres ágra? / Ki feszül föl a szívárványra? [...] S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra?*” Ugyanakkor Kosztolányi verse sem azt sugallja, hogy az ember pótolhatatlanságával kiválik a természetből, hiszen itt „*a fán se nő egyforma két levél*”; vagyis míg Arany versében az ember (egyes szám első személyű énként megszólalva) osztozik a gabonaszemek felcserélhetőségében, Kosztolányiéban fordítva: a falevelek osztoznak az ember (egyes szám harmadik személyű) egyediségében. Nagy László versében az emberek közt is egyedinek vallott (egyes szám első személyű) én számos módon viszonyul érzelmileg a természethez, de lényege szerint nem ellentétes vele, és nem hasonlít hozzá, hanem elkülönül tőle, miközben embertársaihoz képest is csak azt tudjuk meg róla, amiben különbözik. A SEJTELEM önvizsgáló látomásában az ember nem egyedüli példány, a nagy időn már számtalan hozzá hasonló élt s fog születni, akiknek mindegyike, ha rá kerül a sor, átviszi a szerelmet. S mivel itt az összes történés cselekvő alanyaként „*a jó Isten*” jelzős szerkezet szolgál (melynek szinte észrevétlen természetességű jelzője szinte ígéretként szavatolja, hogy mindaz, ami történik, nem lehet rossz), volta-képp az ember itt cserélhető gabonának is mintegy Isten perspektíváját kölcsönözve tekint magát.

Nem véletlen, hogy az Aranyt „*Hunyt mesterünk*”-ként tisztelő Babits is az Úr szavai-ként fog betoldani a bibliai JÓNÁS KÖNYVÉ-be egy hasonló szemléletű tanulságot, előbb az Úr kimondatlan gondolataként: „*Van időm, én várhatok. [...] Jónás majd elmegy, de helyette jó más*”, majd a békétlen prófétának szóló lecke végső kifejtéseként: „*Eljön az ideje még, / születni fognak újabb Nínivék / és jönnek új Jónások, mint e töknek / magvaiból új indák cseperednek*”. Tér és idő vonatkozásában egyaránt távlatból láthatunk így, ez a megnyugtatás nézőpontja mintegy *sub specie aeternitatis*, éles ellentétben azzal, amit közelről láthatunk, ha merjük nézni, s nem húzódunk el a látvány elől. Babitsnál találhatunk példát mindkét magatartásra: a BALÁZSOLÁS a maga imaszerű beszédhelyzete oltalmából, de szinte önkínzó részletességgel idézi fel az agónia rettegett részleteit („*Segíts, Balázs! / Hisz a te szent gégedet is / kések nyiszálták, mikor a gonosz pogány / kivégzett: tudhatod, mi az! / Te ismered a penge élett, vér izét, / a megfészített percekét, / a szakadt légcső görceit, a fulladás / csatáját és rémületét*”), hogy azután ezzel szemben kiküzdve és ezen túljutva érjen zárósorában a remélt megnyugtatáshoz, miszerint „*nem is / olyan nagy dolog a halál*”. Érdekes ellentét, hogy Babits összegyűjtött versei sorában az 1937. augusztus 15-én megjelent BALÁZSOLÁS közvetlenül az 1935. április 14-én megjelent ŐSZ ÉS TAVASZ KÖZÖTT után olvasható, melynek halálfélelemmel viaskodó alanyát minden látvány önkéntelenül a meghalásra és az eltemetett halottra emlékezteti, míg végül egyedül az „*asszonyi jószág*” borul rá, úgymond „*rémült*” szemét „*csókkal eltakarni*”, s ezt követi a BALÁZSOLÁS a halálveszély tudatosan fel-

idézett rémképeivel, melyeket a fohászcodó el nem takart szemmel néz végig. Ennyiben az utóbbi ellentétesen jár el, mint a SEJTELEM, mely óvatosan, önvigasztaló kímélettel válogatta képeit (ahogy Aranytól a halál felé indulás már A LEJTŐN hasonlatában olyan volt, „*mint ki éjjel vízbe gázol, / s minden lépést óva tesz*”), s összeválogatott képsora a levágás után kezdődött. Az ellentétesen kezelt (palástolt, illetve megjelenített) testi kín problémáját a SEJTELEM, illetve a BALÁZSOLÁS más-más módon próbálja összeegyeztetni Isten jóságával: Aranytól „*a jó Isten*” jelzője hallgatólagon ígéri, hogy a kíméletből elhallgatott mozzanatok sem lehetnek méltánytalanul fájdalmasak, Babitsnál a segítségül kért szent hivatott tanúsítani, hogy nem lesznek aránytalanok: „*Te jól tudod, / mennyi kínt bír az ember, mennyit nem sokall / még az Isten jósága sem*”.

Befejezésül a XX. század második feléből válasszunk egy olyan költői életművet, Petri Györgyét, amely fogékonyan válaszolt Arany ihletésére, sőt leginkább azokhoz a kései Arany-versekhez kötődött, amelyek a SEJTELEM visszafogott poétikájának jegyében íródtak. Arany halála után egy évszázaddal Petri egy 1978-ban készült, 1982-ben megjelent interjúban jellemzően indokolta, hogy legkedvesebb magyar költőiből mit és miért választott magának ihletforrásul, s köztük miért szerette Arany életművének ezt a látszatra legigénytelenebb részét. „*Aranytól tulajdonképpen a kései verseket és leginkább a papírszletkéket, töredékeket, akadémiai cédulákat, s ezekben megint csak azt, hogyan lehet szegény anyagot végeérvényesen poetizálni. Hogy nincs az életben semmi eldobandó, nincsenek jelentéktelen események a művészet számára, a művészetben minden számít.*”⁶⁰ Megkockáztatom, hogy Arany költészetének főként ez a része hatott Petri költői fejlődésének arra a fordulatára, amelyre már első monográfiusa rávilágított: az ÖRÖKHÉTFŐ című kötetben a szenvedés és főként a halálfélelem mélyebb megismerésével Petri immár elfogadja s mintegy visszahelyezi jogaiba „*a közemberi érzést*”.⁶¹ Részben Arany e verseinek, köztük a SEJTELEM-nek hatásából is magyarázható, hogy Petri e kötetében megjelennek a „*végössé elfogadás, az igénytelen maradás felejthetetlen gesztusai [...], amelyeket mintegy belülről sugároz át az elgondolhatatlan nemlétezés előérzete; minden elemük profánul materiális, ám a profánul materiális elemek spirituális Egészt alkotnak*”.⁶² Ezt Petri-monográfiájában éppen Fodor Géza írta, aki nagyon szerette Arany költészetét, HAMLET-fordításáról szép tanulmányt írt, sőt mint hallani, közvetlenül halála előtt is épp egy Arany-tanulmányon, a BOR VITÉZ elemzésén dolgozott; így valószínűleg maga is fölfigyelt arra, hogy Petrinél mindez összefüggött Arany hatásával s benne az utolsó versekével.

Mivel Petri istenes verseire csakugyan jellemző, hogy „*a bennük szereplő Isten személyes, sőt: mind az istenszerep hagyományos funkcióiban, mind rendhagyó ténykedéseiben túlságosan is, profánul személyes, mindennapi emberként viselkedő Isten*”,⁶³ eszünkbe juthat, hogy ez részben a SEJTELEM hagyományát folytatja. (Persze nem mindig hatásként, hanem olykor csak hasonlóságként; amikor például TEOZÓFIA című versében azt olvassuk, hogy „*Isten, ha van: / parasztból lett generális*”, akkor ez nemcsak az ezután következő Kutuzov-hasonlat bevezetése lehet, hanem a gondolat rokonságba hozható a SEJTELEM kéveköttő, betakarító és új gabonát vető, azaz hagyományos paraszti munkát végző Istenével.) S ha igaz, hogy a VALAHOL MEGVAN ciklus egyes verseiben „*az élet és a halál határmezsgyéjének problematikája*” magyarázatszerű marad, nem sűrűsödik „*elemzetlenül egyszerű szimbólumokba*” vagy „*egyetlen szimbolikus történetbe*”, hanem csak a magyarázat vált diszkurzív logikaiságból a tényszerű megállapítások nyelvére,⁶⁴ akkor annál feltűnőbb, hogy olyan verset is találhatunk Petri életművében, amely egyetlen metaforaként vetíti előre a végkifejlet bármiféle hozzáadott magyarázat nélkül, mégpedig ugyanúgy négy egyszerű sorban, s ugyanúgy a meghalás riasztó képeinek elhagyásával, ahogy a SEJTELEM-ben láthattuk:

„Isten egy szem / Rohadt szőlője, amit / Az öregúr magának tartogat / A zúzmarás kertben.” (ÉN.) Költészetében Petri idáig tud elmenni a saját halálát illető érzékenyülésben, nála ez a legáhítatosabb, mondhatni legfenségesebb változat, s a „*rohadt*” jelző még ezt is elválasztja (és megmenti) az önsajnálattal nagyozolási hajlamától, amelynek olykor még jelentős költők sem tudnak ellenállni.

Sokatmondó különbség: Nagy László *KI VISZI ÁT A SZERELMET* című versében a megszólaló komoly, megrendült és heroikusan nagyívű képekkel érzékelteti, hogy az ő halálával mi mindent veszít el majd a világ, amit más nem tud pótolni; Petri *AMÍG LEHETKÖTÉNEK NÉLKÜL* című versében arra a kérdésre, milyen lenne a világ nélküle, kedvesen humoros, meghittén hétköznapias, érzéken önironikus életképpel válaszol: „*egy tányér tejszín / macska nélkül*”. Petrinél a halál magasztos értelmezését mindig némi szabadkozás kíséri, mely elejét veszi a pátosznak, vagy valamennyit rögtön visszavesz belőle; példa erre a *VALAHOL MEGVAN* (1986 és 1989 közti) verseiből a *MACABRETTE*, a rilkei saját halál kicsit önironikus, de erős áhításával és kételkedő reményével, mely az életben maradás egyik indoka: „*Mentegetődzik: nem akart ő / ittmaradni. / De [...] hát a beteges kíváncsiság, / megkeresni a saját halálát. / Ha van ilyen. / S nemcsak áltatta magát Rainer mester.*” Hasonlóan a saját halál itteni kereséséhez, valamint a *SEJTELEM* „*cserébe*” szavához, s az egyéni élet összetéveszhetőségének már a *HONNAN ÉS HOVÁ* képvilágában feltűnő motívumához, Petri költészetét erősen foglalkoztatja, hogy a halál (és előtte az élet) felcserélhető-e másokéval. Ilyenkor minden ironikus, tréfás vagy akár elbogatellizáló hangvételel át érezhetjük, hogy a kérdésnek számára húsba vágó tétje van, s egy-egy könnyed, például ruhatári hasonlat ezt hivatott ellensúlyozni. „*Jaj, ne haragudjék, / borzasztóan röstellem, / ez az ön halála, / valahogy összecseréltem, / az enyém is olyan szürke, / a hátrészen kissé svájfolt, / de baloldalt van egy rejtett zseb.*” ([*JAJ, NE HARAGUDJÉK.*]) Petrinél nem az öregség, hanem a diagnosztizált rák szűkíti a perspektívát, de a biztos halál tudatában és közvetlen közelében írott utolsó versein fölfedezhető a kései Arany-versek és töredékek hatása.

Nemegyszer sajátos, olykor ellentétező átiratban jelentkezik persze, hiszen ami például a *SEJTELEM*-ben a végső hatalom létének és jóságának megkérdőjelezhetetlen evidenciája („*a jó Isten*”), azt Petri egyik-másik halálközeli verse kétségbe vonja. „*Most, hogy az orvosok túlélés-mortalitás / esélyeket latolnak (hál' Istennek [?]). / A kérdőjel vonatkozhat Istenre: amennyiben van, / van-e köze ehhez a, minék nevezzem, calamitáshoz, / de vonatkozhat éppígy a halálra is: / mert mi ez az onkológiai piszkoskodás. [...] Ezt miért csinálta velem. [...] »Végtelenül jó...« sat., sat. Menjen a kurva anyjába!*” Itt már elhagytuk Arany költészetének hangvételi és érzelmi regisztereit, de a kétségbeesett istenkáromláshoz ezután maga a vers kínál olyan értelmezést, mely (ha ironikusan is) az Istenhez fűződő kötelék lerázhatatlanságára utal. „*Mi etetjük / Őt imával, fohással, káromkodással. / Ez utóbbi számára az igazi csemege / és tartalmas táplálék, / ebből érzi, hogy komolyan vesszük Őt, / hisz Őt okoljuk [...]*” E kései Petri-versek persze számítgatják, hogy mennyi van hátra: „*vég hónapjaimba mindent belezsúfolok, amit bírok. / Vagy végéveimbe? Senki se tudja. A játszma nyitott*”. ([*MINDEN FONTOS LESZ.*]) Egyik hátrahagyott verse a *SEJTELEM*-hez hasonló megbékéléssel gondol arra, hogy az egyén halála után az élet megy tovább, s még egy-két XIX. századi szóalakkal is adózik költőelődeinek. „*Ahogy haláloed egyre közelebb, / megállva, elmélázva közeleg, / [...] nem nyomasztó az, hogy a világ / majd nélküled folytatódik tovább, / épp az ellenkezője lenne az, / halálom egyfajta ritka vigasz: / csak annak juthat osztályrészeül, ki elvan vigasz, nyugtatás nélkül.*” ([*AHOGY HALÁLOD EGYRE KÖZELEBB.*]) Az a bátor nyugalom, amellyel az *ÖRÖKHÉTFŐ* (önmagát vallásilag „*amuzikálisnak*” gondoló) szerzője végül szembenézett saját halálával, nyilván nem független attól, amit a *SEJTELEM*-től kapott s kaphatunk mindannyian.

Jegyzetek

1. T. S. Eliot: DANTE = T. S. Eliot: SELECTED ESSAYS. London, Faber and Faber, 1948. 238.
2. JULISKA SÍRKÖVÉRE = ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI, I. KISEBB KÖLTEMÉNYEK. S. a. r. Voinovich Géza. Akadémiai, 1951. 310. Vö. Arany János Tompa Mihályhoz, 1866. február 18. = ARANY JÁNOS LEVELEZÉSE ÍRÓ-BARÁTAIVAL, I–II. (ARANY JÁNOS HÁTRAHAGYOTT IRATAI ÉS LEVELEZÉSE, 3–4.) Budapest, Ráth Mór, 1888–1889. (A továbbiakban: ARANY, 1888–1889.) II. 251–252.
3. Arany János: BULCSÚ KÁROLY KÖLTEMÉNYEI = ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI. Szerk. Keresztury Dezső. XI. PRÓZAI MŰVEK 2. 1860–1882. S. a. r. Németh G. Béla. Akadémiai, 1968. (A továbbiakban: ARANY, 1968.) 107.
4. Arany János: SZÁSZ GERŐ KÖLTEMÉNYEI = ARANY, 1968. 150.
5. Wittgenstein, Ludwig: PHILOSOPHISCHE UNTERSUCHUNGEN/PHILOSOPHICAL INVESTIGATIONS. Német-angol kétnyelvű kiadás. Ford. Anscombe, G. E. M. Oxford, Blackwell Publishers, 1997. 193–214.
6. Vö. Arany János Gyulai Pálhoz, 1855. június 7. = ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI. Szerk. Keresztury Dezső. XVI. ARANY JÁNOS LEVELEZÉSE (1852–1856). S. a. r. Sáfrán Györgyi, Bisztray Gyula, Sándor István. Akadémiai, 1982. 556.
7. Publius Ovidius Naso: RÓMAI NAPTÁR: FASTI. Ford. Gaál László, jegyz. és utószó Bollók János. Helikon, 1986. (Prométheusz Könyvek, 12.) 17.
8. Vö. Dávidházi Péter: HUNYT MESTERÜNK: ARANY JÁNOS KRITIKUSI ÖRÖKSÉGE. Argumentum, 1994². 222–275.
9. Kósa László: AZ ALFÖLD ÉS A HEGYVIDÉK GAZDASÁGI KAPCSOLATA (ADATOK A SARLÓ–KASZA ESZKÖZVÁLTÁSHOZ) = Kósa László: NEMESEK, POLGÁROK, PARASZTOK. Osiris, 2003. (A továbbiakban: Kósa, 2003.) 103.
10. Arany János: ORCZY LŐRINC = ARANY, 1968. 469–470. Vö. Döbrentei Gábor Kazinczy Ferenchez, 1812. március 12. = KAZINCZY FERENCZ LEVELEZÉSE, I–XXI. Kiad. Váczy János. Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1911. IX. 332.; Szigetvári István: ORCZY ÉS THOMAS. *ItK*, 1911. 187–192.; Horváth János: ORCZY LŐRINC = HORVÁTH JÁNOS IRODALOMTÖRTÉNETI MUNKÁI, II. Szerk. Korompay H. János, Korompay Klára. Osiris, 2006. 702.
11. MAGYAR KÖLTŐK: 18. SZÁZAD. Vál., szöveggond., jegyz. Mezei Márta. Szépirodalmi, 1983. 122.
12. OEUUVRES COMPLÈTES DE THOMAS, de l'Académie française, édition établie par M. Garat, tome 6, Paris, Didot, 1823. 4.
13. Ezt a költeményt tévesen tulajdonították Komjáthynak, vö. Reviczky Gyula: ÖSSZES VERSE: KRITIKAI KIADÁS, I–II. S. a. r., jegyz., előszó, mutatók Császtvay Tünde. Argumentum–Országos Széchényi Könyvtár, 2007. II. (A továbbiakban: Reviczky, 2007.) 903.
14. Arany János Tompa Mihályhoz, 1868. június 5. = ARANY, 1888–1889. II. 306–307.
15. Scheiber Sándor: ADATOK ARANY JÁNOS IFJÚKORI OLVASMÁNYAIHOZ = Scheiber Sándor: FOLKLÓR ÉS TÁRGYTÖRTÉNET. Makkabi, 1996. (A továbbiakban: Scheiber, 1996.) 545.
16. Sárvári Pál Gyűjt. 1789. Debr. Ref. Theol. Ak. »R. 656«, 55. l.
17. Scheiber, 1996. 545.
18. A JÉZUS KRISZTUS HŰ TANÚBIZONYÁSÁGÁNAK NAGYHÍRÚ S NEVŰ CZEGLÉDI ISTVÁNNAK, A KASSAI KERESZTYÉN HELVETICA ECCLESIAÉNAK HŰSÉGES LELKIPÁSZTORÁNAK ÉLETBELI SOK SZENVEDÉSÉRŐL, ÁRESTÁLÁSÁRÓL, POZSONYBA CITÁLÁSÁRÓL ÉS ÚTJÁBAN, NAGY-SZOMBATI BÚZAVETÉSEK KÖZÖTT LETT BOLDOG KIMULÁSÁRÓL, ÉS POZSONYBA TETT TISZTESÉGES TEMETÉSÉRŐL IRATOTT SIRALMAS VERSEK = ADALÉKOK A THÖKÖLY- ÉS RÁKÓCZI-KOR IRODALOMTÖRTÉNETÉHEZ THALY KÁLMÁNTÓL, I. A BUJDOSÓK ÉS THÖKÖLY KORA (1670–1700). Pest, Ráth Mór, 1872. 22. E szöveghelyre Szabó Dániel utalt 1958-ban, ARANY JÁNOS ETIKÁJA című lelkészi diplomamunkájában (Debreceni Református Theológiai Akadémia, 1958, kézirat); e publikálatlan, az Exodus Kiadónál megjelenés előtt álló mű nyomán S. Varga Pál hívta föl rá a figyelmemet, akinek szíves szóbeli közlését és más baráti útbaigazításait ezúton köszönöm.
19. Arany szerkesztői jegyzetei, *Szépirodalmi Figyelő*, I. évf., I. félév, 7., 8. sz.; y.-f. [Toldy Ferenc]: RÉGI MAGYAR VITÉZI ÉNEEK ÉS ELEGYES DALOK. EGYBEGYŰJTÉ S JEGYZETEKSEL ELLÁTTA THALY KÁLMÁN. *Köszorú*, II. évf., II. félév, 5. sz., 1864. július 31., 112–114.; 6. sz., 1864. augusztus 7., 138–140.
20. Vö. Pollák Miksa: ARANY JÁNOS ÉS A BIBLIA. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1904. 181.; Sík Sándor: EMLÉKEZÉS ARANY JÁNOSRA = A KETTŐS VÉGTELEN: SÍK SÁNDOR VÁLOGATOTT MUNKÁI. Kardos Klára közreműködésével szerk. Rónay György. I–II. Ecclesia, 1969. (A továbbiakban: Sík, 1969.) I. 285–287.

21. Vö. Szili József: ARANY HOGY ISTENÜL: AZ ARANY-LÍRA POSZTMODERNISÉGE. Argumentum, 1996. (A továbbiakban: Szili, 1996.) 130–140.
22. Horváth Károly: ARANY JÁNOS DANTE-ÓDÁJA. *IItK*, 1990/1. (A továbbiakban: Horváth K., 1990.) 44.
23. L. erről Szili, 1996. 139.
24. Horváth K., 1990. 44.
25. Tálasi István: A TERMELES ÉS A NYELV KAPCSOLATA ARATÓMŰVELETEINKBEN. *Ethnographia*, LXVIII, 1957. (A továbbiakban: Tálasi, 1957.) 235.
26. TEGNAP A GYIMESBEN JÁRTAM... KALLÓS ZOLTÁN ÉS MARTIN GYÖRGY GYŰJTÉSE. (Szerk. Domokos Mária.) Európa, 1989. 74. sz. Prezmer Jánosné Molnár Rózsa Balog (sz. 1893), Háromkút.
27. Rudasné Bajcsay Márta: EGY KÖTETLEN MŰFAJ KÖTÖTTSÉGEI (a 2009. március 17-én a Néprajzi Múzeumban rendezett Vargyas-ülésszakon elhangzott előadás átdolgozott és bővített változata), *Ethnographia*, megjelenés előtt, kézirat, 20. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy dolgozatom első változatához fontos észrevételeket fűzött, melyeket a végleges szövegben értékesíthettem.
28. Tálasi, 1957. 219., 224–226., 235.
29. Vö. Alföldy Jenő: HALANDÓ KÉZZEL HALHATATLANUL: ILLYÉS GYULA ŐSZI VENDÉGLÁTÁS CÍMŰ KÖNYVÉRŐL. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0211/alfoldy.html>.
30. Kósa, 2003. 101–126.
31. Tálasi, 1957. 235.
32. Arany János: ZRÍNYI ÉS TASSO = ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI. Szerk. Keresztury Dezső. X. PRÓZAI MŰVEK I. S. a. r. Keresztury Mária. Akadémiai, 1962. (A továbbiakban: ARANY, 1962.) 365–369., 425.
33. Erre Gulyás Judit hívta föl a figyelmemet, akinek idevágó tanácsaiért ezúton mondok köszönetet.
34. Thienemann Tivadar: „...NEM LELÉ HONJÁT A HAZÁBAN”. Előadás a Harvard Körben, 1981. november 8., hangfelvétel átírata, Koncz Lajos tulajdonában (Boston), 1. Vö. Dávidházi Péter: MENJ, VÁNDOR: SWIFT SÍRFELÍRATA ÉS A HAGYOMÁNYRÉTEGZŐDÉS. Pécs, Pro Pannonia, 2009. 164.
35. Kandra Kabos: MAGYAR MYTHOLOGIA. Eger, Beznák Gyula, 1897. 41. Erre Gönczy Monika hívta föl a figyelmemet, ezúton köszönöm.
36. Kunszery Gyula: ARANY ÉS DANTE: MEGJEGYZÉSEK A PARADISÓ EGYIK TERZINÁJÁHOZ. *Filológiai Közlemény*, 1967/1–2. (A továbbiakban: Kunszery, 1967.) 176–177. E közleményre Fórizs Gergely hívta fel a figyelmemet, köszönöm neki.
37. Vö. Kunszery, 1967. 176.
38. Nádasdy Ádám készülő fordításából. Köszönöm, hogy munkája során ezt a részletet előrevette s idézésre átengedte.
39. Sík, 1969. I. 286.; Kodály Zoltán–Gyulai Ágost: ARANY JÁNOS NÉPDALGYŰJTEMÉNYE, I. NÉPDALOK ÉS ROKON. Budapest, 1952. 8. sz. dal.
40. Arany János Szemere Pálhoz, 1860 [április 2. után, április 14. előtt], levélfogalmazvány, ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI, szerkeszti Korompay H. János, XVII. kötet, ARANY JÁNOS LEVELEZÉSE (1857–1861). S. a. r. Korompay H. János. Universitas, 2004. 867. (Az április 14-én kelt tisztázatból kimaradt rész.)
41. Arany János: NAIV EPOSZUNK = ARANY, 1962. 266., 267., 270.
42. Babits Mihály: A JÓ HALÁL = Babits Mihály: ESSZÉK, TANULMÁNYOK, I–II. Szépirodalmi, 1978. Szerk. Belia György. II. 562.
43. Sík Sándor: EMLÉKEZÉS ARANY JÁNOSRA = Sík, 1969. I. 286.
44. Vö. Kurdi Imre: KILENC VESSORRÓL: EGY RILKE-VERS KÉT MAGYAR FORDÍTÁSBAN. *Holmi*, 1994/6. 860–865.; Mann Lajos: VARIÁCIÓK EGY RILKE-VERSERE. *Holmi*, 2002/12. 1547–1556.
45. KÖZÖNSÉGES ISTENI TISZTELETRE RENDELTEGETT ÉNEKES KÖNYV, MELLY SZENT DAVID ZSOLTÁRIN KÍVŰL MAGÁBAN FOGLAL NÉMELLY KIVÁLOGATOTT ÉS A' HELVÉTZIAI VALLÁSTÉTELT KÖVETŐ NÉGY SZUPERINTENDENZIA ÁLTAL JÓVÁ HAGYATOTT ÉNEKEKET EGYNEHÁNY IMÁDSÁGOKKAL EGYGYÜTT. Debreczen, a' város könyvnyomdájában, 1853. 416. Korompay H. János szíves közlését ezúton köszönöm.
46. Arany János: SZÉPTANI ELŐISMERETEK; SZÉPTANI JEGYZETEK = ARANY, 1962. 655., 552., 554.
47. ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI, V. TOLDI SZERELME – A DALIÁS IDŐK ELSŐ ÉS MÁSODIK DOLGOZATA. S. a. r. Voinovich Géza. Akadémiai, 1953. Facsimile a 432. és 433. oldal között.
48. Vö. 1 Kir. 1,21; 1 Kir. 2,10; 1 Kir. 11,21; 1 Kir. 11,43; 1 Kir. 14,20.
49. SZENT BIBLIA AZ AZ ISTENNEC Ó ES WY TESTAMENTUMANAC PROPHÉTAC ES APOSTOLOC ÁLTAL MEGIRATOTT SZENT KÖNYVEL, I–II. Ford. Károli Gáspár. Vizsoly, Mantskovit Bálint, 1590. (Reprint kiadás, Magyar Helikon, 1981.)
50. Barta János: A LÍRA PEREMÉN – ARANY JÁNOS APRÓMŰFAJA = A PÁLYA VÉGÉN. Szépirodalmi, 1987. 162.
51. Arnold, Matthew: THE STUDY OF POETRY = SELECTED CRITICISM OF MATTHEW ARNOLD. Szerk. Ricks, Christopher. New York, Scarborough (Ontario), London, 1972. 171. k.

- 52.** ARANY JÁNOS ÖSSZES MŰVEI, VI. ZSENGÉK, TÖREDÉKEK, RÖGTÖNZÉSEK. S. a. r. Voinovich Géza. Akadémiai, 1952. 179., 254.
- 53.** Vö. Szilágyi Márton: ARANY JÁNOS ÉS A SÍRVERSEK = MINDENES GYŰJTEMÉNY, I. TANULMÁNYOK KÜLLÖS IMOLA 60. SZÜLETÉSNAPIJÁRA. Szerk. Csörsz Rumen István. ELTE BTK Folklore Tanszék, 2005. (Artes Populares, 21.) 167–179.
- 54.** Voinovich Géza: ARANY JÁNOS ÉLETRAJZA, I–III. Magyar Tudományos Akadémia, 1929–1938. III. 341–342.; Sík Sándor: EMLÉKEZÉS ARANY JÁNOSRA = SÍK, 1969. I. 285.; Szili, 1996. 120–140.; A LÍRAI HŐS LESZEREL? Interjú Petri Györggyel. Kérdező: Domokos Mátyás = PETRI GYÖRGY MUNKÁI, I–IV. Szerk. Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs. III. ÖSSZEGYŰJTÖTT INTERJÚK. Magvető, 2005. (A továbbiakban: PETRI, 2005.) 35.
- 55.** A versre Réz Pál hívta föl a figyelmemet, ezúton köszönöm.
- 56.** Arany János Gyulai Pálhoz, 1877. október 22. = ARANY, 1888–1889. II. 449. k.
- 57.** Pollák Miksa: ARANY JÁNOS ÉS A BIBLIA. Magyar Tudományos Akadémia, 1904. 181.
- 58.** Vö. Reviczky, 2007. II. 968–969.
- 59.** Ferencz Győző: RADNÓTI MIKLÓS ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE: KRITIKAI ÉLETRAJZ. Osiris, 2005. 407–409.
- 60.** A LÍRAI HŐS LESZEREL? Interjú Petri Györggyel. Kérdező: Domokos Mátyás = PETRI, 2005. 35.
- 61.** Fodor Géza: PETRI GYÖRGY. Szépirodalmi, 1991. 144.
- 62.** Uo. 145.
- 63.** Uo. 156. k.
- 64.** Uo. 179. k.

Petri György

„...HOGY MILYEN EGY HÁBORÚ”*

PGY: Október 23-án délután voltunk iskolában, és amikor jöttem ki a Medve utcából, láttam, hogy nagy tömeg van a Bem rakparton, amit akkoriban még magamban Mónus Illés rakpartnak neveztem, mert eredetileg, mármint a háború után, úgy hívták egy darabig, aztán amikor a szociáldemokratákat beolvasztották, illetve felszámolták, akkor lett Bem rakpart. Engem ez nagyon meglepetésszerűen ért, ami arra mutat, hogy a politikai érzékenységem vagy érdeklődésem – egy gyereknél nyilván természetesen módon – igencsak hullámzó lehetett, mert a Petőfi-körből nem sokat érezkeltem. Valószínűleg tudtam, hogy létezik, de semmilyen maradandó emlékem nincs arról, hogy a Petőfi-kör fontos dolog lenne. A tüntetésre egyszerűen kíváncsiságból mentem. Kíváncsi voltam, mi ez a nagy sokadalom, hisz nincs semmilyen állami ünnep, úgyhogy az iskolából azonmód kimentem a rakpartra. Akkor még a Bem-szobor felé ment a tömeg. Na most az események résztvevői általában elég keveset látnak az eseményből. Emlékezetem szerint Veres Péter beszélt a szobornál, és Bessenyei szavalt. Hogy mit beszélt Veres Péter, és mit szavalt Bessenyei, ezt nem tudnám megmondani, mert nagyon rossz volt a tér behangosítása, azonkívül én akkor a végén voltam a tömegnek. Amikor megfordult a tömeg, akkor én az elejére kerültem értelemszerűen. Akkor vonultunk a Kossuth térre a

* Pap Mária 1989. január 18. és augusztus 10. között tizenkilenc ülésben életútinterjút készített Petri Györggyel. A 288 gépelt oldalon leírt szövegnek eddig csak néhány rövid részlete jelent meg. Az itt közölt beszélgetés felvétele január 24-én készült. – A címet mi adtuk. (A szerk.)

Parlament elé, részben a Kossuth hídon, részben a Lánchídon át. Én a Kossuth hídon mentem. Elég széles sorokban mentünk, műegyetemisták voltak az első sorokban, és ők többször szóltak is, hogy menjek hátrább, ne vonuljak ott az élen, de én csak mentem. Aztán arra emlékszem, hogy ahogy átértünk a Kossuth híd pesti hídfőjéhez, akkor egy teherautóról táblákat, transzparenszeket osztogattak, én is szereztem magamnak egyet, azon az „Éljen a lengyel–magyar barátság!” felirat szerepelt. Én a térnek a Kossuth híd felőli oldalán voltam, tehát viszonylag közel ahhoz az ablakhoz, ahonnan Nagy Imre beszélt. Na most ez egy elég hosszú álldogálás volt, mert – ezt később tudtam meg – ment a hosszú telefonálás, meg érte kellett kocsival menni. Itt ment az ilyen várakozások alatt természetes éneklés meg unatkozás, meg voltak jelszavak már. A Gerő-beszédet rádióból lehetett hallani az utcán lévőeknek is, mert az emberek kitétték a rádiókat az ablakokba, hogy a tüntetők is hallják.

PM: *Egyedül mentél, vagy volt veled osztálytársad?*

PGY: Egyedül mentem. Mint később kiderült, más osztálytársaim meg iskolatársaim is ott voltak a tömegben, de én egyedül voltam. Furcsa hamisításai vannak az emlékezetnek. Évekig úgy emlékeztem, hogy Gerő használta a fasiszta jelzót a tüntető tömegre, de aztán egyszer, ha jól tudom, Amerikában visszahallgattam kazettáról a Gerő-beszédet, nem használta. Az „ellenforradalmi” szót használta, és a „csőcselék” szót. A fasisztát nem. A másik ilyen furcsa emlékeztetés, hogy én mindvégig úgy emlékeztem, hogy Nagy Imre egy kis franciaerkélyről beszélt. Valóban van egy ilyen erkély azon a fronton. Olyannyira így emlékeztem, hogy Sacinak még meg is mutattam. Aztán később Göncz Árpitól vagy Eörsitől tudtam meg, hogy Nagy Imre nem egy erkélyről beszélt, hanem egy ablakban állt, és ketten fogták hátulról, hogy ki ne essen. Nyilvánvalóan annyira elképzelhetetlen volt számomra, hogy egy államférfi egy ablakban áll, hogy automatikusan úgy tekintetem, hogy egy erkélyen van. Elég nagy tömeg volt előttem, úgy-hogy látni Nagy Imrét csak villanásokra láttam, szóval ez a cvikkeres öregemberkép akkori élmény. Magából a beszédből arra a sokak által leírt indító epizódra emlékszem, a megszólításra, hogy „Kedves elvtársak”, amire a tömeg egyértelműen felzúgott, hogy nem vagyunk elvtársak. És akkor az új megszólítás az volt, hogy „magyar barátaim”. Ez különös módon akkor valamilyen, nehéz megmondani, milyen ellenérzést, aggodalmat keltett bennem. Úgy éreztem, hogy egy politikusnak meg kell találnia a hangot. Szóval valamilyen módon aggasztónak találtam, hogy... Például nem tudom, mennyire volt tájékozva a jelszavakról. Amikre én emlékszem, már a Parlament felé volt a „Ruszkik, haza!” és az, hogy „Vörös zászlót levenni, magyar zászlót kitenni!”, és akkor már kezdtek kivágni a közepét a zászlónak. A Kossuth téri jelszavakból egyre emlékszem, azt nagyon sokszor mondták, illetve volt a „Lengyel–magyar barátság!”, ez volt ugye a tüntetés apropója vagy alibije inkább, de hát a lengyel–magyar barátság is ebben az összefüggésben egyértelműen a pozñani lázadással való szolidaritási akció volt. A Kossuth téren arra a jelszóra emlékszem, ez volt a legügyesebben megírt jelszó – furcsa, hogy a későbbi 56-os irodalomban sehol nem idézik ezt a jelszót, ez úgy szólt, hogy „Ne csináljunk mindent késve, Nagy Imrét a vezetésbe!” Ez volt a legdirektebb politikai jelszó, mert ez kijelölte a vezért. Pardon, még arra emlékszem, hogy 22-én a postaládában találtunk egy, illetve nem volt még postaláda, hanem be volt dobva a levélrezen a műegyetemistáknak egy nagygyűlési felszólítása, amit szintén 23-ra terveztek. Nem tudom, miért volt hozzánk bedobva, valószínűleg véletlenszerűen. Ez ilyen stencilezett, félbevágott géppapír nagyságú papír volt, a műszaki egyetemi ifjúság követelése, és hogy 23-án délután háromkor gyűlést tartanak a Műegyetemen. Úgy tudom, hogy ez a gyűlés végül

elmaradt, mert tudod, hogy a tüntetést először nem engedélyezték, aztán valamikor délután kettőkor mégis engedélyezték, és így ez a nagygyűlés elvesztette aktualitását.

PM: *De a Bem-szoborhoz a Műgyezetemlől vonultak, ezt most tudtam meg, az október 23-i megemlékezés alkalmából.*

PGY: Az világos, hogy a Műgyezetem felől vonult a tömeg, de aztán egyidejűleg vagy valamivel később elindult egy tömeg a Bem tér felé a Margit hídon át is. Arra emlékszem – a Bem rakpartról rá lehetett látni a Margit hídra –, hogy sűrű tömeg volt a hídon. Én addig tartottam ki a Kossuth téren, amíg ki nem adták a jelszót, hogy megyünk a rádióhoz, ahol be akarták olvasni az ifjúság követeléseit. Oda már nem követtem a tüntetést, mert akkor lehetett már olyan fél kilenc, kilenc óra, és eszembe jutott, hogy az anyám nyilván borzasztó ideges. Az is volt. Ezért hazamentem. Úgyhogy a rádiónál történekekről közvetlen ismerősöktől annyit tudtam meg, hogy egy Romhányi Laci nevű osztálytársam – fura egzisztencia, később ipari tanuló volt, és festő akart lenni, most kazánfűtésből tengeti az életét, egy ilyen önsorsrontó fickó –, ő ott volt a rádiónál, és ő mesélte, hogy olyan heves tűzharc volt, hogy ő a maga részéről belebújt egy szemétládába, egy ilyen nagy faládába, magára húzta a tetejét, és onnan kukucskaált időnként ki, és megvárta, amíg nagyjából elcsendesedtek a harcok, és akkor ő is hazament. Ő is Budán lakott. Másnap reggel beolvasták ezt a közleményt a rádióban – normális időben felkeltem, hogy iskolába kell menni, és akkor beolvastak egy közleményt, ami kb. olyasmit tartalmazott – akkor már szerepelt a fasiszta szó is –, hogy szórványos csoportok véres provokációkkal zavarják a közrendet, nem emlékszem a pontos szövegre, a lényeg az volt, hogy az iskolák zárva maradnak. Valószínűleg a forradalmi lelkesedésen túl ez is nagymértékben növelte a forradalom iránti rokonszenvedésemet. Azért azt hiszem, volt egy infantilis rétege is a vonzódásomnak, hogy tudniillik most végre minden másképp van.

PM: *Azt szeretném kérdezni, hogy itt rögtön leállt-e az élet. Én Rákoshelyen laktam, vonattal jártam be Pestre iskolába, ahogy a félnőttek nagy része is vonattal járt dolgozni. És ott 24-én reggel rögtön megállt az élet, mert a vonatok nem mentek be. Némelyik eljött Rákoshelyig, némelyik talán addig sem, és az emberek ott járkáltak a peronon, és sehova nem lehetett menni.*

PGY: A boltok mindenesetre kinyitottak. Tehát lehetett még vásárolni. Akkor itt még vásárcsarnok volt a Batthyány ABC helyén, de működött a Mária téri kisközpont is, ahol most a Takarékszövetkezet irodája van, működött a tejszarnok. Emlékezetem szerint a harcok Budán 26-án vagy 27-én kezdődtek. Akkor a Széna téren, a mai Ipari Minisztérium helyén a metrónak egy fűróállomása volt, és ott hozta létre harcálláspontját a nevezetes Szabó bácsi. Na most erről a 24-ről... Ezt aztán az *Irodalmi Újság* következő számában Hubay Miklós meg is írta, elég lidérces volt, mert ezt a közleményt ismételték folyton, és közben zene szólt. Többnyire operettzene. És úgy igazán nem lehetett tudni, hogy mi van. Mert itt a Vízi városban nagyjából működött az élet. A lövöldözést hallani lehetett. Azóta emlékszem a géppisztolysorozat hangjára. Tehát azt valahogy tudni lehetett, hogy mindenképp nagyobb méretű az esemény, mint ahogy a rádióközlemény beállítja, de hogy tulajdonképp mi történik, azt nem.

Na most valami, ami nagyon fontos az egész generáció szemponyjából. Hogy mi táplálta ezt az erős affinitást 56-hoz. Tulajdonképpen az egész nevelésünk borzasztó erősen militarizált volt. Az ifjúsági regények, némileg a hivatalos iskolai oktatás is azt sugallta, hogy az igazán emberhez méltó állapot a forradalom, a szabadságharc, a nemzeti felszabadító háború. Ehhez nálam még plusz hozzájárult, hogy az anyám a honvédségtől kapta ezt a... azt hiszem, *Magyar Néphadsereg* című lapot meg a mellékleteit. Ezek tulajdonképpen ilyen forradalmi meg honvédő háborús ponyvák voltak, ahol ren-

geteg fiatal hős volt. A Zója, azután az a fiú, aki följelenti a papáját, aztán az a... nem jut eszembe a neve, akit azután a kulákok meggyilkolnak, meg Mereszjev, a hős pilóta, akinek mindkét lába amputálva volt, de szerkesztettek neki egy olyan repülőgépet, amit csak kézzel lehetett vezetni, mert annyira harcolni akart, meg még egy pilótatörténetre emlékszem, a pilótának találat éri a gépét, és még landolni tudna szovjet területen, de ehelyett inkább zuhanórepülésben egy német lőszerraktárba irányítja a gépét, mert így nagyobb szolgálatot tesz a hazának. De ugyanígy a 48-as forradalom is nagyon előtérbe volt állítva, maga az, ami történik, az forradalmi folyamatként volt beállítva, és főleg ezek a kisgyerekként akkor számomra nagyon vonzó háborús meg forradalmi ponyvák, meg még egy könyv, amit nagyon sok gyerek olvasott szerintem akkor, Arkagyij Gajdarnak *Az iskola* című könyve. Az egy meglepően realiztikus és brutális könyv a polgárháborúról. Egy tízéves kisfiú szemszögéből megírva, aki aztán hős partizánna edződik a polgárháború viharaiban. Máig is emlékszem, hogy odakerül valamilyen bolsevik kommandóhoz, és ott van egy Csubuk nevű férfi, aki negyvenéves, és ennek a partizáncsoportnak a vezetője, akit aztán a fehérek elfognak, és a gyerek szeme láttára végzik ki. Ez egy árva gyerek, akinek a szemszögéből a történet íródik, és a szeme láttára hal meg ez az ember, aztán ő valahogy megszökik, és ettől kezdve olthatatlan gyűlöletet érez a fehérek iránt, és aztán tizenhárom éves korára teljesen komplett forradalmárrá és partizánna válik. Tehát azt hiszem, hogy ez is legalább egy faktora annak, hogy miért volt meglepően sok valóban kisdiákkorú fegyveres harcosa a forradalomnak. Bennem is állandó vágy volt, hogy aktívan részt vegyek a harcokban. Egyszer valamin összekaptam anyámmal, elrohantam otthonról, és ott bolyongtam a Széna tér környékén, hogy beállok, mert akkor már valamelyik újságban, talán a *Magyar Honvédben*, ami már akkor a cenzúrázatlan forradalmi sajtó kiadványa volt, abban olvastam, hogy 15 éves gyerekek harcolnak az oroszok és az ÁVO ellen, és nagyon erős vágy volt bennem, hogy ebben nekem is részt kellene vennem. Egyszerűen abból a nevelésből nem vettem részt, mert attól féltem, túl satnyának fognak találni a Szabó bácsiék. Én a korombeli gyerekekhez képest nem voltam egy izompacsirta. Úgyhogy a visszautasítástól meg a nevelésességtől való félelem visszatartott, és végül is hazamentem, így aztán kimaradtam a fegyveres harcokból. Volt olyan iskolatársam egyébként, ő nyolcadikos volt már, aki aktívan harcolt a Széna téren, aztán disszidált, és jelenleg Párizsban pincér. De ez, hogy nem vettem részt a harcokban, meglepően sokáig aránytalan lelkiismeret-furdalással töltött el. Úgy éreztem, én itt kívül maradtam, mert én csak az újságosig merészkedtem el, és vadul gyűjtöttem az újságokat. Majdnem komplett újság- meg röpcédula-gyűjteményem volt, ami elég rejtélyes módon eltűnt, mert amikor a Bimbó úton laktunk Harsányi Évával, átvittem, hogy az Évának megmutassam az 56-os sajtót, aztán ott valamelyik szekrény tetején tartottam, és a papája mondta, hogy ő is megnézegetné, és amikor hónapokkal később Gödöllőre költöztünk, akkor ezt is össze akartam pakolni a könyveimmel együtt, de akkor már nem volt sehol. Nem tudok másra gondolni, mint hogy talán az apósom, talán az anyósom ellopta, és megsemmisítette, talán félelemből, talán azért, mert ellenszenves volt nekik, mert ők határozottan ragaszkodtak ahhoz, hogy ellenforradalom volt. Nekem egész november 4-ig 56 a mániákus rádióhallgatás és újságbeszerzés időszakát jelentette. Az újságokat általában én meg a nagyapám szereztük be, hol együtt mentünk, a Mártírok útján volt egy újságos, hol egyedül mentem. Na most ez fura dolog, hogy emlékezetem szerint november 4-ig valamilyen összevisszasággal, de működtek a boltok. Lehetett kenyeret kapni. Pesten is lehetett kapni. Ezt a Balogh Zoli barátomtól tudom, attól a meteorológus-szociológus barátomtól, aki öngyilkos lett,

ő a Lenin körútra járt a Dózsa György útról, mert a Lenin körúton lehetett kenyeret kapni. A praktikus beszerzéseket anyám és nagyanyám intézte, a nagyapám és az én rezortom volt az újság. Ezzel kapcsolatban van egy furcsa élményem és egy furcsa indítékom, hogy miért volt nekem olyan fontos a forradalom. Az egyik az – ez utólag tudatosodott –, hogy milyen elképesztően gyorsan szoknak hozzá az emberek egy rendkívüli állapothoz. Tulajdonképp szinte megdöbbentő utólag, hogy engem az anyám hajlandó volt kiengedni az utcára. A Mártírok útján is lőttek időnként. Voltak alkalmi lövöldözők is. Szóval valaki egyszer csak elsütött egy sorozatot, nem tudni, miért, hova. Meg hát a Széna téren ott tényleg dúltak a harcok. És hogy engem, akit anyám 11 vagy 12 éves koromban engedett át először egyedül villamossal Pestre, olyan mértékben féltett a közlekedés veszélyeitől – ez érthető, mert ő sokáig falun élt, és utána Belgrádban, és Belgrád az teljesen kisvárosias volt akkor, de másfelől ha visszagondolunk az 56 előtti budapesti közlekedésre, az elég elenyésző volt, mert magánautó-forgalom nem volt – szóval ahhoz képest, hogy nem engedett a hatossal egyedül átmenni a Körútra, az valahogy természetes volt most, hogy kimegyek a Mártírok útjára. És nekem is természetes volt. Meglepően gyorsan adaptálódik az ember ahhoz, hogy most éppen lövöldöznek, de azért újságot kell venni, kenyeret kell venni. Vagyis az abnormális körülmények között tulajdonképpen folyt a normális, mindennapi élet. Ha lőttek, akkor behúzódtunk egy kapualjba, de körülbelül olyan volt a viszonyunk a lövöldözéshez, mint hogy bármikor jégeső támadhat, és akkor fedezéket kell keresni. A másik, amiért nekem élményként annyira jelentős volt a forradalom, hogy egész kisgyerekkoromban rengeteget bosszankodtam, hogy ha már 43-ban születtem, a háború alatt, akkor miért nem tudtam két-három évvel korábban születni. Rettentően irigyeltem az olyan két-három évvel idősebb fiúkat – egy házbeli játszótársamnak a bátyját például –, akiknek voltak emlékei a háborúról, ez nekem nagyon hiányzott, pechként fogtam fel, úgy gondoltam, mégiscsak jó lett volna megnézni, hogy milyen is az a második világháború. Ezért nagyon tetszett nekem, hogy november 4-én, amikor hajnalban elkezdődött a tűzérési támadás, akkor teljesen rutinosan levonult a ház az óvóhelyre, úgy, hogy mindenkinek megvolt a helye. Még a háborúból. Teljesen automatikusan berendezkedtünk. Leszedték az ágyakról a matracokat, mert az ágyakat kissé nehéz lett volna lecipelni, beállítottak tűzhelyet, nagyanyámnak ebben is voltak praktikus ötletei, mert nemcsak egy következő háborúra készült fel, hanem mivel időnként akadozott még a gázellátás a negyvenes években, nálunk csak valamikor 57-ben lett kidobva a sparhelt, szóval le a sparheltet, megvolt a helye is. Én bevallom, nagyon jól szórakoztam az óvóhelyi élettől. Akkor olvastam szakmámban Jókait, mert nekünk is megvolt ez a jubileumi kiadás, a világtítás mondjuk kicsit rossz volt, mert 25-ös égők voltak, de még jó volt a szemem, és tulajdonképpen hihetetlenül élveztem, hogy háború van. Roppant büszke voltam, amikor a ház kapott egy aknát. Egy kicsit leszelt az egyik ötödik emeleti lakást. Szerencsére a lakók éppen lenn voltak a pincében, mert bent robbant a lakásban ez az akna. Időnként gépfegyvertalálatok is érték a házat. Nagyanyámat ez abszolút nem zavarta, ő különböző praktikus dolgokért feljárt a lakásba – részben a kaja egy részét fenn tárolta. Az tényleg igaz, amit a versemben leírtam, hogy a nagyanyám valahogy megvette a libákat, és lesütötte. És jelentős bab-, szalonna- meg egyéb készleteink voltak. Én meg rendszeresen jártam föl, mert az ötödik emeleti lépcsőházi ablakból kitűnően lehetett látni az égő levéltárat. Egyszer ilyen módon majdnem lelőttek, mert valami eltévedt gépfegyversorozat a lépcsőházaablakon ment be, de én nem ott álltam. Ezt természetesen elhallgattam anyám elől, mert ez azt vonta volna maga után, hogy nem mehetek ki az óvóhelyről. November 4-től 7-ig vol-

tunk az óvóhelyen. Hetedikére már elcsitulak a tüzérségi harcok, akkor már tényleg csak szórványos csetepaték voltak, de a hadműveleti része befejeződött. Én ezt úgy éltem át, hogy akkor most már én is tudom megközelítőleg, hogy milyen egy háború. Hallani lehetett a baromi detonációkat, az óvóhelyen vagyunk, a férfiak kapuórséget állítottak. Arra emlékszem, hogy amikor a rádió közölte, hogy megalakult a forradalmi munkáspárti kormány – ez nem tudom pontosan, mikor volt –, akkor elég zavarodottak voltunk, mert az ugyan világos volt, hogy ez a kormány nem kóser, mert nincs benne a Nagy Imre, de benne volt a Kádár, aki a Nagy Imre-kormány államminisztere volt. Arra emlékszem, hogy teljesen zavaros politikai locsogással töltöttük az időt a lépcsőházban. Ott beszéltek meg az emberek és próbálták meg értékelni a helyzetet. Egy egész kis groteszk momentum bennem maradt, hogy a Winkelbár bácsi, aki úri szabó volt, örvendezett azon, hogy Münnich Ferenc benne van a kormányban, mert valamikor csináltatott nála két öltönyt, és azt mondta, hogy nagyon rendes ember. A házbéliek hangulata abszolút forradalom párti volt, de aktívan csak az egy szerencsétlen Folly Gábor vett részt, akit aztán fel is akasztottak. Bár pontosabban nem azért, amit 56-ban csinált, mert 56-ban valóban nem csinált semmit, a viharkabátjában egy töltény nélküli gépfegyverrel rohant a városban, hanem később, 58-ban fiatal fiúkból szervezett egy ugyanolyan komoly felkelőcsoportot, mint amilyen komolytalan volt a 46-os terve a Parlament felrobbantására, amiért majdnem tíz évet ült Vácott. A politikai és a konspirációs képességeire jellemző, hogy egy csomó fegyvert felhalmozott. Akkor annyi fegyver volt, mint a szemét. Még 56 decemberében az egyik osztálytársam úgy halt meg, hogy a grundon talált egy géppisztolyt, elkezdte babrálni, és sikerült a saját májába eresztenie egy sorozatot. Na most hát Folly Gábor is összegyűjtött egy kis arzenált, és a nyitott ablaknál fegyvert pucolt. Nem hiszem egyébként, hogy értett volna ahhoz, mit kell csinálni a fegyverrel, de valamit machinált, és pont szintben szemben, a szemben lévő házban egy ügyész nő lakott, aki a statáriális bíróságon működött, és feltűnt neki, hogy valaki ott egy géppisztollyal babrál az ablakban. Ez 58-ban volt. Nagyon emlékezetes maradt, hogy úgy szállták meg a házat, hogy berontott egy adag pufajkás, és minden lépcsőfordulóban ott álltak csőre töltött géppisztollyal, mert azt hitték, valami félelmetes gerillavezért fognak elkapni, és úgy törtek rá, hogy a lakás ajtajának üvegablakát bezúzták géppisztollyal, és felszólították, hogy adja meg magát. Volt ez valamikor kora hajnalban, úgyhogy kitárolgott pizsamában, és minden további nélkül megadta magát. Mert két dologra voltak érzékenyek, a fegyverrel, szóval aki fegyvert birtokolt, vagy aki a forradalom alatt fegyverrel harcolt, arra mindenképpen súlyos ítélet várt. Neki tényleg egy kicsit sok fegyvere volt, plusz az, hogy – és ez már a MUK után volt – fiatalokat szervezett be. Szerencsére a gyerekekkel nem történt semmi, azt a boldogtalan Gábort viszont első fokon életfogytigra ítélték, és aztán az ügyész nő súlyosbítást kért, és felakasztották.

PM: *Egyedülálló ember volt?*

PGY: Egy öreg édesanyja volt. Ez ilyen lecsúszott família volt. Dr. Szentmargittay Margittay Folly Józsefnek hívták a papát, és ügyvéd volt, ő meghalt valamikor a háború után nem sokkal, és a mamája valami kis özvegyi nyugdíjból élt, és trafikengedélyt kapott. A szovjet invázió utáni időszak nagyon furcsa volt, mert egyfelől végigjártszottuk ezt az időszakot. Zömmel az Aczél Bandival. Ez volt az én szenvedélyes gombozási periódusom. Bandi reggel kilenc körül átjött, és este hétre hazament a Frankel Leó utcába. Emlékszel talán, akkor kijárási tilalom volt, és az első, második kerületben tényleg nem volt tanácsos kimenni az utcára, két okból. Mert vagy a pufajkások igazoltattak, vagy eltalálhatott egy golyó, mert valóban voltak orvlövészek, meg voltak szórványos kamikázeakciók még.

Tehát egyrészt egész nap gomboztunk, másrészt sokat találkoztunk egy Nagy Anti nevű barátommal, aki közel lakott – később szabó lett, és a Nemzeti Színházban volt. És adáz politikai ábrándokat szóttunk. Én a magam részéről írtam egy „Mit kíván a magyar nemzet” című programtervezetet egy orosz szótárba, még meg is van, majd előásum, és megmutatom. Természetesen ez azokból a közhelyekből állt, amit az 56-os sajtóból megjegyeztem. Ezzel aztán nem történt semmi, nem jutott el a sokszorosításig, mindenestre leszögeztem álláspontomat, a Nagy Anti valamivel praktikusabb volt, mert ő elhatározta, hogy merényletet követ el Kádár ellen, nevezetesen leszúrja. Ebből a célból szerzett is egy kés, és gondosan befonta spárgával a nyelét, mert azt hallotta, vagy valami ponyvaregényben olvasta, hogy megcsúszhat az ember kezében a kés, amikor szúr, és ezt a praktikus intézkedést tette, hogy a kés teljesen biztosan álljon a kezében. Ezt anyámmal tudatta, vagy anyám valahogy megkérdezte, hogy ez a kés mire szolgál, mire Anti közölte, hogy ez természetesen Kádár János lemészárlására szolgál. Anyám aztán udvariasan felvilágosította, hogy van egy bökkenő, hogy tudniillik hogy jut be a Parlamentbe. Akkor ezen mélyen elgondolkoztunk. A tervet természetesen én is melegen támogattam. Az Aczél Bandi az Üllői útról írta a verseit, ő elsősorban ilyen reflektáló módon politizált abban az időben. Még egy akciónk volt. Azt tudod, hogy volt egyszer egy néma tüntetés, amikor gyertyák égtek az ablakokban, és egy órára elnéptelenedtek az utcák. Nekünk borzasztóan megtetszett az ötlet a Benedek Lóciival, és úgy gondoltuk, hogy mi is szervezünk egy ilyen tüntetést. És állati ravaszak akartunk lenni, és közöltük anyámmal, hogy azt hallottuk, hogy ekkor és ekkor néma tüntetés lesz. Úgy emlékszem, a délután kettőt jelöltük ki időpontnak, és erre anyám azt mondta, hogy ez elég hülye ötlet, mert délután kettőkor az emberek vagy a munkahelyükön vannak, vagy éppen megebédelték, tehát aránylag kevesen vannak az utcán – és akkor az emberek többsége tényleg dolgozott –, tehát nem igazán érvényesül, hogy elnéptelenedik a város, mire – ez jellemző az akkori konspirációs szintünkre – mondtuk, hogy jó, hát akkor áttesszük, és akkor lelepleződöttünk, hogy a nagyszabású akció mögött tulajdonképpen én és Lóci állunk. Ettől rögtön elvesztettük az önbizalmunkat, mert rájöttünk, hogy nem állunk a szervezőkészség és a konspiráció elég magas fokán. Aztán ezután, 57 tavaszán volt, hogy az énektanárt letartóztatták. 57. november 4-én viszont az iskolában meg lehetett csinálni azt, hogy bevittünk gyertyát, volt, aki – azt hiszem, az Aczél Bandi – a zoknijába rejtette a gyertyát, és azt nem tudom, hogy az egész iskolában-e, de a mi osztályunkban, ahol az osztályfőnöknő egy derék katolikus-konzervatív-reakciós hölgy volt, gyertyák égtek az osztály ablakában. Szintén délutáni tanítás volt, és korán sötétedett. Sőt volt, akinek sikerült nemzetiszín gyertyát szereznie. Ennek persze a látvány szempontjából különösebb jelentősége nem volt. Tehát a magunk módján csináltunk 57. november 4-én egy kis demonstrációt. Mondom, azt nem merném állítani, hogy az egész iskolára kiterjedt az akció.

PM: *És nem lett semmi?*

PGY: Nem. Azt hiszem, ez a jellemtelen káder iskolaigazgatónak, a Zsebők Istvánnak köszönhető, hogy nem csinált belőle ügyet, vagy nem is tudott róla. Utólag az akkori osztályfőnöknőm is azt mondta, hogy a pasi nem akart balhét. Mert azért ez kétélű dolog volt. Hogyha ő erről jelentést tesz a rendőrségnek, akkor azt mondják, hogy nahát, hogy is néz ez ki személyzeti szempontból, milyen kupleráj van abban az iskolában, amit ő igazgat, egyáltalán hogy kerülhet sor ilyesmire. Azt hiszem, azért nagyon sok apró ellenállási epizód lehetett, amit inkább eltitkoltak a főnökök, mert őket is bőven felelősségre vonhatták. Na most miközben ezek a játszi forradalmi tervek születtek, meg

gomboztunk, aztán elkezdtünk iskolába járni, emlékszem, hogy elég tartós letargikus állapotban voltam. Úgy gondoltam, hogy itt most már vége mindennek. Én egyértelműen úgy gondoltam, hogy a Kádár-rendszer ugyanolyan lesz, mint a Rákosi-rendszer, ami-ben nekem személy szerint ugyan nem volt különösebben rossz, de azért azt tudtam, hogy az rossz, mert mindenki mondta, hogy rossz, a forradalom meg jó, és akkor most ennek az ellenkezője jön. Ez meglepően sokáig tartott. Hónapokon át éltem ilyen letargiában. Az nagyon furcsa, és máig sem tudom eldönteni, hogy az anyám szenilisedik-e vagy én tévedek. Van egy epizód, amire teljesen ellentétesen emlékezünk. A nagynéném 56 decemberében vagy 57 januárjában úgy döntött, hogy disszidál. Úgy volt, hogy egy iparművész kolléganőjével találkoznak a jugoszláv határon valahol. A nagynéném meg is érkezett a határra, de ez a kolléganő már nem volt ott. Később aztán megtudtuk, hogy ő kijutott külföldre. Nem emlékszem már a részletekre, hogy ez embercsempészen át lett volna szervezve vagy egyszerűen át kellett sétálni a határon, de akkor az Edit úgy döntött, hogy az akkor talán kétéves lányával inkább visszafordul. Ugyanebben az időben felmerült, hogy én meg anyám is disszidálunk. A nagynéném valahogy tudott üzenni – ezt se tudom már, hogy hogyan –, hogy nekem már kész helyem van egy college-ban, és anyámnak is tud munkát szerezni. És ez egy nagy dilemma volt, hogy mit is csináljunk. Én úgy emlékszem, hogy én menni akartam és anyám nem, szerintem azt mondta, hogy nem tudna megszokni egy idegen országot. Anyám ezzel szemben pont a fordítottjára emlékszik, nevezetesen, hogy ő ugyan tényleg nem nagy kedvvel ment volna, de úgy gondolta, hogy nekem jobb, ha Angliában nevelkedem és nem Magyarországon, tehát akármit is akar ő, az én érdekem az első, tehát menjünk, és állítólag én mondtam azt, hogy nem. Ezt annyira plasztikusan adja elő, hogy ő ugyan nem szívesen ment volna, de miattam úgy gondolta, hogy talán mégis jobb lenne menni, és hogy én ennek határozottan, még hozzá politikai vagy hazafias indítékokból ellenálltam, hogy könnyen lehet, hogy neki van igaza. Azt hiszem, hogy az ember nagyon át tudja a saját mitológiáját transzformálni időnként. Ezen a letargikus lelkiállapoton kívül a forradalom leverése még egy nagyon fontos felismeréssel járt. Természetes, hogy ebben az életkorban ez nem intellektuális vagy analitikus átgondolása a dolognak, de egy hangulatnak a megváltozása. Azokból a beszélgetésekből, amelyeket felnőttektől hallottam, egészen november 4-ig az volt a benyomásom, hogy ez a rendszer tulajdonképpen valamilyen átmeneti dolog. Egyszerűen nagyon sokan hittek abban, hogy majd jönnek az amerikaiak. 55-ben pacifikálták Ausztriát, tehát Ausztria semleges lett, és kivonultak az oroszok, ez újból felélesztette ezeket a reményeket, hogy hát akkor előbb-utóbb Magyarországon is ez fog történni. A házukban elég sok ilyen igazi derék reakciós lakott, aki reménykedett Horthy visszatérésében, sőt akár Habsburg Ottó visszatérésében, de a realistábbak is úgy gondolták, hogy lesz valamilyen másfajta rendszer. Vagyis hogy ez mindenképp megszállás, ami előbb-utóbb meg fog szűnni, vagy döntően módosulni fog. Na most a forradalomban a hihetetlenül sok párt megalakulása, minden arra mutatott, hogy most bekövetkezett ez a fordulat. Azt természetesen senki nem látta előre, hogy ebből mi lesz, de mindenesetre a szocializmus elmúlt. És akkor én nagyon hirtelen rájöttem, hogy ezeknek az álmoknak és ábrándoknak vége, ez egy tartós állapot. Annyira legalábbis tartós állapot, hogy a saját életidőmön belül én nem számíthatok arra, hogy itt bármi változni fog. Nem hiszem egyébként, hogy a felnőttek között is – hacsak nem a nagyon jó közgazdászok vagy történészek – sokan gondolták volna akkor, hogy ez a kádárista neosztálinizmus nagyon sokban fog különbözni a Rákosi-rendszerrel.

PM: 57-ben nem is lehetett szerintem ezt érzékelni, sőt 58-ban sem. Hatvantól...

PGY: Hatvantól kezdve. Most a kezdeti Kádár-szövegek, a munkás-paraszt kormány első dekrétumai, azok természetesen nagyon politikus álságossággal még nem beszéltek ellenforradalomról. Nagyon lassan készítették elő. Tudod, hogy volt először ez a kettéosztás, hogy 23-tól 29-ig egy jogos, demokratikus tömegmozgalom vagy felkelés, és utána egy fasiszta jobboldali fordulat. Viszont Nagy Imre már nem volt sehol. És akkor az egész olyan gyanús lett. Aztán később, amikor kommunista lettem, nyilván lélektanilag szükséges önámításból elfogadtam ezt a jobbratolódás veszélyéről szóló korai kádárista formulát, ezt elfogadta [Fodor] Géza is. Mondjuk az ellenforradalom szót azt lehetőség szerint nem ejtettük ki a számon, de hát ez már egy másik történet. Szóval ez egy nagyon fontos élmény volt számomra, hogy akkor most egy igazi történelmi fordulatnak vagyok a tanúja, nevezetesen, hogy irreverzibilissé vált a szocializmus. Addig valószínűleg az emberek a saját illúzióikon és vágyálmaikon kívül a Rákosi-rendszer hektikus intézkedései és egész terrorpolitikája miatt, nem én, hanem a felnőttek, akiktől az információk és a reménykedések áramlottak felém, valahogy úgy élték át a Rákosi-rendszert, mint egy háborút vagy szükségállapotot. Tényleg ostromállapot-hangulata lehetett, főleg egy felnőtt számára, és nemcsak azoknak, akiket az ávós terror érintett, hanem azoknak is, akik a hajszolt kölcsönjegyzések áldozatai voltak, az állandó átszervezéseké, az éberségi mániáé. Nagyon jellemző a munkaverseny – ezt akkor én nem érzékeltem, de tudom, hogy nagyapám, aki nem nagyon politizált –, ők is munkaversenyben voltak, a könyvelők, ami magában abszurditás – nagyapám arról dohogott egyszer, bennem maradt, mert olyan nagyon plauzibilis volt, hogy micsoda hülyeség az, hogy egy tervet 150%-ra teljesíteni, meg 220%-ra, hogy akkor a norma rossz. Az a jó terv, amit 100%-ra kell teljesíteni, mert ha ennyire túl lehet teljesíteni egy tervet, akkor nyilvánvalóan mesterségesen alacsonyra szabták a normát. Az ő könyvelőagyában így jelentkeztek a rendszer visszásságai. És hát volt ez az egész militarizált terminológia: szén-csata, a termelés frontja. Szóval valahogy tényleg ők maguk idéztek elő olyan hangulatot, hogy az emberek úgy gondolták, ez valamilyenfajta hadiállapot, de a hadiállapotok nem tartanak örökké, egyszer csak visszatérnek a békeidők. Hát persze biztos volt egy elég széles káderréteg, amelyik vagy olyan hülye volt, hogy elhitte, vagy pszichológiai érdeke fűződött hozzá, hogy elhitesse magával ezt az agyrémet, de az a közeg, amelyikben én éltem, az úgy a keresztény liberálistól a reakciósig terjedő palettán helyezkedett el. A házukban két kommunista volt. Az egyik az egy munkácsolád, ilyen igazi újkommunisták voltak, akiket a rendszer juttatott lakáshoz, őket aztán a disszidálási hullám kisodorta, nem tudom, hová kerültek. Ezekkel nem nagyon volt kapcsolat, volt egy nálam nagyobb fiú a családban, de az egy elviselhetetlen, verekedős fiú volt. Aztán voltak a Sugárék, osztályvezető vagy ilyesmi, szóval valamilyen adminisztratív beosztásban dolgozhatott a férfi is meg az asszony is, az ő lányuk volt a Sugár Juli, az első kis szerelmem, barátnőm, játszótársam. Ők egyértelműen azért lettek párttagok, mert a papa lágerből jött haza, és hálások voltak a kommunistáknak. Ez is egy tipikus képlet volt. Ők 56 óta Izraelben élnek, szóval nem volt ez igazi kötődés. És volt még az említett Szabó úr, aki széttépte a tagkönyvét, hát az a család nagyon érdekesen volt kommunista, mert a papa ugyan párttag volt, de a mama lehet, hogy ennek köszönhetően a lakáson fenn tudta tartani a kis szemfelszedőműhelyét, és a Gábor fiuk meg együtt ministrált velem.

PM: Szóval olyan agresszív kommunista, akitől félni kellett volna, nem volt a házban.

PGY: Nem, ilyen nem volt. Lehet, hogy ezek a Pórék, akik nem tudom, hova disszidáltak, ezek ilyenek voltak, de velük valahogy nem érintkezett a ház, mert ők 45 után jöttek oda, és volt egy ilyen szolidaritás, nem is osztályrétegződés, hanem azok között,

akik az ostrom alatt együtt voltak, azok között alakult ki egy ilyen szolidaritás, beszélő viszony. Politikailag szélsőséges figurák nem voltak a házban a háború előtt sem, mert például nyilas se volt. Ennek köszönhetően lehetett több zsidót rejtegetni a pincében. Még bizonyos kockázatot is vállaltak, mert volt olyan, hogy nyilasok vagy németek jöttek, és letagadták a zsidókat, ami nem volt teljesen veszélytelen. Hát még az említett Folly Gábornak, aki persze miután kijött a börtönből, Vácról, vadállatian gyűlölte a rendszert, neki is valamilyen zavaros, keresztény szocialista nézetei voltak, sőt 44-ben a nyilasok elől kellett bujkálnia, mert akkor meg valami antifasiszta, legitimista nem tudom mibe keveredett bele. Mindig sikerült neki provokálni a rendszert úgy, hogy teljesen értelmetlen dolgokat csinált, már praktikus szempontból értelmetleneket, és igazából eszméi sem voltak. Na most ugyanez vonatkozott a Medve utcai iskolára is. Egy tanárra emlékszem, aki az iskola párttitkára volt, és őt nagyon utáltuk, elsősorban mint tanárt – kémiát tanított –, de semmi különösebb ideológiai hatással nem volt szerintem a gyerekekre. A többi tanár meg általában konzervatív, reakciós ember volt. És ezt – persze ki-ki bátorsága szerint – nem is palástolták igazán. Én például kisdobos, aztán úttörő voltam, de ezt valahogy úgy éltem át, mint az iskola részét. Hogy ez valami kötelező dolog. Az úttörővé avatásom az még tetszett is, mert jött valami őrnagy, aki megkötötte rajtunk a piros nyakkendőt, és elhangzott valami beszéd, és utána az egyik nagynéném elvitt valamelyik cukrászdába, és ott egy csomó krémeset magamba tömtem. Az úttörőmozgalom pedig elsősorban pingpongozásból állt. És jelenségként is ez az úttörővezető inkább egy öregedő playboynak hatott, kis csinos bajszú, hullámos, őszülő hajú szépfiú volt. Szóval nem volt igazi betonkáder a tanári karban.

Tehát, mondom, ennek a történelmi fordulatnak az átélése volt nagyon fontos. Azt én szükségképpen nem éreztem, de azt hiszem, más se nagyon érezte, hogy már rögtön az elején történt egy alapvető fordulat, hogy tudniillik a terror szelektívvé vált. De ez azért elég lassan derült ki. Mert bár még 60-ban is hoztak súlyos ítéleteket, de nagyjából 58–59-ig lezajlott a megtorlás fő hulláma. És akkorra tudni lehetett, hogy a halálos ítélet, az életfogytiglan az igazi vezető exponensekre vár, illetve a fegyveresen harcolókra. De hát azért kapott sok ember kijelentésekért internálótábor vagy börtönt, mert forradalmi bizottmányi tag volt, és az égvilágon semmit nem csinált, vagy munkástanács-tag volt, és szintén nem csinált semmit, csak ülésezett, tehát az lassan derült ki, hogy tényleg vége van a csengőfrásznak. És mondjuk, amit én érezek, azt tudtam, abban mi sem változott: amikor az Anna-templom káplánjával kirándulni mentünk Pünkösdfürdőre, őt továbbra is Pista bácsinak kellett szólítani, és mindig polgári ruhában ment velünk, tehát ez a konspiráció megmaradt. Tehát gyermeki logikával azt gondoltam, hogy most visszajöttek azok – Rákosi ugyan nem jött vissza, meg a Hegedűs nem jött vissza –, de mivel újságolvasó gyerek voltam, az feltűnt, hogy nagyon sok név van azokból. Szóval én a terror lassan kialakuló szelektivitásából semmit nem éreztem. Viszont éreztem azt, hogy a német helyett újból oroszra kellett tanulni. És amit egyértelműen lehetett érezni, az a felnőtteknek a nyomott hangulata. És ez elég hosszú erkölcsi, ideológiai kínlás volt, amíg a marxista fordulatomig eljutottam. 61-ben léptem csak be a KISZ-be, mert a Lóci-val megfogadtuk 56 után, hogy oda nem. És akkor borzasztó nehezen szántam rá magam. A Lóci-tól először szabályosan feloldozást kértem a fogadalmam alól. Aztán később a Lóci is belépett a KISZ-be, és ő volt a gimnáziumunkban a KISZ egyetlen hívő tagja, aki mint hívő lépett be a KISZ-be, de emlékszem, hogy ez egy nagyon kínos morális döntés volt. Szükségesnek tartottam, de nem éreztem teljesen tiszta dolognak. Szükségesnek éreztem, mert politizálni akartam.

PM: *A múltkor említetted, hogy a marxizmusodhoz az út Lukácson keresztül vezetett. Gondolom, legalábbis részben, ezt az utat már Gézával jártad.*

PGY: Az ideológiai kínládás, beleértve a vallással való szakítást is, szorosan kapcsolódik Gézához. Mi ugyan öt éves korunktól kezdve ismertük egymást látásból, de 13 éves korunk táján kezdett valami kapcsolatunk lenni. 11-12 éves korunkban elkezdtünk olvasni mind a ketten. Meg Géza tanult zongorázni. Ő egy osztállyal fölöttem járt, ő 43. májusi. Ő már első gimnazista volt, amikor én nyolcadikos. Az első kontaktus, tehát ami már egy ilyen kamaszbarátság kezdete, az az volt, hogy a plébánia szervezett egy kirándulást a Holdvilágárokba, s akkor valahogy beszélgetés közben kiderült, hogy a Géza is olvasta a Hamletet meg én is. Ezt kölcsönösen nem tételeztük fel egymásról. Ez volt az egymásra találás kezdete. Géza borzasztó zárkózott és nehezen oldódó gyerek volt, mindig is nagyon otthonülő, ezt máig is megőrizte, ezt a tulajdonságát. Én még nyolcadikos voltam, ő meg már toldys lett, gimnazista. Egy időben jöttünk ki az iskolából, és először véletlenül összetalálkoztunk a sarkon – a mellettünk lévő házban lakott –, és beszélgettünk. Ez lassan ritualizálódott. Jó egy évig ez a kapcsolat így zajlott, hogy az utcasarkon beszélgettünk tán egy órát. Nem is tudom, talán már én is gimnazista lettem, amikor először voltam fenn Gézánál. Attól kezdve ez, nem is tudom, úgy húsz, inkább huszonkét éves korunkig mindennapos kapcsolattá vált. Zömmel úgy zajlott, hogy én fölmentem Gézához, és akkor ott voltam estig. Nehéz lenne megmondani, hogy mi tulajdonképp mikor tanultunk. Mert ez a kapcsolat a szó szoros értelmében mindennapos volt. Aztán átívelte az én Alizzal kötött házasságomat, az ő Lakatos Marival kötött házasságát, szóval ez nagyon sokáig fönmaradt.

Domokos Mátyás

KÉT RÉSZLET EGY ÉLETÚTINTERJÚBÓL

Kérdező: Lakatos András

1993 nyarán és őszén az Országos Széchényi Könyvtár keretei között működő Történeti Interjúk Tára megbízásából hosszú életútinterjút készítettem Domokos Mátyással. Az Interjútár alapítója és vezetője, Hanák Gábor nem szabott szigorú terjedelmi határt, a rendelkezésre álló anyagi lehetőségeken, technikai feltételeken belül ránk bízta a beszélgetés időtartamát. Az interjút intézményesítő szerződés azonban egy igen kemény feltételt tartalmazott az elkészült anyag hozzáférhetőségére vonatkozóan: a visszaemlékező, a kérdező és az

Interjútár együttes engedélyéhez kötötte a betekintést. Ez a közgyűjteményekben ritka korlátozás a személyiségi jogok védelmén túl azt a célt is szolgálta, hogy aki az Interjútár kamerája előtt beszél, ne egy televízió stúdiójában érezze magát, tehát ne befolyásolja az aktuális jelen, hanem a távolabbi jövőnek, patetikusabban fogalmazva, az utókornak tegyen tanúságot.

Domokos Mátyás a rá annyira jellemző erkölcsi komolysággal fogta fel az interjú célját, de nem az utókor felé fordult – önmagával készült számvetésre. Emlékeim

szerint a felvételeket igen gyakran sűrű, feszült atmoszféra jellemezte, ami magából a beszélőből áradt, mert egymással némi képp ellentétes készítmények dolgoztak benne: részint minél többet szeretett volna átadni az emlékeiből rögzítésre, részint pedig arra törekedett, hogy kerüljön minden egyszerűsítést. A neki-nekilendülő történetmondást ezért sűrű közbeékelések, az előzményeket kiegészítő megjegyzések tarkították, ha lezárt egy nagyobb egységet, és valamilyen újba kezdett, de közben eszébe jutott, hogy a korábbi jobb megértéséhez még szükséges némi magyarázat, akkor habozás nélkül, új bekezdést sem nyitva tért vissza rá. Ez jellemezte akkor is, ha számára fontos gondolatok, az életét meghatározó alapelvek megfogalmazásáról volt szó; ritkán tartotta jónak az első kísérletet, s ilyenkor – nem törődve az ismétlésekkel – többször nekivágott a feladatnak. Röviden: az interjú folyamán mintha kevésbé ügyelt volna az esszéprózáját oly jellegzetesen átható eleganciára, a sodró lendületű előadásra, sokkal fontosabbnak látszott számára az életút hitelért szavatoló részletek minuciózus feltárása, a magyarázatok, az árnyalatok lehető teljességet közelítő kibontása.

Nem sokkal a felvételek befejezése után mindkettőnk kézhez kapta az elhangzottak gépiratának egy-egy példányát. A lejegyzés bérmunkában történt, így célja nem volt, nem is lehetett más, mint a mechanikus rögzítés – az élőbeszéd minden esetlegességével. Eleinte azt hittem, hogy Domokos Mátyás hamarosan hozzákezd a szöveg rendbetételéhez, de ő félretolta a dossziékat, mondván: sokkal fontosabb munkái, súlyosabb lelkiismereti adósságai vannak annál, hogysem az önéletrajzával foglalkozzon. Később sem látott hozzá, és én egy idő után már nem akartam kérdezősködéssel zaklatni. Amikor élete utolsó éveiben néhány nagy, önéletrajzi fogantatású esszével jelentkezett, például Sárközi Márta portréjával vagy a HÁROM LEKTOR című

kép elkészülésének és későbbi hányattatásainak történetével (mindkettő a *Holmiban* látott napvilágot), akkor megértettem, hogy az írásba foglalt memoárt más formájúnak tervezi, mint ahogy az interjúból élőszóval felidézte az emlékeit. Ami a történeteket illeti, azok az esszéekben és az interjúból mozzanatról mozzanatra megegyeznek, még az anekdotikus elemek is ugyanazok, de az újraformált változatban dokumentumok kísérik az elbeszélést: Sárközi Márta portréjának esetében levelek, a HÁROM LEKTOR történetében korabeli kritikákból vett idézetek, hivatalos iratok, s ezzel a körítéssel az önéletrajzi fejezet mintegy általánosabb szintre emelkedik, emlékezésből példázat lesz. Örök veszteség, hogy e nagyszerűen indult szériának nincs – nem lehet – folytatása. (Egyébként 1993 után írt cikkeiben, tanulmányaiban Domokos Mátyás számos olyan témát kidolgozott, amelyekről az interjúból is beszélt, de csak ritkán, elvéve kölcsönzött valamit ottani megfogalmazásaiból, s akkor sem biztos, hogy tudatosan tette.) Ő maga nyilvánvalóan „nyersanyag”-nak tekintette az életútinterjút, ám most, hosszú szünet után újraolvasva a szöveget, én úgy gondolom, hogy ebben a furcsa, átmeneti műfajban is emlékezetesen produkált. Sok erénye közül kettőt emelnék ki: a „létezett szocializmus” szellemi életének rendkívül eleven, érzékelés rajzát és azt, hogy az egész beszédforma egy igen eredeti észjárás páratlanul becsületes dokumentuma, amelyik hírből sem ismeri a kendőzést-alakoskodást. Ezért is vállalkoztam arra, hogy két kis részletet közlésre előkészítsem.

Domokos Mátyás az interjúból eleinte a kronológia rendjét követte, egészen az egyetemi tanulmányai befejezéséig, a felnőttkor kezdetéig. Amikor azonban életútján ahhoz a fordulóhoz ért, hogy könyvkiadói lektor lett, változtatott az emlékek felidézésének módján.

Külön-külön vette sorra a számára fontos szellemi kapcsolatokat, s ezek felele-

nítése közben sok-sok évet lépett előre vagy hátrált vissza az időben. Nagy tömbök keletkeztek így, különösen a Szabó Lőrinc-hez, Németh Lászlóhoz, Illyés Gyulához fűződő viszony emlékeiből kerekedett ki szinte önálló egység. Ugyancsak sokat beszélt a nemzedéktársaival kialakult kapcsolatairól, előbb Juhász Ferencről, aztán Nagy Lászlóról, és ebbe a sorba illeszkedik a Kormos Istvánról őrzött emlékeinek fölidézése is. (Úgy tudom, haláláig az „adóságlevelei” között tartotta számon, hogy minél hívebb képet rajzoljon erről a költői pályáról, de „nehéz Kormosról írni, nagyon nehéz” – mondogatta.) A *Holmi*-ről az Illyés Gyulához fűződő viszony elbeszélésének legvégén esett szó. E történet záradékaul ugyanis Domokos Mátyás elmondta, hogyan alakult annak a folyóirat-alapításnak a sorsa, amelyet Illyés mintegy rá testált, s amelyből végül az 1988 őszén megjelent *Hitel* lett. Közvetlenül ez után – kérdésre nem is várva – kezdte el kifejteni, hogy milyen reményekkel, milyen meggyőző-

déssel vett és vesz részt a *Holmi* szerkesztésében.

A közlésre előkészítés során maximális tartalmi hűségre törekedtem, de igyekeztem megfelelni a folyamatos olvashatóság kívánalmának is. Főként egymástól meszse került mondatrészeket hoztam közelebb, változtattam a lejegyzés interpunkcióin, és kiszűrtem a töltelékszavakat (na most, ugye és társaik). A Kormos Istvánnal kapcsolatos emlékek kezdetén Domokos Mátyás egy kiegészítés erejéig visszakanyarodott Juhász Ferenchez és Nagy Lászlóhoz. Ezek a mondatok az előzmények ismerete nélkül nem nagyon érthetők, vagy ami még rosszabb: félreérthetők, így kihagyásuk mellett döntöttem, s ezt a szokásos módon, szögletes zárójelbe tett három ponttal jelzem. Ugyancsak szögletes zárójelben szerepel az a két-három szó, amit a mondat szerkezetek szervezettebb illeszkedése érdekében, a könnyebben érthetőség kedvéért én iktattam a szövegbe.

L. A.

Kormos Istvánról

– *Kormos költői feltámadását Te baráti közelségből kísérhetted figyelemmel.*

– Kísértem is, mert ő maga közölte velem sokszor, hogy – van egy ilyen kártyás mondás –: „a halott felül, és enni kér”. Benne a halott költő folyton figyelmeztette a barátait, hogy feltámadóban vagyok, fiúk, bár ti nem hiszitek. Nem is hittük, mert nem láttuk a dokumentumait. [...] Én egyébként Juhász Ferit Kormoséknál ismertem meg, a Báthory utcában, azt hiszem, 1951-ben. Egy alkalommal ott volt Juhász Ferkó soványan, feketén, bajszosan, elragadó kedvesen, Erzsikével – ott találkoztam vele életemben először, tehát Kormosnak köszönhetem tulajdonképpen ezt az ismeretséget, majd barátságot. Kormossal akkor kerültem közelebbi kapcsolatba, amikor, hogy úgy mondjam, már nem volt gyakorló költő, mert a *DÜLÖNGÉLÜNK* megjelent, de aztán annak folytatása nem volt, nem lehetett. Kormos elnémult, mindenféle néger- és mellékmunkákkal igyekezett pénzt keresni, válságba került a házassága Klárral, elvált, változatos színtereken, ágyakban és albérletekben folydogált tovább az élete. Voltam válásnál is, házasságkötésnél is tanúja, el se tudnám már sorolni az ilyen alkalmakat. Életének forgószínpadát egy fantasztikusan találó mondatba foglalta össze az első felesége, Klári. A hetvenes években egyszer Réz Pali szobájába (Kormos után Klári Réz Palinak volt haláláig jó felesége) benyitott Csanádi Imre, akiről viszont tudni kell, hogy ő meg Kormos második feleségét,

Rab Zsuzsát vette el. Ott, a szobában kiderült, hogy Klári és Csanádi Imre nem ismerik egymást, és valaki elvégezte a bemutatás szertartását. Mire Klári azt mondta: „Várjunk csak! Hogy is van ez? Ja, igen! Szóval maga az én első férjem második feleségének a harmadik férje.” Ez a mondat a Kormos körül kavargó örvények nélkül nem képzelhető el, ilyen volt ő ebben a vonatkozásban. Mindig úgy volt, hogy összehoz valamit, egy házasságot, vele egy könyvtárat, s akkor az nagy robajjal összedől. Mire összehordja, már elkezd inogni, tehát nemcsak felépíti, hanem beindít valami földrengést kiváltó gépezetet is, amelyik ezt összerázza és összerombolja. A csődbe jutott házasságainál ennek szemtanúja is voltam.

A jellem és egyáltalán az „emberi tényező” bonyolultságát mutatja, hogy Kormost a világ – főleg az anekdotái révén – amolyan derűs kópénak képzelte, és a viselkedésében tényleg sok olyan elem volt, ami ezt igazolta. Én akkor fogtam gyanút, amikor még Pestlőrincen élve egy vasárnap kora délután be kellett jönnöm Pestre, és a Corvin mozi előtt fölszálltam a 12-es buszra. Szórakozottan bámultam ki az ablakon, és egyszer csak látom, hogy baktat Kormos egyedül a Körúton, mélyen a mellére horgasztott fejjel, fájdalmas, űzött, dúlt, tragikus arckifejezéssel. Alig ismertem meg, mintha más ember lett volna. Arra gondoltam, talán nem bennünket akar megtéveszteni, inkább önmagát, amikor olyan vidám, derűs, játékra kész arcot mutat, holott belül egészen más. Attól fogva éreztem és tudtam, hogy Kormos is – mint mindannyian – bizonyos értelemben kettős lélek, benne is jár a belső inga mánia és depresszió vagy eufória és depresszió között. Tökéletesen tisztában volt életének a tragédiáival, sőt a semmibe ágyazott létnek a tragédiájával is, hogy ilyen filozófiai nagyképűséggel éljek, de így van, így igaz. Tudott nagyherceg lenni, nagyvonalú, nagylelkű barát, és ugyanakkor egy bon mot-ért, egy jó viccért, egy bemonadásért, pillanatokra ugyan, de el is tudta árulni ugyanazt a barátot, s egyik véglet sem volt jellemző rá igazán.

Abszolút érzéke volt a költészetéhez; neki végül is sikerült – nem könnyen! – kibányászni magából azt a hangot, ami csak az övé. Ez egy mély merülésben történt, amibe bele kell kalkulálni azt, hogy olyasvalaki bukott le a víz alá, aki nem tudott úszni. Természetesen ezt most metaforikusan értem, valahogy úgy, ahogy egyik korai versében van: „*Kibuktam a víz alól / ott éltam én eddig / nem hoztam föl a tenyéren a / hullámokból semmit.*” Még a DÜLÖNGÉLÜNK-ből való ez a vers, és arra a korszakra sem érvényes, de ő így érezte, elhallgatásának a politikai helyzet mellett a másik oka és magyarázata valószínűleg ez. Egyik nekem írt levelében „*felelőtlen csilingelés*”-nek nevezte, amit addig csinált, s ehhez járult egy kritika, méghozzá költőé, Szabó Lőrincé, aki elutasítóan beszélt az induló Kormos verseiről. Azt mondta róluk, hogy vad szürrealizmus – valami ilyesmi van a naplójában erről –, nem tetszettek neki, s utólag tudom is, hogy miért nem, mert akkorra már Szabó Lőrinc leszámolt az avantgárd modernizmus hidrájával...

– *Úgy rémlik, népi szürrealizmusról írt a naplóban. Csak azért hozom szóba, mert ezt a kifejezést később gyakran emlegették Kormos költészetével kapcsolatban.*

– Népi szürrealizmusról... igen! Kormos mélyen átérezte, hogy ebben a kritikában lehet valami: túl közel van Gellért Sándornak, Sinkának és némileg Erdélyi Józsefnek az erőtere az ő költői erőteréhez – és akkor alábukott. A történelem sötét vizeiben senki sem tud úszni, egyéni sors, predesztináció kérdése, hogy ki mit hoz föl. Nem ok nélkül mondom ezt. Vas Pista, akit már nagyon sokszor emlegettem, élete vége felé beszélt arról, hogy ha ő regényt tudna írni, akkor olyat írna, amelynek a főszereplője, hőse Kormos Pista volna. Számára Kormos alakja körül gyűlik, gyűrűzik, örvénylik mindaz, ami a létezett szocializmusnak nem a politikai történetét, hanem a szocializmus által kialakított

életformák kuszaságait, összevisszaságait, izgalmait, bolondságait, tragédiáit jelképezi. Mindez – tehát hogy Kormos mélyről jött, aztán a tehetsége, az alakváltozásai, az emberi kapcsolatai, a hihetetlen története, amelyek önmagukban is azok voltak, de ő még átszínezte őket és így tovább –, szóval mindez kincseshánya lehet, mondta Vas Pista, egy olyan regényírói toll számára, amilyen például a Tersánszky Józsi Jenőé. Ez valóban így van.

– *Közelről látva az életét, mennyire igaz az a lassan irodalomtörténeti megállapítássá szilárduló vélekedés, hogy költői magára találása franciaországi kint tartózkodása idején kezdődött?*

– Filológiaiilag ez nem ellenőrizhető. Nekem nagyon sok levelet írt kint tartózkodása idején, de inkább azzal kell kezdenem, hogy találkoztunk is Párizsban, 1963-ban. A találkozás módja és mikéntje nagyon jellemző volt Kormosra. Pontosan tudtam, hol lakik, az Alésia Hotelben (ez a neve egyébként a metróállomásnak is), rue d'Alésia, nem tudom, hány szám. Írtam neki, hogy itt vagyok Párizsban, de választ nem kaptam. Az ottani magyarok mind azt mondták, hogy ne menjek el oda, nem találom meg, mert ha azt mondta, hogy ott lakik, akkor szinte mérget lehet venni rá, hogy nem lakik ott. Én ezt meguntam, és egy üres délelőttömön mégis kizarándokoltam az Alésia metróállomáshoz, megtaláltam a hotelt, bementem – vedd hozzá, hogy nem tudok franciául! –, s a patronnal, aki sültfrancia sovínisztának látszott, nem beszélt németül, a süketnémák módján sikerült megértetnem, hogy mőszejő Kormost keresem. Hát, mőszejő Kormos itt lakik, de most nincs itthon, s fölbökött a kulcstartó táblára, hogy az a szobaszáma. Akkor hagytam neki üzenetet, hogy öregem, írjál vagy jelentkezz, de egy ideig nem történt semmi. Aztán néha jött üzenet, csakhogy még mindig nem találkoztunk. Egy alkalommal éjszaka ugyanezen a metróvonalon mentünk haza – talán az utolsó járattal. Én a rue Jacobon laktam, és egyszer csak az egyik állomáson kinyílik az ajtó, majd belép térdig lógó pulóverben Kormos. Attól kezdve a maradék párizsi időmben végig együtt voltunk, éjjel-nappal, de arra éppúgy nem találtam magyarázatot, hogy korábban miért nem jött, mint arra, hogy a véletlen találkozás után meg miért jön. Elbűvölően kedves volt, elvitt Chartres-ba, ide-oda-amoda.

Annál is inkább együtt voltunk, mert Kormos, a szenvedélyes játékos fölfedezett egy eszpresszót, ahol valami különlegességgel lehetett játszani. Akkoriban kerültek át Európába ezek az amerikai játékok; volt ott egy biliárdasztal-szerűség, amin autót lehet vezetni, és egy kis kijelző mutatja, hogy hol halad éppen az autód, mert különböző akadályok vannak. Nyerni nem lehet rajta, csak még egy menetet, ha az ember hiba nélkül teljesíti a távot, de ez nagyon nehéz, mert minden fel van gyorsítva. Ott voltunk a Café Tournonban, a rue Tournonon, és vagy ezt játszottuk, vagy sakkoztunk, mert volt sakk is. Velünk tartott Szendi Karcsi, egy kedves, disszidens fiú, aki Lévy-Strauss szemináriumára járt állítólag. Néha Pilinszky is beült oda, nem sakkozni, hanem elmesélni borzongató élményeit, hogy a szállodában, ahol lakott (nem tudom, melyikben) ment föl a lépcsőn, és jött lefelé egy néger. Mondtuk: no és? Hát, *ahogy* jött lefelé! Nyitástól zárásig nagy volt a forgalom, mindenki bele volt őrülve ebbe az autóvezető játékba, jártak oda hivatásos autóvezetők, taxisok is, kockáztatva a munkaidejüket, a pénzüket, leálltak, játszottak és fogadásokat kötöttek egymással, hogy ki tud végigmenni a pályán. Úgyhogy mi ebből kiszorultunk, hál' istennek, mert egy menet 1 vagy 2 frank volt, és akkor maradt a sakkozás.

Mindehhez még: az OAS-idők vége felé jártunk. A franciák nem nagyon szemérmesek, amilyen nyíltan csókolóztak az utcán, olyan nyíltan jelezték azt is, hogy terror van, és harcolnak a terror ellen. A szenátus épülete körül géppuskaállások, befűzött heve-

derrel, mellettük a katonák rohamsisakban, ugyanígy az Élysée-palotánál és mindenfelé. Az Élysée-palota oldalában van a rue du Faubourg Saint-Honoré, az ékszerek és luxusholmik utcája. Én életemben először voltam Franciaországban, s csak bámultam, mint valami bennszülött, mert ott ki voltak rakva csillagászati áron briliánsok meg ilyesmik. Engem az ilyesmi nem nagyon izgat, de azért úgy elnéztem. Abban a pillanatban, ahogy megálltam, mögém sorolt egy hatalmas, ballonkabátos pasas, keze a zsebében, és nem is nagyon rejtegette, hogy dudorodik a revolver. Ilyen volt akkor az örök Párizs, megkeverve a magyar emigránsokkal, ebben a millióben töltöttem hat hetet.

– *Turistaként voltál ott?*

– Turistaként voltam, és a hatból két hetet egyvégtében Kormossal. Láttam azt is, hogy ez a magyar emigráció, még frissen, nem sokkal '56 után, máris hogy töredezik, szakadozik, hogyan ütköznek ki a jellegzetes emigránsbetegségek: mindenki tud valakiről valami rosszat, diffamálót mondani. Vagy egy másik, impressziószerű, furcsa élményem: a Danton-szoborral szemben volt egy presszó, ahol – akkor még újdonságként – rendes, jó, olasz eszpresszókávét adtak. Mire a jó magyarok odajártak, és jó magyar szokás szerint [fogyasztottak], leültek, rendeltek valamit, aztán egy óra múlva megint valamit. Franciaországban az volt a rend, hogy ha kértél valamit a presszóban vagy bárhol, akkor blokkal együtt hozták, s amikor fizettél, a blokkot visszavették. A magyaroknál azonban folyton gyűltek a blokkok, amiből aztán konfliktusok támadtak, és a pincér rohant be a Madame-hoz, a tulajdonoshoz, hogy a magyarok zsebre rakják a blokkok egy részét. A Madame azt mondja, őt ez nem érdekli, mert ott olyan elszámolási rendszer van, hogy a tulajdonos tartja nyilván az összfogyasztást, amit a pincér kifizet, a többi pedig az ő dolga. Tehát minden a pincér zsebére megy. Egyszer a pincér Erdély Mikiékkal keveredett heves konfliktusba (én Erdély Mikit Csernus Tibor révén ismertem), ami már-már hadüzenetté fajult, a társaság sértetten kivonult egy időre a presszóból. Az egész jelenetet a bárpuhának támaszkodva nézte végig egy furcsa figura, aki mezítláb volt, pizsamában, a pizsamakabát rosszul gombolva, a haja kócos, torzonborz, az arca borostás, ahogy az ágyból kikel az ember. Már nem tudom, kitől, azt hiszem, Szendi Karcstól kérdeztem, hogy ki ez a furcsa pasas. „Ja – mondja –, itt lakik a házban, ez Adamov, a drámaíró. Hallottál már róla?” Valamit hallottam róla harangozni, abszurd drámákat ír, olyan, mint Ionesco. „Őrült – mondja még ő –, éjjel-nappal ír, nem mozdul ki a házból, minek következtében nem is öltözik föl, néha lerohan ide cigarettáért vagy kávéért.” Ez a jellegzetes párizsi kisvilág a nagy Párizson belül, vannak emberek, akik arra büszkék, hogy egész életük során nem léptek ki a Quartier Latinból, nem mentek át egyik kerületből a másikba, sőt vannak olyanok, akik azt mondják, az utcát sem hagyták el még soha. Adamov is ilyen külön figura volt, de ott egyébként is mindenki ismert mindenkit. A Madame, a tulaj szerette a magyarokat, tudta róluk, hogy hontalanok, emigránsok, olyan ellágyultan nézegette őket, nyilván az anyai ösztöneit is borzolták az Erdély Mikiék, és neki anyagi kárt nem okoztak, mert a pincér vitte el a balhét. Ebben a presszóban is igen gyakran megfordultam Kormossal.

Visszatérve a kérdésedre, hogy mit láttunk a tetszhalott költő feltámadásából..., erre azért nagyon nehéz válaszolni, mert Kormos olyan természet volt, hogy ha írt egy verset vagy bármit, nem állta meg, hogy meg ne mutassa – ami általános költői szokás. Viszont amikor nem mutatott semmit, akkor is folyton arról beszélt vagy levelezett, hogy írt verset, de ezt nem láttuk. Volt néhány körülmény, ami azonban megzavarta, hogy egyszerűen fordítva értsük a dolgot, tehát ha azt mondta, hogy írt verset, de nem mutatta, akkor biztos, hogy nem írt, mert nem volt ilyen egyértelmű a helyzet. Amikor 1963

nyarán hazajöttem Párizsból, utána Kormos elég sok levelet írt nekem. Részint azért, mert kérte a segítségemet, hogy küldjek neki verseket egy antológiához, amelyet a *Magyar Műhellyel* karöltve akart megjelentetni a kortársi, illetve a huszadik századi magyar költészet bemutatása érdekében. Ez aztán nem valósult meg, de évtizedekkel később Parancs Jancsától megtudtam, hogy csakugyan csinálta, és véresen össze tudott veszni Nagy Pállal meg Papp Tiborral azon, hogy Jékely költő vagy nem költő, mert ezek a non plus ultra avantgardisták fumigálták Jékelyt vagy Dsidát. Kormos öltre menő csatákat vívott ilyesmikért, és ehhez kért anyagot. Mivel egyedül volt, rengeteg ideje volt, pénze viszont nem vagy nemigen, néha unalmában is megeresztette a tollát, és igen hosszú leveleket írt. Ezeket én nemrég odaadtam Villányi Lacinak, és a győri *Műhely* közli őket változtatás nélkül. Van közöttük harmincvalahány oldalas levél is, s igaz, hogy Kormos verébfej nagyságú betűkkel írt, de mégis, akkor is. Ezekből a levelekből össze lehet rakni Kormos franciaországi életének a hiteles dokumentumfilmjét, ami azonban költészettel van színezve egyfelől, másfelől monda és valóság ugyanúgy keveredik bennük, mint az itthoni életében. A levelekben többször említi, hogy verset írt, de nem küldte el. Kivételt talán egy alkalommal tett, akkor mellékelte is a vers kéziratát, úgyhogy nem lehet megmondani, a többi esetben mi volt az igazság. Amikor visszajött Magyarországra (kétszer vagy háromszor időzött hosszan Franciaországban), akkor közölte, hogy most már a kötete összeállításán dolgozik. Mi ezt természetesen nem hittük el, de azt se mondhatom, hogy belül olyan nagyon kétségbe vontuk volna, mert tudtuk, hogy Kormos kiszámíthatatlan. Van az asztrológiában egy kifejezés, úgy mondják, hogy áthatolhatatlan személyiség, szuverén, ám áthatolhatatlan. Nem lehet átvilágítani, valami elnyeli benne a fényt, tehát nem azért áthatolhatatlan, mert jól őrzi a titkait, hanem mert így van megcsinálva. Végezetül azt mondhatom a kérdésre: fogalmam sincs, és, azt hiszem, Magyarországon senki sem tudja, hogy azokat a verseket, amelyekkel aztán a SZEGÉNY YORICK-kötetben jelentkezett – beállítva ezzel a hallgatás világcsúcst, hiszen a DÜLÖNGÉLÜNK és a SZEGÉNY YORICK között majdnem negyedszázad telt el! –, ezeket mikor hozta létre. Isten tudja, vagy az Isten se tudja. Az is lehet, hogy képzeletben. Igaz lehet az is, hogy amikor azt mondta, „írtam egy verset”, valójában nem írta meg, de igaz lehet az is, hogy elkészült a vers, csak nem írta le.

– Fodor András és Lator László is említi, hogy van egy verse, a CITERÁZÓ ASSZONYOK, amelyről már az ötvenes években beszélt, sőt még azt is megmondta, hány soros. Telt-múlt az idő, már mindenki lemondott róla, amikor egyszer csak megjelent a vers, és tényleg annyi sorból állt, amennyit ő sok-sok évvel korábban megadott.

– Ezért mondom én azt, hogy versei datálása Kormos életének a megfjethetetlen titkai közé tartozik.

– Harmadik kötete, az N. N. BOLYONGÁSAI a *Mikrokozmosz füzetek sorozatban jelent meg, amelynek Te voltál a sorozatszerkesztője.*

– Ez a sorozat nagyon tetszett Kormosnak. Rögtön megérezte, saszemével észrevetete, hogy ez valamilyen esztétikai, költői értelemben is elit sorozat a szocialista könyvkidadás viszonyai, körülményei között. Tehát nem annyira a kiállítása, szépsége teszi azzá, hanem a benne szereplők névsora, amihez egyfajta kuriozitás is társult. A sorozat nyitódarabja Illyés ABBAHAGYOTT VERSEK-je volt, s ebben jelent meg Nagy Laci ÉG ÉS FÖLD című oratóriuma, de volt benne próza is, ami azonban a költészettel igen szoros, mondhatnám tragikus kapcsolatban állt, Radnóti utolsó hónapjainak krónikája.

– Fodor András KETTŐS REKVIEM-je is ebben a sorozatban jelent meg.

– Igen, Fodor Bandi KETTŐS REKVIEM-je, és így került sor az N. N. BOLYONGÁSAI-ra is. Én ezt a sorozatot – éppen azért, mert elenyésző részt képviselt a kiadó nagy volumenében – oroszlánként védtem mindenfajta protokolláris behatolás ellen, ami azért nem volt könnyű. Mert a költőkről aztán kivétel nélkül elmondható, a legnagyobb lángelméktől a legagresszívabb dilettánsokig, hogy érvényes rájuk a SZENTIVÁNÉJI ÁLOM híres mondata: „*Ide nekem az oroszlánt is!*” Vagyis semmi sem elég, igenis abban kell megjelenni, mert ha még nem volt benne, de fölkinálják alternatívaként, hogy inkább kiadják a művét kecskebőrbe kötve több százezer példányban, akkor is ezt választja, már csak azért is. Tehát sokan kérték, sőt követelték. Később egy Zelk-kötet is jelent meg a sorozatban, meg Vas Pistától az ÖNARCKÉP A HETVENES ÉVEKBŐL.

A *Holmiról*

A lényegesebb ok [amiért viszonylag ritkán publikált az 1988 őszén indult *Hitelben* – L. A.], ami nem jelent feltétlenül pártállást vagy politikai állásfoglalást, hogy megindult közben egy lap, amit inkább gondoltam szellemi, irodalmi természetű vállalkozásnak. Ez a *Holmi*, ahová engem alapító szerkesztőnek hívtak. A *Hitel* a Magyar Demokrata Fórum mozgalma lett a hordozórakétája, csak, véleményem szerint, nem szállt elég szépen és gyorsan, ez az új irodalmi vállalkozás [viszont] valóban azzal a céllal indult, hogy – mint egykor a *Nyugat* – megpróbáljon minden arra érdemes tehetségnek teret biztosítani, függetlenül a világnézeti különbségektől. Ez sok mindenben kifejeződött – leginkább a lap tartalmában –, és volt valami radikalizmus az indulásában, amivel nagyon rokonszenveztem: az '56 emlékéhez és, ami ennél is fontosabb, az '56 eszményeihez való ragaszkodás. Emlékezz vissza, hogy a *Holmi* első számában Németh László, Weöres Sándor és Vas István, tehát a magyar szellemi élet három, egymástól is kardinálisan különböző, ugyanakkor meghatározó személyiségének a vallomását közzétük 1956-ról, a lap élén.

Egy-két szóval megmagyaráznám, hogy miért olyan fontos ez nekem. Ebben a ragaszkodásban vagy hűségben nem annyira az '56-os közvetlen emlékeim játszanak szerepet, hiszen én 1956 forradalmának nem voltam – hogy úgy mondjam, mikroszkopikus méreteken sem – tevékeny szereplője, bár átéltem egy nem remélt csoda rövid ideig történő megvalósulásának az eufóriáját, mámorát, és nagyon sok személyes szállal kötődtem olyanokhoz, akik viszont részt vettek (óriási kockázatokat vállalva, sőt az életüket is kockáztatva) 1956 mozgalmaiban. A személyes emlékeken, kötődéseken túl ragaszkodásom inkább meggyőződésé vált élettapasztalat, hogy azok az igazságok, amelyeket, mondjuk, a Hegyi Beszéd is megfogalmaz a Biblia nyelvén, vagy, más szempontból, amelyek testet öltöttek – ha torz formában is – a szocializmus történetének mondott mozgalmakban, tehát a többi ember szociális helyzete iránti érzékenység és felelősség kiirthatatlan az ember gondolkodásából, idegrendszeréből, életéből. Csakhogy mindenki, akiben ez az érzékenység munkál, egy súlyos történelmi tapasztalattal is szembesül. Nagyon egyszerűen szólva azzal, hogy a szegénységet nem lehet megváltani, nem lehet megszüntetni. Igen ám, de ez a prózai, történelmi tény nem oldozhatja fel az embert az alól a lelki elkötelezettség alól, amit e problémával szemben érezni kényszerül, mert ez az érzékenység szinte velünk született módon működik, valahogy úgy, ahogy Kant elképzelte – olyan örökség ez, amelyet nem tudunk, de nem is szabad levetni. 1956 – függetle-

nül a végeredménytől – számomra ezt is jelképezi, és azt gondolom, hogy ez az érzékenység nem csak személyekben nyilatkozik meg, nélküle az irodalom és a művészet is szárnyaszegett vagy csonka. Ami nem azt jelenti, hogy ennek az érzékenységnek a művészet és irodalom minden elemében, minden mondatában jelen kell valahogy lennie. Nem, nem azt jelenti, de azt igen, hogy azokról, akik létrehozzák, akik megteremtik – a legkülönbözőbb módokon és stílusokban, a legkülönbözőbb világnézetek talaján és nézőpontjából –, éreznem vagy sejtenem kell: nem idegen tőlük ez az érzékenység. Mert az élet teljességének ez az érzékenység alapvető része, és az élet teljességét nem lehet ábrázolni az alapvető rész nélkül. Jelenléte olyan, mint a levegő – láthatatlan. A művekben is láthatatlan, de ha nincs bennük valamiképpen, akkor számomra nem lehet igazi.

Ennek az érzékenységnek az ígérete volt a *Holmi* indulásában. Hozzá kell még tenem, hogy biztosan sokféle megfontolás, politikai elképzelés és hátsó gondolat is közrejátszott az egészben (hiszen másfelől ez a világ legtermészetesebb dolga), de, azt hiszem, a *Holmi* sem akkor, sem azóta nem szállt le azokba a politikai arénákba, napi politikai küzdelmekbe, amelyek alapján egyértelműen azt lehetne mondani, hogy idetartozik vagy odatartozik. Tehát egy rossz, napi könyvelés szerint sem lehet azt állítani – legalábbis azt hiszem –, hogy a lap ennek a törekvésnek, ennek az irányzatnak, ennek a politikai elképzelésnek a kizárólagos fóruma. Ha igazam van, akkor ezt azért sikerült így megőrizni, mert valóban irodalmi és filozófiai, esztétikai meg mit tudom én milyen kérdésekkel foglalkozó folyóirat tudott lenni, és meg is tudott annak maradni, ahol a legkülönbözőbb nézetek kaptak és kapnak hangot. Egy alapelve van – s ez a kohéziója -: a minőség, ami nem azt jelenti, hogy minden írása zseniális, minden szereplője zseni, de magából az igényből nemigen engedünk.

Tandori Dezső

KINEK-MINEK

*Még mindig, jaj, a halálba szabdalt
Kosztolányinak*

Kinek-minek hogyan meséljem ezt el.
Hogy egyszer.
A kis ascoti állomástól
felmentünk a gesztenyesor-platánsor
enyhe lejtőjén,
senki te, ő, én
egyedül, én magam,
mindegy, hogy élt még Queen Mam,
mindegy, hogy éltem még-akkori-én,
semminek végén, semmi elején.

Semminek elején, semmi a végén.
A befutás hatalmas.
Fogadtam 6-7 ezer futamot,
Angliában, ír földön, francián,
volt nyertesem, hogy Encián,
német, hogy Gergenot,
nevek a Parszifálból, vagy Cézanne,
Utrillo, Modigliani után, s
befutók, mondom. Mégis, álltam
Ascot jelentéktelen, őszi sarában,
enyhe gesztenyelevél-taposásban,
platánfákéban, árnyban,
a hirtelen ki-ki-szürke-ragyogó
napfényben, kiértékelve éppen
a futamot,
a sárdagasztás miatt Veronese Romeót
reményteljes második helyre megtéve
Sparafucile ellenében.
S milyen hatalmasak
a lovak,
ahogy eldübörögnek a korlát túlján,
ah, ha én azt tudnám,
mondani bírnám.
Lett befutóm. Már-mikorom.

S gondolom is gyakran, Birkapiac
a Piccadillyn, a fő út felett,
portugál rozék, feslett fellegek,
előlegbe kortyolom boromat,
vesztem tíz fontokra tíz fontjaimat,
míg végül az elhagyatottság,
a magam-vétke szakadtság
meghozza angyalát,
bemegeyek legalább
a kis fogadóirodára,
és látom a szakadtpályás lista alján,
hogy Senki A Barátja, tíz-per-eggyel,
és elkezdem visszanyerni pénzem,
folytatom ugrólóval, ismerőssel,
Lord Byront veri így Bierce Előjel,
és pár apró kisiklás után
Glaston Birkája – !!! –
felteszi a pontot birkaságom diadalára,
távozom dús erszénnyel, ezer-
huszonöt plusz fonttal.

Mindez már a másik oldal.
Amonnan, bár eminnen, jóval,
átmegyek 6-7 ezer futam után,
110 könyv után, talán
életem 115 780 rémálma után,
még mindig életemben, mely egy
– vagy több – rémálom volt, ha mondom,
átkelek, nem a háború utáni ponton
hídon, nem égett birka- és lótetemek,
felkoncolt, tankkal agyonlapított emberek,
kibiccent útszegélykövek
közt, átkelek,
mi lehet mondója ennek, mondóm,
bedobok hét deci vöröset
hét helyen,
csak hogy olyan egyedül ne legyek.

A körülmények zajok.
Elülnek,
fájok életemre: fotelben, gépelve elült
hátulnak, és köbreemelésnek
érzem a kb.-t, a körülbelült,
és az ascoti gesztenyesnek,
az ír roscommoni alkonyatnak
ajánlom, ahogy mások fagyaltot nyálnak,
számlákat ellenőriznek,
gyereket nevelnek,
sorsuk kötelezőjének nekidőlnek.
Én nem vagyok az elioti tengermélye-listán.
S ha lennék is, unnám, nem tudnám,
mit kezdjek vele.

Medvék, madarak értelme, szelleme?
A verebek szellemi képességeit
kezdik, elemzik ki ma „itt”.
De nincs „itt”. Az „itt”, például,
még első világháborús,
ahogy a filmekből látom,
hullatöltelékeknek küldik a jónépet hazafiadákon,
vagy egyszerűen átverve, kényszerbe.
A világnak nem volt semmi értelme. Sosemre.
Az anyakirálynő bármi fáit
borulnak rá, agyam lombja,
csak a nem kívánt tenger alatti csodákra látni,
és bakák s lovak belei látszanak kiomolva.
Mindenkít, aki, akárki,

bármilyen szerepet vállal a világban,
nem azért ahogy az angol katonákban
természetesség volt, hogy a skót uralkodó
tiszteit – ah, Katýn előtt! – egy csúriben
elevenen kell faszénnel megcsinálni,
nem is, hogy ennyire, de akinek bármilyen szerepe
bizsereg vágyként, állig vízbe kéne állítani, s aztán,
mondja a skót ismerősöm,
pár nap vagy egy hét múltán...

Majd megbeszélgetnénk velük.

Én nem megyek többé Ascotba,
se nem akarok egy kiadóba,
székfoglalóra, díjosztóra
menni már, én nem,
én nem megyek már sehova, sőt,
annál is tovább megyek,
csak lezárom a híreket,
miket – miféle mélyből – önszaván hoz
miféle önszavam, volt, az előtt;
és nincs „magam”, mely míg a világ
ily veszett, irgalmas magához,
nincs egyikét, mert nincs másikat,
nincs másikat, mert nincs egyikét,
és minden az álom előtt
beálló...

...világosság? sötét? Ah, közelét
szilvalekvárnak álcázza a Távolság,
és minden törekvésed csak a merítőháló,
melyből a Nemlétezésnek
soha semmi nem elég.

De én, mint a veréb,
akárhányat is lépek,
ebből, és akármilyen sántán,
csak félremáshováznám
a – sajnos – helyet, mely lehetőség lett.

S a porban,
hol emlékek közt, emlék se, már nem botoltam,
csak viccnek tekinthetem, hogy
„holtan”.
S közben időm oly időtlen fogy. Fogytán.

Örökbefeledném, ha élve tudnám.

William Shakespeare

ÖT SZONETT

5.

Az idő őrzi még, mit féltve formált,
a szép látványt, minden szem örömét,
de zsarnokává lesznek majd az órák,
és elrúttják mindazt, ami szép.
Mert fut az idő, hajtja a nyarat
a szörnyű télbe, és ott megöli,
a buja lomb lehull, a nedv befagy,
a szépséget a puszta hó fedi.
Ha nem őriznénk a nyár párlatát,
üvegfalak közt folyékony rabot,
a széppel együtt múltna a hatás –
úgy múltna el, hogy nyomot sem hagyott.
A rózsaoajlnak nem árt a tél:
a látvány elvész, de a lényeg él.

24.

Szemem festőt játszott: szépségedet
szívem táblájára festette le,
körülötte a testem a keret,
és talál a távlat művészete:
a festőn át meglátod a művét,
és valódi látszatának igazát:
mellem boltjában ott lóg még a kép,
s a bolt ablaka lát szemedden át.
Nézd, milyen jót tesz a szemmel a szem:
szemem rajzolta meg alakodat,
és a te szemed ablak lett nekem,
s rajta át belém rád les be a nap.
Bár jó művész a szem, lehetne hívebb:
a látványt festi csak, de nem a szívet.

30.

Ha csendes, édes gondolataim közt
elém idézem az elmúltakat,
felsóhajtok, mert amit vártam, nem jött,
és visszafáj sok veszített pillanat.

Könny futja el sosem síró szemem,
hogy barátaim örök éjbe hulltak,
és könny-adót kap a volt szerelem,
s mit nem látok már: siratom a múltat.
Újrajajongok minden régi jajt,
és jajról jajra vallom újra meg,
újraszámolva egyenként a bajt –
már megfizettem, mégis fizetek.
De drága barát, ha rád gondolok,
semmissé teszel minden bánatot.

42.

A nő tied, de nem ez a bajom,
bár elmondhatom, igazán szerettem,
hogy te övé vagy, az a bánatom,
ez a veszteség fáj gyötrelmesebben.
Szerelmes bűnösök, így mentegetlek:
azért szereted, mert én is szerettem,
ő pedig azért csal meg, mert szeretlek:
a barátommal értem csal meg engem.
Mít benned vesztek, szerelmem nyeri,
s barátom kapja, amit benne vesztek,
egymást nyerik: a károm kétszeri,
s mindketten értem raknak rám keresztet.
De – milyen öröm! – egy vagyok veled,
édes csalás: a nő engem szeret.

55.

Sem márvány, sem arany királyi sír
nem éli majd túl erős versemet,
mert fényed jobban őrzi a papír,
mint megmocskolt, sokszázados kövek.
Ha a háború szobrokon tipor,
s tövestül tép ki emlékműveket,
sem Mars kardja, sem harc tüze nem ér:
téged megőriz az emlékezet.
Halálon, harcon, feledésen át
te élni fogsz, mindig dicsérni fog
minden nemzedék, s szeme látva lát,
míg a vén világ végsőt nem forog.
Míg fel nem költ az utolsó ítélet,
itt élsz, mert szerelmesek szeme éltet.

Móricz Zsigmond

GAEA

Közzéteszi Cséve Anna

A fiú a vízből csobogva rohant ki, mint egy ifjú mén, mintha valami kergette s valami vonzotta volna.

Forróan sütött a nap, s egyedül volt a folyó partján. Kiterjesztette a karjait, s boldogságában nagyot kacagott, mint a madár csattog az ágon.

Erős volt és fiatal, és a nyári melegben a víz pergett róla, ahogy táncolt ősi szokellő szatírugrásokkal.

A parton az agyag kövér és buja, a talpát melegen simogatta, selymes volt és ruganyos a tapintása. Belehevert s elnyúlt a napfényben, kitérta magát illetlenül a napsugaraknak, úgy odaadta magát, mint egy lány.

Ficáncolt, mint a hal, nagyokat szökött, fel-feldobta magát, s tovább esett, s boldog volt, mint a csecsemő az anyaölbén: a teste, az izmai játszottak s tomboltak, a napsugarak lebegtették, mint a repülő szirmot.

– Gaea! Gaea! – kiáltotta. – Gaea! Gaea!

És a tenyerével kéjesen tapintotta az őszanya, a föld emleit, kimeredt s elnyúlt – Gaea! Gaea! –, s felszökött, és rohant be a vízbe.

A folyó kedvesen hűs volt, tágas és nagy, tele örvényekkel, nagy forgókkal, s mint a hal futkározott benne, úszott, mint a sirály, lebukott, meg feljött, s a forgókat úgy metszette át, mint a csík. Jaj, jaj, legfőbb jó, elérhetetlen boldogság: megszűnni: vesszen el a ma és a tegnap és a holnap és a minden.

De a karjai eveztek, s a teste siklott, mint az ángolna, lubickolt a mély halál fölött, s a forgók szirénjei kacagva nyitogatták rá csőrüket.

– Gaea! Gaea! – hörögte vágyban, s eleresztette magát. Izzadság öntötte el, s izzadságának parányi csöppjei szaporították a folyó végtelen árját: meghalni, meghalni most, szűzen s boldogan! Jaj!... zuhanni lefelé a végtelenbe, de a karjai egyenletes tempóval szeltek a habokat, s a forgók tátogatták csodálkozva kacagó szájukat. És ő messze nagyot került a víz medrén, hogy visszatérjen szokellve a partra, a füzesbe, ahol ruhái az élet parancsoló jelei, várták.

Most nagynak érezte magát és erősnek!

És most vad erő veri ki, most megverekedik a világgal!

S hogy újra földet ér a talpa, vicsorgó foggal és vizet verő térddel rohanja meg az őszüzet, az ősbuját, és lihegve vetette le magát reá.

– Gaea! Gaea! – suttogetta, és lehunyta szemét, s belesimult, belefúrta magát a forró agyagba, belekuporodott a szent Földanya emlős testibe.

– Gaea! Gaea! – suttogetta, és sóhajtott, és lehunyt szemmel merevedett belé.

Elhelyezkedett, belevájta magát az istenanya, a minden istennek szülője, a szűz föld ölébe, s teknősen vánkost vájt magának a remegő puha agyagban.

– Gaea! Gaea! – sóhajtott, s kincsek voltak e sóhajban, a sóhaj-talicska kincseket viselt, sűrű aranyat, az érzékek iszapos, sárig aranyát, és ragyogó fénysugarak verődtek bíbor-sugarakban szeméből lezárt pilláin át a nap felé, és egyre jobban, egyre szerelmesebben ölelték karjai, s tíz körömmel marták, vájták, gyúrték maga alá a szent föld emleit.

S most, most! hirtelen örülettel belevágta magát az anyába! gyötrelmes boldogan fúrta bele magát!

Óh a türelmes, édes, nehézillatú végtelen test, hogy adta szent magát, s hogy betöltötte agyag puhaságaival mindenét, hogy befogadta, túrte, hagyta, szívta, óh kimondhatatlan szent boldogság, egész testén, végig lihegő gerincén, föl az agyig, a meredő lábujjaktól a halálig dermedt, elbutult gondolatig egyetlen nemző szörnyűséges kéj.

Gaea befogadta, s magát odaadta, és boldoggá tette drága szülöttét.

És egy rithmusban lüktetett most az egész mindenség, az ég és a föld és a vizek és az istenek, és bekövetkezett a végtelenség örök explóziója, és lón nagy lobbanás az Univerzumon át, és fényben égett egy pillanatban az egész világ.

És utána édes lankadság öntötte el a világegyetem teljes körét.

S csak sokára, nagyon sokára támadt annyi eszmélet és erő, hogy felpattanjanak a nehezült szempillák.

Akkor feltápáskodott, s az üdvözültek lágy mosolyával nézte magát, s életének negatívját lelta a meggyúrt anyag hátán.

S végigremegett egész teste, ahogy felismerte. Alakja helyét a kékagyagban, óh meghajlott boldog alak, igen, még a kis szálakat is, a bongyor nyomát és a sötét kutat, mely a föld mélyeibe visz, mélyebbre a Föld középpontjánál: a Mindenség Teremtő elvég...

Most egy kis madár elcsiripelte magát, s arra Gaea megmozdul és megvonaglott, és ő felriadt, felrobbant, s halálos szégyenben rajtakapottan menekült, és berepült a vízbe, a bűnön fogott: mintha a Természet ellenőrzése máris pálcát tört volna az incestuson, vagy csak Gaea? Gaea? csak ő rúgta el, a kielégült Gaea?

Be a mélybe, a mély vízbe, a víz megtisztít, és a víz újraszül.

És úgy lebegett, oly gyöngén s erőtlen, karjai oly lankadtan kavartak, feje, mint a fejsze, lesüllyedt a mély felé...

S hirtelen megérezte az örvényt, és megérezte, hogy erejét elvette a Föld... jaj, minden erőt kiszívott Gaea. Egyet fordult lába a forgóban, és a két karja nagyot kalimpált, tétován és tehetetlen. Szája tágra nyílt, s már rémülten köpködte s fújta a vizet: késő, hogy ordítson, hangot a fellegekig: már a szürke víz ömlött belé, s szeme előtt opálos lett a hullám, s a forgó vitte kacagva, rémült, jaj, lefelé a mélybe...

És Gaea, örök szűz, kéjeknek ágya, kis mosollyal, lustán nézett utána boldog nyoszolyáján...

Móricz Zsigmond naplójegyzetei szerint a GAEA című novella 1925. március 27-én keletkezett. Ekkor az író házasságának válságával és Simonyi Mária iránt érzett szerelmével szoros kapcsolatban alakuló, vágott alkotói imázsváltása már tizennégy hónapos múltra tekintett vissza, az élethelyzet és alkotói patthelyzet veszélyeztette a család épségét, és felkínálta az írói pálya kettétörésének fenyegető alternatíváját is. Szokás szerint a publikálásra szánt írásokat Móricz először Holics Jankának mutatta meg, aki mint írófeleség meg tudta akadályozni, hogy a számára idegen témavilágban és stílussal születő írásokat Móricz *Az Est-lapok* vagy a *Nyugat* szerkesztőségébe juttassa. Móricz védeni igyekezett írói kompetenciáját, kéziratait összecsomagolva tartotta, vagy Elek Artúrnál helyezte el, mint például az AMOR és PSYCHÉ-t. A születő művek megmentése volt a tét. Ismeretes, hogy számos művét Móricz mégis elégette, pedig a kritikus szavak nem az írói „teljesítményre” vonatkoztak, hanem a felfedezett vagy felfedezni vélt modell-vetélytárs iránti féltékenységből fakadtak. A GAEA-t is – bár Janka „jónak” és „szépnek” tartotta – hasonló indokokkal „cenzúrázta”. Móricz először össze akarta gyűrni a papírt, aztán meggondolta, mégsem tépte szét. Elment otthonról, majd a London Szállodában szobát vett ki, és másnap reggel 6-kor, április

1-jén, szokása szerint dolgozni kezdett. Holics Janka 1925. április 2-án harmadik öngyilkossági kísérletébe belehalt. Móricz a novellát Gellért Oszkárnak és Elek Artúrnak is megmutatta, akiknek véleményét az író naplójából idézem: „mindenik a görög kultúra nagyszerű feldolgozását ismerte fel benne, és legtávolabbról sem álmodták, hogy személyi élmény volna. Minthogy nem is volt”.

A novella gépiratos fogalmazványa autográf tintaírású törlésekkel, javításokkal és betoldásokkal a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz különgyűjteményében található, jelzete M. 100/3959/285.

Cs. A.

Krúdy Gyula

PEST HIBÁI

Közzéteszi Kelecsényi László

Ferenc József nem tudott megbarátkozni Pesttel, bár a város mindenképpen kedvét kereste.

Nemcsak utcákat és kávéházakat neveztek el az öregről, de bármely előkelő hölgy is szívesen feláldozta volna jó hírnevét az öregúr kedvéért. Ámde a hírneves lovassági tábornoknél kívül – aki körülbelül két fejjel volt magasabb Ferenc Józsefnél, és hervadt éveiben *Hajnal* címmel irodalmi egyesületet alakított, amely egylet estélyein abban találta örömét, hogy egymáshoz vonzó pároknak adott alkalmat a találkozáshoz – és a „nemzet csalogányán” kívül: senkit sem vett nyelvére a városi pletyka, akinek kedvéért Ferenc József kipödörte volna bajszát kerek kis katonatükörben. Mondják, hogy a kis termetű öreg kedvelője volt a nagy lábastükröknek, amelyekben sokkal előnyösebben mutatkoztak a vastag lábú, vastag karú, izmos tirolai nők, akiknek kedvéért gyakran vadászott a koronartományban, amikor is tirolinak öltözött, és térdig erő harisnyában, fácántollas gráci kalapban minden alkalommal a fotográfus csöve elé állott. Talán, ha a pesti nők megelőzik vala a divatot, és a rövid szoknya alatt már Ferenc József idejében mutogatni kezdik hatalmas lábszáraikat (amelyekről azelőtt fogalmunk sem volt); ha már az öreg király idejében kérkednek vala cirkuszi erőművésznőkhöz hasonló lábizmaikkal: Ferenc József többet nézegetett volna Pest felé a tábori látcsövön át a Vár ablakából.

Még a pesti Opera igazgatói sem emelkedtek a helyzet magaslatára, midőn őfelségét olykor páholyában láthatták. Bár számtalanszor előadták a *Bécsi keringő* című balettot, nem jutott eszükbe, hogy a szitakötő lenge táncosnő helyett tenyeres-talpas balerinákat szerződtessenek. A Népszínház igazgatójának volt némi szerencséje a galambmellű, gömbölyded Blahánéval, akit Ferenc József többször is meghallgatott. Bezzeg, midőn a megtermett bécsi színésznő, a nagyszerű Katalin kezdte előadni a sörízű népénekeket kerekre nyitott szájával, megtáncoltatta lódenszoknyáját, harmonikabillegetéssel riszálta derekát: a pestiek már rájöttek, hol hibázták el a dolgot Ferenc Józseffel. Segíteni azonban nem lehetett. Az öreg császár, bár az első karácsonyra (azután nagy szünetet tartva) csak egy alt-Wien porcelánszervizzel lepte meg Katalint, miután nem volt fogalma arról, hogy a porcelánba ennyivaló is kell – hűségesen megmaradt az okos nő társaságában, mindaddig, amíg bombassin-selyemmel, aranykeresztel díszített koporsóját a Szent István-templomban körülfojták a piros nadrágos tábornagyok. Olyan kicsiny volt ez a

koporsó, hogy azok, akik a karnagyi emelvényről nézték a temetést, azt hitték, egy gyermek holtteste felett mondja a gyászmisét a bécsi érsek. A kapucinusok sírboltjában, ahol öles márvány- és bronz-szarkofágjaikban Istennek ajánlott lélekkel fekszenek a hatalmas Habsburgok, talán sohasem kapja meg méltó fekhelyét az utolsó nagy császár, aki egy félszázadon át rendben tartotta birodalmát. Alig múlt el két esztendő a temetés után, a piros nadrágos, zöld bokrétás tábornagyok szertefutottak, a rózsaszínű arcú, jól táplált zsandárok a bécsi elővárosokban kaptak házmesteri állást, vége lett minden pompának és ceremóniának, amelyen évszázadokon át a spanyol etikett törvényei és a hagyományok útmutatásai alapján tartottak az udvarmesterek. Ferenc Józsefet temették utoljára azon szertartás szerint a bécsi Burg kápolnájából, amely szertartásban az egykori spanyol királyok temetkeztek.

Ha Pesten volt Ferenc József, legszívesebben a Vár budai szárnyában tartózkodott. A meredek budai oldalra eső palotából még láthatta azokat a házakat, ablakából szemügyre vehette azokat az utcákat, amelyekben fiatal korában járkált, a solferinói csata előtt, mikor szerelmes volt Erzsébetbe, és gyakran megajándékozta őt gyermekkel. Az egykori Pest, ahová ifjan és nagy reményekkel jött valaha, eltűnt. Évről évre kevesebb lett azoknak a házaknak a száma a Duna-parton, amelyeket ifjúkorában megismert Pestből. Pest mind idegenebb lett az öregedő királynak, minden lebontott régi ház, minden újonnan épült palota a Duna-soron arra emlékeztette, hogy az idő múlik. Ifjan és vállalkozó kedvvel jött valamikor a városba, megszokta, hogy a koronataromány fővárosában alázatos, földszintes házikók, keskeny utcák, megalázkodott alattvalók, zsebkendőjüket kipurult arccal lobogtató honleányok, nyugodalmas, lázadásmentes öregség üdvözölkék. Úgy ismerte meg Pestet, mint a bánattól meggyötört, kis örömöknek is nagyon örvendező várost – mint egy kopott, elhanyagolt leányt, akit boldoggá lehetett tenni egy ajándékba adott kucséberskatulyával –, és Pest egyszerre levetette szerény álarcát, és évről évre több ékszert rakott magára, túl hangossá lett az igénytelenke, hazárdná a takarékos, kifejlett mellét mutogatta a zárdai szigorúságban felnevelkedett hajadon, felgurultak a Redut ablakai, mikor már elfelejtették volna Hentzi ágyúit, lármás és élni vágyó és más arculatú lett a Duna-sor, amelyre Ferenc József még úgy emlékezett, mint első ifjúságában látta, mikor Széchenyi István gróf kormányozta a parti homokban fodrozott sörényű arabs paripáját... Pest hűtlen lett az öregedő királyhoz. A gyanakvó Ferenc József hamar észrevette, hogy ebben a városban csak azok sikoltanak feléje őszinte elragadtatással, akik már nyugdíjat kapnak tőle, vagy azok, akik még nem jutottak megfelelő álláshoz. Az igazi Pest a maga könnyelmű, vidámságot és pompát kedvelő életében többet törődik egy külföldi táncosnővel vagy a perzsa sahhal, mint vele.

A kurtizánná lett, rafinált város elfelejtette a győztes osztrák katonát, akinek keblére vetette magát tapasztalatlan üdeségében, mikor az diadalmasan bevonult a városba. Elmult vállának és nyakának szenteltvízillata, az uralkodóért szóló imádságot már csak az udvari plébános mondta el végig, Pest felnyitotta lesütött szemét, és nem elégedett meg többé mézes mogyoróval, aranyfüstös dióval, diákkoszttal. Észrevette szépségét, fejlődő bájait; kibontakozott nagyvárosias gamintermészete; értékelni kezdte magát az egykori penészvirág, és a fukar öregúr mérges kedve tapasztalta, hogy már nem szereti őt ez a nagyigényű kokottá vált Pest. A szende szűz, aki a hatvanas években boldogan utánozta a kereskedők és iparosok bálján látott Erzsébet királyné hajkoszorúját, karcsúságát – széles szájú, mohó, féktelen nőszemély lett. A gavallérok, akik a koronázás idejében császárszakállt nevelgettek a Kishíd utcai fodrász közreműködésével, mind ritkábbak lettek, öreg kapusok, veterán katonák, udvari alkalmazottak viselték már Ferenc József szakállát.

Természetes tehát, hogy Ferenc József nem nézett jó szívvvel Pestre, amely mindenben ellentétje volt a konzervatív Bécsnek. Ha az ablakhoz állott az öreg király, leginkább a budai oldalon legeltette szemét, ahol még nem tolakodtak oly sűrűn tekintete elé az ormótlan sűrű tűzfalak, szemérmetlenül magas háztetők, hogy ne láthatta volna a Vérmező mellett elvívó utat, amelyen az akkor még szeretett Elisabeth oly gyakran járt a kis Mária Valériával és Rezsővel a Városmajorba. A keskeny, szerény utcájú budai oldalon még nemigen hallatszott a nőknek az a kihívó kacarászása, amely mindvégig bántotta a Ferenc József korabeli öregurakat. A háztetők itt még oly szerények voltak, mint alattvalókhoz illik. A Tabán és a Krisztina alázatos megadással nézett fel fejedelemére. Az udvarok, ablakok, a kapuk oly kicsinyek voltak, amint ez illett egy koronataromány fővárosába. Mély tisztelet zengett a harangokból, amelyeknek meglődülésére a járókelők lent, mélyen a Vár alatt, megemelintették kalapjukat. És távolabb is, ahol a hegyvidék nyújtogatta be lábait a városrészbe, Óbudán téli időben oly fehérek és oly kicsinyek voltak a házak, hogy bizvást lehetett hinni, hogy itt mindenki hálát ad Istennek, midőn leereszkedik az este, és megszerezte mindennapi olaját lámpásába. A Vízivárosban az öreg katonák kiegyenesednek, ha fenn a Várban őrséget váltanak hangos trombitaszóval, ünnepnapokon felteszik rendjeleiket azok, akik ilyesmihez juthattak. Nem, Budán semmi sem zavarta az öreg király tekintetét. Nem lehetett elgondolni, hogy ezekben a hallgatag, maguknak élő utcákban, csendesen álmodozó házakban valakinek is eszébe jutna politizálni; a nagyapák elő is vennék kopott sétapálcáikat, ha V. Ferdinánd utódját merészelné valaki kifogásolni.

A budai Vár ablakából észrevette Ferenc József azt is, hogy a Vérmezőn a nők és a férfiak gyakran a kutyáik révén ismerkednek meg. Tavaszkor szokott ez történni, midőn a különböző nemen lévő ebeket sétálni viszik a kutyák tulajdonosai. Az agglagények hangos füttyszóval hívogatják maguk után hím kutyáikat, míg a hölgyek szíjon vezetik nőtényeiket. A mezőn természetesen összebarátkoznak tavaszi időben az ebek, és a kutyatulajdonosok addig gyönyörködnek ebeik játékában, míg maguk is kedvet kapnak a barátkozáshoz. Sok boldog szerelem fejlődött már ki az ebek ismerkedése révén. Sok hervadó leány megismerkedett a szerelem gyönyörével, midőn már azt hitte, hogy a szerelmet csak kiskutyája élvezendi már. Különösen nagy sikere volt egy mészáros-kutya tulajdonosának, aki mindennap új ismeretségeket kötött kutyája révén. Az ölebek menekültek a hatalmas eb elől, és a kutyatulajdonos rábeszélésére engedtek csupán a hölgyek, hogy kutyáiknak megengedjék a tavaszi játékot. Ferenc József érdeklődött a kutyatulajdonos iránt, megtudta, hogy nyugalmazott postamester és özvegy; ugyanezért segítségére volt, midőn egy kutyás nőt, a várkapitány távoli rokonát feleségül akarta venni. Még most is élnek, ha meg nem haltak. *(Részlet egy új regényből.)*

Várható volt, hogy a Krúdy-összkiadás most folyó munkálatai során előbb-utóbb felbukkannak eddig kiadatlan írások: ez most megtörtént. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában 1934 óta lappangott a PEST HIBÁI című szöveg (An. Lit. 3518 szám alatt) – mégpedig nem kéziratos, hanem nyomdai kefelevonat formájában. A két egyhasábos, összesen 226 nyomtatott sorból álló hírlapi tárcsa a *Magyarország* napilap számára készült, de a cenzúra nem engedte, hogy megjelenjen; mindkét kutyanyelven ott virít az alábbi szövegű pecsét: „A törölt részek közzétételére az előzetes terjesztési engedély nem jogosít. Sajtótájékoztató Miniszterközi Bizottság.” A szép nevű intézményt 1920 őszén hozta létre az első Teleki-kormány. (Vö. Markovics Györgyi: „TERJESZTÉSÉT MEGILTOM”. Magvető, 1970. 55., valamint uő: A MAGYAR ÍRÓK HARCA A CENZÚRA ELLEN. Akadémiai, 1985. 45.)

A megtalált nyomtatás több, egymással szorosan összefüggő kérdést vet föl.

Mikor írta Krúdy a PEST HIBÁI-t?

Mi lehetett a betiltás oka?

Miért maradt mindmáig kiadatlan az írás?

Végül, de nem utoljára: miféle regény részlete a szöveg?

Ismert tény, hogy Ferenc József halálának tizedik évfordulóján, 1926-ban élénkült meg újra a hosszú életű császár és király iránti érdeklődés; ennek jeleként Krúdy több hírlapi tárcájában emlékezett, immár nosztalgikusan az uralkodóra. Feltehetőleg ez a cikke is ekkortájt keletkezett. A *Magyarországban* évek óta jelentek meg e műfajú írásai. A cenzori pecsét ezúttal megakadályozta ezt; feltehetőleg a cikk elején és végén olvasható tartalom okozhatta a hivatalnoki rosszallást és a tiltó döntést (bár cenzorok gondolkodásmódját találgatni oda vezet, hogy egy kicsit mi is azokká válunk). A meg nem jelent szedés szerencsénkre fennmaradt; a nyomda visszaküldhette az anyagot az írónak, aki később sem kezdeményezte annak megjelentetését, így valószínűleg feledésbe merült. A cikk végén olvasható szerzői megjegyzés, hogy ez valamilyen készülő regény részlete lenne, nem igaz. A PEST HIBÁI lekerekített, saját lábán megálló irodalmi egység, publicisztikus tartalma miatt sem illene egy regénybe, és nincs is olyan Krúdy-regény, amely ezt a szöveget tartalmazná. (Az itteni közlés során a nyomdai szedési hibákat, valamint egy értelemzavaró tévedést javítottunk.)

K. L.

Térey János

A GRÁNIT ÉS AZ ERDŐ

A „Protokoll” című verses elbeszélésből

Csomagol, vonakodva, Mátrai.
A küldöttséggel megy Amerikába,
Amelyet maga Skultéti vezet.
Az ENSZ-közgyűlés, tavaszi ülészak.
„Siránkozásra legjobb alkalom.
Ezt végig fogom szomorkodni”, sóhajt
A bőröndjét etetve Mátrai.
„A téma?” „Az energia”, darálja
Az információt a telefonba
Binder. „Az erőforrások jövője.”
„Ezt végig fogom szomorkodni biztos,
Végig, ha ugyan el nem visz a járvány.”
Mert közben futótűzként terjed az
Új félsz, az új típusú influenza.
„Világjárvány veszélye fenyeget”,
Így Mátrai. Mandzsetták közt kutat.
Utazás előtt fölhívja az anyját,
Hogy beszámoljon kételyeiről
– „Egészségügyi szükségállapot van!” –,
Az új félelmekről és némi jóról,

De nem jut messze... Mert Verocska másról
 Beszél. Csak mellesleg veti oda:
 „Használd ki ezt az alkalmat. Te, ott lesz
 Az unokanővéred is New Yorkban,
 Tudtad?” És Mátrai hallgat kicsit.
 Szóval a Blanka. És Amerikában.
 Mit keres ott? Van mit keresnie.
 New Yorkban él az anyja, kémikusként.
 A nyolcvanas években ment ki. Vitte
 Blankát is, nem örökre. „Jézusom,
 Már öregasszony”, így morfondírozik
 Mátrai. „Magas, csontos.” Hárítólag,
 Élesen, nagyon kurtán, kiböki:
 „Verocska, nincs értelme. Énszerintem
 Nem jó ötlet.” „Már várja, édesem,
 A telefonodat. Ne légy kegyetlen.”
 „Figyelj...” „Megadom a mamája számát.
 Egy kiállítás képei miatt
 Utazott oda. Mindegy már, mi volt.
 Illene kibékülőtök. Talán nem?”
 Ideát csönd. „Járjunk megint, anya?”
 „Ne. Konzolidáljátok a viszonyt.”
 „Nem állok vele szóba soha többé,
 Elmondtam néhányszor, Verocska, nem?”
 „Ott lesz a Blanka is, keresd meg!” „Ennyi?
 Elindulok egy másik kontinensre,
 És azt se mondod, jó utat?” „Szia.”
 Sziszegve pakol. Öt monogramos,
 Dupla mandzsettás ing. Váltásnyi öltöny.
 Fölborzolt idegekkel készülődik.
 „Miért én és miért most és miért pont
 New Yorkba, sertésinfluenza-járvány
 Idején?” Van két órája hatig,
 Mikor bezár a rendelő. „Na, stréber
 Volnék talán? Beoltatnám magam,
 De hallom, annyira új a ragály,
 Hogy még nincs ellene oltóanyag,
 És időm sincs.” Bízik a csillagában.

Ferihegyen besorolnak elé
 Bőröndjeikkel Binder és Kovács.
 „Skultéti és... Skultétiné?” „Dehogy.”
 „Vajon jön Vilma néni? Hozza vagy sem?”
 Berobban neje nélkül a miniszter,
 Skultéti, öt perc múlva. „Hát igen,
 Uraim, menetrend szerinti járat.
 Nincs különgép, viszont pénzszúke van.

Legalább nem sovány turistaosztály,
 Nem kell vacogva vegyülnünk a néppel.”
 „Az jó”, súgja, kicsit szégyenkezően
 Kovács, aztán sietve elemez:
 „Itt a folyomány: házról házra járt
 Egy mexikói adóellenőr;
 S kliensei átjártak a határon –”
 „– S most úgy hurcolják szét az új ragályt,
 Ahogy a virágport szokták a méhek
 Az emilyenről, huss, az amolyanra.”
 Már ott a védőmaszk Ferihegyen,
 A félős utasok szája előtt.
 Skultéti izgul, ám jól leplezi.
 Ő nem mutathat pánikot, dehogy.
 „Nem hord szájmaszkot egy erős miniszter,
 Akkor se, ha tisztaságmániás”,
 Súgja elismerően Mátrai
 Binder fülébe. „Disznómaszk a gyávák
 Ismérve.” „Jó maszkot nem kapni itthon.”
 „Csak ellenőrzött levegőt fogyasszunk”,
 Javallja Binder. Izgatott Kovács:
 „Mozikat zárnak be és iskolákat,
 Színházakat és múzeumokat,
 Templomokat, s a táncokat lemondják.”
 Mátrai inkább egykedvű. „Ahogy lesz.”
 E valódi siratóférfiak
 Körében Mátrai az optimista.

Ujjlenyomatot ad a Kennedyn,
 Hüvelykjét nyújtja, engedelmes ember,
 Az azonosításhoz. Küldenek
 Értük kocsit, elakad a dugóban;
 De estefelé fényárral fogadja
 A miniszteri delegációt
 A magyar konzulátus. „Lehetőleg
 Kerülni kell a kézfogást”, hadarja
 Minisztere. Kíváncsi lesz, hogyan fog
 Skultéti elkerülni minden egyes
 Kezet: pont itt, a konferencián.
 „Aki köhög, attól távol kell állni.”
 Kovács csak néz. Nevet Mátrai: „Mondom,
 Hogy üldözési mániája van.
 Moss kezet embertársaid után,
 Használat után mindig moss kezet!”
 Kicsomagol, és szétnéz a szobában.
 Az apartman szerény. Nosztalgiaival
 Gondol a tetőn zöldellő teraszra.

Minden bútor fehér, kollégiumra
 Hajaz. Inspirálóan spártai
 A szoba. Emlékeit ellenőrzi:
 Áll még itt háza az Üdvhadseregnek?
 S a norvég tengerészek temploma?
 Meg az afrikai ENSZ-missziók?
 Szemben az Enklávé nevezetű ház,
 Egy ír kocsmá, Nathalie-nak ajánlva,
 S a házimosoda. Ismeri mindet
 Azelőtről, mikor mint kis beosztott,
 A Biztonsági Tanács ügyeit
 Kísérte figyelemmel. „Figyelemmel?
 Az is túlzás.” Lemegy cigizni. Este
 Fölhívja Blankát, és természetesnek
 Találja a hangját. „A mama jól van.”
 Egy büszke Blankát hall most Mátrai.
 Minden sima. November óta hozzá
 Tartozik a huszadik századi
 Gyűjtemény a Szépművészetiben.
 „Hát... van beszéd, bár recseg a vonal.
 A finomhangolás következik.”

Reggel, mikor az ENSZ-negyedbe indul,
 Egy apró oázisra fölfigyel:
 Egy fadézsában árvácskák virulnak.
 New Yorkban ifjabb fejjel ennyire
 Nem tűnt föl a zöld fájdalmas hiánya.
 A gránitjárda, gránitfal s a lépcső,
 A lába alatt: gránit mindenütt.
 Ma meglepi az ingatlanirigység,
 Ahogy csak nagyon ritkán idegenben:
 „Laknék azért egy East Riverre néző
 Toronytetőn egy nyolcszobás lakást.”
 Siratni megy a siratók közé:
 Gyászolni a Föld gyászállapotát,
 És nyitott szemmel alszik bent az ENSZ-ben,
 S kávézni jár két programpont között.
 A Chrysler-épületbe mindig elmegy,
 Ha New Yorkban van. Hívóként csodálja
 Az ablakok ezüst háromszögét,
 E csipkézet nélküli gótikát;
 A bejárati csarnok barackszínű
 Márványpadlóján a mintázatot;
 Ma azzal tölti ebédidejét,
 Hogy mámorittasan fölliftezik
 A csúcsra. Véletlen se máshová.

„Ez a kedvencem. Olyan építészet,
 Amelyik énekel. Amelyik öklel.
 Eget öklel. Öklelve énekel
 Tehát”, örül a csúcson Mátrai,
 És némán hódol a Függőlegesnek.
 Amikor este szabadul az ENSZ-ből,
 Még világos van. Persze, ismerősek
 A fiákerek a Plaza Hotelnél,
 És őseredeti az istállószag,
 S a bővérű lány szobra fönt, a kúton,
 És ismerős a föld gránitalapja,
 A működés talapzata! Olyan jó
 A zátonyszerű, súlyos palasziklák
 Szürkén csillámló szemcséit figyelni
 A Central Parkban. Fényképezkedő
 Kínai vőlegény, menyasszony. Szerte
 A multikolor iskoláscsoportok
 Kacaja. Élvezi hazafelé
 Az üzlet nőit, manhattani nőket:
 Villog kemény lábszáruk, póre combjuk
 Az ezüstszürke, szűk kosztüm alatt,
 A forgóajtón áthaladva... Várják
 Éjjel megint az élénklila szirmok
 A dézsában, ahol reggel találta őket.

Álmában agya vásznára vetíti
 Homokos, baráti partjaival
 Manhattant, ezt a paradicsomi
 Erdőt, a fű benőtte dombok alján
 A szúnyogoktól hemzsegő mocsárral;
 Suttogó tölgyesével: utat állnak
 A földre dőlt s vesztőhelyen maradt
 Fatörzsek, érintetlenség a sorsuk.
 Harmatvízű forrás buzog a fák közt.
 Tisztás. Füst száll föl a kunyhók közül,
 A mannahatta vadászok tüze.
 A rengetegre gondol most, ahol
 Fenyők alján futott a keskeny ösvény,
 Emitt egy friss juharliget, amott egy
 Magányos tulipánfa. Vízmosás
 Futott a tóba, földút az öbölhöz.
 Vadak keresztezték egymás csapását,
 Egy komplett ökológiai lánc;
 Ott volt a sűrűség, ahol a Times Square,
 Pumák cikáztak benne, szarvasok
 Meg őzek itták hűvös vadvizét;
 Később, hétvégén, vadkacsára lőtt
 A pisztrángos patak partján a polgár.

És virághímes rét terült a Harlem
Helyén. Gyanús lápvidék volt a Downtown,
Kelepcéket kínáló ingovány –

A föld köpenye aszfaltszürke aszfalt,
S a rés, melyen át Hádész levegőt kap,
Ez a gőzölgő csatornafedél.
Íme, egy *manhole*: fura, ahogy az
Aszfaltból kiálló, narancs-fehérre
Csíkozott henger füstölög magában:
Egy kürtő, egy kémény kinőtt a kőből.
Május elseje idén csatakos.
Makacs eső kopog. Ahogy lenéz
Szobája ablakából Mátrai,
Észreveszi, hogy a tokjába tűzve
A nemzetiszín lobogó derűs
Nagy vászna, az élénk piros-fehér-zöld
Már összecsomósodott az esőtől
A konzulátus szép homlokzatán.
„Megszűnt lobogni! Riasszam a konzult,
Intézkedjék?... Na majd a jó idő.”
Ledől egy félórára délután.

Este Kováccsal a Downtownba mennek.
Tudják, itt udvariatlan az utca:
Manhattan folyamatos ütközés.
„Mindenki élő henger, úgy nyomul,
Hogy nem vesz tudomást a másik élő
Testhatáraitól. Vakon todul
Pattogó, fontoskodó üzletember
És kék inges befektetési ügynök”,
Sopánkodik neki halkán Kovács.
„Sokan motyognak magukban az utcán.
Órültek adnak hangversenyt a metrón.”
„S beérik ennyivel, a pusztá szóval,
Ennél több csak ritkán. Nem provokálnak.
A közbiztonság egyre kitűnőbb.”
„Szóval magát nem...?” „Hát nem igazán.
De szögezzük le nyomatékosan,
Nem tudnak viselkedni az USA-ban,
Kedves Kovács.” „Olyan drabálisak.”
Később egy sárga vízitaxi úszik
Velük kicsit, virgonc katamarán;
S közben szárazon méregetik egymást.
„Nem mondok semmit, mert hibát keres,
A kedvenc sportja”, s nézi Mátrai
A szemhatárt. A piac délfokánál
Lemásznak a tatról Mátraiék,

S a hajóhídon végigdübörögnek.
 Ernyőt nyitnak a városházi parkban,
 Mely a csöpp holland kikötőt idézi:
 „Abból lett minden. A Független.”
 Amott épül a Szabadság-torony;
 A nulla szint fölé mered merészen
 Néhány acélrúd. Liftaknák traverze
 S a mélygarázsok mennyezetei.
 Szemközt, mint rég, egy templomocska áll,
 Pál kápolnája, a kemény mementó,
 Mely túlélte minden precíz rombolást.
 „Az égiek megmaradásra szánták.
 Minden tornyot nem. Szent Pálét igen...
 S a Két Torony nemléte súlyosabb tény,
 Mint a meglétük volt egykor, ezért
 Muszáj, hogy – bárhogy – újra álljanak,
 S az erős tény legyenek újra ők.”

Taxiznak az Upper Midtownba, mert
 Már várja őket régi törzshelyük
 A gögös Rockefeller Plaza alján:
 „A Ruhlmann, Kovácskám!”, mert ott a legjobb
 A hagyományos *bouillabaisse* – „Ne tudnád?” –,
 S jól átsütik a vesepecsenyét.
 Míg szerény ellátmánya volt, azért
 Ünnepezen, ha jót akart magának,
 Pár délután elüldögélt a Ruhlmann
 Passzázsalsó néző ablakában,
 S egyik télen, utcai asztalától
 A korcsolyázó göröket figyelte
 Az önkormányzat fenyője alatt.
 Szélen egy pirosposztag arcú kórus
 Repertoárját végigénekelte,
 S kecses meghajlással zárta a blokkot:
Oh Come All Ye Faithful – baráti ének
 Zúgott a téren, s megtapadt fülében.
 Fialat volt, dacos. Morcosan fizetett.

Kovács jelenti Skultétinak este:
 „Újabban, tudja, olyan nemtörődöm
 Ez a Mátrai. Ellátja a dolgát,
 De olyan savanyú a képe közben.”
 „*We'll see that.*” „Senki sem pótolhatatlan.”
 Nem csak untatja: bántja már a pörgés,
 Hogy indulástól a megérkezésig
 Végigkísérje a miniszterét,
 A bizalmatlan Skultétit; a gardár’

Már egyre inkább nyűg Mátrainak,
Nincs túl sok kedve egy asztalhoz ülni
Súlyponti országok bikáival.
Protokollundor!, a protokollundor!
Szabadon még fél napja sem marad.

Mikor Skultéti Washingtonba megy,
Beteget füllent. „Akut bélhurut?
És lógni fogok, mint gimnáziumban!”
Kovács kárörvendőn helyettesíti.
Ez most csak bagatell program. Tavalý
Ratifikálni mentek, elcsigázva;
És aláírták a kiadatási
Egyezmény okmányainak cseréjét
Tanúsító jegyzőkönyvet, s ahogy kell,
Jó pezsgővel koccintottak utána,
És a State Departmentben feszítettek.
„Ehelyett milyen pikáns a saját
Unokanővérünkkel randevúzni,
Aki itt van, másért és máshogyan.”
Kuzin, kuzen: egymástól mennyire?
Mátrai nem ideges. Most elindul az
Esőfelhőktől súlyos ég alatt.
A konzulátustól tíz percre van
A megbeszél hely. Túlvilági látvány
A villámfény reflexe az üveg
Függönyfalon, akár egy intelem.
Nincs nála esernyő. „Röhej, hogy épp most.”
Mennydörgés. Jól megszaporázza. Újabb
Dörej. Útközben zápor csap le rá,
Trópusi bőség. Bőrig, csontig ázik,
Árkádot lesve. Ömlik az eső.
Néhány perc alatt átlucskosodik
Jó szabóval varratott öltönye,
Viszont az özönvízzel is dacol
Komoly sámfához szoktatott cipője.
Az özönvízben későn veszi észre:
Egyszer már elsétált a ház előtt.
„Ez az.” Nagy üvegajtón zúdul át,
S dúltan a MoMA éttermébe lép be.
„A Modern!, így hívják, hogy máshogyan.”
A pultnál érdeklődik. Akad asztal.
Hosszú bárpult, mögötte millió
Főlhalmozott ital palackja, bortár;
És megkapó, mert váratlan tükör,
S könnyed, már-már csilingelő üvegfal.
Leül. Kettejük közül ő az első.

Töpreng a bőrhuzatú pamlagon.
 Kapkodva, sértetten szárítkozik,
 Kendővel törli arcát, sietősen.
 S – „pár száz év múlva” – itt van újra Blanka.
 „Mégis, egy törőlmetszett Gerdesits lány.”
 Nagyon kívánatos. És ropogósabb,
 Mint valaha; hol több, hol kevesebb;
 Soványabb? Ki van bontva a haja.
 Szép frufruja van, hátul kunkorodnak
 A fürtök. Szentelenül fiatal,
 És meg kell hagyni, szemérmetlenül szép
 Ebben a virágmintás baby dollban.
 „Ágoston édes.” „Úgy látom, te jól vagy.”
 „Én jól. De semmi jóban semmi részem.
 Én ajándékba kaptam mindenem.”
 És rendel egy ásványvizet, s utána
 Egy jégsalátát. És Mátrai sört.
 „Te nem eszel semmit?” „Nem én.” Nem éhes,
 Nem ő. Egy darabban a gyomra. Mindig
 Ingyencnek lenni fárasztó nagyon.
 „Csuromvíz vagy.” Ezt csak most vette észre?
 Mátrai belesajdul. „Hogy hiányzik
 A mindent átítató bizalom,
 Amely Blankához fűzött, hónapoknak
 Látszó, eseménydús hetekig,
 És éveknek tűnő hónapokig”,
 Sajnálkozik magában, és fülel;
 „Másképp, az állandó magasfeszültség,
 Az is hiányzik, minden izgalom
 Blankával. Régen nem bírtam kinyílni...”
 És ősszel lesz majd a *grand opening*,
 Az Edward Hopper!, végre Budapesten.
 „Szóval Hopper, a kemény vonalas,
 Klinikai realizmus?” „Barátom,
 Kölsönbe kapjuk, amit csak reméltem.
 A *New York-i mozit*. Naná, a *Benzint*.
 És sokkal többet. Még Bostonból is jön
 Kép, másik kettő Philadelphiából.
 Az utaztatás részleteit is
 Sikerült tisztáznunk.” „Ügyes vagy.” „Úgyhogy...”
 „Ügyes kislány! Valódi Gerdesits lány.”
 Mátrai megkocogtatja a korsót,
 És Blanka nézi lassan, szelíden.
 „Mondd, újévkor miért nem válaszoltál
 A levelemre?” „Hát tudod, azért, mert
 Nem tetszett benne semmi. Meglepett
 A zsidózásod. Furcsa volt a hangod.
 Szívem, fagyási sérüléseket

Szenvedtem melletted”, szól Mátrai.
 „Én meg melletted. De én megbocsátok.”
 Ma egyszerűen ilyen napja van,
 Ma Blanka jó, szokatlanul szelíd:
 Olyan bársonyos tónusban beszél
 Minden apróságról, mint jó anyák,
 És meghökkentően tapintatos,
 A túlfölényét ellensúlyozandó.
 Negyvenévesen ez a menedéke,
 A jó szerencse burjánzó csalitja.
 „Ő volt én őszi megszorítóm?”
 Mátrai sejti, lassan sikerül
 Felületté züllesztieniük a
 Szerelmüket. „Elsimítani mindent.
 Nem, Blanka nincs a létezők sorában,
 Számomra nincsen ezen a világon,
 Leírtam”, gondolja. Szemközt a grófnő
 Magát boncolja – „Tudod, hány vihar volt?” –,
 S megejtő rabulisztikával érvel.
 „Őnála megtaláltam az egyensúlyt.”
 „Kinél?” „Buránynál.” „Persze.” „Ő is itt van.
 Kimentek Bronxba, a botanikus
 Kertbe. Julival fotóznak azáleákat.”
 „Szeretek mindent, ami rododendron.”
 „Tudod, Burányban mi az érdekes?”
 „Na mi?”, von vállat untan Mátrai.
 „Ő gyerekekkel is feleségül kér. Gavallér.”
 Kissé elsápad. Mímeli nyugalmát.
 „Burány? Az isten szerelmére, ne.
 Nem. Nála körülbelül bárki jobb”,
 Gondolja. Nem mondja ki, mert ma diszkrét,
 Ma diszkrét. A lovait visszafogja.
 S a nőt kémlelve nem szenved, de mégis...
 „És te?” „Nincs senkim. Nem kockáztatok.”
 „Pedig muszáj. Te elkényelmesedtél.”
 Tűnődő, majdnem kíváncsi a hangja.
 Majdnem részvételi, majdnem törődő.
 „Sehol a kérlelhetetlen keménység!
 Azt máskor, mással. Ma csak jót kapok.
 Úgy döntött, ma nem folytatja a kínzást.
 Blanka az én női felem. De sajnós
 Túlságosan is azonos velem”,
 Gondolja elbódulva Mátrai
 A vinotéka bámulása közben.
 Az utólagos birtoklási vágy
 Jól megkínozta... túl van rajta. „Biztos?
 Nahát, nahát. Ez az anyás beszédű nő

Nem tehet voltaképpen semmiről.
 Ó? Ellenségnél sokkal kevesebb,
 Nem érdemes a gyűlöletre. Jól van.”
 És Blanka hangja ott cseng a fülében,
 Ez a talányos, szépen modulált hang:
 „Bizonyos kérdésekben
 Borúlátóból derűlátóvá lettem.”
 Már mosolyog magában Mátrai:
 „Nem győzi hangoztatni ez a nő,
 Mennyire boldog. Százszor gratulálok,
 Ha százszor mondja: minden nagyszerű.
 A minimálprogramom legyen ez.
 Ezzel mégiscsak tartozom neki”,
 Gondolja, és fönnhangon fűzi hozzá:
 „A főnököm Burány nagy tisztelője.
 Meg én is. Add át üdvözetemet.”
 A nő egy percre elérzékenyül;
 Az önimádat két rohama közt
 Nagyon szerette Mátrait, tavalý.
 „That’s all.” Aztán utcára kilépve
 Esernyőt nyit. „Az arca most olyan,
 Mint a gonosz boszorkáé az Ózban:
 Fél, még elolvad, ha víz éri egyszer”,
 Méri a nőt magában Mátrai.
 Némán sétálnak, félórát talán.
 Figyelik, az ázó tömegben az
 Ernyők pálcái hogy koccannak össze.
 Blankának és Buránynak jegye van
 Az operába. „Foglalt, idejében.”
 Idáig kíséri el Mátrai,
 És egy huncut méterrel sem tovább.
 Bordó szőnyeg a Metropolitan
 Opera előtt. Pompás tömeg nyüzsög
 A karzatok csigáin. Légi freskók,
 Kerengők, folyosók. Korlát aranyból.
 Járt már belül. Most csak üvegen át
 Szemléli, aminek nem része éppen,
 A szépre tupírozott életet.
 „Mit adnak ma este?” „A *Siegfriedet*.”
 „Milyen lehet Mime? Na és a sárkány?”,
 Tűnődik Mátrai. „Hát, hagyományos.”
 „Kibírom Mime nélkül, azt hiszem.
 Na isten áldjon, Blanka.” Hazaindul.
 A Queensboro híd ködbe burkolózik.
 A sarki olasz után köd szítál.
 Nem jut a vízíg, mert zsákutca a
 Keleti 52-ik. „Bezárom
 Az ajtót, végre szárazföldre lépve.”

Mindenhol volt nők, mindenütt kavargás,
 És minden zugban a múlt árnyai.
 „Get the fuck out of here.” És kora reggel
 A Blanka hangja visszacseng fülébe:
 „Bizonyos, bizonyos
 Kérdésekben
 Borúlátóból
 Derűlátóvá lettem...”
 A kitartó, egész napos esőről
 Eszébe jut a kopár Williamsburg
 A folyón túl, tavalyi sétakörnyék,
 A fogdaszerű blokkházak sora
 A szatmári zsidók utcáin, vastag
 Vasráccsal még az emeleten is,
 Hogy megfékezzék a kamasz fiúkat
 A férfivá válás napjaiban.
 Vagyonkíméletből fekete zacskót
 Húztak az éjfélete férfiak
 A 2000 dolláros szörmekucsma
 Főlé. És rabbi vezette a kóser
 Sárga buszt... Kapkodva átöltözik,
 S délben a Ruhlmannba lohol megint.
 Azt érzi egyre-másra mostanában:
 Az esemény, melyet ő készített
 Elő, lezajlott rendben nélküle;
 A vacsora, amit ő szervezett meg,
 Az ő hiányában megtartatott:
 A többiek lemondtak róla, és
 Elkezdtek nélküle, őnélküle?,
 Sőt, desszertig vitték a vacsorát.
 „Nem!” Nemcsak Binder várta meg, hanem
 A teljes magyar delegáció
 A külügyminiszter kivételével,
 S néhány mosolygós helyi üzletember.
 „Gyanúsán jól vagy, Mátrai.” „Igen,
 Jó orvost ajánlott a konzul úr.
 Specialistát.” És inti a pincért.
 „Ha köhögnél avagy ízületi
 Fájdalmaid volnának...” „Akkor, akkor?...”
 A leértékelése folyamatban?
 Sejtik, hogy nyűgei fölhalmozódtak,
 S hogy egén minden felhő összegyűlt?

„Idő van.” „Még fölhívnám az anyámat:
 Nincs baj... Ébren van? Számoljunk csak.” „Otthon
 Hat órával van később, mint itt.” „Hé, siessünk.”
 „Ma utaznak, Mátrai úr? A kulcsot,

Kérem, kívülről hagyja majd a zárban”,
 Inti a gondnok lent a folyosón.
 Nassol. És a gardróbba kiüríti.
 „Apró darabokra szed szét a honvágy,
 Hogy összerakjon majd az anyaország.
 Öregszen majd egy teljes, tiszta évet,
 Mikorra Budapestre visszatérek.”
 Most nem csömör, de gyors öntisztulás.

A JFK-n állnak estefelé.
 Skulptéti gondterhelt. Nem leplezi,
 Most már nem. Nem csak magáért aggódik!
 „Meglátja, elharapózik a járvány,
 És végigsöpör minden kontinensen.
 Idő kérdése, hogy pandémia
 Alakuljon ki.” „*Goodness me!*” „Na várjon.
 Mert fölfalhat egész országokat,
 Emberek millióit döntve földre.
 A középkorban harmincmillió...”
 Már fönt vannak a budapesti gépen,
 Félig-meddig kicsomagolva. Hangos-
 Bemondó csendül, hűvös, jól nevelt hang.
 „Jól hallok, Mátrai?” „Sajnos, igen.
 Azt mondja, nem tud fölszállni a gép.
 Nem indul műszaki hiba miatt.”
 Percek alatt kiürül a fedélzet.
 Morgolódnak, míg másik kapuhoz,
 Gyorsan másik géphez terelik őket.
 „Ez Amerika, akad tartalék.”
 Hamar történik, szinte semmi pánik.
 Az új gép röpké másfél óra múlva
 Simán, jóformán észrevétlenül
 Emelkedik magasba. Néhány percig
 Visítanak az eresztékei,
 S a csomagtartók rengve ingadoznak.
 Mátrai végig félálomban ül,
 Tompán, majdhogynem érzéketlenül:
 Történhetne tőle most akármi.
 Légörvény tombol Kanada fölött.
 Látja, a szomszéd lányon szemfedő van,
 S fülhallgató a fedélzeti szettből,
 Hogy semmit föl ne fogjon, meg ne lásson
 Az egész út során. Mátrainak
 Gyerekkori társnője jut eszébe,
 A Bamba, aki ragtapaszt viselt
 Szódásüvegnyi lencségei alatt,
 És ő sem volt szép, ahogy ez a lány sem.

Szlovák, úgy látta az útleveléből.
 Tenyerébe temeti nedves arcát,
 Folyamatosan tüsszög ez a lány.
 Itt tüsszög, őmellette. „Nem öröm.”
 És védekezésből álomba süpped
 Mátrai. Arra ébred, csődület van.
 Egy nő rosszul lett Írország fölött:
 Fuldokol tízezer méter magasban.
 Fölpolcolják a tagjait, ahogy kell,
 Gyöngéden elfektetik négy ülésen,
 „Stabil oldalfekvésbe helyezik”,
 Fontoskodik Kovács, amíg a nőt
 Alápárnázzák gondosan. Van orvos,
 Van oxigénmaszk, és palack is
 Kerül a csomagtartóból. „Derék.”

Mondják, Ferihegyen hőkamerát
 Állítottak föl a beérkezőknek.
 „A végén, meglásd, karanténba zárnak”,
 Mondja Kovács, s faarccal Mátrai:
 „Mert Pest bármit megengedhet magának
 Lakói védelmében, nem csoda:
 A repülőtéren, megérkezéskor
 Megméri majd a hőmérsékletünket,
 S ha harmincnégy fok: nem bocsátanak be.”
 A fejét rázza mosolyogva Binder:
 „Még mit ki nem találsz. Ez lesz a végső
 Világban.” „Sajnos nem, ez a jelen.
 A jelennek is csak a kezdete.
 Pár év, és megszűnnek az utazások,
 Az erőforrásaink kimerülnek,
 És tízszer drágább lesz a kőolaj.”
 A hír igaz volt: ott a kamera
 A reptéri üvegajtó mögött.
 Szépen bele kell pillantaniuk,
 Míg átmennek a két korlát között.
 „Mi ez?”, kérdi Skultéti. És Kovács szól:
 „Termografikus képföldolgozó.”
 Lázat mérnek a fehér köpenyes,
 Szájmaszkos tisztiorvosok a pultnál.
 A képernyőjükön az utasok
 Színekben játszó szellemképe. Átmegy
 A korridoron a miniszterük,
 Aztán Kovács, Binder, majd Mátrai.
 És nincsen csengő – „Még nincs!” –, sem sziréna.
 Néhány pajkos kamasz szigorú viccből
 Tüszögni kezd a vámosok előtt.

„Bajban van a világ”, sajnálkozik
Skultéti. „Mókás fickókkal repültünk,
Azt meg kell hagyni”, kontráz Mátrai.
A zöldfolyosón túl támad a sajtó.
Kamerák kis ligete, vad vakuk.
Átvágni rajtuk gyorsan. „*Warmly welcome.*”
Egy népegészségügyi szóvivő
Nyilatkozik. „Az amerikai
Húsipar minapi korlátozása
Érint-e minket?” Teljes hangzavar.
Leshelyéről berobban egy riporter:
„Külgügyminiszter úr...” „Mi nem beszéltünk
Meg mára semmilyen találkozót.
Hagyjon békén.” És vágatnak tovább,
A sofőrhez. „Szagot fogott a sajtó.
A vadvírust a gépünk hozta Pestre,
S megszimatolták valahogy?” „Lehet.”
„Jöttünk a fertőzést széthordani”,
Kurjant Mátrai diadalmasan.
„Mi élvezzük, ha utazik a gondunk,
S azt is, hogy átruházható a gond.”
Skultéti nézi. „Ragados a példa?
Tréfálozunk, mi, tréfálozgatunk?!Egyébként ugye jól van, Mátrai?”

Szvoren Edina

PERTU

A párkányra szerelt tüskesoron csússzon meg a fény. Szemből süssön a nap, az egyházi tenispályák felől, hogy amikor az ablakon kinéz, ne lássa jól a hőmérőt. Legyenek kilátást akadályozó étolajfoltok azon az ablaküvegen. Nyissa ki az ablakot. Óvatlanul tenyereljen bele a galambok ellen fölszerelt tüskékbe. Mondja félhangosan, mint a régóta magányos emberek, hogy *tizenegy fok*. Ha fűszeres tavaszi illatok tódulnak a konyhába szilveszter délutánján, fölbátorodott énekesmadarak adjanak ahhoz hasonló hangot, mint amelyet egyes zsebszámológépek. Hóvirágra emlékeztető növények üssék föl a fejüket a kilencemeletes ház előtti szánkódomb fűszigetein. Ne vegye észre. Legyenek olyanok ezek a már bimbózva is hervatag növények, mint amelyekre gyereklábak tapostak. S amikor az ablakot becsukja, érezze meg, hogy nemcsak a felázott föld szaglik odakint, hanem a szemetesvödör is idebent. Fölnyithatja a tetőt, belenézhet a kukába, majd kiveheti a szemeteszákot, pedig félig sincs tele. Szaglik a citromhéj, a hamu, a makrélakonzerv, s ez így együtt legyen ordenáré.

Töröljön port, mossa föl az előszobát, vasalja ki a vendégágyneműt. Takarítson fordított sorrendben, gyakorlatlanul és undorodva. Jusson eszébe, hogy a konyhaablakon nem lehet kilátni az olajfoltoktól, essen neki a foltoknak jobb híján körömkefével. Sosem használt bútorviasszal kenje át a férjtől itt maradt ebédlőasztalt, elfehéredő ujjbeggyel nyomogassa vissza a lötyögő asztallábak kilazult csavarjait. Higgye azt, hogy nincs csavarhúzó a háztartásban. Hútsön be egy tüveg alkoholmentes sört Apukának, de felejtse el beáztatni a lencsét. Mikor mindennel elkészült, üljön le áruházi szórólapot olvasgatni. Viszolyogjon attól a szótól, hogy gyomorideg. Ha az élelmiszereket és ünnepi italokat átlapozta, s meglátja a bútorkínálatot, ugorjon föl, majd siettében botoljon meg a saját papucsában. Az utolsó pillanatban dobáljon pulóvereket és fehéreneműket a gyerekszoba heverőjére, mintha az üresen álló ágyat szennyestartónak használná, a szobát pedig gardróbnak. Igyekezzen úgy elrendezni a ruhahalmokat, hogy a katicabogaras piros párna csücske épp csak kilátsszon.

Anyukáék legyenek mindig mindenhova pontosan érkező emberek, keltsenek szinte lelkiismeret-furdalást a pontosságukkal. Úgy csöngessenek egyetlen rövidet, mint akik percek óta várják, hogy a lányuk beeressze őket. A füleden ülsz, mondhatnák akkor. *Csókolom, Anyuka, csókolom, Apuka*. Kapjuk föl a fejünket. Apuka egyik kezében legyen egy műbőr füles, tyúklábmintás szatyor, a vállán cipzáros sporttáska. Anyuka érkezen üres kézzel, s szőrtelenített karján csak egy prémszegélyes nagykabát lógjon. Anyuka legyen barna, mint aki nyáron a verandán, télen a csábi postahivatal melletti szoláriumban sütteti magát (Csáb lehessen Čebovce, ezres lélekszámmal, tizenöt kilométerre a határ mögött), Apuka viszont legyen sápadt és sárga, mint egy májbeteg. Pedig bőrfarkasa van. Anyuka legyen a szigorúbb, az aggályosabb s az, aki érzékeny a szagokra. Apukát emésze kivizsgálatlan betegség, legyen egy féltve őrzött faragott kirándulóbotja, s hajnalonta arccal a Kamenný vrch felé fordulva jógázzon, még mielőtt az orvosok rájőnnének, mitől remeg a keze. Apuka Kőhegyet mondjon, Anyuka Kamenný vrch-t.

Megint eltelt egy év, sóhajtsák köszönés helyett. S ha a puszkilodáson átestek, a lányuknak hátrálnia kelljen egészen az ebédlőig, mert a lakótelepi előszobák olyan keskenyek, hogy az előszobafal előtti szűkületen még egy babakocsi sem fér el anélkül, hogy a kerekéből kiálló csavar föl ne szaggatná a tapétát. Anyuka nevetőráncai izzadjanak, legyenesse magát az áruházi reklámújsággal. Legyen örökké légszomja, ne szeressen zokniban aludni. Tépje le magáról a sálát a legkeményebb fagyban is. *Oroszlánszag van*, kiáltson fel szokás szerint, mikor prémszegélyes kabátját már fölakasztotta. Rontson a konyhaablakhoz, mint aki otthon van, túsarkú cipője kopogjon a járólapon. Legyen szebb lábikrája, mint a lányának, s a rossz szagok meg a szebb lábikra ébresszen érthetetlen hevességű büntudatot a lányában. Anyuka felejtse magát néhány percre a szilveszteri tavaszszagban, hallgassa a számológép-csipogást, amíg Apuka lassú mozdulatokkal kipakol. Anyuka tenyereljen bele a galambok ellen fölszerelt tuskékbe. A tyúklábmintás szatyorban lévő italokat – pezsgőt és Tokajskát – Apuka rakja mind a hűtőbe, vegye észre a még nem egészen hideg alkoholmentes sört, töltsön a jégkockazacskóba hideg vizet, tegye a mélyhűtőbe, s nézze lenyűgözve, ahogy a mélyhűtő sziszegve szívja magára a gumiredős ajtót. Legyenek mondatok, amelyek korlátlan számban ismételhetők. *Apuka olyan, mint egy gyerek*.

Aztán üljék körül a bútorviasztól fénylő ebédlőasztalt, ahol régebbi szilvesztereken még öten ültek. Húzzanak lábukra félretaposott csábi papucsot. Mikor a vonatút viszonyosságait töviről hegyire megbeszélték, hallgassanak el, mintha mélynek hitt lapos tányérból fogyna el hirtelen az étel. A válást akkor se hozzák szóba, mikor már percek óta némán merednek maguk elé. Legfeljebb az csússzon ki a szájukon, hogy *annak idején*. Ne beszéljenek a gyerek hétvégi látogatásairól, az üres heverőről, a ruhák alá temetett

katicabogaras párnáról, pedig igencsak furdalja Anyukáék oldalát a kíváncsiság. Mit kell ahhoz tennie egy anyának, hogy a gyereke az apát válassza. Ebből persze látsszon csupán annyi, hogy Anyuka tenyérrrel stuccolgatja a kontyát, Apuka pedig jobb keze körmeivel piszkálgatja a bal keze körmét.

Szűrődjenek be labdapattogás hangjai a fedett egyházi teniszpálya felől. Az előző éjjel fölázott domb szaga nyomja el a bútortviasz illatát, a nyitott télikabátban hintázó gyerekek lármája és az olajozatlan alkatrészek nyikorgása Apuka körmének pattogását. Anyuka üssön finoman Apuka kezére. Apuka álljon föl, és vegye ki a sört a hűtőből. *Apádnak fáj a feje*, mondhatja Anyuka csönd ellen. A lányuk keressen gyógyszert a kamraszekrényben. Üljön vissza az asztalhoz. Rakja Apuka elé a fájdalomcsillapítót. Apuka helyezze a nyelvére a gyógyszert. Emelje szájához a sörösüveget, kortyoljon épp csak néhányat, mielőtt Anyuka visszarántaná a palackot. *Hozz apádnak egy poharat*. A lánya kelletlenül, grimaszolva tegye le Apuka elé a poharat. *Elviselhetetlen a felesége, Apuka*, mondhassa Apukának. Anyuka cukrot szopogasson. Nézzen oldalról a lánya arcába, ahelyett, hogy bármit mondana. Ha fogához koccan a cukor, jussanak Apukáék eszébe komolyzenei matinékre járó csipkekesztyűs úrinők. Anyuka legyen ellenszenves, vegye körül erős illatfelhő, francia nevű lengyel parfüm huszonnégy órán túl sem illanó szaga. Anyuka selyemcukorra enyésszen el a nyelve alatt.

Anyuka csapjon az asztalra, álljon fel, mondja azt, hogy *nakéremszépen*. Legyen elege a hallgatásból. Pakolja ki a csábi konyhakertből hozott zöldségeket. Répát, karalábét, zellert, hagymát. Míg vegyszert sosem látott terményeit méltatja, keressen a lánya fiókjaiban zöldségpucolásra alkalmas kést. Legyen rendetlenség azokban a fiókokban. Maradjon a kezében az egyik fiók fogantyúja, legyen minden kés csorba, legyen a lánya háztartása rendetlen, a tisztaság látszólagos. Lásson Anyuka összefüggést a lány rendhez való viszonya és a válása között. Apuka fogjon egy újságot, hajtogassa szét, terítse a férjtől maradt asztalra. Tűrje föl az ingujját. A lánya szeresse ezt a mozdulatot, nézze gyengéden Apukát. Emlékezzen: amikor Apuka karján hangya mászott. Kezddjenek fitatalságukról és lányuk gyermekkoráról csevegve zöldséget tisztítani, hulljon hagymahéj a földre. Legyen egy családi nyelv, amihez Anyuka mindőjüknel erősebben ragaszkodik. Képződjön boldogság az emlékezés által. Legyenek ugyanakkor szavak, amelyektől – most már – a hideg futkos a lányuk hátán. Emlékezzen, mit mondott neki Anyuka, amikor maszturbálás közben rányitott. Anyuka tartozzon azok közé, akik agresszívvé válnak, ha zavarba hozzák őket.

Derüljön ki most, hogy a lencse nincs beáztatva. Anyuka csapja le a kést az asztalra, öntsön forró vizet egy műanyag edénybe, keresse meg a lencsét, öntse azt is a tálba. Lásson szoros összefüggést a lánya konyhai ügyetlensége és a válása között. Képzeld azt, hogy a lánya nemtörődöm anya. Lőjön bakot. Anyuka kezdjen szlovákul beszélni, ha ideges. Hallgasson el úgy, hogy mindenki észrevegye: elhallgatott. Apuka próbálja azzal oldani a feszültséget, hogy jogagyakorlatot ajánl a lányának feledékenység ellen. Föl is állhat, hogy bemutassa. Lépjön a hagymahéjra. Ne legyen mindegy, hogy fejkörzés közben mikor vesz lélegzetet, s hogy a légszomjas állapot a tüdőben, az agyban avagy a gyomorban jön létre. Mondja azt: érted?, és a lánya bólintson. Egyszer csak kezdjen Apuka orra vérezni a jogagyakorlattól. Legyen Anyuka félszlovák, s keltsen mind Apukában, mind a lányukban szorongást annak a tudata, hogy Anyuka is volt gyerek. Anyuka ugorjon Apukához, és dugdosson zsebkendőt az orrlukába. Apuka tűrje. Apuka olyan legyen, mint egy gyerek.

Sötétedjen rájuk hirtelen. Ne vegyék észre, hogy jó ideje félhomályban ülnek. A párkányra szerelt alumíniumtűskéken simítson végig a teniszpályák előtt elsuhanó autók reflektora. Ha lehet, ne mondjunk olyat, hogy elsuhanó. Odakint kezdjen megdermed-

ni és összezsugorodni mindaz, ami a tavaszi napsütésben előzőleg föllazult, fölolvadt, szétterült. Galamb keressen fogást a tüskéken, s zuhanjon fél métert, amikor egyensúlyát veszti. Az állatok vonatkoznak az emberekre, legyen a csúnyaságuk emberi. Petárdázó fiatalok vegyék birtokukba a szánkódomb aljába épített faháncsos játszóteret: másszanak az európai szabvány szerint készült kicsinyített várba, bakancsban trappoljanak föl-le a csúszdán, a hinta láncát tekerjék a hintatartó bak keresztrúdjára. Az első petárdarobbanástól ránduljon össze Anyuka gyomra. A másodiktól és a harmadiktól féljen, de ne legyen jobb félni, mint megijedni. Rontson Anyuka az ablakhoz (a szép lábikrák veszítsék formájukat papucsban), szidalmazza szlovákul és magyarul a suhancokat. Apuka nézzen a lányára, keresse arcában a felesége vonásait. Ne találja.

Anyuka rakja föl a lencsét főni. Nézzen az órára. Nézzenek mindannyian az ebédlő falán lógó órára. Közeledjen az éjfél, a telefonok ideje. Aki szorongásra hajlamos, szorongjon. Apuka rángassa ki orrlukából az átvért zsebkendőcafátokat. A felső szomszéd bőgesse föl a kedvenc zenéjét, tartson főpróbát csillagszóró-dobálásból. Legyen fájdalmas a mások boldogsága, sőt, a jókedv legyen összetéveszthető a boldogsággal. Anyuka vegye elő a tokajjska Lipovinát, nyitassa ki Apukával. A lányok hozzon talpas poharakat, és forgassa a szemét, amikor azt látja, hogy Anyuka a szeme elé emelve ellenőrzi a poharak tisztaságát. *Eltelt egy év*, mondhassa Anyuka. Apukának ne töltsenek. Számolják ki közösen, ahogyan talált pénzt vagy a menstruáció kimaradásának napjait, mióta nem iszik Apuka. (Legyenek meglepő képzettársításaink.) Legyen annak már vagy kilenc éve, hogy Apuka letette az italt. Essen ez egybe azokkal az időkkel, mikor a lányok Magyarországra teleptül, s ettől Apukának legyen büntudata. Apuka bontasson föl egy újabb palack alkoholmentes sört. Koccintsanak a Lipovinával. Emlékezzenek a vejükre, amikor még szakállat hordott, s amikor még Apuka és Anyuka is dohányzott. Emlékezzenek az unokájukra, aki a vejüket választotta, mert a lányok rendetlen, rosszul főz, s nem tud úrrá lenni az indulatain. Anyuka vegye észre a hagyma földbe taposott héját. Hajoljon le érte, dobja ki. Emlékezzenek a katicabogaras kispárnára a lányok ruhahalmi alatt. Csillanjon fény a párkányra szerelt tüskéken, mint egy nyálás fogsoron.

Anyuka csapjon az asztalra, s mondja azt megint, hogy *nakéremszépen*. Kapcsolja be a rádiót, hogy a himnuszról le ne maradjanak, s kezdjen politizálni. Legyen róla tudomása, hogy a lánya jobboldali szavazó. Apuka lássa előre a vita kimenetelét. Igyekezzenek csitítani Anyukát, Anyuka söpörje le a combjáról Apuka nyugalmi állapotban is remegő kezét, és beszéljen tovább, szidja mind féktelenebbül a rasszistákat, a gárdistákat, a revisionistákat. Felsorolások elemei közül esetleg legyen szabad elhagyni a vesszőt. A feltűnik lévő lakásban földrengészerű robajok jelezzék, hogy a hangulat a tetőfokára hágott, férfiak kurjongassanak fisztulahangon, Anyuka töltsön magának még egy pohár Lipovinát, és hergelje magát kiabálásig, nyakán váljanak láthatóvá az inak, nevetóráncai gyöngyözzenek rosszul fölszívódott arckrém, a konyhaablak előtt égő csillagszórók zuhanjanak a mélybe, a rádiókabaréban torokhangok röhögjenek közönségesen. Anyuka tépje föl a konyhaablakot, mint aki menten megfullad, lélegezzen mélyeket. Legyenek színpadiasak a mozdulatai. Apuka hunyja le a szemét, és ügyelve a helyes sorrendre, töltsen meg levegővel a légszomjas üregeket. A lányok üljön némán, és ne legyen senki, aki majd utólag megmondja, milyen érvekkel kellett volna megvédenie az igazát. Ne legyen különbség vélemény és személy között, s ha az egyiket sérülés éri, a másik semmisüljön meg. Apuka orra ezúttal ne vérezzen a jógalégzéstől, csak a keze remegjen megállíthatatlanul: tegye az ölébe, a hóna alá, a térdére, a lánya vállára, vagy kulcsolja egyszerűen a hideg sőrösüvegre. Anyuka higgadjon le, ha tud. Gondoljon a Kamenný vrch-re.

Álljanak föl, mikor a himnuszt meghallják. Odafönt szüneteljen a rajcsúrozás, csen-

desedjen el a ház. Anyukát a konyhában érje a himnusz, Apukát és a lányukat az ebédlőben. Kezden sípolni a kukta. Fogják poharukat a kezükbe, és keressenek egy semleges tárgyat, amin az tekintetük megállapodhat, ám éppen semleges tárgyából legyen hiány. Részben gombostűk, részben eltávolított rajzszegek kráterei vételessé magukat észre a lambéria zárószegélyén. Sípoljon a kukta, terjengjen füstölt hús szaga. Emlékezzenek: mikor az unokájuk röhögőgörcsöt kapott a himnusz alatt. Maradjon eldöntetlen, hogy a lányuk végül fölpofozta-e, vagy csak az ujjai hagytak a karján nyomot. Vissítson a kukta. Legyen különbség sértő és fájdalmas között. Apuka szája sarkában mosoly bujkáljon, Anyukáéban gőg. A lányuk kapaszkodjon meg a széktámlában, amikor meglátja egy kioperálhatatlan rajzszeget alá csípődött gyerekrajzfoszlányon a színes zsírkrétanyomokat. Liluljon el a szája. A gyerek legyen gyermek, a himnusz Himnusz. Anyuka jelenléte legyen sértő, Apukáé fájdalmas. A zenekari utójáték utolsó ütemeit harsogja túl egy tűzijáték, petárdák durrogása, papírtrombiták tülkölése.

Anyuka kapcsolja ki a rádiót, amikor az államelnök hangját meghallja. Ne legyen már, úgymond, a nemzetnek hova hátrálnia. Anyuka pöckölje föl a kukta sípját egy villával, zárja el a gázlángot. Apuka vegyen elő pezsgőt, ígérje azt, amit minden évben: *nem lesz pukkanás*. Anyuka ne bízson senkiben, menjen Apuka idegeire az életörömét sosem érintő pesszimizmusával, számítson résnyire szűkített szemmel, hátrafesztett nyakkal a kiszabaduló dugó pukkanására. Sikerüljön Apukának hangtalanul kinyitnia a pezsgőt. A lányuk üljön magába roskadva a széken, kalapáljon a szíve, lüktessen a halántéka. Rettegjen attól, hogy a szilveszteri lármában nem fogja meghallani a telefoncsörgést. Ne vegye észre, hogy Apuka és Anyuka készül valamire, s hogy újabb poharakat keresnek a konyhaszekrényben. Anyuka kivételesen Apukának is engedélyezzen kétujjnyi pezsgőt. Apuka remegő kézzel adjon a felesége kezébe egy teletöltött poharat, fogja a másik kettőt, és vigye az ebédlőbe. Anyuka ünnepélyesen vonuljon Apuka mögött, s álljon meg, mint önmaga élő szobra a lánya előtt. Amit Anyuka mond, mindig legyen kevesebb, mint ahogyan mondja, s az egyik lábát tartsa egy kissé mindig a másik előtt. Még papucsban is. A közhely neve legyen rítus, a megszokásé meghittség – a vádlié lábikra. Várakozzon Anyuka nyelve hegyén, hogy *eltelt egy év*.

Éjfél után hat perccel szólaljon meg a telefon, s legyen ez afféle mélypont, ahol a magaslatookról elindított mondatok végül összecsorognak, majd egy víztükör nélküli sötét tóként megállnak. Ugorjon fel Anyukáék lánya úgy, hogy Apuka poharat tartó kezét a vállá meglökje, s a pezsgő Anyuka ruhájára lötytyenjen. Hordjon Anyuka hétköznapi is olyan ruhákat, amelyeket a lánya ünnepnapokon sem. Lányuk trappoljon a telefonhoz. Feledkezzen meg róla, miféle látszatot akart kelteni a gyerekágyra hányt ruhákkal, a katicás párna épp hogy csak kilátszó csücskével. Kapja föl a kagylót. Álljon a telefon a hálósobában, hogy Anyukának az ajtóhoz kelljen settenkednie, ha hallani akarja, mit beszél a lánya. Apuka kísérelje meg visszatartani Anyukát a karjánál fogva. Legyenek a nők testileg is erősebbek a férfiaknál, legyenek kiheverhetetlenül hatalmasok. Legyen a nő gyerek nélküli anya, az anya pedig hímivarszerv nélküli férfi. Említtessék, hogy az iskolai fogadóórákon Apuka jobbra hallgatott, s hogy Anyukának elméletei vannak a laissez-faire nevelésről, egyes József Attila-sorok értelméről, valamint a tüszentés hangereje és az orgazmus minősége közti összefüggésről. Legyen a nő olyan seb, ami a sérülést okozó tárggyal azonos. Anyuka tépje ki magát Apuka hangya járta kezéből, és simuljon a falhoz, az ajtókerethez.

A lányuk görnyedt testtartása pattanásig feszült figyelmet fejezzen ki. Boruljon színtre a kagylóra. Forduljon a fal felé, támassza homlokát a falnak. Semmi esetre se legyen a fal hideg, a homlok pedig forró. Szabadon maradt fülét a lányuk fogja be a kezével.

Fojtsa szinte vissza a lélegzetét, hogy minden egyes szót halljon. A telefon zsinórja csípdődjön a hóna alá. Markában izzadjon nyálkát a telefonkagyló, s a padlószőnyeget szegő poros kábelburok látványa később úgy ötljön az eszébe, mint annak az első fia nélküli töltött szilveszternek a jelképe.

Legyen álomtias a hatéves fiú hangja. Beszéljen halkán, mint aki még nem ébredt föl egészen. Nyomja el ügyetlenül az ásítását. Legyen fájdalmas, hogy a fia viselkedni akar, tapintatos szeretne lenni, fegyelmezni magát. Keltsenek csalódást a tőmondatai, amelyekben úgy számol be az élményeiről, mintha egy gyermeklélektani könyvben már olvasott volna róluk. Legyen a fiú hangjában valami újféle kásáság, valami senkinek nem megmutatott szomorú vadság. Legyen hallható a flanelpizsamája susogása. Legyen hihető, hogy a telefonkagyló átérészi a szagokat: a mély álomból hirtelen ébredő ember órákon át csukva tartott szájának szagát, a fejbőr homlokra kúszó faggyúillatát. Tegyen túl minden eddig ismert fájdalomon, hogy fiát az apja tanítgatja a betűkre, nem ő. Derüljön ki három perc elteltével, hogy a vérségi kapcsolat nem elég a közös témához, s hogy nem volna miről beszélni, ha meggyőződése ellenére nem kérné a fia bocsánatát. S a fia ne oldozza föl, csak annyit mondjon, ha már nagyon szeretne visszafeküdni: *most már mindegy, anya*, mintha jobban tudná, micsoda anyagból van anyjában ez az agresszió, mint ő maga, s hogy igenis vannak helyzetek, amikor az embernek a fia ellen is meg kell védenie magát, különben – különben elenyészik, mint Anyuka szájában a cukor, s olyankor ütni is lehet, sőt jobb ütni, mint nem ütni, mint ahogy jobb kimondani, mint nem kimondani azokat a mondatokat, amelyek úgy jutnak az eszébe, mintha soha nem gondolt volna rájuk, holott éppen azért nem jutottak eszébe évekig, mert mindig is ezekre gondolt. Ezek a mondatok legyenek annak a víztükör nélküli tónak a legmélyebb pontjai. Végül mint aki előbb tanult meg színlelni, mint a dolgokat átélni, mondja újféle kásás hangján a fia, hogy *boldog új évet, anya*.

Készítse ujját a telefonra, s szakítsa meg a vonalat, még mielőtt volt férje a készülékhez érne. Menjen az ablakhoz, nézzen ki az utcára, fantáziáljon szokás szerint öngyilkosságról. Vegye észre a teniszpálya körül ólálkodó gazdátlan kutyát, ahogy a nyakörvét maga után húzza, és lába időnként belegabalyodik a gazda keze számára kialakított hurrokba. A magasban szétrobbanó rakéták fénye mint túlhígított színes vízfesték folyjon végig minden egyes tüskén. Térjen vissza a szüleihez.

Anyuka settenkedjen az ebédlőbe. Nedvesítse meg a konyhai csapnál a pezsgőfoltos blúzt. Apuka ácsorogjon kezét tördelve. Sújja Anyuka fülébe, hogy *politikáról többet egy szót se*. Anyuka bólintson, ossza ki a pezsgőspoharakat. Ne kérdezzen a lányától semmit, s árulja el éppen ezzel, hogy hallgatózott. Álljanak körbe, mosolyogjanak egymásra. Legyen terhes a másokra nézni. Anyuka vegye észre, hogy Apuka már megint a kehelynél fogva tartja a poharat. Anyuka úgy vizsgáljon bizonyos mozdulatoktól, mint a korai dodekafónia a hangisméltéstől. Anyuka emelje magasba a poharát, s mondja azt föl-döntült boldogságot sugározva, hogy *šťastný nový rok*. Apuka ismétlje el, *boldog új évet*, és bökdösse könyökével Anyuka oldalát. Anyuka igyekezzen a hangerő önkéntelen emelésével palástolni zavarát. Köszörülgesse a torkát, kezdjen viszketni szép ívű lábszára, nyelve hegyével simítsa végig a felső ajkát, vagy csücsörítsen öntudatlanul, miközben a szavakat keresi. *Nos, kislányom* – fogjon végre hozzá, amikor látja, hogy a negyvenéves kislány figyelme elkalandozott. *Arra gondoltunk apáddal... legfőbb ideje, hogy összetegeződjünk*. Apuka buzgón bólogatva helyeseljen. Legfőbb ideje. Apuka közelítse poharát a lányához, Anyuka koccintson előbb a lányával, aztán Apukával. Csókolja a lányát homlokon, a férjét szájon. A lányuk mint egy bábu hagyja magát egyik ölelésből a másikba taszítani, s a szülei válla fölött se vegye le a szemét a lambériába nyomott gombostűkről meg

rajzszegekről. Hajtsa föl egy szuszra a pezsgőt, tegye az asztalra a poharat, s a konyhából hozzon egy kést. Húzza el az ebédlőasztalt. Feszítse a késpengét az egyik rajzszeg alá, s próbálja kifordítani a fából. Aztán a többi, mind. Tolja vissza helyére az asztalt. Ne törődjön vele, hogy a lábak megint kilazultak. Dobja a szemébe a szegeket, a fia keze nyomát viselő rajzlapok foszlányait. Mint rohamok előtt, Apuka agyagsárga arcbőre sápadjon ki a járomcsont alatt. A párkányra szerelt tüskesoron akadjon fönn egy fűzőld szilveszteri girland. Isten legyen halott, Apuka szájszaga érezhető. Nyíljon sárga raké-
tapitypang a lakótelep egén. Lássuk magunk előtt a Modrý Kameň zöldjét, a táj többnyire nőiesnek nevezett hullámzását, legyen honvágyunk sosem látott falvakat rejtő völgykatlanok, a Kamenný vrch-re vezető földutak és a Španí laz előtt elterülő, szántóföldektől tarka síkság után.

VIRÁGVASÁRNAP

Ki gondolta volna, hogy a tatár arcú feleségek is eljönnek. Le sem cserélték a templomos ruhájukat, csak kiálltak a körmenetből, átgyalogoltak a sáros falun, s miután odabiccentettek a férjüknek, az út szélére álltak. Izmos szájukat összeharapták, mintha csak csomót kötöttek volna az arcukra, és a répaföldek felé fordultak. A férjek úgy emlékeztek, ez férfidolog. Ki a nadra hívta őket, morogták köszönés helyett.

Igaz, ők is véletlenül szereztek tudomást a dologról: beszéltek az inasok, óva intettek tőle a bagókomák, firtatták a karon ülők – kézháttal lett gyorsan a szájukra vágva. Ezt adta hírül a pap hallgatása és a vendel alá dugott papírka ábrája, az istállóba csapott béna nagypapa ezért kacsingatott, az apátnő jobbágylányok hajából font ostora ezért pattogott. Arról azonban senki sem tudott számot adni, hogy ki tette a bogarat a fülükbe.

Persze az óva intők érkeztek elsőként. Zavarukban a csizmájuk sarkát ütögették össze vagy a kezüket lehelgették, mint télen. Pedig tavasz volt, virágvasárnap. Az inasok szemlesütve ácsorogtak, a sekrestyés fülig vörösödve köszöngtetett az érkezőknek, az asszonyok férjüktől messze, magányosan várakoztak (furcsa volt őket munkátlanul látni: hogy nem görnyedtek valami teendő felett, hirtelenében föltűnt a vállak szélessége, a fenekek szívós izmossága s a hajfonatok hossza; nem csoda, ha szemük sarkából még a férjek is rácsodálkoztak feleségük ingerlő húsára). A sekrestyés a sókereskedőt röstellte, a cseléd a fattyút, fogatlanék a vénlányokat, éltebbek a fiatalokat, de hazamenni senkinek sem akaródzott. Mindnyájan szégyelltek olyan emberekkel mutatkozni, akik kaphatók erre a sokféleképp üldözött dologra, pedig tegnap még tisztában voltak vele, hogy nem az ember vet rossz fényt a tilalmasra, hanem a tilalmas az emberre. Csak legalább a gyerekek kimaradjanak belőle, gondolták remélhetőleg a nők, mert az már igazán a világvége lett volna, ha ők is megfélemeznek a gyerekekről.

Nincs két hete, hogy néhányan a legkisebbek közül sírva jöttek haza az iskolából. Az okítás éppen a tilalmas dologokról folyt. A rossz leheletű tanító fősorakoztatta maga előtt a gyerekeket, s állukat a markába fogva, hosszúra növesztett körme hegyével csippen-tette össze a nyelvüket. Ha sírtak, hosszabban, ha rúgkapáltak, fájdalmasabban. S jól tette, mert ahogy az atya mondja, rettenet nélkül nincs elretentés. Az istenkáromlástól csak az tartózkodik, aki már tapasztalta a nyelvfogó gyötrelmeit, egyébként meg örüljenek

ezek a mai gyerekek, hogy a karóba húzás szemléltetése ma már éppúgy nincs divatban, mint maga a karóba húzás, így nem kell, mint nagyapáinknak, arccal az osztály felé, lábukat enyhén szétterpesztve a tanító combjára ülniük. A jó szülő, bármennyire nehezebbre esik is, megállja, hogy az iskolából bőgve hazatérő gyereke fejét az ölébe vonja. A jó szülő kifordított kézfeje bütykös oldalával csap a puha arcba, ha a gyereke arról érdeklődik, mi az a *ki ne mondd többször*. A jó szülő mégis neheztel kissé a tanítóra, amiért eltiltotta a gyerekeket: ha ugyanis nem hozza szóba, soha nem tudják meg, hogy létezik. Hiszen emberemlékezet óta nem játszották sem itt, sem a szomszédos falvakban; a felnőttek is éppen hogy sejtik, mi az, s leginkább csak a büntetés nagyságából következtethetnek a *ki ne mondd* mibenlétére: ha fogda jár érte, valami istenes vagy pinás dolog lehet.

Kötélidegzetű asszonyaink hiába remélték, ha remélték, hogy a fiatalok kimaradnak a dologból. Ránctalan tatár arcukon csak még jobban kifeszült a bőr, amikor a várakozók közt feltűnt a nádvágó tizennégy éves, facipős fia. Húsos, csiklóforma szájuk elfehéredett, amikor a kofa fejlett lánya a bőrcserző fia mellé somfordált. Bár tavaly nyáron azt beszéltek, hogy a kofának ezt a mindössze tizenkét éves lányát rajtakapták, amint jobb kézzel a bal mellét simogatja, s közben azt ismétlgeti: kuc, kerekedjél, lapos, domborodjál, azért általános vélekedés volt, hogy az ilyesmihez: milyesmihez?, még túlságosan fiatal. Mégsem küldte haza senki. Ott ácsorgott az út irtás felőli oldalán, és az ünneplőcipője orrát nézegette – mert a barkás körmenetben ő is részt vett. Később olyanféle emberek csatlakoztak a csoporthoz – a falu megátalkodottjai vagy a falu feddhetetlenjei, sőt, az ostoros apátnő, parasztruhában –, hogy lassan már senki semmin nem csodálkozott. Legföljebb ha a pap jelent volna meg köztük, virágvasárnapi öltözetben.

De hála a magasságosnak, nem jött.

Sehogy sem tudtuk elképzelni, hogyan fog ez a várakozás véget érni. Tanácstalanul ácsorogtunk már vagy egy órája. Ki tölti meg a hólyagot bűnökkel. Kérdőn néztek egymásra, akik egymásra mertek nézni. Ki csempészi ki a faluból a hólyagot, anélkül, hogy illetéktelenek meglátnák. Ki mer majd elsőként a bendőbe rúgni. Mert elkezdni mindent nehéz: egyeses a nászéjszakára gondoltak, mások az első lopásra. Mindenki, még a legfiatalabb is tudta, hogy aki kézzel ér a bendőhöz, az nemhogy megszabadul a rontástól, de csak jobban megfertőződik vele. Volt, aki a betegségéből remélt gyógyulást, volt, aki a káros szenvedélyéből – volt viszont, aki csak a szenvedély látható jeleiből. A bőrcserző mazna fia a dadogásától akart szabadulni, a kofa koraérett lánya az anyányi vágyaitól. Szőrösék intézője a bűntől, fogatlanék dajkája csupán a bűntudattól.

Itt voltak mellesék, akik nyárlott borral kereskedtek, meg itt volt dinnyéséktől a félkarú nő. Utolsónak befutott a halász. A húshagyókeddi vénlánycsúfolásokból ugyan rendre kivonta magát, a szüleit pedig tegezte, egyébiránt azonban elképzelhetetlen volt, hogy olyan bűnei legyenek, mint a többieknek, akiket az atya szerint egyedül hagyott az úr, s akik az útszéli szent szemét kiszúrták, amiért engedte, hogy a vetést elverje a jég. A templombéli feszületről tavaly télen lefolyt a festék, a freskón az egyik latornak két bal lábat festett a mester, aki fizetségképp a falunagy szodómiában is járatos nővérevel hálhatott. De az úr megint nem küldte el értünk a megváltót, és megint nem bocsátott tűzvihart a falura, az atya pedig azt prédikálta a körmenet előtt, hogy olykor a büntetés hiánya a büntetés, s bűnös, aki a büntetésben bízik, bűnös, aki az ítéletre vár. De mi lehetett a halász bűne?

Hangokat hallottunk, távoli kiabálást. A folyó túloldalán fekvő falu irányából, a réven innen, embercsoport közeledett futva. Többen voltak, mint mi, mintegy harmincan-negyvenen, szürke porfelhő kísérté őket. Ahogy elhagyták az egyházi kaszáló kiszögellését, és ráfordultak a falunkba vezető útra, jól kivehetővé vált, hogy valami emberfejnél

nagyobb alaktalanságot rugdosnak maguk előtt. Ember dolga a büntetés, ha isten hallgat – mondta még az atya. Eleinte kétségkívül sokan elhitték, hogy emberfej gurul a lábak alatt, de ahogy közelebb ért a csoport, az alaktalanságnak előbb a színét, később a formáját is láthattuk, s bár mozdulni senki nem mozdult, egyesek kimondták, ha csak halkan is, amit magában már mindenki megállapított: a hólyag az.

Az embereink beszélni kezdtek egymással. Amikor megértettük az új helyzetet, összébb álltunk, a nők beletörődtek a fiatalok jelenlétébe, a férjek meglepedeztek a feleségekről: rájuk mosolyogtak. A hólyag az, ismételte a kofa lánya a bőrcserző dadogós fiának, aki, mióta a lány esete kitudódott, a kamrájában a kuc, kerekedjél, lapos, domborodjált próbálgatta, de az első szótagnál tovább sosem jutott. Kukukuku. A bőrcserző mazna fia izgatott bólogatással válaszolt, jobbnak látta nem megszólalni. Szőrösök intézője körbejárt, és meglapogatta a vállakat, buzdításokat súgott a fülekbe. A harci kedvűek alig tudták kivárni, míg a csoport ideér, összeszikkasztak a tekintetek, levegőbe lendültek az öklök. A szomszéd falubeliek iránti évtizedes gyűlölet végre elnyerte kiváltó okát. Ugyan sokak csőrét bökte, hogy odaát az embereknek két neve van (a keresztelón kapott meg egy család), hogy odaát ismerik a betűket, vagy hogy a gróf mindig közülük választ inast, szeretőt és lovászfíut, de mindez sosem szolgáltatott elegendő okot a háborúskodáshoz.

Úgy láttuk, hogy a szederjes színű, bűnöktől duzzadó hólyag, amit egy erős madzaggal kötöztek össze a szájánál, minden rúgás után más alakot vesz föl. Amikor a kötélverő rúg, asszonyi fenék formája lesz a bendőnek, amikor a grófi kertész, kulcslyuk, s amikor a révész általunk is ismert babája, csorba fülperec. A mi falunkban is voltak elszenvedői a révészi baba harapdálási kedvének, így mindenki tudta, mit jelent, ha valaki fognyomokat visel a füle porcogóján. S bár az atya nem győzte kiprédikálni azokat, akik, úgy mond, személyhez járnak – állítólag a szentírás sem helyesli az efféle gyakorlatot –, a falu néma közvéleménye nem a cemenét tekintette cemenének, hanem a jégcsapfeleséget, a pirulás gyerekkori szerelmet s az olyan nőt, aki megvonja magát a férfitől. Mivel egyesek attól tartottak, hogy a bendő, ha belerúgnak, majd az ő bűnük alakját is fölveszi, s épp akkor árulja el őket, amikor ők már a bűnűktől szabadulandók, ezek az egyesek köszönés nélkül sarkon fordultak, és sietve hazatértek, hogy az atyánál haladéktalanul bemártsák az ott maradottakat. A golyvás fivérek velünk maradtak, pedig nekik ez esetben volt mitől tartaniuk. Egyre türelmetlenebbek lettünk, lábfejünk a rúghatnéktől zsibbadt. Minél nagyobbat rúgsz, mondták a bagókomák, annál messzebb kerül tőled a bűnöd. Rúgd, de ne érintsd. Rúgd, de isten őrizz, hogy nálad hasadjon ki.

Már csak három-négyyszáz méter választott el minket az odaátiaktól. Ha a hólyag az árokba bucskázott vagy fönnakadt egy út menti pásztortáskabokron, az ifjak szolgálatkészen ugrottak a labda után, hogy visszarugdadják az idősebbek lába alá. Az utolsó métereken azzal tüzeltük részben magunkat, részben a másik táborn, hogy teli torokból kiabáltuk: rúgjad az anyád szőrös valagát!, amire azonban a révész olyan erővel lendítette meg a lábát, hogy a bűnökkel zsúfolt bendő ötven métert repült, s éppen az egyik golyvás fivért találta homlokon. Egymásnak estünk. Golyvás megtántorodott, belezuhant a porba, réjja, ujjongtak az odaátiak. Jöttek ránk, lökdösődtek, mint alamizsnaosztáskor, lábukkal keresték a labdát, rúgtak minket bokán, sípcsonton, ahol értek, egyen meg titeket a nadra. Babababa. A bőrcserző fia egészen kipirult, de egy pillanatra sem vesztette szem elől a mellsimogató lányt, ott volt a nyomában, talán úgy gondolta, pipipipi, vigyáz rá. Voltak közöttünk, akik az utolsó időkben éppen a közeli szabadulás reményében merültek még mélyebbre a bűnükben, s mivel eközben nem ettek, nem ittak, nem aludtak, szinte a kezüket fölemelni sem volt erejük, nemhogy visszataszítsák mondjuk a szomszéd falu széles mellkasú kovácsát, akit, úgy hírlett, egyszer le talált taposni a gróf

lova, mégis életben maradt. A nádvágó fia volt egyetlen reménységünk, aki facipőjével nemcsak a bendőt tudta jó hatvan méterre visszalódítani a szomszéd falu felé, hanem, hajda, egyetlen jól irányzott rúgással percekre harcképtelenné tette akár ezt a széles mellű kovácsot is. Adj neki! A tiszta tekintetű halász mellé sodródtam, így szemtanúja voltam, amint a lila bendő pár pillanatra apácafőkötővé változik. Összenézni sem volt idő, rúgni kellett, a rakoncaszopó anyátokat. Melleséknak odaát is éltek rokonaik, mert pár évvel ezelőtt elűzték a faluból a hályogos szemű melles nagyapát, akinek tapintással volt szokása ellenőrizgetni a saját lánya nemét. Persze magát a lányt is elkergették, s a melles fivér most elszápadva ismerte föl nővérében a mostohaanyját. A paráználkodás némelyeket ványaszt, másokat, úgy látszik, erősít: melles nővér odaát úgy megerősödött, hogy amikor rúgása gyomorszájon találta az itteni fivért, az hanyatt vágódott a porban, és többé nem is mozdult. Kapd be a fafafafa, egyre hátrébb szorítottak minket a szomszédok, már odalátszott a léckás legelő, ahol a kárlátó a menyasszonyt szokta ellenőrizni, s ahol legutóbb a fűszeres lány folttalan lepedője lógott. Dögölj meg a születésed napján, az odaátiak nem rúgtak akkorákat a disznóhólyagba, mint a mieink, de ügyesebben küldözték lábról lábra a bendőt, s néha azt se tudtuk, kihez gurult, csak a fejünket kapkodtuk egyik bűnösről a másikra, valaki jól érezhetően még össze is kakálta magát a gondolattól, hogy ezek a senkiháziak esetleg hazakergetnek minket. Akinek volt szeme a hólyag alakváltozásaira, elhűlhetett, hogy ebben a mi falunkban milyen sokan élnek a paráznaságnak: egymás láthatóvá vált bűneibe pirultunk bele, de ha valamelyikünk lábfejen a hólyag tehéntőggé változott, azért még képesek voltunk undort érezni egy emberi füttyösforma láttán. Azt kérdeztem magamtól: hogyan kerülök ide. Megszépültek az asszonyok, ahogy szépségükről megfélemedtek: lökdösődtek, ziháltak, könyököltek, nyáladztak. Orrukból könny folyt, szemükből takony, varkocsuk úgy csapkodott, mint az apátnő ostora, s miközben ádáz igyekezettel kajtatták a hólyagot, hánykódó mellük tenyériként tapsolt a hasukon. Igyekeztem minél többször a bendő közelébe kerülni, de vagy a falumbeli nők taszítottak hátra, szívd az apád erjedt fingját, vagy levegőt rúgtam a nagy igyekezettől, és annak a sekrestyésnek kellett a hónom alá nyúlnia, aki miatt évek óta nem gyónhattam. Nekem az apám halt meg.

Tudtuk, hogy a sekrestyésünk kihallgatja a gyónásokat, ezért volt, aki azzal vétkezett, hogy gyónni járt, mert akkor el nem követett bűnökről beszélhetett; volt, aki beszélt is, vétkezett is; volt, aki abban lelte örömét, hogy a sátáni képzeletű sekrestyés megszarolja, mert hát magától kinek jutna eszébe kegytárgyakat erősíteni a szemérme elé. Engem azonban mindig feszélyezett a sekrestyés ólálkodása, s inkább egyáltalán nem gyóntam. Nekem az apám halt meg, mert a halálát kívántam.

Már elhagytuk a legelőt, látszott a templomtorny, hallatszott a főtéren ickázó gyerekek nevetése – már nem reméltük, hogy büntelenek: beszélni nem tudnak –, amikor a disznóhólyag az odaáti kovács egy rúgásától alig észrevehetően felhasadt, úgyhogy csak aki kilátott valamelyest az indulatából, vehette észre, hogy a szelelő levegő furcsa ívet ad a magasra rúgott labdának, s hogy mire visszahull a lábunkhoz, addigra lapos a hólyag, akár a tatár arcú feleségek melle. Szőrösék intézője viszont nem hallott, nem látott, mert ez már az ő utcájuk volt, ez már az ő házuk (tornácukon a messzimama épp babot fejtett), s ezért izgalomban, hajja, meg mert vérzett a szemöldöke, elkerülte a figyelmét, hogy az a repedés a hólyagon egyre hosszabb és szélesebb, ömlik ki rajta két falu bűne, ömlik ki rajta azoknak a gonoszsága, akik voltak olyan szerencsések, és bele tudtak rúgni a disznóhólyagba. Szőrösék intézője óvatlan volt, s ahelyett, hogy hátrább lépett volna, akkorát billentett a hólyagba, hogy majdnem felborult a lendülettől. Ciciciterázon beleiden a halál, övé volt az utolsó rúgás, és a virágvasárnapi ki ne mondd anélkül

ért véget, hogy a bűnbendőt akár csak a lábujjam hegyével érinthettem volna. Meghalt az apám, mert a halálát kívántam, a ló fosson nyakon.

Egyszerre hátrahőköltünk, mintha az ördög jelent volna meg. Minden kéz keresztet hányt, minden giga hörgött, mint a leszúrt grófi disznó. A lila, nyákos hólyag először teljes hosszában szétfeslett, aztán egy illetlen hang kíséretében ernyedten kifordult, ahogy ajkak fordulnak ki az önkívületben, s a két falu legnagyobb paráznáit is zavarba hozta a förtelmes bűdösség, amit a hólyag az utolsó benn rekedt bűnökkel együtt kibocsátott. Szőrösék intézője, föl nem hagyva a keresztvetéssel, befogta az orrát, szívéhez kapott (fogatlanék dajkája szerint a rossz oldalon, ahol nem volt neki szíve), majd összeesett. Nem volt kétséges, hogy meghalt.

Aki tehetette, hazasántikált, és megette a rántáslevesét. Nem könnyebb: jobb lett az élet, mondták a második messzely után.

Dinnyések félkarú cselédje az árokparton végezte, a sókereskedőnek minden haja kihullott, és azt beszéltek, hogy mellesék bűnben fogant gyerekének a fenekén nő az arca. Az apátnőt holtan, lemeztelenített felsőtesttel találták meg a folyóparti révház mögött, condrajából kibuggyanó mellét kóbor macskák szívogatták. A fityulánál is fehérebb mell világított, a tiszta tekintetű halász hallgatott. Fogatlanék dajkájának lepcsés lett a bőre, nyilván, mert kézzel ért a hólyaghoz.

Darab ideig úgy festett, hogy a falunk jó útra tér, vagy legalábbis emberhez méltó bűnei lesznek. A férfiak kevesebbet jártak a révész babájához, iskolásaink gyöngybetűkkel írtak, a jegyző bevezette a családnév használatát. A tanító ritkábban mutatta, mit ne, hogyan ne. Jobb szülők lettünk, nem fájta a szívünk, ha a kölykeinket vertük. Nekem az apám halt meg. Talán a sekrestyés se bánta, hogy alig van mit gyónnunk (a hallgatózásról persze aligha szokott le). Virágvasárnap után néhány héttel azonban beszélni kezdték, hogy a kofa korarérett lánya bimbóbetegséget kapott, és a falubeliek máris attól féltek, hogy minden kezdődik előlről. Mondják, a lányt alkonyatkor rajtakapták a községi csűrben. A palánknak dőlve tűrte, hogy a habogós a mellét simogassa. Jézusnak gyékény ágya, kő párnája. Ez a csöcsöcsöcsöcsfájósok orvossága.

Primo Levi

A SZOLGA

Székács Vera fordítása

A gettóban a tudás és a bölcsesség olcsó erények. Olyan elterjedtek, hogy a suszter is és a hordár is dicsekedhetne velük, de nem teszik: szinte már nem is erények, mint ahogy nem erény az, hogy evés előtt kezét mosunk. Ezért, bár mindenki másnál okosabb és bölcsőbb volt, a prágai Arié rabbi nem ezeknek a tulajdonságoknak köszönhette a hírnevét, hanem egy ritkább erénynek, és ez az ereje volt.

Olyan erős volt, amilyen csak lehet egy ember, testben és lélekben. Azt mesélik róla, hogy egyszer megvédte a zsidókat egy pogromtól, pedig nem is volt fegyvere, csak a két nagy keze; azt is mesélik, hogy négyszer nősült, mert négyszer özvegyült meg, és hogy sok gyereket nemzett, akiknek egyike Marx Károly, Franz Kafka, Freud Zsigmond

és Albert Einstein őse volt, meg mindazoké, akik Európa öreg szívében vakmerő és új utakon jártak az igazság nyomában. Hetvenéves korában nősült meg negyedszer; hetvenöt éves korában a morvaországi Mikulov, a szent hely rabbija volt, amikor elfogadta a kinevezését a prágai rabbi posztjára; nyolcvanéves volt, amikor saját kezűleg faragta ki és állította fel a sírkövet, amelyet még ma is felkeresnek a zárandokok. A sírkő ívének csúcsán van egy rés: aki bedug rajta egy levelet egy olyan kívánsággal, amelyet maga írt rá, legyen zsidó, keresztény, muzulmán vagy pogány, a kívánság egy éven belül teljesül. Arié rabbi százöt évet élt, teljes testi és szellemi erejének birtokában, és kilencvenéves volt, amikor belefogott egy Gólem építésébe.

A Gólem építése önmagában nem olyan nagy vállalkozás, és sokan megpróbálták már. Mert hiszen egy Gólem alig több a semminél: egy adag anyag, vagyis káosz, ember vagy állat képébe zárva, tehát csak egy bálvány, és mint ilyen, semmire se jó; sőt, olyasvalami, ami eleve gyanús, és jobb messzire elkerülni, mert meg van írva, hogy „nem csinálsz képeket, és nem fogod imádni őket”. Az Aranyborjú is Gólem volt; Ádám is az volt, és mi is az vagyunk.

A Gólemek közti különbség az építésükor kiadott előírások pontosságában és teljességében van. Ha csak azt mondják neki: „Végy kétszáznegyven font agyagot, gyúrd ki egy emberalakot belőle, és vidd a szobrot a kemencéhez, hogy égessék ki”, bálvány lesz belőle, mint a pogányoknál. Ahhoz, hogy embert csináljunk, hosszabb utat kell megtennünk, mert jóval több az előírás: de nem végtelen számú, hiszen minden parányi magvunkba be vannak írva, és Arié rabbi tudta ezt, mert számos gyereket látott születni és felnőni maga körül, és megfigyelte a vonásaikat. Arié nem volt istenkáromló, és nem akart egy második Ádámot teremteni. Nem embert akart építeni, hanem egy po'elt vagy mondjuk úgy, hogy egy dolgozót, egy hű, erős és nem nagyon értelmes szolgát: vagyis azt, amit az ő cseh nyelven robotnak hívnak. Mert hát az ember képes (és olykor kénytelen is) rá, hogy fáradozzon és küzdjön, de ezek nem kifejezetten emberi tevékenységek. Ezekre a tevékenységekre jó a robot, pontosan a robot: valami, ami egy kicsit több és kicsit jobb, mint a harangbábuk vagy mint azok, amelyek minden egész órákor körmenetben átvonulnak a prágai Városháza homlokzatán.

Egy szolgát, de olyan erős legyen, mint ő, örökölje az erejét, védelmezze és segítse Izrael népét, amikor az ő napjai véget érnek. Hogy ezt elérje, ahhoz bizony bonyolultabb utasítások kellenek, mint egy olyan bálvány elkészítéséhez, amely mozdulatlanul vigyorg a fülkéjében, de azért nem olyan bonyolultak, mint amelyek ahhoz kellenének, hogy „olyan legyen, mint Isten”, és megteremtse a második Ádámot. Ezeket az előírásokat nem a csillagos ég forгатagában kell keresni, nem is a kristálygömbben, és nem Piton szellemének badar beszédében: ott vannak már a Törvény könyveiben, megírva és elrejtve: csak ki kell válogatni őket, olvasni és kiválasztani. A Törvény tekeréseinek egyetlen betűje, egyetlen írásjele se véletlenül került oda: annak, aki tud olvasni belőle, minden más színben tűnik fel, minden múltbeli, jelenlegi és jövőbeli cselekedet, az emberiség és minden egyes ember képlete és sorsa, a sajátunk is, és minden húsé, a vak féregig, amely a sárban araszol előre. Arié számításokat végzett, és úgy találta, hogy a Gólem képlete, azé a Gólemé, amelyet ő akar, nem haladná túl az emberi képességeket. Harminckilenc oldalon megírhatja, annyin, amennyi gyereke van: tetszett neki ez az egybeesés.

Hátravolt még a képcsínálás tilalmának kérdése. Mint ismeretes, „kerítést kell emelni a Törvény köré”, vagyis az előírásokat és a tilalmakat bölcs dolog a legtágabb értelemben magyarázni, mert a túlzott buzgalomból származó tévedés nem válik az ember ártalmára, de ha áthágja a korlátokat, azon már nem lehet segíteni: vezeklés nincs. De azért, talán a keresztényekkel való hosszú együttélés miatt, a prágai gettóban a Törvény

kevésbé szigorú értelmezése uralkodott el. Nem csinálsz képeket Istenről, mert Istennek nincs képe, de miért ne csinálhatnál képeket a körülötted lévő világról? A holló képe miért csábíthatna bálványimádásra inkább, mint maga a holló az ablakodon túl, ahogy ott áll a hóban feketén és szemtelenül. Ezért, ha Wolfnak hívnak, engedtesse meg neked, hogy farkast rajzolj a házad kapujára, és ha Baernek hívnak, medvét. Ha olyan szerencsés vagy, hogy Kohnnak hívnak, tehát az áldást osztók családjához tartozol, miért ne lehetne két áldó kezét faragtatnod a mennyezeti gerendádra és (a lehető legtávolabbi jövőben) a sírkövedre? Ha viszont csak egy amolyan egyszerű Fishbaum vagy, kénytelen leszel beérni egy hallal, amely egy fa ágai közé szorult, esetleg fejfelé; vagy egy almával, amelyről almák helyett heringek lógnak. Ha pedig Arié vagy, azaz oroszlán, akkor egy pajsz jár neked, egy rávéssett, borzas kis oroszlánal, amely kihívóan az ég felé ugrik vicsorítva és kimeresztett karmokkal, pontosan úgy, mint az a számtalan oroszlán, amelyet a körülötted élő pogányok vésetnek a címerükre.

Arié-Oroszlán rabbi tehát teljes lelki nyugalommal fogott a munkába a Széles utcában lévő házának pincéjében: az agyagot éjjel szállította oda két tanítványa a Moldova vizével együtt, meg a szénnel, ami majd a kemencébe kell. A Gólem alakja minden nappal vagy inkább éjszakával egyre inkább kitelt, és 1579-ben (a Keresztény Időszámítás szerint), illetve a Teremtés utáni 5339. évben készült el: na már most, 5339 nem éppen prímszám, de majdnem az, és a 19-es számból ered, mely a nap és az arany száma, ha megszorozzuk 281-gyel, amely a testünket alkotó csontok száma.

Ott állt egy óriás, amelynek deréktól fölfelé emberi alakja volt. Erre is megvan a magyarázat: a derék határvonal, az ember csak deréktól fölfelé lett Isten képére teremtve, deréktól lefelé viszont állat; a bölcs embernek ezért nem szabad megfélemlenie arról, hogy övet kössön a derekára. A Gólem az öve alatt igazi Gólem volt, vagyis egy darab káosz: az ingvértje mögött, amely, mint egy kötény, a földig lógott, csak agyag-, fém- és üvegdarabok ormóttan kuszasága látszott. Karjai vastagok és göcsörtösek voltak, mint a tölgyfa ágai; keze inas és csontos, Arié a saját kezéről mintázta őket. Arca nem igazán emberi volt, hanem inkább oroszlánarc, mert egy védelmezőnek rémületet kell keltenie, és mert Arié rajta akarta hagyni a szignóját a művön.

Ilyen lett hát a Gólem, hanem még csak most jött a java, mivel lelket is kellett adni neki. Arié hosszan töprengett: vért is kellene kapnia, és a vérrrel együtt az állat és az ember összes szenvedélyét? Nem: mivel a szolgálja rendkívül erős, óvatlanság lenne vért adni neki; Arié megbízható szolgát akart, nem egy lázadót. Megtagadta tőle a vért és a vérrrel együtt a Vellét, Éva kíváncsiságát, a vállalkozó kedvet; de más szenvedélyeket átöntött bele, és ez könnyű volt, mert csak magából kellett merítenie. Átadta neki Mózes és a próféták haragját, Ábrahám engedelmisségét, Káin arcátlanságát, Józsué bátorságát és Achab örületéből is egy keveset; de Jákob szent ravaszságát nem, Salamon bölcsességét sem, és Izsaiás éleslátását sem, mert nem akart vetélytársat teremteni magának.

Ezért, a döntő pillanatban, amikor a szolga oroszlánkoponyájába a mozgás három alapelvét kellett volna beégetni, vagyis a Noúst, az Epithymiát és a Thymost, Arié az első kettőnek a betűit megsemmisítette, és csak a harmadiknak a betűit írta rá egy pergamenre; alájuk nagy lángbetűkkel odaírta Isten kimondhatatlan nevének jeleit, összetekerte a pergament, és betolta egy ezüsttokba. A Gólemnek tehát nem lett agya, csak ereje és bátorsága és az a képessége, hogy csak akkor keljen életre, amikor a Nevet tartalmazó tok a fogai közé kerül.

Amikor ott tartott, hogy elvégzi az első kísérletet, Arié úgy reszketett, mint még soha. Bedugta a Nevet a helyére, mire a szörnyetegnek kigyulladt a szeme, és rá szegeződött. Arié ezt a kérdést várta tőle: „Ó, Uram, mit kívánsz tőlem?“, de ehelyett egy másik kér-

dés hangzott el, amely nem volt új a számára, és amelyből sütött a düh: „Miért boldognak az istentelenek?” Ekkor megértette, hogy a Gólem az ő fia, és eltöltötte az öröm, de az Úrtól való félelem is; mert, mint írva van, a zsidók örömeiben mindig ott bujkál egy csipetnyi félelem.

Arié nem csalódott a szolgájában. Amikor a szolga a Névtől megfosztva, a zsinagóga pincéjében pihent, egészen erőtlen volt: lélektelen agyagtömb csupán, és se szénát, se abrakot nem kellett adni neki; amikor a Név életre keltette, minden erejét abból merítette, meg a levegőből, amely körülvette: se húsrá, se kenyérre, se borra nem volt szüksége. Gazdájának látványára és szeretetére se, amiből a ló és a kutya táplálkozik: sohasem volt szomorú, se vidám, de tűzben edzett agyabkeblében feszült, nyugodt és örök düh égett, ugyanaz, amely abban a kérdésben villant fel, amely élete első megnyilvánulása volt. Semmi olyat nem tett, amire Arié ne adott volna parancsot, de nem mindent tett meg, amit Arié parancsolt: a rabbi ezt hamar észrevette, és örült is neki, meg aggódott is miatta. Hiába is kérte volna a Gólemet, hogy menjen ki az erdőbe fát vágni, vagy a kúthoz vízért: bár így felelt: „meglesz, Uram”, komótosan megfordult, és döngő lépeteivel elindult, de amint olyan helyre ért, ahol már nem láthatta a gazdája, beosont sötét óljába, kiköpte a Nevet, és sziklamerevségébe fagyott. Ellenben minden olyan parancsot, amelynek végrehajtásához bátorság és tehetség kellett, örömtől felvillanó szemmel fogadott, és a maga sötét leleményességével végre is hajtotta.

Sok éven át derekasan védte a prágai hitközséget az önkényeskedők és az erőszakoskodók ellen. Több hőstettét is emlegetik: azt, amikor eltorlaszolta az utcát egy török rohamosztag előtt, amely be akarta törni a Fehér Kaput, hogy kifossa a gettót; azt, amikor megghiúsította egy tömegmészárlás tervét, mivel elfogta egy olyan gyilkosság valódi elkövetőjét, amelyet a Császár kopói rituális gyilkosságnak akartak feltüntetni; azt, amikor, szintén egyedül, megmentette az elraktározott gabonakészletet a Moldva hirtelen jövő és pusztító árhulláma elől.

Meg van írva: „A hetedik nap Isten pihenője: ezen a napon semmi munkát nem fogsz végezni, te, a te fiad, a te szolgád, a te ökröd és az idegen se, aki a kapuidon belül lészen.” Arié rabbi eltöprengett: a Gólem nem annyira szolga, mint inkább gép, amit a Név szel-leme mozgat; ekképpen a szelmalmokhoz hasonlít, amelyekkel szombaton is lehet örölni, meg a vitorlás hajókra, amelyek szelhetik a vizeket. De aztán eszébe jutott, hogy kerítést kell állítani a Törvény köré, és úgy döntött, hogy minden péntek este, mihelyt bealkonyul, kiveszi a szájából a Nevet: így is tett sok éven át.

Egy napon az történt (éppen péntek volt), hogy a rabbi felvezette a Gólemet a saját lakásába, amely a Széles Utca egyik elfeketedett és az idő pusztításától málladozó homlokzatú házának második emeletén volt. Rámutatott egy halom felaprításra váró tűzifára, felemelte a Gólem egyik karját, és kezébe adta a fejszét: a Gólem, mozdulatlan kezében a felemelt baltával, lassan feléje fordította kifejezéstelen vadállatpofáját, és nem mozdult. – Rajta, vágjad! – parancsolta Arié, és a szíve mélyén csiklandozta a nevetés, de ez nem látszott az arcán. A monstrum lustasága és engedetlensége hízelgő volt számára, mivel ezek emberi szenvedélyek, és velünk születtek; nem ő sugallta neki, az agyagkolosszus magától érezte meg, hogy léteznek: emberibb volt, mint amilyennek ő akarta. – Rajta, dolgozz – szólt rá újra Arié.

A Gólem két nehéz lépést tett a farakás felé, kinyújtott kézzel maga előtt tartva a fejszét, aztán megállt; elejtette a fejszét, és az éles csengéssel a gránitlapokra esett. A bal kezével megragadta az első fadarabot, függőlegesen a tuskóra állította, és mint valami bárdot,

rájette a jobb kezét: a fa két vékony hasámban repült szét. Így tett a másodikkal, a harmadikkal és a többivel is: két lépés a tuskótól a halom fáig, fél fordulat, két lépés a halom fától a tuskóig, a csupasz agyagkéz, amely lesújt, fél fordulat. Arié elbűvölte és meghökentet figyelve szolgálójának dühödt és gépies munkáját. Miért dobta le a fejszét? Hosszan gondolkodott; elméje edzett volt a Törvény és a szent történetek értelmezésében, amelynek során vakmerő miértek és magvas, agyafűrt feleletek hangzottak el, mégis legalább félórába telt, amíg rájött a dolog nyitjára. Erősen törte a fejét: a Gólem az ő műve, az ő gyermeke, és fájdalmas dolog olyan véleményeket és szándékokat felfedezni a gyermekeinkben, amelyek mások, mint a mieink, távol állnak tőlünk, és érthetetlenek.

Hát erről van szó: a Gólem olyan szolga, aki nem akar szolga lenni. A fejsze szolgál eszköz neki, a szolgaság jelképe, mint a lónak a zablá és az ökörnek az iga; nem úgy a keze, amely hozzátartozik az emberhez, amelynek tenyerére rá van nyomtatva az ember sorsa. Tetszett neki ez a felelet, hosszan eltöprengett rajta, összevetette a szent szövegekkel, és meg volt elégedve: elmés volt és szellemes, kézenfekvő és szentségesen vidám. Olyan sokáig gondolkozott rajta, hogy nem vette észre: valami készül, sőt már meg is történt odakint, az ablakon túl, a Széles utca levegőjében, Prága borús egén: lement a nap, elkezdődött a szombat.

Amikor észrevette, késő volt. Arié próbálta megállítani a szolgáját, hogy kivegye a szájából a Nevet, de hiába: a szolga kikerülte, hosszú, kemény karjával félretolta, hátat fordított neki. A rabbi, aki soha azelőtt nem érintette meg, most tapasztalta emberfeletti súlyát és sziklakeményiségét: a Gólem, akár egy inga, ide-oda mozgott a kis szobában, hasogatta a fát, egyiket a másikkal, de úgy, hogy a szilánkok a mennyezeti gerendákig repültek. Arié abban bízott, és fohászzkodott is érte, hogy a Gólem haragja múltjon el, mire elfogy a tűzifahalom; de amikor elfogyott, az óriás, minden eresztékében csikorogva, lehajolt, felvette a fejszét, és azzal tört-zúzott tovább hajnalig, mindent, amit maga körül talált: bútorokat, függönyöket, ablakokat, válaszfalakat, de még a páncélsekrényt is az ezüstökkel és a könyvszekrényt a szent könyvekkel.

Arié kimenekült a lépcsőházba; itt aztán volt rá módja és ideje is, hogy kikövetkeztesse a szörnyű igazságot: nincs annál őrtjítőbb, mint ha két ellentétes parancsnak kell engedelmeskedni. A Gólem kőagyába bele volt írva: „Hűségesen fogod szolgálni uradat: szófogadó leszel, mint egy holttetem”: de Mózes teljes Törvénye is bele volt írva, annak az üzenetnek a betűin keresztül, amelyből az óriás született, mert a Törvény minden betűjében az egész Törvény benne foglaltatik. Tehát ez is bele volt írva: „Szombaton pihenni fogsz: semmiféle munkát nem fogsz végezni.” Arié megértette a szolgája örületét, és dicsőítette Istent, amiért képes volt megérteni, mert aki megértett valamit, az már több mint a fél utat megtette: a lakása romokban hevert, de dicsőítette Istent, mert belátta, hogy az egészről csak ő tehet, Isten nem és a Gólem sem.

Amikor a szombat hajnal benézett a szobába a kitört ablakokon át, és a rabbi lakásában nem volt már semmi összetörnivaló, a Gólem kimerülten megállt. Arié félve odament hozzá, óvatosan kinyújtotta a kezét, és kivette a szájából a Nevet tartalmazó ezüsttokot.

A szörnyetegnek kialakult a szeme, és többé nem gyúlt ki. Amikor leszállt az este, és a szomorú szombat véget ért, Arié hasztalanul próbálta életre kelteni, hogy korábbi fegyelmezett erejével segítsen rendet teremteni szédült lakásában. A Gólem meg sem mozdult, csak állt erőtlenül: most már egészen olyan volt, mint egy tiltott, gyűlöletes bálvány, egy vöröses agyagból gyúrt gusztustalan állatember, itt-ott kicsorbulva a saját őrjüngő tombolásától. Arié megérintette az ujjával, mire az óriás feldőlt, és darabokra tört a padlón. A rabbi összeszedte a darabjait, és felvitte őket a prágai Széles utca már akkor is omlatag házának padlására: azt mondják, még most is ott hevernek, azon a padláson.

FIGYELŐ

„...MEGMENTHETETLENÜL SZEMÉLYES...”

Fodor Géza: *Magánszínház*
Magvető, 2009. 283 oldal, 2990 Ft

Az utólag egybeszerkesztett tanulmánykötetek mindig talányosak; ha szerkesztőelvük nem kronologikus vagy szigorúbban tematikus, az olvasót találgatásokra készítetik: mi az összekötő kapocs, melyek a vándormotívumok az egyes írások között, s ami ebből következik: kitapintható-e valamiféle egységes gondolatmenet, módszer, gondolkodói attitűd, amely az egyes témák közvetlenül is hasznosítható tapasztalatokra vezetett tárgyalásán túl együttesen is tanulságokat ad, és nem csak továbbgondolásra, de a módszer további alkalmazására, egyéniesítésére vagy akár csak kipróbálására serkent. Fodor Géza utolsó kötetválogatása – amelynek megjelenését már nem érhetette meg (s így nem végezhet-e el írásainak végső egységesítését, korrigálását – amit az utókor természetesen nem vállalhat magára) – ilyen könyv. Nem a posztumusz publikáció fölötti megrendült merengés és főképp nem a már életében is legendássá híresült tájékozottság, alaposág és a minden sora mögé szinte tüntetően odavetített és meggyőződéssel vállalt személyesség egybekapcsolásának, e mára sajnos oly ritkán tapasztalható erénynek a már-már zavarba is ejtő felismerése mondatja ezt velünk, hanem a sokkal földhözragadtabb észrevétel: ez Fodor Géza egyetlen olyan kötet, amely valóban utólagosan érvényesített szempontok szerinti válogatás, amelyben a szerző nem csak az egyes írásokkal, de éppilyen egymás mellé állításukkal is közölni akart valamit – még ha minden mozzanatában nem tárható is föl a rendező elv. A korábbi kötetek (még a pályakezdő OPERA ÉS DRÁMA vagy a némileg elegesebb, bár azért fókuszosan válogatott ZENE ÉS SZÍNPAD is) esetlegesebb összeállítások, több is, kevesebb is lehetett volna bennük, a tematikai egységen kívüli szempontok is érvényesültek, a kritikagyűjtemény (OPERAI NAPLÓ) műfajilag ha-

tározta meg önnön tartalmát – ily módon aztán sok írás azóta is folyóiratszámok temetőjébe zárva várja újraközlését. A MAGÁNSZÍNHÁZ nem betakarítás, nem öndokumentáció; s bármily furcsa ezt most kimondani, nyilvánvalóan és szándékosan: állomás, a pálya egy szakaszának lekerekítése, a sorok közt olvasva pedig talán a további program kijelölése, előkészülete, a kötet bizonyos aránytalanságaiból – a dokumentáció, az érvelés olykor talán túlzott körülbástyázásából – érezhetőn akár még a tervezett kutatási területeket, irányokat is megnevezheténk.

Szakmai dolgozatokhoz szoktatott korunkban némi anakronisztikus íz jellemzi szerencsére ezt a könyvet – de hát nem így volt-e már A MOZART-OPERA VILÁGKÉPE meglepő vállalkozásánál is? Oly könnyű kimondani a verdiktet, hogy a tudomány, a szakismeret jelenlegi szintjén erről vagy arról már (vagy még) nem lehet írni, összefoglaló munkát meg végképp nem. Igaz, mindig mindenhez hozzá lehet még tenni, olvasni valamit, ami esetleg (sőt biztosan) módosítja vagy legalábbis színezi a kialakult képet. De nem így volt-e ez mindig? Nem arról van-e szó inkább, hogy időről időre el kell végezni az effajta vizsgálódásokat, újra számba venni az ismereteket s újrendezni mindazt, ami tudható – különösen, ha minden kor másfajta érzékenységgel fordul a műalkotásokhoz, vagy használjuk most Fodor Géza kedvelt (talán a lukácsista múltból megőrzött s talán némi önironiával is vállalt) kifejezését: a művek problémáihoz. S mit van mit tenni: ha éppen ezek a művek a művészetek történetének legjelesebb, legfontosabb alkotásai, amelyekért egyáltalán érdemes a művészetekkel foglalkozni? Az anakronizmus, a kor dívatja ellenében szólás mögött egyrészt egyfajta makacs bátorság húzódik meg, másrészt azonban ott a dacos kiállás is a választott és vallott értékekért, a makacsság és elfogadása annak a külvilág (a mégoly szeretetteli és kollegiális külvilág) által respektussal kimondott csudabogárságnak, hogy az efféle attitűd bizony ritka, mint a fehér holló, s valóban csakis nagy és megingathatatlanul erős személyes meggyőződéssel válhatik életformává.

Ennek az életformának és életérzésnek a beismerése meglehetősen nyíltan bukkan föl a könyv lapjain; ha tetszik, meglepően is akár, mert az effajta kitérőmozgás a mindennapi érintkezésben nem tartozott Fodor Géza legszembeötlőbb vonásai közé. (Ez a személyesség valóban alkotóeleme a könyvnek; talán ezért is kerülhetett bele a látszólag „szervetlenül” beválogatott, ám láthatatlan szálakkal nagyon is ide kötődő két visszaemlékezés.) Szinte *ars poetica*-ként olvashatjuk a HOVANCSINA értelmezése kapcsán Bojtó Jánosról mondottakat – a recenzens aligha találhatna méltóbb szavakat a szerzőt magát is jellemezni. Fodor Géza rendre olyan művekről beszél, amelyek valósággal rászakadtak, ám remekmű voltak ellenére is „*elsősorban magánéredklődések, sőt olykor magánszenvedélyek tárgyaként inkább csak virtuális, latens életet*” élnek kultúránkban; s ezért „*kütiintető figyelmet érdemel*” minden „*olyan szellemi tett, mely személyes elkötelezettséget példás szakszerűséggel szintetizálva végre korrekten és világosan informálja*” az érdeklődőket a művekről, a problémákról, „*átvilágítja a darab körüli zűrzavart, s ezáltal rendet teremt benne, végül mindezek alapján [...] szuverén gondolkodással, de a tárgy bonyolultsága iránti odaadással, annak gondos mérlegelésével értelmezi a művet*”. (215–216.) Ha ilyen tettet látott maga előtt – s teszem hozzá, hogy ha kimondatlanul is, mert szerényen, maga is mindig ilyesmire törekedett – akkor véleményét vállalva volt mersze ki is állni érte, mert nem csak történetileg tartotta fontosnak, hanem, mint írta: „*személyesen is lelkesen üdvözlöm, és hálásan kapcsolódom hozzá, mert inspirációt találok benne annak a mély vonzalomnak és elkötelezettségnek a szempontjából, amely bennem is él [ez esetben konkrétan] a HOVANCSINA iránt, s amelyben gyakrabban érzem magam társtalannak, mint tipikusnak*”. (216.)

Mondhatnánk: tipikus társtalanság. Mert ezt az érzését bizonyosan nem csak a Muszorgszkij-opera, hanem más nagy művek kapcsán is elmondhatta volna. A műveknek ezt a fajta megközelítést, olvasatát aligha lehet általánosnak tartani. A minden szóra, hangra, gesztusra figyelő, mindennek jelentést, értelmet tulajdonító vizsgálat mint módszer: ritkán alkalmazott eljárás. Nem szokásos egy mű valamennyi alkotóelemének szemrevételezése, különösen olyan „módszerek” korában, amelyben túlságosan is bízunk a befogadó abban, hogy ismeri és érti a konvenciót, felismeri, hogy mi a toposz, melyek

a művészi kifejezés közhelyei és elnagyoltságai, tudni véli, hogy melyek egy stílus automatizmusai, szinte „önjáró” elemei, mi az, ami csupán töltelékanyag, mi tartozik a forma strukturális elemei közé, mondjuk így: mi alkotja annak statikáját, s melyek a változtatható, a „lágý” részek. Fodor Géza számára azonban a mű sohasem kívülről befelé születik, hanem aprólékosan, részletről részletre haladva épül föl, s csak az utólagos elemzés mondhatja ki, hogy a közhelyből miként lehet akár az egész terhet hordozó szerkezeti elem, miként érik jellemző erejű eszközzé az egyébként automatikusnak tetsző gesztus; és mivel a mű felépítéséről szólva tartja magát ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a befogadás során apránként adagolóódik csak számunkra az információ, csak lassan tisztul ki a kép, vallja, hogy az interpretációnak (és az intellektuális rekonstrukciónak) is ezen a nyomon kell haladnia – még akkor is, ha azzal az előnnyel, hogy végső soron az egész ismeretéből indulhat ki.

Az elemzés, az aprólékos analízis volt Fodor Géza módszere, a szoros olvasat. Azt hiszem, minden munkájában, minden műfajában ezzel a módszerrel élt, kritikáiban, dramaturgiai tevékenysége során, tanítás közben. Semmit nem fogadott el hozomra, mindennek utánanézett, utánaolvasott – az ebben a kötetben is lenyűgöző szakirodalmi hivatkozástömeg sem büvészkedés az adatokkal, netán a bizalmatlanság jele, hanem becsületbéli kötelesség; ha valami felől határozok, ahhoz ismernem kell minden lehetséges véleményt, minden álláspontot, nem mellőzhető az ellenvélemények sem. A filológia is megtalálja helyét ebben a rendszerben, hiszen a legapróbb adat is megvilágíthat valami olyan réteget, amely iránt érzékenységünk mára eltoppult, visszatarthat az elhamarkodott általánosításoktól és következtetésektől. Egy mű genezisének „*pszichicáé tényei*” csak „*a büszke esztétikai hermeneutika*” (198.) számára kínálnak könyvnyű fölmentést – a mégoly kedves teóriák bukásának okai többnyire „*elemi tények*”.

A kötet tanulmányai így legkülső héjukat tekintve: mintaelemzések. Terjedelmi korlátokat tekintetbe véve természetesen nem vállalkozhattak arra (mint Fodor Géza szemináriumi foglalkozásai sem, ahol nem is a teljes művet, hanem annak akár egyetlen jelenetét elemzte hetekig...), hogy a művek egészét értelmezzék. Egy-egy lényegesnek tűnő problémakört járnak végig, ám egy pillanatra sem veszítve szem elől

akár a mű, akár a műfaj, akár a korszak kérdéseit – nem riadva vissza attól sem, hogy a tanulságok aktuális jelentőségét is felvázolják. Emiatt némi hiányérzetet is hagynak, az olvasó telhetlenségéből eredően: az okos érvelést, a gazdag meglátásokat megismerve csak sajnálni lehet, hogy mindez nem vezetett összefoglaló művek írásáig, egy-egy mű vagy jelenségcsoport kimerítő vizsgálatáig. Emögött azonban megfontolt személyes döntés és imponáló teoretikus fegyelem van: a Mozart-könyv megírása után Fodor Géza lemondott a nagy teoretikus művek megalkotásáról, a monográfiákról; talán nem is a gyakorlati esztétizálás, a kritika érdekelte elsősorban, hanem művekkel való mindennapos foglalkozás, a művek szeretete – ettől vonta volna el az elméleti munka. A döntés motívumai mögött biztosan ott van a Lukács György esztétikáival való leszámolás, az ideológia elvesztése és minden ideológia elvetése, a kor ízlésbeli orientációjának megvetése, dezorientáltságának felismerése, de leginkább annak fölismerése és tudomásulvétele, hogy mindazok az ideálok, amelyek Fodor Géza művészetfelfogását kialakították és meghatározták, mára eltűnőben vannak. (Érdekes lesz elemezni, ha kötetben is hozzáférhetővé válnak majd Fodor Géza összes kritikái, hogy miként alakult ez a felfogás, hol mutatkoznak meg belső törései, hol váltak kétesse gyakorlati megvalósíthatóságának és számonkérhetőségének szempontjai; hogyan vált végül személyes tapasztalattá és egy személyre szabott feladattá az, ami első pillanatban még a nagy narratíva elmondásának igényével fogalmazódott meg.) Ha nem is egységes szerkezetű műben, de szilánkokban, fölviállításokban megismerszik azonban ennek a művészet szemléletnek számos eleme, hordozója mindannak, amiről olykor szinte önkényes szeszélylyel e tanulmányok beszélnek.

Talán nem is lehetett volna megfogalmazni ennek a szemléletnek az alapjait, különösen nem rendszeres esztétikáját megírni – a „*büszke hermeneutikai esztétika*” felé tett említett oldalvágás aligha retorikai fogás csupán. Fodor Géza ugyanis megengedte magának azt a csak irigyelhető luxust, hogy kizárólag azzal foglalkozzék írásaiban, ami érdekelte. Nem volt tekintettel elvárásokra, kordivat(ok)ra, taktikázásra – hajlandó volt beleátni magát részletproblémák szubtilis részleteibe, de csupán addig, amíg talált bennük érdeklődésre méltót. Ha valami nem volt többé fontos a számára, vagy kimerítette a

róla tudhatót, azaz „megtanulta”, tüstént felhagyott a vele való foglalkozással – aligha is lenne meglepő, ha az előkészítés utolsó fázisáig eljutott tanulmányok, netán könyv terjedelműnek elképzelt dolgozatok terveit és előtanulmányait találnánk hagyatékában. Ha netán így volna, az is csak az „*élet természetébe*” segítene belélni, „*abba, hogy az ember tudatosan akart céljai ellenére az életben a véletlen uralodik; hogy csak ritkán történik az, amit akarunk, a legtöbb esetben a sok akart cél kereszteli egymást és ellenkezik egymással, avagy maguk a célok eleve kivihetetlenek vagy az eszközök elégtelenek; hogy a cselekedetek céljait akarjuk, de azokat az eredményeket, amelyek a célokból valóban következnek, nem akarjuk, vagy pedig ha eleinte úgy látszik is, hogy az eredmények megfelelnek az akart célnak, végül is egészen más következményekkel járnak, mint amilyeneket akartunk; hogy tehát az emberi élet a véletlen uralma alatt áll*”. (250.) Nos, ha nem is a vakvéletlen, hanem mondjuk a XX. század ötvenes-hatvanas éveinek új zenéjéből ismerős „irányított véletlen” sodorta egymás mellé a kötet írásainak témáit; látszólag legalábbis alig van más közös bennük, mint az, hogy remekművekről szólnak, vagy a magánmitológia olyan kitüntetett darabjai, amelyekkel kapcsolatban szinte föl sem vehető az esztétikai érték általánosító kategóriája.

Mégis, van az írások között jó néhány tematizálható kapcsolat, rejtett összefüggés – vagy ahogy fent utaltunk rá: rendezőelv –, amelyek fölfejtése detektívrégeny-szerű izgalommal is tetézi az olvasást. (Ne feledjük, Fodor Géza kedvelt olvasmányai közé tartoztak Agatha Christie regényei is...) Ezeknek az összefüggéseknek ad csaknem címkeszerűen is hangot a Szerb Antalról szóló dolgozat; kinek is jutna eszébe nyomába eredni az írás élén föltett kérdésnek: „*Olvas-ta-e Szerb Antal az ÁLMOK ÁLMODÓJÁT?*” Mi más ez, mint nagyon is rejtett összefüggés, sőt talán nem is valódi összefüggés, hanem véletlenszerűen adódó párhuzam, amelynek megérzéséhez a nagyon alapos ismeretek mozgásban tartása mellett intuíció is kellett? S ha netán nem olvasta (s főleg: nem tartotta keze ügyében a saját regénye írása közben) Szerb Antal az Asbóth-regényt, a párhuzam Fodor Géza tanulmányának megszületése óta visszavonhatatlanul létezik; még ha más magyarázatot nem találhatunk is rá (addig az alig elképzelhető véletlen alkalomig, amíg elő nem kerül egy autentikus Szerb Antal-vallomás olvasmányélményéről), mint azt, hogy itt egy sajátos toposz műkö-

déséről szereztünk tudomást. Nevezük most „Velence”-toposznak? Idézőjelben természetesen, hiszen a valódi Velencéhez nem sok köze van ennek az egésznek – sokkal inkább egy virtuális „Velence”-hez, amelynek nem is oly távoli interpretációja munkál (a kötet egy másik írása által elemezve) Shakespeare OTHELLO-jában, s hogy mennyire Fodor Géza saját szubkultúrájához tartozott ez a „Velence”-gondolat, emlékezzünk csak vissza egy másik kötetében olvasható, de ide is kötődő pompás elemzésére Robert Browning EGY GALUPPI-TOCCATA című költeményéről.

Alig föltűnő, rejtett összefüggések meglátása és bemutatása: minden bizonnyal ez ennek a kötetnek egyik rendező elve, írásról írásra kiterjesztett hálózata. S korántsem csak az észrevételnek a szintjén – hiszen csaknem módszerre is alakul a szemünk előtt. Még hozzá olyan módszerre, amelyet sokan bizonyára hajlamosak volnának rendszertelen csapongással minősíteni. Aligha kényszeríthető szigorú tudományos módszertan szabályrendszerébe az, hogy az írások bátran kalandoznak különböző diszciplínák területein, s egyikük tanulságát bátran vonatkoztatják a másikra, olyan kapcsolatokat fedezve fel így, amelyeket vaskalapos gondolkodás könnyen mondhatna igazolhatatlannak, légből kapottnak, oda nem illő érvelésnek.

Induljunk ki itt is a személyes vallomásból. A Blum Tamásra való visszaemlékezésben olvassuk, hogy a TRISZTÁN ÉS IZOLDA egy részlete kapcsán Blum egy ízben azt mondta: „*euripidészi pszichológia*”. Fodor Géza kommentárja igen csak beszédes: „*Szeretnék még egyszer találkozni egy szakmabelivel, aki tud Wagner és a görög tragédia rokonságáról, és ez a tudása túlterjed a RING és az ORESZTEIA kapcsolatának trivialitásán.*” (275–276.) A kötetben több írás is elemez, idéz görög tragédiákat, sokszor hivatkozik Arisztotelész POÉTIKÁ-jára, sőt meggyőzően elemez és értelmez egy Aiszkhülosz-jelenetet az ezredévekkel későbbi operaműfaj egy jelentéptípusának párhuzamával, illetve egy Verdi-operát az antik drámaelmélet kategóriáit segítségül hívva. Szigorúan véve persze nem adekvát a kategória-használat egyik esetben sem – de az eredmény az elemzőt igazolja: valóban sikerül a mai olvasó, néző, hallgató számára érthetővé tenni az amúgy felfoghatatlant és követhetlent, fogódzónál jóval többet adni egy elszüllyedt kultúra dokumentumának érzéki, egyáltalán: művészetként való befogadásához. Ebből persze két kö-

vetkeztetés is adódik. Egyrészt kiderül, hogy a múlt minden alkotása visszavonhatatlanul ehhez az elszüllyedt kultúrához tartozik, s hogy megérthessük, meg kell találni hozzájuk a megfelelő kulcsokat – s bizony nincs különbség, hogy Aiszkhülosz vagy Verdi művéről van-e éppen szó (vagy hivatkozzunk a kötet más példáira: Wagnerra, Muszorgszkijra, de Shakespeare, Mozart vagy Beethoven sem kivétel); ha nem teszünk kísérletet az eredeti kontextus megértésére, s nem törekszünk a ma érvényes megoldás keresésére, a műhöz való viszonyunk nem lehet más, mint sznob lelkesedés, üres élvezkedés. Másrészt eltöprenghetünk azon, hogy milyen lett volna, ha Fodor Géza megírja azt a két tervezett tanulmányt (könyvét?), amelyhez éven át gyűjtötte a forrásmunkákat s bizonyára az észrevételeket, a görög drámáról szólót meg az opera születéséről elképzeltet; nyilván visszaríadt a „tudománytalanság” előre sejtetően is majd rásütött vádjától, meg talán attól is, hogy konstataulta: valóban lehetetlen érvekkel alátámasztani minden sejtését – ám e kötet dolgozatai fölillantják, hogy mennyire gyümölcsöző lehet falanxként előttünk tornyosuló kérdések megválaszolásához segítségül hívni látszólag inadekvát érveket is, és talán megmutatta volna azt is, hogy az opera mint színpadi műfaj mennyire szorosan kapcsolódik (a szerkezet szintjén is!) a drámatörténet egyes epizódjaihoz. Vagyis hogy egy nagyon „meredek” példával éljünk – Fodor Géza könyvének nyitómondataira hivatkozva –: a XVI. század Firenzében a Camera tagjai nem is vétedtek akkorát, amikor azt hitték (persze saját koruk élő *pastorale* hagyományára támaszkodva), hogy a görög tragédiát keltik új életre az opera feltalálásával...

Legfontosabb elméleti hozadéka a könyvnek bizonyosan a művekben föllelhető inkonzisztenciák vizsgálata. Természetesen nem magáé a tényé. Közély, hogy a remekművek sem tökéletesek – „*parányi repedést – anyaghiba – mindeniken találsz*” (Petri György) –, arról nem is szólva, hogy effélék kibányászása és felsorolása kedvelt filológiai téma, akinek szeme és esze nem jár más srófra, akár disszertációt is írhat ilyesmiről. Így nem az hát az érdekes, hogy hány következtetlenséget lehet találni a HAMLET-ben vagy az OTHELLO-ban, még ha élvezetes is egymás mellett látni őket (meg hát nem is minden következtetlenség vagy pontatlanság; Fodor Gézát is megcsalta a szeme az OTHELLO hercegének egyik mondata kapcsán (77. o.); sokkal fon-

tosabb, hogy milyen következményekkel járnak a mű egészére nézve. S itt Fodor Géza valóban meg tudta fogalmazni azt az elvet, amely nem esztétikailag vagy ideológiailag, hanem a színpad gyakorlatával igazolható, hiszen nem következetlenség vagy figyelmetlenség okozza az inkonzisztenciát. Szerinte például a „*Shakespeare-drámák inkonzisztenciái többnyire nem egyszerűen az »adott helyen«, a »jelen pillanatban«* szükséges »hatás« elsődlegességének következményei, és nem a pusztán »hatás« elérése igazolja őket mintegy visszahatólag, hanem vizsgálatuk során az Erzsébet-kori színjáték mint műalkotás olyan kompozíciós eljárásait, fogásait ismerhetjük fel, amelyek nem mások, mint a figyelem irányításának eljárásai, fogásai, s céljuk építéssel nem pillanatnyi, hanem gyakran a cselekmény nagyobb egységeinek-összefüggéseinek megteremtése”. (43.) Az elemzés szempontja tehát az lehet, hogy „ez a dramaturgia a színházban zökkenőmentesen működik, s számunkra az a kérdés érdekes, hogy miért”. (53.) Vagyis minden egyes esetet külön kell megvizsgálni, mert az eszköz használatának minden esetben más oka lehet. De arra a tényre mindenképpen figyelmeztet Fodor Géza könyve, hogy ez a „nemtörődöm-ség” korokon átívelő jelenség: a színpad nagy alkotói mindig is érezték, mire nem kell odafigyelni akkor sem, ha a „hibát” könnyűszerrel ki lehetett volna javítani; Verdi sem törődött Boito figyelmeztetésével, hiszen tudta, „*igazi színházi emberként tudta, [hogy a megduplázott felismerési jelenet] hatása lehetetlenné teszi, hogy a közönség egyáltalán észrevegye a problémát*”... (248.)

Az olvasó megteheti természetesen, hogy kiragad egy-egy számára különösen kedves, érdekes, megszívlelendő gondolatmenetet, észrevételt. Így számomra külön gyönyörűség volt megtalálni a Fodor Géza tanulmányaiban vörös fonálként végighúzódo zsigeri ellenérzést a pszichológiai magyarázatokkal szemben (még ha Wagner-tanulmányában mesteri példáját adja is a kétségtelenül meglévő pszichológiai realizmus értelmezésének, feltárva meghaladásának konkrét pillanatát); de ugyanígy egy már-már antisztanyiszlavszkiji színházesztétika nyomait például abban a kijelentésében, hogy „*Shakespeare figuráinak nincs életfolytonosságuk, a színpadon kívül nem zajlik a cselekmény*”. (55.) Azért kell alaposan elemezni a darab minden mozzanatát, mert a művet megérteni csak ezek alapján lehet; minden további, külsőleges elem bevonása, még ha tetszetős vagy szellemes is, csupán képzelgés, spekuláció, fikció. A színházi jelek al-

kalmazásának és jelentésváltozásának analízise a DON GIOVANNI kőszobor-megjelenítéseinek bemutatásával és értékelésével vagy a LOHENGRIN Ortrud-jelenetének különböző megvalósításai-ból levonható tanulságok összegzése egy gyakorlatilag alig megvalósítható színházesztétika szempontjait érvényesíti, nagyon is létező, ellenőrizhető anyagon.

Egy ilyen színházesztétikának azonban latensen léteznie kellett Fodor Géza gondolkodásában – erre vall talányosságával is a könyv címe. Az évtizedek óta a színház gyakorlati mindennapjaiban is tevékenykedő szerző vajh' miért érezte szükségét egy virtuális Magánszínház mellett voksolni? Mi szerepel e teátrum színlapján, milyen előadások zajlanak színpadán? A figyelmes olvasó, aki nem csak ezt a könyvet böngészte végig, de Fodor Géza kritikai munkásságának is hónapról hónapra kortárs szemlélője volt, azonnal érzékeli, hogy az ő színházeszménye a gyakorlatban megvalósíthatatlan. A színház, a zenés színház nem így működik – mert hiszen naiv nézőre, hallgatóra számít, aki nem veszi észre az „inkonzisztenciákat”. Fodor Géza figyelmét semmi nem kerülte el, s csak találgatni lehet, hogy az ő befogadói magatartása, gyakorlata valóban működhetett-e az érzékelésnek és tudatosításnak olyan sebességén, mint amelyet minuciózus elemzései sejtetnek. A színházi előadás, a zenéhez hasonlóan, időben zajlik, kiszakítja nézőjét, hallgatóját a hétköznapi időből, és az előadás tartamára belevonja a maga sajátos terébe és idejébe, de nem tudja megváltoztatni a percepciót, az átélés valós idejét vagy, mondjuk így: a fizikai idő törvényeit. Fodor Géza magánszínháza azonban időtlen vagy még inkább: időn kívüli. Sajátos tempója van, fiktív idejének minden pillanatát kitölti. Ahogyan ő olvassa a műveket, azt színházban megvalósítani aligha lehet – csak gondolatban fölépíteni, interpretációvá kimunkálni, s ennek a személyes tudásnak a birtokában szembesülni a valószínű színházzal. Meglehet, Fodor Géza számára megtört valamikor a létező színház varázsa – ám a színház, a zenés színház nélkül élni nem tudott. Fel kellett építenie képzeletbeli színházát, amelynek minden előadását addig csiszolhatta, ameddig ki nem elégítette a létrejött produkció. Ennek a könyvnek az adja különös intimitását és varázsát, hogy érdeklődő olvasójának tiszteletjegyet adott a maga melletti zsölygyébe.

Wilhelm András

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Darvasi László: *Virágzabálók*
Magvető, 2009. 680 oldal, 3990 Ft

I

VIRÁGNYELVEN

I. Darvasi László gyönyörű – történetek tömeget és az olvasót is magával sodró – árvízi regényt írt. Nemcsak azért nevezem az értelmezési közelítések első körében árvízi regénynek, mert nyitó és záró képe az 1879-es szegedi nagy árvizet idézi föl, s szerepet játszik benne a másik nagy XIX. századi magyar árvíz, az 1838-as pesti is. Alakjai évszázadokra visszamenő ismeretekkel bírnak a Szegedet ostromló ár- és belvizokről, s más folyók is nőnek s fenyegetnek benne – a Maros vagy Olmütnél a Mettau, 1854 májusában. A regényhősök tudás-, tapasztalat- és képzeletanyagában a víznek és a víz áradásának kiemelkedő jelentősége van. S nem üres metafora, ha a történetek és a képzelet kiáradását a könyv egyik legfőbb jellegzetességének nevezem.

A regény első könyve – Klára könyve – bevezet a regény világába és formálásmódjába. Ahogy Klára tanulja részeges apjától a világnak egy nem teljesen reális, hanem éberálmokkal, fantáziájátokkal gazdagított változatát, úgy tanulja meg az olvasó is a regényvilág különböző rétegeit, regisztereit, e regény írásának (és olvasásának) praktikáit. Ebben az értelemben az alábbi idézet nemcsak egy szereplő mámoros lírai fecsegése a történet aktuális menetében, nemcsak halk és borús prófécia az egyik főhős, a beszélő kislánynak sorsáról, nemcsak a város – Szeged – kibontakozó költői topográfájának alkotóeleme, hanem kifejezetten poétikai intésnek és mintának is tekinthető, esztétikai önreflexiónak a regény karakterábrázolásáról és időkezeléséről. „A folyó számtalan föld alatti folyásával évszázadok óta bejár a városba, mosza a házak talapzatát és sárfalát, a kertek végében fenyegetőzik a csillogása, a kerítéseket rohasztja, árkokat váj az utcák közé. Az árkok kiszáradnak, bennük békanyál szőnyege nyúlik, a halott ér medrében kagylókat és halcsontokat lelnek a lurkók. Am egy reggel hideg forrás nyargal végig a mederben, és abból a vízből inni is lehet! Összekavarodik a bűzös pocsolya az új forrással, vitatkozik és megbékél a régi a

maival! A tegnapi napban látható a holnap története! Hát nem úgy viselkedik a Tisza, akár a fél s alá hullámzó idő, Klárikám?! Velence és Amszterdam csatornái utcák helyett kanyarognak, ám a Szegedet körbehálózó erek olyanok, akár az egymással keveredő emberi sorsok! | Kinek a története csordogál itt, és amott kinek az élete száradt kórú benőtte partfallá? | Az enyém, az enyém!, kiáltotta a kislány. | Kinek a sorsát látni ebben a kis csillogásban, és kié lett homokká, száraz földdé? | Az enyém, jaj, az enyém! | Miért lenne oly nagy baj, hogy soha nem mondható el egészen, ami megesis velünk, mert folyvást a miénkbe csordogál egy másik ember sorsa?!” (20. k.)

Ez a „soha nem mondható el egészen” meghatározó meggyőződése e regény poétikájának. Klára könyve nem mondja el egészen Klára történetét. Az előrehaladó időt újra meg újra visszaforgató következő könyvekben – a cigányokéban, Imréében, Ádámében, Péterében – újabb és újabb nézőpontok tárulnak fel, az emberi sorsok egymásba csordogálnak, „*poshadt vagy frissen zubogó erek és átfolyások*” (73.) módjára. A belvizek árvízzé változhatnak, s a sorsok, jellemek, a történet és a történelem folyásában vészek lehetnek – éppoly váratlanul és megmagyarázhatatlanul, mint ahogy Petőfi versében „*zúgva, bögve*” megjelenik az áradat.

Az árvízvédtől való elementáris rettegés, a kiszolgáltatottság a természet fenséges erőinek, a XIX. század egyik nagy szorongásformája volt, kivált Magyarországon (ahogy az előző századnak a lisszaboni katasztrófa miatt a földrengés). Ám összekapcsolódott az árvízi hajósok hőstörténeteivel (I. Jókai KÁRPÁTHY ZOLTÁN-ját) s a megelőzés lehetőségével, a nagyszabású szabályozással. Összekapcsolódott olyan történelmi óriásokkal, mint hadadi br. Wesselényi Miklós vagy Vásárhelyi Pál. Ha jól értem, a szegedi árvíz katasztrófa nem volt független az árvízvédelmi munkálatoktól, mert a Tisza útjának lerövidítése, a holtágak „lefűzése”, az átvágások, a gátak közé szorítás növelte a folyó energiáját, s – ahogy egy leírásban olvasom – „*az árvízmentesítés ára*” „*az árvízszintek többméteres emelkedése*” volt. A folyókat gátak közé szorították, de ha a gát egyszer átszakadt... A felvilágosodás e dialektikáját persze tanulási folyamatnak is föl lehet fogni, ahol egy hatalmas sokk, a védműveket leromboló nagy árvíz új megoldásokra vagy nagyobb erőfeszítésekre készíteti a tanulékony emberiséget.

Darvasi László regényében melankolikus módon inkább a modernizáció ára kerül szóba.

A folyamszabályozás előrehalad, s a regény kergetőző melléktemáinak egyike is ez (Szép Péter vállalkozása). De az áradó szabályozatlanság a mű szerkezetének mintája marad. „...lassan eltűnnek a folyásokon átfektetett deszkák ösvényei, melyek úgy kanyarogtak a házak között, mint erdőkben a gyalogutak. Eltűnnek a kertek aljában csillogó patatok, a tankák és a csöpörkék, ezek az igazi magyar lagúnák, eltűnnek a náddal és sással kerített városi tavak, mert feltöltik őket, eltűnnek a városrészek között terülő lágyabb területek, melyek tavasszal lázat és vérszívókat leheltek a környékre, de ahol kacsoját és piócat is lehetett szedni, s ahol az első zúzmarákig hallani lehetett a békák kurtyolását.” (293. k.) „...a Tisza folyása mentén lecsapolják a mocsarakat és kiszáritják a földet. S ha egy emberöltővel ezelőtt az emberek csónakkal utaztak az egyik faluból a másikba, manapság kocsikkal futnak. Hova lettek a végtelen náderdők! A mi vidékünk korábban vadon volt, valóságos őserdő, melyet tiszta késséggel vágott ketté egy vízér, ami aztán szerencsés esetben akár tová is öblösödött. Tavirózsák, nyílfa, a kaka rózsás ernyői nyitlak a víz kékjében, és a partokon a bürök csaláttá nőtt, a hínár tóborostát képezte.” (344.)

Ha ezeknek az idézeteknek az alapján valaki azt gondolná, hogy a természet idillikus érintetlensége vesztegeti meg az író, az alaposan téved. A „magyar lagúnák” szépsége nem feledteti a „lázat és vérszívókat”. Darvasi László nem illetődik meg a „dicső” természet „örök szépségétül”, pontosabban a természet örök közömbössége, örök félelmetessége, örök céltalansága, örök tenyészete és enyészete nem játszik kisebb szerepet. De az igaz, hogy a természetnek egy bizonyos prioritása van ebben a regényben a társadalommal, a történelemmel, az emberi viszonyokkal szemben, s ami az utóbbit illeti, ki-domborodik az ember szociális, morális beágyazottságával szemben természeti lény volta. S noha ebben a prioritásban nem vész el a társadalmi, történelmi és politikai rajz, valamint a gazdag karakterábrázolás, a VIRÁGZABÁLÓK mégis elsősorban természeti regény (abban az értelemben, ahogy a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK-at nevezhetjük annak).

Erre mutat a regény másik nagy – a témával és a formával éppúgy összekapcsolódó – metaforája, a víz eleme mellett a növényi lét: virágok és füvek (továbbá gyökér és levél) alakjában s mindezek kiterjesztett értelmezési tartományában. A kezdetes mindenekelett a víz és a növény létformáit jelenti.

2. Ám mielőtt az ezzel kapcsolatos magyarázatra kísérletet tennék, ideje ismertetni a regény anyagát, történetét. Ez korántsem egyszerű feladat, ugyanis mellékszálak végtelen számából szövődik össze, s e szálak realitásszintjeit is el kell különíteni. Mindenesetre a legföldhözragadtabb szinten a regénynek négy egyenrangú főhőse van (s mindegyiknek külön „könyve”), akik 1813 és 1824 között születtek Szegeden: Pelsőczy Klára és későbbi férje, a botanikus, virágtudós Szép Imre, annak édesöccse, Szép Péter, valamint féltestvérük, Pallagi Ádám. (Hogy Ádám a Szép fivérek féltestvére, a regény feltáruló rejtélyeinek egyike.) Az ő történetüket követi – vagy pontosabban körözi – végig a mű halálukig. Mindegyik férfi szerelmes Klárába, s mindegyik azt gondolhatja, hogy gyermekének ő az apja. A szabadságharcban Ádám meghal, utána Imrét tizenkét év várbörtönre ítélik (amiből hatot le is tölt), a nagy természetű, kalandozó Péter pedig folyamszabályozási vállalkozásba fog, Klára nélkülöz, és gyermekét is elveszíti. Egy öreg német orvos, Schütz doktor (százéves korában hal meg a szegedi nagy árvíz idején; ez az esemény keretezi a regényt) valamilyen formában a regény minden fontos alakjával kapcsolatban áll; néha megmenti, meggyógyítja, segíti vagy irányítja, manipulálja őket. A történet feltáruló rejtélyei közé tartozik az is, hogy az ő lánya a bécsi házmesternő, Sperlné, akinek fia a szabadságharc leverése után, mint császári detektívfelügyelő, a rendőrség voltaképpeni irányítója, a besúgóhálózat megszervezője Szegeden (egyik spionja, Kigl szerkesztő megöli majd). A kétszertes özvegyasszonyt a már halálos beteg Szép Péter elveszi később. Szerepel egy rossz életéért nyilvánosan megbotozott kis színész is, akihez különböző szegedi polgárok járnak (köztük Klára apja és mindhárom testvér), és ő mindegyiket utóbb emlékezetből lerajzolja. Szép Péter élethossziglani laza szerelmi kapcsolatot tart fenn távoli rokonával, Zsófiával, egy a Tisza felső folyásánál élő költő- és földbirtokosnővel, akinél meghúzza magát a forradalom bukása utáni hónapokban. Berger, a tiszai hajósgazda is számos szállal kapcsolódik a regény más alakjaihoz: kifizetetlen tartozás miatt megveri Klára apját, embereivel kis híján megöleti Szép Pétert, akinek később üzlettársa lesz. Ádám osztálytársainak kompániájával – köztük Kigl szerkesztő fiával – gyűjtja fel a Klára nevű tiszai roncshajót, velük harcol

a szabadságharcban, s egyikük-másikuk Szép Péter segédjeként tűnik föl később. Jelentős szerepe s külön könyve is van annak a cigány törzsnek, mely 1849 augusztusában érkezik a városba. Vajdájuknak, Gilagógnak s lányának, Somnakajnak a története összeszövődik a regény főalakjainak történetével.

3. Ehhez azonban új pontot kell nyitni. Az előző tanulsága, hogy a regény szüzséje szinte földidézhetetlen. Nemcsak azért, mert annyira terebélyes, ágas-bogas, kiszámíthatatlan, mint a szabályozatlan folyam, hanem azért is, mert a középszerű hősök és banális történeteik csak egy másik regiszterben válnak jelentőssé, és azok a nagyszabású, emlékezetes és költői jelenetek, amelyekkel telve van a VIRÁGZABÁLÓK, csak akkor mutatkoznak meg, ha hétköznapi tevés-vevéséikhez hozzászámítjuk lebegő, fiktív, irreális-esztétizáló fantáziáműködésüket.

Klára és Imre fiatal házaspárban bevezetett egy játékot: egész napokra ágyban maradtak, és mesélték egymásnak a napot, azt, hogy ki mit csinált, hova ment. Ilyen módon még a leghétköznapibb események is a fantázia kódéba burkolóznak. Az író e kis költői fikciója szinte modellálja a regény folyamán létrejövő számtalan alternatív életlehetőséget. Ádám haláláért például Klára felelőssé teszi férjét, Imrét, mert nem védte meg (Pétert pedig Somnakaj téves tanúságtétele alapján egyenesen azzal vádolja, hogy ő ölte meg – ahogy az egy alternatív történetben meg is eshetett volna). Imrével való beszélgetésében ezt mondja: „Mondja azt, hogy él! Elég csak mondania, hogy él! | Klára, érte meg, nem állíthatok ilyesmit, ha egyszer megtalálták a halottak között!, suttogta Imre, és nyomban megrémült, mert azt a szabályt sértette meg, ami csodás bezárkózásaiknak volt éppenséggel az alapja, hogy bármi megtörténhet a szavaik által. Átírhatják és újramondhatják a világot, ha ők úgy akarják, csakhogy ő most ezt a kölcsönösen tiszteltben tartott, minden körülmények között, még maguktól is óvott megegyezést, ezt a fundamentális szövetséget mondta fel durván és jóvátehetetlenül, mert ahhoz és csak ahhoz ragaszkodott, ami valóban volt, ami igazán megeseit.” (289.) Ez a párbeszéd a regény önjellemzése is, és egyszerre mutat rá az alternatív világok és történetek létrehozásának lehetőségére és azok ingatagságára, alaptalanságára, tüneményességére.

Az éberálmok regiszterét ugyanis a regény világosan megkülönbözteti a prózai realitás regiszterétől, de gyakori művészi fogása, hogy e megkülönböztetés kitudódását késlelteti. S mi-

vel a főalakok „könyveiben” rendre visszatérnek más szemszögből ugyanazok az események, ezért e késleltetés gyakran sok száz oldalas lehet. Mindez termékeny olvasói zavart hoz létre, s a regényt költői titokzatossá teszi (bár bizonyára akadnak olvasók, akik éppen ezért földadják: a VIRÁGZABÁLÓK dús történeteszövése, a történetek linearitásának felmondása, körszerű visszatérése, állandó idő- és regiszterváltásai miatt még akkor sem könnyű olvasmány, ha a szöveg elragadnak, és nem kell – talán nem is lehet – „mindent” megérteni). A Klára nevű hajóról egy ideig azt hisszük, hogy Klára apja valóságos vállalkozásba fogott, és személyszállító hajót üzemeltet Szeged és Szolnok között. Fokozatosan kiderül azonban, hogy hajóroncsot vásárolt meg, oda jár ki a kislányával, és utazásait a képzelet üzemelteti. Imre kiszabadulása után hazatérve igyekszik megbarátkozni kislányával, nagy séttákat tesz vele a városban. Az olvasót feszélyezi, hogy tudja: Miklóska három évvel Imre hazatérése előtt meghalt, s ezt Klára nem tudatta fogoly férjével. Ám előbb-utóbb megértjük, hogy ez a gyászos képzeletjáték a házaspár keserű játszmájának része: Imre úgy bünteti Klárát, hogy nem veszi tudomásul fia halálát, s a lehetséges világok egyikében tovább éli vele az életét. A 158. oldalon Péter egy kérdésre azt válaszolja, hogy Jézus megverte a kereszttel, a Szűzanya is bántalmazta, Kossuth Lajos pedig a hátát korbácsolta. Ez lehetne képes beszéd, de nem az, hanem olyan abszurd, szürreális állítás, hogy még a képzelet játékaival kivált fogékony, azokat gyakran kezdeményező Klárában is fölmerül Péter részességének vagy örületének lehetősége. De a sebek valóságosak, s Péter az olmtüzi fogadóban szerezte őket Klára védelmében. Ezt azonban nem akarja Klárának elárulni, aki lázalmában a már halott Ádámot vizionálta megmentőjének. Hogy miért éppen ezt a választ adja, arra csak a 634. oldalon kezdődő nagy stephansdomi látomás ad magyarázatot. (Hadd írjam le néhány mondattal – megint csak inkább a szüzsé elmesélhetetlenségének bizonyítékaképpen a komplikált történeteszálát. Klára, aki súlyosan nehezten börtönben szenvedő férjére, alig ír neki, s csak egyszer látogatja meg az olmtüzi börtönben, Schütz doktor nyomására, anyagi segítségével és kíséretében. Ha hihetünk a regény fikciójának, az osztrák börtönökben a rabok szobára mehettek női látogatóikkal, és sor kerül egy végtelenül szomorú, szánalmas intim találkozásra férj és

feleség között. A fogadóban viszont Klára a garnizontól a kocsmák népéig mindenkit ágyába fogad. A hír futótűzként terjed, s a helyzet ellenőrizhetetlenül veszélyessé válik, a férfiak erőszakoskodni kezdenek az asszonnyal. Schütz dr. kétségbeesésében Péternek táviratozik, aki az ő lányánál lakik Bécsben. Péter, akinek néhány napja látomása volt a Stephansdomban – erről majd később –, nehéz ökölharcban menekíti ki őket.)

A regény főhősei s kisebb alakjai közül is számosan – ködlovagok, akiknek cselekedeteit külön-különféleképpen nem lehet beilleszteni a gyakorlati racionalitás, de még a morális racionalitás feltételrendszerébe sem, ahonnan nézve fölösleges emberek, hóbortosak, különcök. (E kifejezést kevésbé a szó valósínű megalkotójának, Krúdy-nak nevezetes portrégyűjteménye – A TEGNAPOK KÖDLOVAGJAI – alapján használok. Inkább úgy, ahogy később, a Thurzó Gábor által szerkesztett 1941-es KÖDLOVAGOK című kötet révén áterjedt Krúdy és a századvég-századforduló irodalmi nemzedéke által megteremtett, költőileg megemelt „fölsöleges” figurákra, sőt magukra az írókra is. Ám mégis Krúdy említett kötetéből származik az a megállapítás, hogy a XIX. század legnagyobb magyar családja „*a soha ki nem pusztuló különcök, megszámlálhatatlan tömegű furcsa emberek, ál- és valódi bolondok, ezermesterek, találmányosok, svindlerok*” családja volt.) A regény Schütz bácsi világának összeütközésével kezdődik a komisz legényekével, akik a banalitás realitásában élnek, míg a százéves agastyán a legendákról papol. A cseléd elhagyja Pelsőczyéket, fél tőlük, mert úgy érzi, olyanok, mint a kísértetek. Még egymás vonatkozásában is megjelenik ez a realitásvesztés: „*Amikor Péter sokáig nem jelentkezett, Klára ingerült lett, könnyen csattanó és könnyen elpityeredő. Úgy hiányzott neki a férfi, mint egy álom.*” (70.) A józan, hétköznapi ember pedig egyszerűen bolondnak tartja őket: „*Barcs vámtiszt fáradtan nézett utánuk, nem értette ezeket az embereket. A hálót kivetik, a halat kifogják. De miféle szerzet az olyan, aki mindig oda veti a hálóját, ahol biztosan nem úszkál hal?!... | Bolondok, tökkeliütött bolondok!, gondolta Barcs vámtiszt, és a vízbe köpött.*” (60.)

A ködlovagok legfontosabb ellenképe – mert egyúttal alakmása is – az államhatalmat, a birodalom rendjét és törvényeit veszélyeztető egéneket megfigyelő és számon tartó bécsi úr, a detektívfigyelő, akinek munkája az, hogy a kiszámíthatatlant kiszámíthatóvá tegye. Korábban

– beépülő kémként és beugrató ügynökként – együtt harcolt a szabadságharcban Ádámmal és társaival. Azonosulnia kell a gyanúsakkal. S ez „*modern érzés*”. „*Hogy ilyen még nem volt a történelemben, és egy állam sem fordított ekkora figyelmet a polgáira, mint amekkorát mi alkalmazunk. Én ennek a figyelemnek a része vagyok, s mindazt, ami a személyes jellegzetességem, fel kellett adnom, hogy az országot szolgálhassam. Am e szolgálat nem csak lemondással járt. Én tudom, hogy olyanná kellett válnom, mint ők, meg kellett tanulnom a fejükkel gondolkodni, a lelkiükkel érezni, és ez, mit tagadjam, valóban nagyon izgalmas dolog.*” (317.) A történet korában keletkezett klasszikus detektívregény alapja az volt, hogy a nyomozó megtanul a bűnöző fejével gondolkodni, azonosul vele, és kiszámítja a lépéseit. Mindenki gyanús, de csak egyvalakire illik a racionális séma. A politikai gyanú azonban úgy terül szét mindenkire, hogy egyben föl is építi a bűnt, s bárkit bármikor bűnössé tehet. A racionalitás így fordul ellentétébe minden modern önkényuralomban. A bécsi úr azt képzei, hogy a gyanúsítottjaival, spiclijeivel való racionális azonosulás érdekében mozgósíthatja intuícóját, s ezt holmi alkalmazott művészetnek tartja. Ennek azonban megvan a kockázata. Tévedhet, s tévedése okozza halálát. Biztos benne, hogy követni tudja besúgója, Kigl szerkesztő jelentéseiben is ambicionált stílusát. Kigl Ede félelemből lett besúgó, és abban a reményben, hogy megtalálják a harci cselekményekben eltűnt fiát, Ignácot. A becsületét elvesztette, de önbecsüléséről nem mond le. Erre szolgál jelentéseinek költészete; az, hogy „*stilisztának*” tekinti magát. Nos, a bécsi úr nem tudott fölkészülni arra a racionalizálhatatlan indulatra és stílusra, az örület árnyára (holott sejtette ezt Kiglról, és föl is akarta használni), amelynek eredményeképpen aztán holtan, a gazdátlan lovak vontta kocsi bakjára szögezve, virággal a szájában járja majd Szeged utcáit.

Említettem már, hogy Klára könyve mintegy bevezet a regény imaginárius világába. A következő könyv a cigányok könyve, akiknek babonái, képzetviláguk, mágikus tudatuk oly módon erősíthetné a könyv fantazmagória-regiszterét, hogy elmosná a realitás és a fantáziavilág közötti határt. De Darvasi László a látszat ellenére nagyon távol áll a mágikus realizmustól, a fantazmagóriák nem válnak csodákká, a realitás határai szilárdak. Igaz, a cigányok világa tele van legendákkal (például az aranyfogtű Kolduskirályról, aki mágikus tekintetével megállítja az

időmérő szerkezeteket, lelassítja a növekedést, s az a terve, hogy arannyá változtatja a testét; a teremő Isten megmentéséről; arról, hogy a cigányok nem segítettek a szent családnak Egyiptom sivatagában), s vajdájuk minden vágya a cigányok világtörténetének megalkotása az idők kezdetétől Szegedre való megérkezésükig. A könyv címe is – A CIGÁNYOK BEJÖVETELE – alapítástörténetet sugall. S ehhez a körhöz tartozik a cigányok csodálatos szörnyszülöttjének, Igazmondó Habrednek az „eljövele”, megszületése (1848. március 15-én), akihez az a jóslat fűződik, hogy ő fogja elmondani a cigányok világtörténetét, amelyet a vajda, Gilagóg értelmez. Ám „[k]omoly, bár nem megalapozatlan tévedés volt Habredtől várni a világmesét, mert aki igazmondó, nem mesél. Aki »igazmondó«, az üvölt, átkozódik, imádkozik, nem egyszerű szavakkal szól. Egy »igazmondó« a szavak mögött megbújó világról hőrög, így miként is beszélhetné el Habred az ő vándorlásukat, vagy hogy most miféle városban élnek, miféle magyarok, cigányok és zsidók között működik az életük?!” (313.) E csoda parodisztikus jellege abban mutatkozik meg, hogy Habred egyetlen mondata, amelyet szüntelenül ismétel – „*Adjatok pénzt!*” –, a legföldhözragadtabb s a legkevésbé csodálatos; a vajda történetteremtő törekvései pedig rendre kudarcot vallanak. A jóslat – miközben a törekvés, hogy a cigányoknak legyen történelmi emlékezete, nagyon is mély értelmű – teljesen üres. Gilagóg története „a törzsről, a cigányokról szolt, akik valami világvegi köd túldaláról keveredtek ideig. A karavántak mentén kutyák kergetőznek a halott testvéreik csontjaival, a sírokat elfelejtik, a sírok földjét elhordja a szél, a sírokat a szíviük kertjébe ássák, történelmük nincsen, mert a múlt nem az árnyékuk, nem utánuk lohol, nem őket követi, hanem előttük liheg, és ők mindig is azt úzik, ami már nincsen, ami már elmúlt”. (583.)

4. Van azonban a regénynek a mindennapi és az imaginatív realitás mellett egy harmadik regisztere is, amelyben nem létező lények lebegnek. A vegetáció szellemei ők (nevük Mama Gyökér, Levél úr, Féreg úr), illetve Koszta Néró, a „fűmuzsik”, az elbukott történelem a természetbe (és a művészetbe) visszatérő szelleme. Ők nem a hősök fantazmagóriáiból kibontakozó alternatív lehetőségek, mondjuk így, magánmitológiai, de nem is valóságos mitológiai alakok, visszahúzódó, de erejüket megőrző khtonikus, animisztikus vagy mágiikus lények, hanem ezek illúziói, amelyekben közösen osztoznak a regény hősei. A természettől való kozmológiai

függőség játékos lehetőségei. Az író a már jellemzett elbizonytalanító, fokozatosan feltárási technikájával él, kezdetben reális alakoknak tűnnek, Mama Gyökér vastkos piaci kofának, Levél úr és Féreg úr afféle piacon ödöngő pikareszk alaknak, az egyik a *good guy*, a másik a *bad guy*. Fokozatosan mutatkozik meg mindenütt jelen lévő nem-létük. Koszta Néró viszont csak egy bekezdésig tűnik csellengő óriásnak a Tisza partján, amikor megismerkedünk vele, mert hamarosan megtudjuk, hogy már háromszáz vagy éppen ötszáz éve csihol muzsikát egyetlen fűszálból.

Mama Gyökérnek és Féreg úrnak szexuális viszonya is van egymással, azaz a gyökeret a féreg rágja. De ez a természeti létben az enyészetnek és tenyészetnek, a pusztulásnak és az újjászületésnek olyan dialektikája, amelyet az emberi létben csak a vallás tud kínálni. Ezért csínál paródiát Féreg úr Klára boldogtalan – és az örök boldogságra sem készülő – anyjának egyházi temetéséből ebben a mélyen pogány könyvben. „*Talán nem hisztek az örökkévalóságban?!, mutatott az ég felé a pap, fekete szemöldöke alól firkészte a gyászolókat. | Tudjátok, mi a barátság?! Rózsabokor, melynek lombjai kevés időre adnak enyhét, mert a gyökerek között féreg rág! | A hasonlatra valaki fölvihogott a gyászolók közül, ám a pap úgy tett, mintha nem hallotta volna. Klára oldalra pillantott, s egyenesen a vékony ember arcába látott, mire Féreg úr a lányra kacscintott, és megvonta a vállát. | De mi a szerelem?!, kiáltotta a pap, s nyomban válaszolt is, tűz, tűz, amely bensőnket égeti, s megperzseli azt is, akit szeretünk! Híveim, a föld porában minden hiányos és tökéletlen! E világom minden elromlik, meghal! | Klárának újra fordulnia kellett. Féreg úr kacscintott, és széttárta a kezét, hát igen, minden elromlik, mit lehet tenni, ámen. | A pap széles mozdulattal körbemutatott, és folytatta. | De újjászületünk a mennyországban! Itt, a föld porában csupán vendégségben vagyunk, ezért a legszentebb feladatunk, hogy méltósággal készülődjünk oda, ahol az örök boldogság vár bennünket! Így tett e drága asszony is!*” (55.)

A „*vékony ember*” a tizenhat éves Ádám, aki már ekkor – 1840-ben – szerelmes Klárába, aki tizenhét éves, és későbbi férjét, Imrét még nem ismeri. Amikor kilenc év múlva Ádám hal meg, a gyökér, a levél és a féreg triója fogadja be a föld porába: „*Ádám tétován közelebb lépett, Mama Gyökér érte nyúlt, és átölelte őt. | Én vagyok a föld, ehetsz belőlem, lehelle a fölébe. Ilyen puha vagyok, megpihenhetsz bennem! | A következő pillanatban Levél úr tartotta a karjai között. | Én fényt eszem, és ha kell, a szemedre szállok, suttogetta Levél úr. | Féreg*

úr dörgölődött hozzá, beléd bújok, járok és kelek bened, én vagyok a végső gyógyítód, fiú, te szegény fiú.” (483.)

A regény legvégén: „A halott doktor megnyúlt arcán ott fehérlett egy bolyhos, fehér gyökér, mellette egy éppen kinyílt levélke, azon pedig vadul tekergett egy kicsi, izgága féreg.” (672.)

5. Koszta Néró Koszovó Poljéből jön (a rigómezei csatavesztés miatt vált Szerbia a török birodalom vazallusává, s Lázár kenéz, a szerb uralkodó is odaveszett). Szájában az utolsó koszovói fűszál. „Ez az egyetlen fűszál maradt ama szekér csodálatos rakományából, magyarázta, amit ezerhármszáznyolcvankilencben kaptam szegény Lázár kenéztől, hogy mentsem meg Koszovó legszebb mezőjét. Ki tehet nekem szemrehányást, hogy idáig vezetett fel a Danica csillag?!” (424.) A danica csillag a szerb népének szerint a testvérharcok tanúja. Koszta Néró egy verzió szerint (376.) Mohács mezejét is megjárja, egy másik szerint (166.) Kenyérmezőnél, Nándorfehérvárnál és Mohácsnál más fűmuzikusok hallgatják a halálhörgést. Mindenesetre Rigómező és Mohács a történelemből való kihullást jelenti, s ebből a perspektívából maga a történelem értelmetlen öldöklésként jelenik meg, akárhogy is fordul a hadiszerencse (Kenyérmezőnél és Nándorfehérvárnál vesztek a törökök). A történelem – Szécsi Margit versének szép címével szólva – NAGY VIRÁGVÁGÓ GÉP.

Ennek a történelemszemléletnek a szelleme Koszta Néró, aki a fűvet menti meg a mezőről, ahol mindenki veszt, s aki két dologra képes, a fűmuzika művészetére és a szerelmeskedésre. „Az sem lehetett vita tárgyává tenni, hogy Koszta Néró, ez a szélbekecse fűmuzikus kiválóan üzekeedett. Udvarolni nem tudott, a szavak díszítéséhez nem értett, de ha ölelte az asszonyt, nem okozott csalódást. Tudták ezt ötszáz éve Koszovo Poljében, tudták a megyalázott Belgrádban, amikor felhangzott a dzsumaj, mert már a török uralta a várost, és tudták Nisben, és tudták Kragujevácon is, ahol egyszer a kétméteres, az ártatlanságát Jézusnak felajánló Panka Szevics, egy kelmefestő szent életű lánya engedte elgyengülő pillanatában a combjai közé. A lány egyik kézfejen elszabadult török papagáj rikkoltozott, míg a lánynak sütni nem kezdett a lélegzete. Néró addig csiklandoztatta a tulipános ölet egy semmi fűszállal, míg Panka Szevicsnek meg nem jelent a töviskoszorús Jézus, és sírva könyörgött, hagyja abba a rettenetes szerelmeskedést. Panka Szevics abbahagyta a malackodást, s a haját megtépvve, az arcát véresre karmolva imádkozni kezdett, és míg élt, nem szólt többet, mert minek a

beszéd, ha csak kérni lehet vele. Akkor sem beszélt, amikor kilenc hónap múlva ikreket szült, egy fehér gyermeket és egy feketét. | A fehér gyermek bolond volt, mert fehér volt, és mert igazi szerb hazafi lett belőle. | A fekete gyermek bolond volt, mert fekete volt, és egy nap Magyarországra indult, és elveszett, magyar lett, bolondból bolonddó lett. | De álmukban mind a ketten papagájhangon rikkoltáltak.” (493. k.)

Az ilyen minimítoszokkal, legendákkal is telivel van a VIRÁGVÁGÓK, írója a mai magyar irodalomban alighanem egyedülálló gazdagságú fantáziájának következtében. Koszta Néró nem emberi lény, vagy már nem csak az. Amikor megöli Ádámot, hogy nyugodni (házasodni) térhessen a föld alá egy másik halottal, a kis színésznővel, s átruházhassa végre a fűmuzikus nehéz földadatát, magyarázatot ad: „Ezek mások szavai, gondolatai, ezek csak mesék, ezek kavargó ködök, ez a nyelv, ez a sors, melyből mindenki kanyarít egy kiskanállal! Ezek éji kiáltások, amiket a pusztában hallani, gazdájuk régen nincsen, de még mindig felizzik tőlük a csillagok fénye! Bennük, e kiáltásokban, és a suttogásokban élsz tovább! Ha látod az embereket, mert munkába, mulatságba futnak, temetni ballagnak, ha felkent ábrázattal ünnepelnek, te ülsz az árokparton és zenélsz nekik.” (164. k.)

Végleges elmúlása pedig így következik be: „Végre beleveszettek a világba, végre eggyé válhattak vele minden bolondságukkal és nyughatatlanságukkal egyetemben. | Reggel lett, s az őszi párában már hiába is kereste volna őket bárki kém vagy krónikás, már nem voltak. A föld mélyébe költözött a bolond kedvesével Koszta Néró, aki Szegedig hozta Koszovo Polje vérsel festett mezejének utolsó fűszálát, és akit semmiféle hatalomnak nem sikerült megnyúzni, elégetni, kerékbe betörni, felakasztani, ahogy a fűmuzikusok oly gyakran elszenvednek effajta tortúrákat. A földben szerelmeskedett a szerb, döfkölte a magyar asszonyt, aki nem volt már senki és semmi, csak bolondság, jóllehet, semmivel sem volt nagyobb bolondság, mint szerelmes urának vágyakozó, csilláppáthatalan éhségű bolondsága.” (497.)

A halott Ádám, akit a szabadságharc bukása idején, menekülés közben ölnek meg, lesz az új fűmuzikus. S ezzel a regény világába az 1849-es bukás is beilleszkedik a nagy, a történelemből kivezető dátumok – 1389, 1526 – közé.

6. A regény gazdag történelmi és helytörténeti anyagot is mozgat – mintegy mellékesen. Képes földélni a lelkesedést, a vakremény föltörését a forradalomban. Ám dezillúziós szemléletének megfelelően erősebb hangsúly esik például arra, hogy Szegeden a magyarok, a szer-

bek, a zsidók, a németek, az örmények, a görögök mindaddig békés együttélése felborul, s az etnikumok gyilkolni kezdik egymást.

A regény hőseit mind megérintik a történelmi események, de mintegy tükör által homályosan. A tükör előterében mindenkinek a saját, szintúgy elmosódott arca van. Klárát a hangulat ragadja meg: „*Olyannak tűnt e lázas esztendő a nyilatkozatokkal, a kiáltványokkal és a gyilkolásokkal, mintha minden történés azt sugallta volna, lehetnének mások! Az életük gyökeres fordulatot vehetne, porból és ködből szőtt álmaik megelevenedhetnének, és új hazát emelhetnének az évezredek állami disznóólak fölé, ahol a kocscsont marakodó állkapcsok csattogása mindig hangosabb volt a templomi énekeknél vagy a jóságos bolondok zümmögésénél. Hinni lehetett abban, hogy élhetnének finomabban, bátrabb lélekkel, erősebb módon! E hitük nem állandóan kísérte őket, nem rögeszme volt, mert csak időnként tűnt fel, akár az éjszakába belerepülő bogár fénye. Gyakran elfeledtek róla, ám éppen ez mutatta e hit komolyságát! Mert amikor újra az eszükbe öltött, nem volt többé kérdés, mi lesz a földdel, a nyelvvél, a hazával, az arisztokráciával, a polgársággal, a szerbekkel, a németekkel, a románokkal vagy a zsidókkal, hiszen biztosak lehettek abban, hogy az akaratot, amelyet a történelmi szükségszerűségtől megrészegített kollektív vágy deklarált az országgyűléseken és a harcmezők füstjében, végül a magában álló személyiség nyugodt öntudata veszi birtokba. Legalábbis Klára így gondolta. Az ember lesz előbb megtisztelve, ha győz a forradalom, ő, a férje, Schütz doktor vagy akárki más, az egyetlen ember a többi nélkül, aztán jöhet a csoportosulás, a piac, az agóra, a sokaság! Az volt a legszebb, hogy az új életre pillantó hitük ártatlan volt, még nem szenvedett bántalmat. Ahhoz, hogy az ártatlanság elveszzen, sértésre van szükség. Csak az követhet el bűnt, akit bántalom is ért. S hogy persze soha nem fognak így élni, az is nyilvánvalóvá vált hamar, ám a néhány hónap mégis megmutatta, milyen lenne, ha valami csoda folytán megtörténhetne.*” (102. k.) Imrét – s ez lesz a regény sok-sok mellékszála között a fő szál – valami elkésett cselekvésvágy sarkallja arra, hogy 1851-ben egy különös, veszedelmes gesztust tegyen. Ádám csatlakozása a forradalmi hadsereghez, mint minden tette, *action gratuite*, amellyel ki akar valamit csikarni a sorstól, amit karaktere nem kínál neki. Péter „[t]anúja volt a forradalmi eseményeknek Pesten, elázott ő is a márciusi eszében, és nem lett túl lelkes”. (554. k.) Jól jövedelmeznek hadiszállításai, majd a bukás után igyekeznek „a katonai kormányzat erélyel párosult böl-

csességének” – ahogy báró Kemény Zsigmond írta volt annak idején – látóköréből kitűnni.

7. A történelem alternatívája a természet. Valóban, bárkinek, aki olvassa ezt a regényt, legelőször az tűnik fel, s leghosszabban az marad meg az emlékezetében, hogy a virágok és a fűvek az egész szöveget behálózzák, mind a szüzsé szintjén, mind pedig metaforikus értelemben. „*Az embernek napjai olyanok, mint a fű, úgy virágzik, mint a mezőnek virága*” – mondja a szoltáros. Ebben a regényben minden ember a vegetáció része, törekenysége (eltaposása, leszarádása, elvirágzása, kiégése, hervadása) egyetemes jellegű. A növénytörvény kiterjed a karakterekre is, akiket ez folszabadít az erkölcs terheitől; senkit sem lehet, illetve szabad ebben a regényben morálisan értékelni vagy megítélni. (Morális szempontból mindegyik alak többé-kevésbé poétikus szörnyeteg.) Növényi némaság övezi a figurákat, amennyiben az önkimagyarázás, az önreflexió szenvedélye senkit sem jellemez. Mindenki *vegetál*, s ez persze megint csak összefüggésbe – távoli összefüggésbe – hozza a regényt a magyar fátumos ködlovagság hagyományával. E céltalan növényi létet a gyökér és a levél, a fű és a virág határozza meg; termés és gyümölcs sehol. (Csak Imre töpreng el azon, „*hogy a bűnbeeséshez miért éppen gyümölcs kellett, s nem pedig hús, hal, netán bor?*” – 343.) Klára gyermeke hatéves korában meghal, a kis színésznő Ádamtól fogant gyermekét embrióként vágja ki Schütz doktor a halott asszony hasából (és adja Ádámnak spirituszban).

A regényt körbelengi a virágköltészet. Szirmokat kap fel a szél. Virágokat szednek, virágkoszorúkat fonnak, virágot ültetnek, szárítanak, préselnek, rendszereznek. A virág mindenütt jelen van. A börtönben „*csenevész cserepes virág*” (154.), a halott bécsi úr, a katonákkal szerelmeskedő Klára, a kivégzés előtt álló bakák szájában virág. A halált is virágok kísérik, például Szép Miklóská halálát: „*A gyerekek az udvaron játszottak, ahol biztonságban kergetőztek és kockáztattak, bent, a kúria udvarán, de mert újra figyelmetlenek és talán részegesek voltak a hajtók, betévedt a csorda. Jaj, felborult egy méhes kas is! A gyerekek a virágoknál bújócskáztak, éppen a rózsakertnél, ahol már tátikák és gyűszűvirágok is nyíltak, és a folyondárok felfutottak a festett fakeretre. A csorda! Az a szörnyű csorda! Hogy nem kellett volna olyan veszettül patogatni az ostort, nem kellett volna kiáltozni, füttyögni, jajveszékelnii?! Ki hagyta a méhes kast az udvar*

közepén?! Jaj, de hát a gyerekek is sivalkoddak. Igen, erre aztán megvadultak az állatok, körbefutottak az udvaron, tettek egy kört, felkavarva a port, megrágyva néhány virágot, megrágyva néhány díszkáposztalevelet, és aztán kiügettek a kapun, és csend lett. És a gyerekek áthüppögtek a csenden, a por ezüstösen szitált, egyre távolabbról hallatszott a méhek dühös zümmögése. És szél lebbent, mint óriási lepedő, és a port az udvarról máris kiűzte. Akkor látták meg, hogy ott hever az udvar közepén, ujjai között a fahuszárral, és mintha csak aludna. A kicsi szája meg tele volt virággal, rózsaszírommal, kehelyvirággal!” (161. k.) Vagy Pallagi Ádám halálának egyik változatát: „Fiúarc fehérlik rá a földről, s mintha mondana valamit, szája tátva, fogai között föld sötétlik. Vér feketedett ritkás szakállára, a fájdalom iszonytató lehetett, de a homlokánál gyeppürözsza virága remeg. A lány csaknem kiált, ez a férfi volt az, aki néhány órája a táborukban járt, és egyáltalán nem félt tőlük. | Somnakaj megérinti a halott kezét. | Letépmel!, suttogja. Nem adtad nekem, szól, ujjai a férfi állat érinti, csak megmutattad, énekl, s valóban letépmel a virágot. | Ez a szírom szállt be aztán a Szép-ház ablakán.” (110. k.) „A történetet, amit a világ a gyeppürözsza összevázott szirmával mondott el, emberi nyelven az ő meséje egészítette ki és zárta le. Honnan tudta volna, hogy Pallagi Ádám haláláról ad hírt?” (112.)

A virágok történeteket mesélnek és történetük van. A virágok gyakori hasonlatok. Sebek hajznak virágokra, a könyv- és bankómáglya pernyéje virágszíromra. A tűz is olyan, mint a virág. „[S]zíromnyi láng.” (390.) A gombkereskedő zsidó színes gombjai a virágos mezőre emlékeztetnek. A női öl „csodás virág”. (324.) De a fájdalom is virág: „Am a fájdalom erősebbnek mutatkozott, bujkált benne, napokra eltűnt, aztán teljes fegyverzetében mutatta meg magát, akár egy szörnyű virág, hatalmas levélzete és ágas-bogas gyökerei voltak, melyek legkisebb rezdülése is iszonyatos kínnal járt. Az indák leereszkedtek az öléig, a fájdalom hínárja felkúszott a tarkójába, s úgy lüktetett a halántéka, hogy a könnye csorgott.” (582.)

A női figurák virágjellege közvetlenül is megmutatkozik. Klárával kapcsolatban Imre „arra gondolt, olyan ez a lány, mint egy növény, egy virág, aki mégis képes jönni, menni, vándorolni, képes rákúszni az ember szívére”. (256.) A kis színész nő „gazvirágnak” tartja magát (556.), Somnakaj „boldog kis tűzvirág” (159.), Zsófia pedig állandóan „a Sivatag virága”-ként említették.

Szép Imre botanikus, de nem is növény-, hanem speciálisan virágtudós. Külföldről jön haza, ahol – szokásos módon – komoly tudomá-

nyos karrier előtt állt. A magyar Akadémia levelező tagja egy önmagában értelmetlennek tűnő, de a regénybe szervesen illő (a történelmet a természettel fölülíró) kutatási témával lesz. A híres csataterék (Muhi, Mohács, Nándorfehérvár) flóráját vizsgálja. A Szép-ház „szobáit virágok, indák és gyökerek hálózta, és minden mozdulatra ügyelni kellett, nehogy odavesszen egy hajítás”. (112.) Sajátos kedvtelését, melyet kora fiatalságától úz, gerillakertésznek nevezhetjük – a város különböző helyeire virágmagokat és hagymákat ültet. „Imre is járta a várost, de nem a házak formáival, illatokkal, emberi arcokkal, a munka rítusaival akart ismerkedni, a férfit nem érdekelték az ünnepek, az első borok gőzébe fülő őszi vigasságok, amikor a mesterlegények véresre verik egymást, nem kötötték le a figyelmét a disznótorok, a céhes ünnepségek, a zsidók menőráinak fényei Hanuka napjain, nem vonzották a kaszinók báljai, de a szerbek újéve, a búcsúk és a szentmenetek sem izgatták. Hogy mit akart Imre, mi volt munkájának a legfőbb értelme, Klára maga sem tudta pontosan. Olykor arra gondolt, a férfi a Teremtést kísérti. A Teremtés nyilván folytatódott a történelem megszületése után, és Imre, a maga körülményességével és magabizó önfejűségével valami soha nem tapasztalt újdonaságot akart a folyamatokhoz hozzáadni. Mint aki egy felfoghatatlanul gazdag ember zsebébe dugdos egy garasocskát, tessék, még ez is a magáé, uram. Mint aki újabb, személyes fejezetet akar nyitni a teremtés képeskönyvében. Am e teremtésnek hétköznapi értelme aligha lehetett, mégis kihívóbb teremtés volt, mint amit Klára valaha is elképzelt.” (74.)

Egy pompás részben Vogel kihallgató a magyarok történelmi árulását emlegetve (elhangzik szájából a közvetlenül is, de a magyar történelmi sors és a regény szimbolikája szempontjából is jelentős mondat: „Itt többé fű nem terem” – 346.), a vádlott Imre pedig a virágok történetéről, a helyek virágairól, a virágok „jelleméről” és a virágok alapján kibontható világismeretről szólva beszél egymás mellé. Imre nem hisz Istenben, de hisz Isten csodájában, bár nem hisz valami elmúlófélben lévő dologban. „Mama Gyökért mondják ezerévesnek is, mások százra saccolják. Én nem tudom, mennyi idős lehet az asszonyosság, de élek a gyanúval, már soha nem látjuk. Mama Gyökér elment. S nem feltétlenül azért, mert a Tisza folyása mentén lecsapolják a mocsarakat, és kiszárítják a földet... Mennyit fűrészelté a testét ezekben a vizekben! Én nem kedvelem a nosztalgizálás ragacsát, még ha olykor el is fog a vágy, hogy olyan tulajdonságokkal ékesítsem a múlt dolgait, melyekkel csak a képzeletünk

bír. Bizonyos értelemben mindannyian számkivetésben élünk, uram. A legendáink túlnyomó részének vége. A szereplőket leváltják, a csodákat tervezni, kivitelezni és gyártani fogják. A csodákat falakkal kerítik el. Minden jelenség, ami csodálatra méltó, kisajátítás része lesz, tulajdon lesz, mintha a csodának lehetne fizikai kiterjedése. S ha korábban az élő anyag, a föld, az ég, a növényi organizmusok szolgáltak otthonul a csodáknak, az idő afelé halad, hogy az élettelen anyag legyen a csodálatunk tárgya. A csodákat gyártani fogjuk, lesz szavatosági idejük, sokszorosítani fogjuk őket.” (344.)

Imre gerillakertészete tehát a nem létező, az elrejtőző, a hallgató és mozdulatlan Isten „csodájának” rezignált átvállalása. („Isten nem látja, ami történik, Klára, fogalma sincsen rótlunk. De ott várakozik minden történés végén, és ilyenkor csodálkozva bólogat, hogyan is estek meg a dolgok. Ha Isten nem csodálkozhatna, én ennek az egésznek nem lát-nám értelmét. Klára, én olyan világot látok, ahol minden megvan, szeretet és rontás, bűn és büntetés, minden ésszerűen működik, ám e világban Isten nem mozdulhat, nincs hely a mozdulatra, mert ha csak megmoccanna, úgy dőlné össze a világ, akár a kártyavár. Isten nem mozdul, és a világ a maga feje után megy. | Tülbonyolítja, suttogeta az asszony, és elengedte a férfi kezét.” – 98. k.)

Ez a kertészet nem kertekben zajlik. A regényben csak a távoli végeken, Zsófiának van kertje. (Zsófia sok tekintetben Klára ellentéte a regényben; például Klárának romantikus, Zsófiának klasszikus az ízlése és a kultúrája.) Imre a történelmi kertek nagy ismerője, s egy olyan újságíró írója a helyi lapban, amely nem létező külföldi kertek garmadájáról mesél, hogy aztán ő maga akarja leleplezni a kamuflázst.

A kert nélküli kertészet erős szimbóluma annak, hogy ebben a regényben nem lehetséges elkeríteni a világból egy kisvilágot. Az egyetlen kertben, Zsófiában esik meg a gyermekhalál tragédiája.

8. Nézzük a virágnyelvet, amelyen Imre előadást tart. A NEVEZETES ELŐADÁS című fejezet a regény öt könyve közül a középsőben, Imre könyvében található, s a teljes regénynek is szinte pontosan a közepén. Ha van centruma ennek a regénynek, akkor bizonyosan ez az. Ám a feltehetőes mód nem fölösleges, mert a centrum – üres.

Szép Imre tehát 1851. február 20-án előadást tart városában, melyre a katonai kormányzat legfőbb helyi képviselője, a bécsi úr ad engedélyt, hogy megtudja, mivel akar Imre előállni,

s megfigyelje, kik kíváncsiak rá. „Schön” ugyanis gyanús. „Egyellen tény sem szólt Schön ellen, ebből csak az következett, hogy veszélyes.” (319.) De az előadás előtt megmondja Imrének, hogy le fogja tartóztatni. Az intézkedést ő már nem fogantathatja, mert másnap este Kigl szerkesztő megöli, s éppen e gyilkosság kiváltotta letartóztatási hullám áldozatává válik harmadnapon Imre is.

Klára mindent megtesz, hogy megakadályozza Imrét szándékában. Úgy gondolja, hogy a férfi megromlott kapcsolatuk miatt akar bosszút állni azzal, hogy bajba keveri magát. Az előadást követő napon aztán fölkeresi a bécsi urat, s fölajánlja neki magát, hogy megmássa szándékát.

Az előadás két részből állt. Az első részben Gilagóg vajda mondta el a cigányok keletkezéstörténetét. (Ádámnak és Évának a Paradicsom kertjét adta az Úr, a fekete embernek az egész világot. „Ha minden az enyém, szólt a fekete ember, semmi se az enyém.” [327.] Isten tehát az otthontalanságot adta a cigányoknak.) Igazmondó Habred pedig időről időre fölkiáltott, és pénzt követelt. Ezután következett Imre előadása. De hogy mit mondott, arról már nem szól a fejezet.

Amikor először hallunk az előadás tervéről, Klára megkérdezi, miről akar beszélni. „Talán rótlunk, válaszol Imre torz mosollyal.” (120.) Virágot ültetni „már nincs értelme”. (121.) A bécsi úr azt őrizte meg, hogy „[m]inden, ami az emberi viszonylatokban történik, a növényi organizmusok játékaival is szemléltethető?” (328.) Schön előadása azt sugallta, hogy a szervezkedés, szabotázs a birodalomban olyan, mint egy rét élete. S eltűnődik: „Ó, egy fűszál milyen hasznos tudna kémkedni, beszélhetne az egész förtelmes rétről, az utolsó gazvirágról és szénakazalról! Pontosan úgy történt, ahogy várta. Schön lázított, bujtogatott, a türelmüket és a jóindulatukat tette próbára. Schön előadása nyílt lázadás volt, bár, ezt el kellett ismernie, néhány hasonszórú lázadó mindezt nem vette észre. Volt, aki csalódottan távozott.” (330.) A vizsgálótiszt értelmezése: „Hah, egy fűszál! Az ostoba egy fűszálról tartott előadást a gyilkosság előtt! A tanúk már beszéltek. Kertek, fűszálak, emberek! Minden szó le van jegyezve. Az egész előadás képletes beszéd, titkos üzenet volt!” (338. k.)

Klára kihallgatásából tudunk egy elhangzott mondatról: „Mit akart a férje, Szép Imre azzal mondani, hogy az orosz dzsidások még láthattak hatalmas pipacsmezőket Magyarországon?!” (126.) Három év múlva így emlékezik: „Emlékszik még az előadásra?, kérdezte az öregember. | Minden szavára, bólintott Klára, tudta, a doktor Imrére gondol,

az átkozott föllépésre, amely bajba sodorta, s amelytől nem lehetett elteríteni. | Ő is így van ezzel, hümmögött Schütz bácsi, milyen furcsa, hogy nem lehet elfelejteni. | Klára tünődött, Virágzabálók, ez volt a címe, mondta. | De hiszen egyetlen szó sem maradt meg az emlékezetében, mégis azt állítja, emlékszik az előadásra! Klára elgondolkodott, Imre arról beszélt, hogy a növénynek semmiféle vonatkozásban nincsen dolga az emberrel, mert minden máshogyan van rajta, mint ahogy elgondolhattuk volna. A látszólagos rendetlenségben is tervezettség munkál, az embernek elakad a lélegzete, ha csak egy domboldalra pillant. Az ember úgy hiszi, a fantáziája határtalan, repülő szerkezeteket, önjáró masinákat fundál ki, és meg is alkotja őket. Am az önhitt fantázia megteremthette volna-e a várfal melletti földhalmon a hóvirágot?! A tavasz karmyújtásnyira van, pedig előző nap még hó áztatta a várost. Am a falakon túl, a malmok környékén vagy a Boszorkány-szigeten már fehérlenek a hóvirágok. Micsoda szerkezet egy hóvirág?! Ha ki kellene találni, élénk színeket, erőteljes formákat használnánk. Azt mondanánk, a tavasz hírnöke, az első virág, ami a fagy világból érkezik, hercegnői lény! Am a hóvirág szerény teremtmény! Amikor lehullnak a télvégi esők, néhány szálat kimosnak a talajból, ők pusztulnak, de a társaik élnek tovább. Tavasz pimpó, a májvirág a társaszínű csillagaival, kankalin, kék csillagvirág, sülyfű, boroszlán és tüdőfű, ezek a növények követik a hóvirágot. Miért nyílnak ilyen korán?! Mert meg kell előzniük a fákat! Ha a fák levelei kibontják magukat, s dús lombkoronát alkotnak, homály lesz odalent. Vannak növények, melyeknek sietniük kell, ha élni akarnak, ők a természet forradalmárai. Hamar jönnek, hamar távoznak, életük tiemmény. De a természetben nincsen hiány, a természet olyan, mint egy nagy kirakós játék! | Ő akarta kirakni?!, kiáltott Schütz bácsi, dühös volt, mintha Klára tette volna ingerültté. Én úgy emlékszem, hogy a férje csupán egyetlen növényről beszélt!, makacszkodott Schütz bácsi. | Klára meglepetten bámulta az öregot, nem értette, mitől lett ilyen ideges. | Hát nem a magyar roszokról beszélt?!, erről, és Schütz bácsi a zsebébe túrt, és kikapta a fűszálat, a durva levelű, igénytelen fűvet. Ilyen fűszállal vágja meg az ember az ujját. Ilyen fűszállal egy nyakat is el lehet vágni. Ilyen fűszállal zenélhet, kötözhet és cirógathat az ember! | Az öreg görnyedve állt a kocsiban, ordibált. | Egyetlen fűszál volt, egyetlenegy! | Klára ijedten rázta a fejét, nyilván most sem cél nélkül kiabált vele a vénember, valamire rá akarja venni. Egyetlen fűszál?! Nem, nem, nincsen egyetlen fűszál!” (145. k.)

Az ifjabb Kigl tudomása szerint „[a]rról beszélt, hogy Branyiszkónál, tudod, a szabadságharc alatt, a

februári csata idején miféle virágok nyíltak. És hogy miféle virágok nyíltak Hatvan, Tápaiószeg és Isaszeg határában, és Szolnoknál márciusban, arról beszélt a testvéred, Szép Imre, hogy Buda ostrománál, és a komáromi ostrom idején, és hogy Győrnél, Szegednél, Világosnál miféle virágok szirmoztak!” (593.) „Berger fújtatott, a római császárokról beszélt, vont a vállán. Hogy az egyik koronás mennyre kedvelte a káposztát! A másik az uborkát szerette, és valami Néró, aki költő is volt, a póréhagymát imádtá, voltak napok, hogy olajban áztatva csak azt evett, a hangya miatt. Berger elgondolkodott, a hagymát én is szeretem. Az az igazság, szépen beszélt a testvére. Azt is kifejtette, már régen is tudták, hogy a retekől felfűvödünk, sokat fűgünk. Ezt magam is tanúsíthatom.” (594.)

Péter, aki nem megy el az előadásra, utólag meg akarja tudni, miről beszélt a bátyja. Az utóljára idézett két verziót az ő kérdésére meséli el. Schütz doktor is elmondja neki, hogy Imre egyetlen fűszálról beszélt. Somnakajt is faggatja, hogy mit mesélt neki az apja, Gilagóg, de nem tud meg tőle semmit. Amikor tehát a stephansdomi látomásában Szűz Mária, Jézus Krisztus, a szentek és apostolok Imre előadásáról beszélnek, akkor a vizionáló Péter éppúgy nincs tisztában az előadás tartalmával, mint ahogy az olvasó. Ezek a százsorszent értékelések nemcsak az előadás, hanem a regény egy lehetséges kritikáját parodizálják: „keleti rongyszöveg”, „áttekinthetetlen fantáziával működő mondatok hínárjai”, „folklorisztikai tiemmény” (636.), konzervatív, felvilágosodásellenes, irracionális, mitikus nézőpont. Szűz Mária Mama Gyökér ellenfelének mutatkozik, s az egész kereszténység beilleszkedik abba a modernizációs civilizációperspektívába, amellyel szemben a regény alakjai értelmetlen, reménytelen, költői ellenállást tanúsítanak.

Erre az ellenállásra maga a mű kíméletlen, ironikus megértéssel, ám korántsem fölértékelő együttérzéssel, hanem – úgy látszik, a jelentős regényhez továbbra is szükséges – impaszszibilitással tekint. A nagy különbség, amely elválasztja minden romantikától, hogy az ellenállás finomságának, költészetének, varázsának nem tulajdonít fensőséget vagy veszendő voltában is magasabb rendű életértéket a közönséges, modernizálódó élettel szemben, amely jobbadán csak a történet peremén tárgya a regénynek. Igaz, ennek tartalma legtöbbször háború, börtön, önkény vagy nyárspolgáriság, de ezzel szemben sem tudnak a regény hősei semmit sem

állítani, pontosabban a Semmit állítják, a légi-es szétfoszlást. Így foszlik szét a semmibe Szép Imre előadása is, amiért a regény reális síkján súlyos börtönbüntetést szenved. Mivel a realitásszintek élesen el vannak különítve, ezzel létrejön egy józan kontroll lehetősége, s mindig mérlegelhetjük, hogy mit érnek, mire mennek a hősök, ezek az álmok álmodói, a való világban, s milyen ábrándok jegyében tagadják meg azt. Ugyanakkor – mivel a regényt teljesen átszövi vagy elárasztja a költészet varázsa – mindezt úgy is kifejezhetjük, hogy Darvasi nem szeretett bele saját szövege igéző szépségébe. A szavak mágiikus, világteremtő hatalmában, abban, hogy általuk minden megtörténhet, nem ő, hanem hősei hisznek. Minden költészete, lírája ellenére ezért igazi regény ez a mű – illúziótlan, romantikátlan felnőtt irodalom.

9. Szép Imre előadásának címe azonos a regény címével: VIRÁGZABÁLÓK. Sőt, Imre újságcikke is hivatkozik egy nem létező tudományos műre, amelynek ez a címe. Ebben a regényben a csecsemőtől gróf Széchenyi Istvánig virágot esznek az emberek. (Széchenyi 1833-as szegedi látogatásakor lát meg a poros Fő téren egy sárga virágot, Imre gerillakertészetének eredményét, amelyet bekap, mert meglepetten ismeri föl benne a ritka és ehető kínai krizantémot – 74. k.). Számos virág ugyan ehető – a zöldfűszernövények virágai (hagyma, édeskömény, bazsalikom és így tovább), a rózsza, az ibolya, a bodza, az akác, a jácmin, a krizantémok stb., de aligha a természeti és a modern konyha rejtelmeibe való bevezetés vezette az író tollát. Hősei megkóstolják a hánytató tulipánt, az altató orgonát és nárciszt, a keserű kutyatejet s a regény szerint mérgező liliomot és pipacsot. A virágkóstolás, virágevés, virágfalás, virágzabálás a regény sokágú, többértelmű szimbóluma.

Különös, költői szokás ez: „*Ettél már virágot?, kérdezte Zsófia, a hangja halk volt, bizalmas. | Hát persze, mondta ő gyorsan, mintha hazudna, és elpirult. | A lány csúfondárosan fürkészte. | Nem, nem etted te még virágot, mondta aztán halkan, te csak álmodozol, mint egy kicsi árnyék. | Igaza van, suttogta Adám, nem ettem még virágot! | Pedig virágot enni olyan szép!*” (383.) Az emberek a virágok bekebelezésével maguk is közelebb kerülnek a virágléhoz, a virágyszerűséghez.

Másfelől viszont a zabálás durva, állatias dolog. A virágzabálás a természet csodájának elpusztítása. Zsófia bimbós violáját a kúria udvarán áthajtott csordából egy ökör legeli le (563.),

s ez (a regény ciklikus szerkesztésében hátravetett) előrejelzése a Klára gyermekével bekövetkező tragédiának, akit ugyanezek a barmok taposnak majd agyon.

A VIRÁGZABÁLÓK tehát – mint a regény címe és az előadás címe, mint a regény minduntalan visszatérő motívuma – ellentétes indulatokat tartalmaz, „*boldog, boldogtalan sorsokat*” (156.) ír le. A regény hatalmas záróképében, amelyben a már halott szereplők Szeged utcáit járják csónakkal a nagy árvíz idején, ez olvasható: „*Szirmok szálltak és kavarogtak a vízben, muskállik és nárciszok, lótszvirágok, vízliliomok, bazsarózsák óriási labdái, hosszú dáliaik játszottak az örvényben, és ők egyszerre kezdtek kapkodni utánuk. | Virágok, Schütz bácsi, virágok úsznak a vízben!, kiáltozta Klára. | Hát persze, mit vártatok, ostobák?! | Kamilla, búzavirág, mályva, ritka déli virágok szirma! | Buta emberek, ostobák!, kiabálta Schütz bácsi, lefelé nyúlált, kihálszott egy szirmot, bekapta, liliom, kiabálta, azt hiszem, liliom volt! | Ez meg krizantém, mályva! | És ők kacagva, kiáltozva ették a sáros, mocskos szirmokat, zabáltak, zabáltak!*” (671.)

10. A regény öt könyve öt különböző nézőpontot, sémát kínál az alakok karaktere szerint. Nem mintha nem állna mindegyikre a víz- és a növénymetafora. Lebegő tartástalanság, törekénység sugárzik át mindenkire. Vaskosságuk, színeik ellenére egyetlen főalak sem meghatározott. A figuráknak vagy nincsenek döntéseik, vagy döntéseik értelmetlenek (esetleg úgy, hogy nem táruul föl az értelmük, mint Imre előadásának), vagy nem érintik a lényegi szférákat. A szereplők nyitott validuimok, tünemény jellegűek.

De megkülönböztethető tünemények. Azt mondhatjuk, hogy Klára könyve, az első könyv a regény „növényi” centruma (ahogy címe – VAD MIMÓZA – is utal rá), mert minden alak közül Klára a leginkább virágtermesztű. Két világ-talan ember gyermeke: apját az élethazugságok, anyját a családott keserűség fosztja meg reális világtól. Titkos törvényszerűségek mozgatják, amelyekhez általában végtelen passzivitással viszonnyul, olykor pedig *action gratuite*-szerű váratlan aktív, „vad” epizódokkal. Ezek általában erotikusan motiváltak (megcsókolja a szekeres, a bécsi urat, Olmützben lefekszik mindenkivel, s persze alapvető motivációja ez a három testvérrel való kapcsolatának is), de megítélhetetlen, hogy kezdeményező vagy válaszoló. Mindenesetre a sémák, amelyeket identitása megértéséhez a szöveg felkínál, rendre nem igazolódnak. Ez egyébként a regény teljesen általános

fogása, bizonyos értelemben a lényege, de Klára és Klára könyve kapcsán „tanuljuk meg”. Ádám kivételével – akinek, mivel semmije sincs, sémája sincs – minden főhősre áll. Éppen ez a végtelenül árva semmisség, a titok ürességének nyilvánvalósága (amely felé többé-kevésbé minden alak törekszik) nyűgözi le Klárát, attól kezdve, hogy észreveszi: Ádám árnyékként követi. „Mit akart Klára Ádámtól? Azt kereste benne, amivel sem ő [Imre], sem Péter nem rendelkezett, azt a tétova, mégis részegítő könnyűséget, amellyel az ő körülményessége és Péter súlya nem vetekedhet? A fiú magánya, fájdalom, szenvedése nyűgözte le Klárát?! Igen?!” (290.)

A cigányok könyve a mágikus centrum. (A kritikust az a sejtlem keríti hatalmába, hogy ez mint ha ikermű lenne, amely nem született meg, hanem beépült, beleszővődött a testvére.) Am említem már, hogy az itt fölkínált mágikus séma, ama rejtélyes és csodálatos többlettudás sem teljesül.

Imre alakja és könyve a regény szellemi centruma, ahogyan ezt már több idézet megmutatta. De ezt sem szabad úgy értenünk, hogy Imre és az ő könyve hordozná a regény pozitív szellemét. Ő valóban inkább körülményes, mint súlyos. Sémája, amit a regény fölkínál (Adyval szövege: „Ki magyar tájon nagy sorsra vágyik / Lalla, lalla, / Rokkanva ér el az éjszakáig”) szintűgy nem igazolódik. Nagy tudásából aligha kerekedhetett volna máshol, másképp tudomány, sőt tudományát a regény parodizálja. Nem véletlenül nem ismerhetjük meg előadása tartalmát. Könyvének címével – A SEMMI KERTÉSE – összhangban, ha a szellemi centrumot fogalmi nyelven akarjuk megfogalmazni, akkor a híres filozófiai kérdés fordítottja kínálkozik: Miért van inkább a semmi, mint a valami? A lét és a nemlét skáláján a regény három regiszterét különböztettem meg, a fikció reálisan létező szintjét, a fantazmagóriák, alternatív létezők szintjét és a hangszílyosan nem létező mítikus szintjét. De elmondható, hogy a reálisan létező főalakok is mind a ködbe veszés, a nemlét státusának elérésére törekednek. Ez különbözteti meg őket a „ködlovag”-hagyománytól, amely fordított módon, a múlt és az emlékek gomolygó ködéből állítja elő alakjait, s az árnyakhoz testet rendel.

Ádám könyve – FEHÉR ÁRNYÉK – az egzisztencia hiányának a könyve. Ádám: árnyék, akit senki sem vesz észre. Senki nem látja. „Apja” a tizenhárom éves fiú szemé láttára lesz öngyilkos – ő sem látta. Végignézi Pelsőczy halálát is, aki

vízbe fúl (Pelsőczy sem látja). Koszta Néróval való különös kapcsolatának éppen az az alapja, hogy ő *sem* létezik. Ez azonban nála, mert mégiscsak reális karakter, hiányként jelenik meg. „Igazán nem akart sokat. Annyit akart, amennyi a többieknek is kijutott. Hiányozni akart. Fájni akart. Arra vágyott, hogy féljenek miatta, örüljenek neki, ha kell, haragudjanak rá, de amikor újra csak magára, erre az elveszeten derengő lényre gondolt, hamar belátta, már ez is képtelenség.” (395.) Ádám egzisztenciához akar jutni. Azt akarja, hogy észrevegyék, és ez nem sikerül neki. Ezért kiszámíthatatlan. Végtelenül magányos. Öngyilkossági és gyilkossági tervek foglalkoztatják. Van valami karakterében a „nyitott borotva”-jellegből. Felfal egy egész pipacsmezőt (381.), s ezzel súlyosan megmérgezi magát. Tizenégy éves korában meg akarja ölni (pudingba fojtani) az édes (negédes és mindig édességeket gyártó) Berta nénit, aki gondját viseli, amikor teljesen elárul. Egy gyíkot meg is öl, és akkor érzi magát először boldognak. Fölgyújtja a Klára nevű háját. S végül Klárára fixálódik: ő az, aki meglátja. Klára születésének napján, 1848. október 15-én a forradalmi zűrzavarban Ádám majdnem lelövi Imrét. Majd a kis színésznőhöz megy, odaadja neki összes pénzét, s végül fölcsap nemzetőrnek.

Szép Péter könyve nem véletlenül az utolsó könyv a sorban. A főalakok közül Péter áll a legközelebb a modernizálódó mindennapi életvilághoz. Ahhoz, ami jön. A bivalyerős óriás, a mulatozó, italozó, kártyázó, kalandos, nőcsábász sémája mögött ott van a *self-made man*, a számító üzletember is, akinek „[m]inden pazarlása előrelátó üzleti vállalkozás” (540.), aki fegyvert szállít a forradalomban, a Maros torkolatát pedig Szegedtől délre akarja áthelyezni.

Péter könyve az önére jutó individualitás, pontosabban az önére jutó individualitás bukásának könyve. Ő áll a legidegenebbül szemben a regényvilág pszeudo-mitikus regiszterével. Azt is tudjuk, hogy „Pétert nem túlságosan érdekelték a virágok” (563.). Gyermekkorukban „[a] bátyja mesélt neki azokról a zizegésben, földben, lombok között élő lényekről, melyek hallatán eleinte félve rázkódott, aztán köpött rájuk. Nem hitt az effajta lényekben, mert magában hitt, az eszében, az ügyességében és az erejében bízott, s a bukott ember szerepében is azért tetszelgett, hogy sajnálhassa magát”. (499. k.) Amikor rövid katonáskodása és bécsi tartózkodás után tizenennyolc évesen hazajön Szegedre, egy rongyokba burkolózott örült asszony a szájába csókol, majd vihogva megátkozta. „Mintha temetői

földet evett volna. Mintha a bátyja figyelmeztette volna, hogy vegye csak tudomásul, mert hazatért, és itthon várják az árnyak, a ködemberek, az utálatos szélfigurák, akik miatt ér csak igazán valamit az élet! Köpött rájuk. Köpött! Köpött! Még a nevüket se mondta ki soha! De még mindig a fülében gurgulázott a gyűlölködő átkok visszhangja. A házuk előtt megtorpant, jó fél éve is volt már annak, hogy nem látta az otthonát. Hunyorgott, minden a régi volt, nem változtak a sárga falak, a ház, a görbe utca. Ahogy a behajtott zsabugátérekre pillantott, megértette, mit kiabált a bolond néember. | Bukott, bukott ember vagy!” (525.)

Bátyja is költőietlen lénynek tekinti, s úgy írja le, „mint jóra való barbárt, akinek nem szabad törékeny tárgyat adni a kezébe”. (69.) S ez nem is alap-talan, hiszen hétéves korában úgy öleli meg az anyját, hogy eltöri a bordáit. Ám ezzel merőben ellentétes (vagy éppen nagyon is összefügg vele), hogy neki is megvan a maga költői vízjele, méghozzá egy törékeny tárggyal kapcsolatos kecses ajándékozási szokás. „*Efféle mutatóványokra csak ő volt képes. A világvégéről is eljött a mellényzsebbe süllyesített pohárkával, hogy abból egy csepp sem hiányzott. Legalábbis ezt állította. Többnyire diólikórt, ánizst, málnaszirupot hozott.*” (71.)

Minden világi üzenet mögött ott áll az a mély meggyőződése, mely már gyermekkorában megszilárdult benne, hogy bukott ember. S ez nem – vagy nem csak – a tetterős emberek jól ismert melakórja. S nem is – nem csak – a túltengő testi erejű emberek büntudata és szorongása, hogy összetörik, akihez hozzáérnek. Hanem zavaros idegenkedés és vonzódás Imre, Ádám és Klára világaihoz, világméliküliségéhez. Klárához szerelem, Ádámhoz ambivalens érzés fűzi. (A regény játszik azzal a lehetőséggel, ami Klára meggyőződése is, hogy Péter ölte meg Ádámot. Ám a regény behemót óriásai – Péter, Berger, a fűmuzsikus – összekeverednek Somnakaj fejében, aki látta Ádám halálát, és a tettest Péterrel azonosította. Igaz, a Sivatag virága meg akarja öletni Péterrel Ádámot. S ő valóban foglalkozik is a gondolattal, de inkább ellenkező eredményre jut, és védeni kezdi frusztrált öccsét, ellenképét.) Imrét bogaras – virágos – különcnek, álmodozónak tartja, „*aki addig álmodozott, míg börtönben nem találta magát.*” (607.) De egy döntő ponton – a stephansdomi látomásban – az egész katolikus anyaszentegyházzal szemben védelmébe veszi Imre általa nem is ismert igazát.

Mindazonáltal neki nem jut olyan költői halál, mint Ádámnak, aki fűmuzsikus lesz, vagy Klárának és Imrének, aki nem sokkal a nagy

árvíz előtt deszkákba vert színes szögekkel magára szögeli a lakását, és abban a gyilkos növényházban éhen hal. Őt banális módon a rákbetegség viszi el. De mégis jelen van a regényt záró nagy árvízi látomásban, ahol összegyűlnek a reális halottak (csak Ádám hiányzik, aki reális létben is mind közül a leginkább közelített a nemléthez, halálában pedig átpártolt a pseudo-mítosz árnyaihoz), s mielőtt magukra szögeznék egész világukat, még egyszer elmondják, hogy mi is történt itt 673 oldalon keresztül: „*És elmondták neki [Schütz bácsinak], amit addig talán egymásnak sem, elmondták az elhallgatások, a lélegző csöndek mögötti emberi vidékeket, elmondták neki a szavak árnyékában élő növényeket, elmondták a történetekből kihullt történeteket, a világból kihullt világokat. Talán Isten marad így kívül az emberen, és az embert mégsem szabad árulással vádolni! Ezer szöveget kalapáltak a féléfákba, az ablaktáblákba, az ajtólapba, ezeregyet.*” (673.)

11. Nekünk is föl kell tennünk a kérdést, hogy mi is történik ebben a regényben. Ami nyilvánvalóan történik, az a költészet és a fantázia. A történetészövésnek és metaforikának olyan valószínűtlen gazdagsága, amely megfosztja az olvasót a teljes transzparencia megnyugtató érzésétől. Olvasói tapasztalatom bizonyára kivételes, mivel kétszer olvastam el a regényt, s rendelkezésemre állt a szöveg egy pdf-változata is, amelynek keresőprogramját megannyiszor futtattam e kritikára készülve és írása közben. De valahányszor belelapozok, mindig új felfedezéseket teszek; előrejelzések és hátrautalások tárulnak föl, amelyeknek – azt hiszem – elvileg sem lehet a végére járni. Alkotói oldalról ennek az felel meg, hogy a dúsítás és díszítés lehetősége elvileg végtelen. A „*soha nem mondható el egészen*” jegyében a regény lehetne hosszabb is, rövidebb is, és nem valami formai szükségszerűség, hanem az írói intuíció és ízlés szabta éppen ennyire. Mint ahogy a veszedelmes játék a víz és a virág ezer változatban való tematizálásával és metaforizálásával (a *tulipánhal* halálszimbólumában, a víz virágzásában – a Tiszavirág, a kérész rajzásában – a kettő összetalálkozik) is erre az intuícióra és ízlésre szorul. Lehet olvasó, aki túl soknak és túl szépnek találja a regény áradását és vegetációját; én nem tartozom közéjük.

Ugyanis a dolog nem öncélú. A varázslómeszternek, aki mindig előállítja, van egy páralakja, bár semmiképpen sem önarcképe a regényben, Schütz doktor. A regény legidősebb szereplőjének – 1779-ben született – megvan a

maga története (az ő hibájából/bűnéből meghalt imádott felesége, Bécsbe küldött kislánya, öngyilkossági kísérlete, amelyet a hétéves Péter akadályoz meg véletlenül, azzal, hogy berúgja a doktor lakásának ablakát), megvannak a maga kedvtelése (fényképezés, ásványgyűjtés), megvan az orvosi praxisa, megvannak különös rigolyái, időszaki vakságai, depressziói, szerelmi kalandjai (Berta néniel, illetve Klára kalaposmester barátnéjával), titkai, tehát pompás figura. Ugyanakkor betölti a regény főszereplői mellett a rezonőrszerepet; a legjobban ő érti meg őket (s reflexiói befolyásolják az olvasóit), továbbá ismételtelen beavatkozik a sorsukba, szerencsésen vagy szerencsétlenül.

A varázsló néha bűvészinak mutatkozik, például akkor, amikor Imre kiszabadulása után megszerzezi fogadtatását a cigányokkal Szeged határában, akik a doktor ásványait szikráztatják némán a fölkelő napban. De ez a gyönyörű jelenet balul üt ki, mert megzavarják a magyarok vadászok (ez a nap egyébként Ferenc József szegedi látogatásának is a napja), s Habredet egy eltévedt golyó megöli.

Jó példa ez a regény szerkesztésmódjára. Imre könyvének elején áll a fogadtatás, a végén az előzmény, a megszerzés és a történet újraelmésítése. A körszerűnek, az újra visszatérőnek nagyobb jelentősége van, mint a linearitásnak.

De példa ez a regény szellemére is, amelynek varázslatát valamifajta – már a növényi lét metaforájába is bennfoglalt – esendőség ellensúlyozza. A fantazmagóriák nem szilárdulnak lété. Ezt szolgálja a nem kevés parodisztikus elem, a cím kétértelműsége, az üres helyek (mint maga az előadás vagy a cigányság világtörténete), a mitikus alkotórészek nem mítoszként való kezelése s a pseudo-mítosz alakjainak nem létezőként való földézése. Az ember természeti – növényi – léte valóban szembe van állítva történelmi-társadalmi-politikai létével, de korántsem mitizálva, korántsem egy ellentét pozitív oldalaként, hanem a lét egyetemes problematikusságának keretében. Mindkettő – bolondság. Organikusnak maradni a modernizálódó világban – bolondság. De modernizálódni – éppannyira bolondság. Megmaradunk a természet csodáinál, vagy magunk kezdjük gyártani a csodákat – mindkettőt meg fogjuk bánni.

A képzelet mágius lehetőségei a mindig jelen lévő ironikus distancia miatt nem szélesítik ki a realitás területét a fikcióban, hanem az imagináció, az egyéni és közös éberálmok, képzel-

gések fóliáján jelennek meg. A sok-sok regény között, ami e regény mögött áll, nyilvánvalóan jelen van a SZÁZ ÉV MAGÁNY is. Még motivikus hasonlóságok is föltűnnek: a Mamá grande (Urula) és Mama Gyökér, Melquíades és Gilagóg között. De Darvasi – mint láttuk – sokkal határozottabban választja el a realizmuszinteket, mint García Márquez, s ez alapvető különbséget, ellentétes művészi törekvést jelent.

Fontosabb a magyar regények és más magyar irodalmi művek nagy száma, amelyek előzményekként eszünkbe juthatnak. Darvasi regénye ugyanis nagyon magyar regény, s nem csak abban az evidens értelemben, hogy kivételes intenzitással aknázza ki nyelvünk költői lehetőségeit. (Talán Krúdy óta a legkönnyedebb gazdagsággal.) Miközben víz- és virágvilágának végigvitele tematikusan, metaforikusan, a fikció reális-imaginárius skálájának különböző fokozatain páratlanul egyedi és eredeti, ugyanakkor történetei, karakterei, tájai és hangulatai már megírt magyar történetekre, jellemekre, tájakra és hangulatokra emlékeztetnek. Magyar táj magyar ecsettel. Az én listám Jókai és Petőfi, Ady, Asbóth János, Krúdy, Juhász Gyula, Móricz, Tersánszky, Nagy László, a korai Juhász Ferenc, de ez nyilván sok mindennel s mindenkiel kiegészíthető még. Ám nem arról van szó, hogy a VIRÁGZABÁLÓK belépne a magyar irodalmi hagyomány e laza konglomerátumába, hanem arról, hogy zabolátlanul felhasználja az e nevekkel jellemezhető *sémákat*, s a várakozást, amit keltenek, nem teljesíti. Mintha egy nagy palinódiában sorra visszaénekelné, megcáfolná azokat az elvárásokat, amelyeket a XIX. századi magyar történelem, a reformkor, a forradalom és szabadságharc, a megtorlás és a kiegyezés, az árvíz, a magyar táj, A TISZA, a magyar sors, az ÁLMOK ÁLMODÓI, a kód és ködlovagság, a pusztaság, a csorda, a délibáb, az árokpart, a piaci és országos csatangolás, a tücsökhegedű imádata, A VIRÁGOK HATALMA hívójelei kíváltanak.

Radnóti Sándor

II

SZÓVIRÁGOS REGÉNYGÖMBÖC avagy a szép szegedi Karamazovok

A majd' hétszáz oldalas VIRÁGZABÁLÓK olvasása során bizony alaposan túltöltekezhetünk mindenféle nyelvi nyalánksággal, mondhatni túl-

zabálhatjuk magunkat megannyi szóvirágos szépséggel; merthogy Darvasi László új regénye, amely jórészt a XIX. századi Szegeden játszódik, csordultig telve velük. Kinek jutna például eszébe magától az anyagtalán, illékony képzeteket sugalló 'virág' szóról az anyagelvű 'zabálás' konok tevékenysége. A cím összetett szavában, szóvirágában rejlt feszültség ugyanakkor könyvünkben fokozatosan átváltozik az egyszerre mágikus és realista (itt tehát az újabb széösszetétel: mágikus-realista!) regényvilág egészére jellemző, jócskán szokatlan távolságalkazattá. Mely nyelvi szokatlanság egyfelől a hétköznapi látásmód számára ('Micsoda beteges passziók szöveggyűjteménye: zabálják a virágot, fűszálon muzsikálnak, angyalt táncoltatnak tényérközépen, meg is halnak, meg nem is halnak meg; de mi végre?'), másfelől a regényformára vonatkozó közkeletű elvárások tükrében ('Hol a történet fősodra, hol a hős, hol az eszme?') hatványozza tovább a távolság címbeli alaphelyzetét.

Hogyan is mondta egykoron Arisztotelész: az igazán sikeres szóképben egymástól minél távolabbi dolgok kerülnek alkalmi kapcsolatba – mint Lautréamont híres boncasztalán az esernyő és a varrógép. Darvasinál ráadásul a sajátos és termékeny – önmagát sajátosan megtermékenyítő – metaforikus ellentmondás nem csupán a regény világára, de az olvasó közérzetére is érvényes lehet; amennyiben lehetőségünk nyílik arra, hogy soha nem tapasztalt töménységben habzsoljunk a súlyos cukros, csordulón mézes nyelvi alakzatok bőségét; hogy mohón zabáljuk a tarkábbnál tarkább, illatosabbnál illatosabb szóvirágokat. Mintha – passzionátus és literátus „virágzabálókként” – megpróbálnánk lemérni, hány kilót nyom egy kiskertnyi rózsaszírom vagy éppen egy hattyú. Ami, a kilóra lemért hattyú, Pilinszky költői meghatározásában: maga a pokol. Persze a 'pokol' szó ezúttal, meg talán eleve is, leginkább metafora: Darvasi tényleg 'pokolian' tömény, súlyos szépségektől fűszeres étekkel látja vendégül olvasóját. Aki viszont megpróbál úgy fogyasztani, hogy ne rontsa el a gyomrát. Megpróbálja felvenni a ritmust, kimérni az arányokat, megtalálni az összefüggéseket. Megpróbál ráérezni a VIRÁGZABÁLÓK sajátos regényszerűségére.

A „virágzabálás” – a szó is és a cselekvés is – ugyanolyan metaforikus vagy sokkal inkább metonimikus, tehát a kötetegész különös nyelvi minőségét részként jelölő ál(ca)tevékenységnek

tűnik, mint amilyen zavarba ejtő volt a különféle szépségeket (mézet, jeget, gyöngyöt, vért és törött tükröt) könnyező ötagú kompánia mutatóvázolása Darvasi 1999-es regényében, A KÖNNYMUTATVÁNYOSOK LEGENDÁJÁ-ban, amely most a VIRÁGZABÁLÓK-kal együtt újra megjelent (idén a Magvető, tíz éve a Jelenkor adta ki). A kiadói döntés innen nézvést jogosnak tűnik: a „könnymutatványozás” és a „virágzabálás” ikeralakzatai tényleg egymásra vonatkozathatók, tényleg abroncsba foghatják szépírónk közel két évtizednyi szóvirágos könnymutatványait. De úgy is mondhatnánk, hogy az új regény felfokozott arányban és minőségben találja az egykori nyelvi alaphelyzetet és ajánlatot: Darvasi retorikus szépprózáját, amely ugyanakkor – miként tíz évvel ezelőtt, úgy most is – regénye gömbölyödik; akárcsak a mesebeli kis gömböc, amely szépen-lassan szinte mindent magába emészt, a padlason fellógatott sonkától a templomtoronyig. Az érző lelkű olvasó pedig mi mást is tehetne, mint hogy fogja a buglyibicskáját, és óvatosan (meg persze szeretettel, körültekintő szeretettel tehát) kihatja vele Darvasi regénygömböcét, csak hogy tényleg saját retorikus helyi értékükön rovincsolja annak részletzsépségeit. A részletek, a részek viszont – lévén metonimikus nagyszerkezetről (pontosabban regényszerű *synecdochéről*) van szó – mindig az egészet, Darvasi jellegzetes prózástíljét képviselik.

A szépség iránti elemi vágy, annak megannyi túlzó szenvedélyalakzata tombol könyvünk minden egyes oldalán. És ez a nyelvi szenvedély ráadásul sok esetben meg is fogalmazódik, mely szöveghelyek mintegy kiemelkednek vagy legalábbis kiemelhetők, kiugraszthatók az elbeszélés éppen adott összefüggéséből – mintha olykor Darvasi nem is annyira a regény tárgyáról, mint inkább magáról a regénytárgyról beszélne; arról, hogy miként beszél arról, amiről éppen beszél. Mondhatni áttételesen felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy olvas, hogy szép szavakat és mondatokat, szépséges szóképekből és alakzatokból csomózott, szépségesen szép meséket olvas. Például: „*Faljon annak a szívéből az éjszaka, aki [legyen akár szereplő, akár olvasó] azt meri mondani, szebben is történhetett volna.*” (12.) Vagy: „*Kívánhat-e többet [akár a szereplő, akár az olvasó] annál, mint hogy ebben a szépben itthon lehet végre?*” (368.) Vagy: „*Ez ugyan nem volt igaz, de jól hangzott [akár a szereplő, akár az olvasó számára].*” (585.) Jól tudhatjuk, hogy a prózabeszéd önmagára visszahajló, önmagát szemlélő

és szemléltető íve Ottlik vagy Mészöly óta egyre látványosabb és látványosabb formákat ölt. Noha például Esterházy Péter furmányos eszjárását és írásmódját igencsak nehéz volna túllícitálni. Éppen ezért – a 'nagyatyák–atyák–fiúk' prózatengetely hatástörténetében – Darvasi nem továbbfokozza az ottliki „elbeszélés nehézségeit”, mint mondjuk Esterházy, hanem megváltja, feloldja az 'elbeszélésmód szépségeiben'; ha tetszik, feláldozza a jócskán problematikus modern (vagy posztmodern) regényformát a problémátlanul áradó retorikus beszéd oltárán. A narratológiai önreflexióban gyökeredző, ámde azon túllendülő szépségvágy vagy (rosszabb esetben) szépségakarás öröklődik tovább – nem kis mértékben éppen Darvasi áldásos tevékenységének köszönhetően – jó néhány újabb szépíróknál, Závada Pálnál, Péterfy Gergelynél, Grecsó Krisztiánál, Kőrösi Zoltánál...

Noha az utóbbi évtizedben szokás volt, és ennek a szokásnak jómagam is hódoltam, Darvasi és mások (Márton László, Láng Zsolt, Esterházy...) rendhagyó, mivel a modern-posztmodern epika eszköztárát megkérdőjelező írásmódját rokonságra hozni a modern regényformát megelőző, bizonyos értelemben előkészítő retorikus szépprózával (mondjuk az erdélyi emlékiratírókkal). E markáns értelmezésmód protagonistája emlékeim szerint leginkább az irodalomtörténeti vértetzességű Szilasi László volt (lásd például remekbe szabott, alapos kritikáját a török korban játszódó KÖNNYMUTATVÁNYOSOK-ról a *Holmi* 1999. decemberi számában). Ez a fajta impozáns értelmezési ajánlat – a posztmodern *felől*, a modernen *átnyúlva*, a premodernhez *vissza* – nekem most már kissé túlzónak (afféle tudóskodó szerezcsenmosdatásnak) tűnik. Úgy vélem, hogy Darvasi – bármilyen történelmi időszakot választ is – elsősorban, egészen egyszerűen csak *szépen*, jókora nyelvi bőséggel és változatossággal ír, és nem is annyira a premodern retorikus széppróza vonzásában, mint inkább a posztmodern regényforma övezetében berendezkedni kénytelen modernista szépségvágy (egyfajta móhó esztétizmus) jegyében. És persze a – feltehetően – nem is annyira korszakos dilemmákkal vívódó, mint inkább élvezet, azon belül regénybarát olvasó lehetséges örömeinek reményében. Az érzéki örömszerzés reményében.

Merítsünk hát véletlenszerűen könyvünk retorikus szépségalkazatainak feneketlen puttonyából, Darvasi duzzadó regénygömböcéből! Az egyik főbb szereplő, Szép Imre (*nomen est*

omen) például a nevéhez méltóan, azaz szépségesen beszél, sőt szónokol Szegeden az 1848–49-es szabadságharc után, de hogy pontosan miről, az nem is olyan fontos, sőt nem is tudható; viszont hatása jókora, utóbb császári börtönbe is zárják érte. Indoklás: „*Hiszen egy keleti rongyszőnyeg formáját idézte az a semmirekellő beszéd!*” (636.) Hasonlóképpen, a regényszövet metonimikus működésmódja révén, a „*keleti rongyszőnyeg*” ornamentikáját „*idéző*” Darvasi-féle beszéd is sikeresen kiteljesedik, látványosan kigömbölyödik; csak hogy végül, a befejező oldalakon, a motívumokat ismétlő és szaporító történet majd' minden szereplője telített összalakzatba rendeződjön az 1879-es nagy szegedi árvíz erőteljes víziójában: „*Ez a víz nem a Tisza volt! Ez a katasztrófa sűrű és éhes mocska volt, folyékony massa, dögletes áradat! Ez a víz ők voltak, a múltjuk, a sorsuk, a mindenük!*” (667.) Mintha a XIX. századi szegedi világot mitizáló regényfolyam metaforájává duzzadt Tiszába csatornázódna s így mitizálnódna a VIRÁGZABÁLÓK összes szereplőjének összes szenvedélye, összes beszéde, összes (megtörtént vagy lehetséges) története. Ráadásul regényünk tartóssá mitizált, többszereplős, több cselekményszálú és jelentésrétgű szépségalakzata többnyire valamiféle metafizikai hitvallás előterében szövődik, bogozódik – hallgassuk csak a fékezhetetlen mesélőkedvű Pelsőczy Lászlót: „*Minden városnak van égi mása, ami az ideák világából fénylik a valóság árnyékvilágára.*” (21.) Vagy éppen Gilagóg, a mítoszkoelő cigányvajda alkalmi költészeti remekét: „*De lesz egyszer egy olyan palotátok, amely csak a tiétek lesz! És el nem veheti tőletek senki! Abban a palotában boldogok lesztek, és még talán irigyelni is fogják tőletek! [...] Szavakból és énekből lesz az a palota, és az Igazmondó építi fel nekünk...*” (206.) De még a költői lelkületű Pelsőczy lánya, Klára is így fohászodik történetünk kezdetén: „*Találjak, találjak egy olyan könyvet, ami csak rólam szól!*” (36.) Mint ahogy a vele később szeretkező Pallagi Ádám, férjének, Szép Imrénének a féltésére is így jubilál: „*...ha itt van mellette ez a másik ember, akkor tudja, hogy van egy ilyen világ, és ebben a másik világban van egy ilyen történet. Klára az övé, csakis az övé!*” (470.) Meg persze a törvényes férjéé; no és a férj szenvedélyes édestestvéréé, Péteré. Mely kacifántos tényállás (a házon belüli kettős házasságtörés) persze semmit nem von le az eksztatikus pillanat – az adott „világ”, az adott „történet” – szépségének igazából, Darvasi szépségmetafizikájából, szépségvallásából. És

ahogy Klárának megvan a maga „könyve”, Ádámnak pedig a maga „története”, úgy a cigánylány Somnakaj szavai is csak őhozzá tartoznak, és nem eladók, bármennyire erősködik is az elbűvölt Ádám a cigányvajda Gilagóggal: „Hiszen csak a szavait akarom megvenni! / Nem, nem eladó! / Jól van, jól van, de mennyiért nem eladó?...” (479.)

A „szavak”, a „történetek” és a „könyvek” el nem adható, el nem idegeníthető szépsége ugyanakkor, számunkra – olvasható. Darvasi regényében minden, ami szép, legendává, olvasmánnyá, azaz könyvszerűvé válik, illetve éppen azáltal lesz szép, hogy könyvszerűvé válik. Egyszóval a történetben ábrázolt tárgyi szépségek rendre retorikai alakzatokká stilizálódnak, az ábrázolás nyelvének Darvasi-féle védjeggyel ellátva, gyakran a talán leginkább ornamentalsértékű szókép, a hasonlat selymesen zizegő díszpapírjába csomagolva; például: „Az angolok királynőjének, Viktóriának a kankalin a legkedvesebb virága. Mintha őzgidák sárga bőrből varrt kesztyűket ültettek volna a földbe, amikről fehér kulcsocskák csingnek, s nyitnák a mennyország ajtaját is. Igen, ilyen a kankalin!” (76.) Vagy: „Olyan kék volt az augusztusi ég, mintha egy gyerek tintásüvege borult volna fel.” (106.) Ugyanakkor Klára anyjának temetésén a barátságot rózsabokorhoz („melynek lombjai kevés időre adnak enyhét, mert a gyökerek között féreg rág”) hasonlító pap szónoki fordulatát valaki a gyászolók közül harsányan kineveti, noha a pap úgy tesz, mintha nem hallaná. (55.) Ámde a nem hallást színlelő pap hasonlatának túlzó hangfekvéset meghalló, miáltal a szónokias beszédhelyzetet parodizáló Darvasi minden bizonnyal jól tudja, hogy valójában borotvaélen bíncsol az, aki a retorikus szépség rámás csizmájában bokázik több száz oldalon keresztül. Egyébként Klára apja is úgy véli, hogy „nincs gyászbeszéd, amit hibátlanul mondanának el. Nem lehet hibátlanul búcsúzni!” (54.) Mint ahogyan nem lehet hibátlanul végigszónokolni egy hétszáz oldalas nagyregényt sem.

Hiszen érkelhetően kényes sűrűségű például a lányát poétikusan oktató Pelsőczy alábbi zengzetes trillája, annak aszúzatatú bölcsessége: „Már nő vagy, elhatsz úgy, ahogy akarsz, de engedelmességed kell, hogy téged is akarjanak. Emlékezz anyádra, vele ellentétben te elég ábrándos vagy ahhoz, hogy valóban boldogtalan legyél. De elég ábrándos vagy ahhoz is, hogy boldogabb legyél akárki másnál.” (57.) Noha kétségkívül egy adott szereplő, sőt főszereplő személyiségéről, azon belül az ő „ábrándosságáról” van szó, a „boldogság”

és „boldogtalanság” ikereszméjének általános vonatkozásában, azaz Pelsőczy szónokias beszédének akusztikai terében Klára figurája mégiscsak elmosódik, vagy ha tetszik, mitikussá fátyolosodik. És valóban, Darvasi sok-sok szereplőt mozgó regénye csak úgy hemzseg a fentiekhez hasonló, a szövegszóttas egészéből akár ki is metszhető bölcsességsűrítmenyekről. Amiből meg az alábbi dilemma adódik: ha túl sokáig csócsáljuk-ízlelgetjük ezeket a szövegrészeket, könnyen megfeketítik a gyomrunkat; ha viszont gyorsan átsiklunk rajtuk, nem rögzülnek eléggé feneketlen mohóságú emlékezetünkben. És így talán az lesz a legüdvösebb döntésünk, ha annak vesszük Darvasi regényének szövegzárványszerű bölcsességtörmelékeit, amik: gyönyörködtető – és nem (csupán) tudálekoskodó – szövegornamenseknek. Mint amilyen például az alábbi, immár bármiféle filozofikus kommentártól mentes, tisztán poétikus fordulat: „Klára akkor majdnem meghalt, annyira beteg volt, hogy egy reggel pókhálót húzott ki a hajából.” (260.) Persze most már nem az egyik szereplő (Pelsőczy László), hanem a történeten kívül álló névtelen elbeszélő hangját halljuk; ámde mégiscsak ugyanabban a jól ismert hangfekvésben gyönyörködhetünk. Mert noha Darvasi könyvének folyamszerű retorikája mindig valamely adott beszédhelyzetből, valamely adott szereplő szájából bugyog tova, ámde mindig ugyanazt az egy nyelvű mesélő hangját halljuk – és éppen ezt a globális alapérzést nyomatékosítja a bekezdések következetes tördelése: a szövegekben még az egyenesen idézett beszédek sincsenek gondolat- vagy idézőjellel kiugrasztva, elidegenítve az egyöntetű nyelvi masszából.

Egynyelvű könyvünk egyazon hatásfokon gyönyörködtető szöveghelyei rendszerint olyan mitikus összefüggésekről, olyan mágikus árukapsolásokról (lásd fentebb: betegség – pókháló) tanúskodnak, amelyek olykor centripetálisan összerántják, olykor centrifugálisan szétszórják a történet legfontosabbnak tűnő vagy legemlékezetesebb motívumait. Ilyen regénytéren és -időn átívelő motívum például a Csongrád városa alatt a Tisza-part keményre száradt löszfalára szögezett fiú képe, sokkolóan vizuális Krisztus-parafázisa („Éppen virágozott a kérész! Mintha e csodás esemény is a büntetés része lett volna, a rovarok a jajgató fiú szájából röppentek elő, hogy aztán forogva hulljanak a Tiszába” – 38.); mely látvány bizonyos áttételekkel megismétlődik akkor, ami-

kor a Szép Imre előadása ügyében nyomozó bécsi hivatalnokot az újságíró Kigl a combjaiba vert két hatalmas kampóval kocsjának bakjára szögezi. (337.) Szép együttállás továbbá, hogy Klára egyazon éjszaka során, egymás után egyesül a férjével, majd annak édestestvéreivel, végül azok mostohafivéreivel, és meg is fogan tőlük. (Lenyűgöző négy szereplős testi-lelki cserebomlás; emlékeztetünkbe idézheti még akár Goethe VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK-jának híres négyes hálószoba-jelenetét is, amelyben a Kapitányra gondoló Charlotte szeretkezik az Ottiliáról fantáziáló Eduarddal, mely egyesülés tragikusan rövid életű gyümölcse, a közös gyermek a Kapitány és Ottilia vonásait viseli majd az arcán.) Klára, Imre, Péter és Ádám érzi négyeséhez mérhető az egykori könnymutatványosokra hajazó mitikus kompánia: Mama Gyökér, Levél úr, Féreg úr és a fűmuzsikus Koszta Néró, akik a tíz évvel korábbi regény öt furcsa szerzetéhez hasonlóan, tehát kiszámíthatatlan rendben, de számítható gyakorisággal fel-felbukkannak történetünkben; ráadásul később ötödikként hozzájuk csapódik egy bizonyos Kócmadonna; de ideköthető még a Szeged környéki cigányok nomád-mitikus serege is. Mindezek a különös, természetközeli, sőt részben botanikai folklórfigurák így együtt alkotják a profán, politikai és pszichikai, egyszóval emberi események mesés ellenpontját, pontosabban mitikusan aláássák, átítatják vagy elmoszák azok összességét. Éppen ezért lesz könyvünk fontos ornamense, zernyi változatban méghozzá, a halál, a pusztulás, a természet örök körforgásába való – mindig ceremoniálisan kivitelezett – visszahullás. Klára és Imre például növényekkel és virágokkal telezsúfolt szobában halnak közös szerelmi halált; továbbá a körmönfont logikájú események alakításában és értelmezésében kulcsszerepet játszó Schütz doktor arcán halála pillanatában levélke (Levél úr) nyílik, és apró féreg (Féreg úr) tekereg; no és persze a regényzáró szege-di árvíz, a civilizáció pusztulása is értelmezhető Mama Gyökér természetelvű társaságának fatális árnyékában.

A regényvilág mágikus-realista működésmódját: a mágikus reálissá rajzolásának vagy a reális mágikussá maszatolásának logikáját egyébként Péter vidéki szeretője, a Sivatagi Virágnak becézett Zsófia egy helyütt meg is fogalmazza: „*Tudja meg Péter, ha az Isten és az ember nem tükröződnek egymásban, nem lenne értelme az életnek! Akár helytelen, akár jól cselekszünk, az látszik Istenben.*

Az ember is tükröződik a teremtésben, az ember tükröződik az emberben is, vagyis mindabban, amit teremt, a fiú tükröződik az apában, lány az anyában, a nő a férjében, férfi a nőben. A jó tükröződik a rosszban, a rossz a jóban, semmi sem állhat meg a tükröképe nélkül. Csak egyet szólunk, s az a szó százezer darabbá hull a világban. A tükröképünk is végtelen!” (528.) Az önmagát tükrözve megtermékenyítő és szaporító prózapoétika értelmében egyetlen nőhöz legalább három férfi kell hogy tartozzon (Klára → Imre, Péter, Ádám); és egy darab férfinak is minimum két nő a jussa (Péter → Klára, Zsófia); mint ahogyan Mama Gyökérnek is egyenesen két férfi kísérő dukál (Levél úr, Féreg úr), ha nem három (Koszta Néróval); és a fűmuzsikus is megduplázza önmagát utódjában, valamint, hogy ne lógjon ki a férfiak sorából, magáévá teszi a „*kisszínészntől*”; no és persze a cigányvajda Gilagóg is kénytelen szembesülni tükröképértékű riválisával, a félelmetes Aranyfogúval; mint ahogyan a hatalmas termetű Péter is előbb-utóbb bajszot akaszt az egyetlen hozzá mérhető óriással, a hajós Bergerrel... Darvasi regényének villódzó tükrörszágában a figurák, a helyzetek újabb és újabb figurákat és helyzeteket fiadznak.

És még csak egy szót sem ejtettem szinte az extrém figurákat és helyzeteket tükröző regény ágas-bogas történetéről, a történetmondás rafinált szerkezetéről!

Nem véletlenül. Léven – és ez talán az eddigiekből is kiviláglott – nem ezt, nem a zegzugos történet elmondását, voltaképpen: álcameséjét tartom a Darvasi-mű igazán meghatározó tulajdonságának vagy értékének. Hanem aprólékosan kidolgozott szövegjellegét, poétikus mézbe áztatott szövegtextiliáját, amely egyúttal Szép Imre többször is emlegetett, ámde mindvégig homályban hagyott beszédére hajaz, mondhatni nagybani formában helyettesíti, kiváltja azt (mely beszéd éppenséggel a regény címét viseli). És így Darvasi műve, végfő soron, tényleg nem tűnhet másnak, mint – újfent citálva az Irmére vonatkozó verdiktet – „*egy keleti rongyszőnyeg formáját idéző*”, tehát nem is annyira tárgyirányult, mint inkább önmagára visszahajló, „*semmirekellő beszédnek*”. Ennek ellenére egyetlen történet-szálat, egyetlen elbeszélésrteget mégiscsak kiemelnek a regényből.

Az egyazon történetet különböző nézőpontokból és eltérő hangsúlyokkal végigkövető négy gerincefejezet – A CIGÁNYOK BEJÖVETELE című ötödik (sorrendben második) fejezet valamiféle mitikus s így sajátosan szerves szövegzárványnak

tűnik – célkeresztjében a négyes szerelmi alakzat szereplői állnak: Pelsőczy Klára (VAD MIMÓZA), Szép Imre (A SEMMI KERTÉSZE), Pallagi Ádám (FEHÉR ÁRNYÉK) és Szép Péter (ÉDES HÚS). Az én tetszésemet leginkább a Szép Péterről szóló fejezet nyerte el, mivel benne nem csupán a retorika és poétika síkján, de a személyiség- és lélekábrázolás szempontjából is kidolgozott figurára, a saját önpusztító indulatainak kiszolgáltatott „bukott ember” (498.) szépirodalmi archetípusára ismerhettem rá. Péter ugyanis – szemben az összes többi regényfigurával – elevennek ható, hús-vér alak, valós vágyakkal és szenvedélyekkel, miközben mégsem lóg ki a VIRÁGZABÁLÓK mágikus-reális tulajdonságokkal felruházott szereplőgárdájának díszes köréből. Leginkább talán Dosztojevszkij KARAMAZOVOK-jának Mityájára emlékeztet, aki egy helyütt így vall önmagáról: „Kicsapongó voltam, de a jót szerettem.” (Makai Imre fordítása.) És hallgassuk csak a Szűzanyához fohászkozó Péter önostorozó szövegét: „Anyám, anyám, én csak erősebben áhítok a jóra, mint mások!” (523.) Ráadásul a tiszta érzésű Katyerina Ivanovna és a bűnös-bűnbánó Grusenyka között őrlődő Mityához hasonlóan Péter is a számára egyaránt fontos két nő iránti ikervonzalom satujába szorul: „Klára okos volt, Zsófia bölcs. Mindketten szerepet játszottak, ezt azért látta, s egyre nagyobb gyámoltalansággal azt is érzékelte, hogy a nők nem közvetlenül hatnak egymásra, hanem rajta keresztül, az ő összezavart, megbabonázott lényét felhasználva vitáznak.” (551.) Mi több, Péter testvérei többé-kevésbé fedésbe hozhatók a többi Karamazovval: az intellektuális Imre Ivánnal, az éteri lényű Ádám pedig Aljosával,

miközben ugyanúgy törvénytelen ivadék, mint Szmerygakov, a negyedik Karamazov. (Ádám tehát egyszerre emlékeztet Aljosára, lénye szerint, és Szmerygakovra, származása szerint; és így lesz – merész csúsztatással – a három Szépből négy Karamazov.) Imre és Ádám vonatkozásában Péter „*úgy nőtt ki ebből a boldogtalan családból, mint a vadhús*”. (537–538.) Sőt, a szegedi Karamazovok „*boldogtalan családjának*” tévelygő „*vadhúsa*” egy ízben merő számalomból, a maga módján magához emeli, azaz majd' halálba szeretgeti a „*kisszínésznot*” („*Ő, a bukott ember, felemel egy másik bukott embert!*” – 558.), miként Dosztojevszkij hősei karolják fel az elesett utcalányokat, Mitya például Grusenykát. Továbbá Péter csaknem úgy rohan a vidéki fogadóba a vele házasodni készülő Zsófiához, mint ahogyan apja erőszakos halála után Mitya hajtat a mokrojei szállóba Grusenykához...

Jóllehet, jócskán erőltetettnek tűnik Szép Péter és Mitya Karamazov gyors párhuzamba állítása, a XIX. századi orosz realista és a XXI. századi magyar mesemondó műveinek önkényes egymáshoz közelítése.

Ámde nekem mégiscsak fontos volt, fontosabb, mint az összes lehetséges XX. századi mágikus-realista párhuzam (García Márqueztől Gion Nándorig), hogy a VIRÁGZABÁLÓK „*bukott emberről*” szóló nagyobb fejezete – a túlcsondulón szép mondatokból font s így homogén regénytestbe illeszkedő nyelvi kidolgozottsága mellett – képes volt megidézni a nem éppen túlzott retorizáltságáról híres Dosztojevszkij-próza távoli csúcsait.

Bazsányi Sándor